PAUL CORNEA ■ MIHAI ZAMFIR

gîndirea românească în epoca pașoptistă

PAUL CORNEA ■ MIHAI ZAMFIR

gîndirea românească în epoca paşoptistă

★ ★

Coperta de
Cr. Müller

PAUL CORNEA ■ MIHAI ZAMFIR

gîndirea românească în epoca paşoptistă

(1830—1860)

★★

Antologie, prefaţă şi bibliografie de
P. CORNEA
Text stabilit, note şi medalioane biografice de
M. ZAMFIR

1968
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

THEODOR DIAMANT (?—1841)

Născut în familia grecească Diamandi Mehtupciu; învaţă la Sf. Sava, între 1828 şi 1834 stă la München şi Paris, unde studiază ingineria. Între 1835 şi 1836 încearcă fără succes, pe moşia de la Scăeni a lui Manolache Bălăceanu, experienţa unui falanster. Un memoriu adresat consiliului administrativ al Moldovei are acelaşi scop. Moare în 1841 la Cîmpina.

Primul utopist social român, T. Diamant a încercat să aplice condiţiilor existente în ţara noastră principiile socialismului utopic ale lui Fourrier (articolele din *Curierul românesc* din 1834).

[ARTICOL DIN *CURIERUL ROMÂNESC*]

Se vorbeşte în Paris de formaţia unei soţietăţi cu acţioane avînd scopos colonizaţia proprietăţilor noastre din Africa: bazele zic că sînt hotărîte şi statuturile (aşezămînturile) nu vor întîrzia a se face cunoscute.

Daca oraşele în Africa se vor organiza după sistema d. Carolu Furier, ce dă puţină vreme trage atenţia tutulor oamenilor celor învăţaţi şi voitori de îmbunătăţiri, putem

să încredințăm că acest pămînt barbar va ajunge în puțină vreme și va întrece pe cele mai civilizate noroade din Europa.

Un oraș organizat după sistema aceasta trebuie să fie ca de 400 familii sau 2 000 individe (bărbați, muieri și copii) și aceste familii să aibă, pentru ca să lucreze, un pămînt de 2 000 stînjini în lung și 2 000 în lat.

Fieșcare poate să se îndeletnicească după dorința sa, la lucrarea cîmpului și a grădinilor, la meșteșuguri, la științe, la menaj (căsnicie), la educația pruncilor, și la frumoasele arte; pentru că într-acest oraș sînt grădini frumoase, teatru, pansioane de băieți și fete, toate felurile de meșteșuguri, școli și toate cîte vor fi pentru învățătura, folosul și plăcerea oamenilor. Într-un astfel de oraș nu va fi nici praful cel pricinuitor de oftică al caldărîmului, nici aerul cel vătămător al orașelor celor mari, ci verdeață și aer curat care va întîmpina cele mai multe boale.

Întru acest fel de organizație fieșcare particular își găsește folosul și cîștigul său în cîștigul și folosul de obște: doftorii cu cît mai puțini bolnavi vor fi în soțietate, cu atît mai mult vor cîștiga, cizmarii și croitorii cu cît mai mult vor ținea cizmele și hainele cu atît mai mult vor cîștiga, asemenea și sticlarii și toți ceilalți meșteri. Mecanismul aceștii organizații îl vom arăta cu plăcere la vreme și loc. Acuma facem cunoscut că fieșcare primește din cîștigul de obște (după ce administrația orașului plătește la stăpînire contribuția sau cheltuielile ce se fac pentru binele de obște), fieșcare, zicem, primește trei părți: una după munca sa, alta după talentul și iscusința sa, prețuite cu voturi de către tovarăși competanți, și o al treilea parte după capitalul său, pentru că după această sistemă fieșcare trebuie să intre în tovărășie măcar cu cinci sute lei, ca să fie interesat la cîștigul de obște și să se silească ca productul moșiii să se mărească cît mai mult.

Între alte fericite rezultaturi (isprăvi) ale aceștii sisteme de organizație de orașe sînt și cele următoare: copiii de la vîrsta de patru ani găsesc să-și cîștige hrana vieții cu chiar munca lor, și într-aceeași vreme ce cîștigă bani își înmulțesc cunoștințele cele folositoare în viața omului, și petrec cu mare plăcere; pentru că munca după această sistemă se face foarte plăcută și drăgăstoasă, productivă cît se poate mai

mult, şi instructivă (învăţătoare) pentru toţi de obşte, pentru bărbaţi, femei şi copii cari se obişnuiesc la muncă din vreme, lucru ce le este de mare folos.

Economia este foarte mare după această organizaţie. Fieşcare poate să-şi dobîndească mîncare bună şi îndestulă, îmbrăcăminte curată şi comodă şi lăcaş sănătos cu de patru ori mai puţină plată decît acum. Şi toţi, bărbaţii, femeile şi copiii, meşterii şi învăţaţii găsesc lucru în toată vremea după plăcerea, puterea şi învăţătura lor, cu bună plată, şi cu putinţă de a varia (schimba) adică să treacă de la cusătură şi scris la un lucru de grădină şi meşteşug ce dă mişcare trupului şi păstrează sănătatea.

Acum vedem pe neveste şi mai vîrtos pe copii pînă la vîrsta de 12 şi 15 ani că nu cîştigă mai nimic, şi trăiesc mai numai din ostenelile tatălui de familie care de multe ori nu poate găsi nici de lucru, mai vîrtos iarna. Pentru aceasta este atîta sărăcie. După sistema cea nouă, lucru nu va lipsi nimului nici într-o vreme: vara se vor îndeletnici oamenii mai cu seamă la lucrurile cîmpului şi grădinilor ce au trebuinţă de bună vreme; iar iarna vor lucra mai vîrtos la meşteşuguri în săli încălzite; spre pildă veşmintele, cizmele, mobilele şi altele asemenea, făcîndu-se iarna, croitorii, cizmarii, tîmplarii şi ceilalţi meşteri (ce după această sistemă vor dobîndi cunoştinţe de mai multe lucruri) pot ieşi vara să răsufle aer curat şi îmbălsămit de mirosul florilor la lucru cîmpului şi al grădinilor, împreună cu tovarăşii iubiţi şi coenteresaţi, printr-o întrecere desfătătoare şi desăvîrşitoare a lucrului lor.

Am zis că după această sistemă economiile vor fi foarte mari, munca foarte drăgăstoasă încît toţi oamenii, bărbaţii, nevestele şi copiii îşi vor găsi plăcerea lor la lucru. Dar la ce lucru o să se îndeletnicească ei? Copiii şi nevestele la lucru grădinilor, florăriilor, meşteşugurilor, frumoaselor arte şi la altele, iar bărbaţii fiind mai tari îşi vor găsi plăcerea a sparge cu plugu ast mult pămînt înţelenit şi îl vor face roditor, şi aşa va trăi şi norodul mai în îmbelşugare şi venitul proprietarilor se va împătri.

O deslușire mai pe larg acelor mai de căpetenie amănunturi ale aceştii sisteme, cu mulţămire o vom publica în numerile următoare: şi fie ca bărbaţii iubitori de a lor fericire şi a aproapelui, pătrunşi de adevărul şi de folosurile

aceştii sisteme, să o puie şi în lucrare, prin care atunci acest binecuvîntat pămînt de natură al Ţării Rumâneşti şi Moldovii să poată a se face lăcaşul fericirii, şi poate şi pildă altor neamuri ce se fălesc cu civilizaţia.

[ARTICOL DIN *CURIERUL ROMÂNESC*]

Un statistician a publicat acest tablou următor, în care sînt compărite dăjdiile ce dau lăcuitorii deosebitelor staturi din Europa, şi găseşte că în Englitera un lăcuitor plăteşte capitaţie pe an, pentru perso(ana) lui 197, în Franţa 87, în Olanda 73, în Sveţia 53, în Prusia 40, în Sardinia 37, în Danimarca 33, în Spania 30, în Neapol 27, în Bavaria 27, în Austria 21 1/2, în Rusia 14 1/2, în Ţara Rumânească se ştie că de la Regulament încoaci ţăranul plăteşte 33 lei. Dintr-acest tablou cinevaşi să vază că lăcuitorii din Englitera, Franţa şi alte staturi sînt mai împovăraţi decît cei din ţara noastră. Dar, prin locurile acelea lăcuitorii deşi plătesc mai mult decît ai noştri, însă şi cîştigă mai mult decît dînşii. Pentru ce? pentru că întrebuinţarea maşinilor este întinsă şi de obşte pîn staturile mai sus numite, şi de vom băga de seamă găsim că mărimea este în proporţie dreaptă cu întinderea maşinilor. În Englitera mecanica, economia politică şi agrinomia fiind mai de obşte decît pretutindenea, acolo şi lăcuitorii sînt mai în stare să plătească şi o mai mare capitaţie.

Adevărurile economiei politice nu sînt anevoie, dar tot trebuie cinevaşi să le cunoască şi să se fi socotit asupra lor. Ţara Rumânească are mai (multe) milioane de lăcuitori, adică a şaisprezecelea parte din populaţia Franţei. După drept cuvînt ar trebui ca şi contribuţia sau birul ce dau lăcuitorii Ţării Rumâneşti la stăpînire pentru trebuinţe şi cheltuielile de obşte ale Statului să fie iarăşi numai de şaisprezece ori mai mică decît aceea ce se dă guvernului franţez: El primeşte dajdie o sută milioane galbeni împă-

rătești. Guvernul rumân ar trebui să primească șase milioane două sute cincizeci mii galbeni; dar abia intră în vistierie cinci sute mii galbeni, aproape de douăsprezece ori mai puțin decît ar trebui să intre.

De aci fieșcare poate socoti cît de săracă este Țara Rumânească. Dar pentru ce lăcuitorii (unui pă)mînt astfel de roditor sînt așa de săraci? Pentru că n-au nici mecanici, nu au cunoscut nici economia politică, nici legile lucrării pămîntului.

Să ne punem dar pe aceste învățături; căci filozofia, istoria și frumoasele arte, singure, nu fac decît să ne ațîțe ambiția și poftile fără a le mulțumi. Combinate (împreunate) însă cu lucrarea pămîntului, cu mecanica și cu economia, după sistema cea nouă în organizație de sate aflate în Franța, care are putere să sleiască izvorul leneviei, și să combine interesul particular cu cel de obște, vor produce îmbilșugarea între norod și veniturile guvernului nostru se vor împătri fără împovărarea lăcuitorilor.

Să nădăjduim că vrednicul nostru prinț, care știe să prețuiască folosurile ce pot ieși dintr-aceste învățături, va primi cu bucurie sistema cea nouă de organizație de sate prin care în prea puțini ani se vor face de obște și în țara noastră aceste folositoare științe pentru fericirea norodului și a sa veșnică slavă.

COMERCIU

Desele falimente ce de la o vreme încoaci se întîmplă au îngrozit pe oameni, au sărăcit familii, și au făcut a lipsi cu totul creditul, și a amorți comerciul. Vrednic însă de băgare de seamă este că în numărul atîtor neguțători ce au falirit, mai nu află cineva nici un rumân; spre pildă, aduc dovadă în piața lipiscanilor pe Sărdarul Răducanul, pe Triha, cari au murit întru a lor cinste și credit, și pe frații Dumovici, cari s-au desfăcut de negoțul lipscăniei cu toată orînduiala și cinstea. Într-un număr de două milioane aproape de lăcuitori, nu este mirare a se afla și cîțiva răi sau

vicleni, sau nefavorizați de norocire și ajunși întru scăpătăciune, precum se miră cineva a vedea între o mînă de străini o mulțime de desilăjduiți, și hotărîți a stinge familii întregi. Pricina aceștii nepotrivite proporții nu îndrăznesc să o dau la haracterul cel bun al rumânilor, pentru că poate a se socoti din parte-mi ca un fanatism și iubire de sine pentru nația mea. Una din cele mai însemnătoare pricini acestor dese falimente din partea străinilor mă socotesc că vine, pentru că aflîndu-se în pămînt străin, și nehotărîți a viețui pentru totdeauna aicea, se hotărăsc la orice fel de faptă desprețuind chiar a lor cinste și nesocotind întru nimic nenorocirea și paguba celor ce li se încredințează. Iar pricina aceștia viclenii mă socotesc a fi, că mai naintea Regulamentului, toți străinii nu putea să dobîndească dreptul de cetățean prin altă formalitate decît dacă putea izbuti a se face boier, și pentru aceasta fiindcă nu avea nici o aprobare, era silit a se lipi și a se băga subt o protecție străină... Acum fieștecine poate să prevază urmările unui om ce nu se interesează în interesele cele de obște ale unui pămînt, nu se bucură de nici un drept, și în toată vremea, chiar și toată viața de și-ar petrece între noi, este socotit de străin. Nădăjduim însă că după despozițiile cele făcătoare de bine ale Regulamentului Organic se va pune la orînduială și această însemnătoare pricină. Lucrul însă cel mai mîntuitor întru aceasta este ÎNTOVĂRĂȘIREA, adică hotărîrea de a trăi oamenii întru tovărășie și de a-și uni fieștecare interesurile cele în parte întru interesul de obște. Spre pildă, mai multe corporații sau și fieștecare corporație în parte a-și face negoțul împreună, a-și aduna toți capitalurile la un loc, a face o casă și ca un trup toți a-și căuta negoțul fără a fi unul de vătămare și dărăpănare altuia. Din capitale adunate la un loc ale mai multora, făcîndu-se un capital mare și însemnător, se poate da o mai mare întindere și credit comerciului și a însufleți această ramură care singură rodește fericirea Staturilor. Averea sau căpitalul fieștecăruia atunci se asigurează, cîștigul se mărește, și economiile, intrînd întru amărînturi, sînt foarte mari. Un neguțător cu un capital de 1 000 galbeni, după ce nu poate întreprinde mai nimic, apoi nu îi dă nici mîna de a plăti nici pînă la 200 galbeni ca să aibă un om sau doi care să ție regula socotelilor și să cîrmuiască negoțul lui; în vreme ce o tovărășie

de o sută neguțători, după ce poate întreprinde un mai mare negoț, apoi poate a avea cu înlesnire și oameni înțelepți și bine plătiți care să cîrmuiască și să reguleze tot drumul speculațiilor, lucru ce atunci pe fieștecare din partea lui îl va ajunge foarte puțin spre ținerea asemenea oameni prin care ce caută trebile obștești. O sută de neguțători speculînd în parte trebuie să aibă o sută de prăvălii, care socotindu-li-se chiria cîte 1 000 lei cel puțin urcă o chirie de 100 000, în vreme ce 100 neguțători la un loc făcînd același negoț au trebuință de o casă care se poate zidi chiar cu chiria dupe doi ani sau a se închiria cel mult cu jumătate preț din 100 000 lei. O sută de neguțători speculînd în parte fieștecine are trebuință cel puțin de cîte două calfe, și cu el trei, în vreme ce pentru speculația lor la un loc nu este nevoie de 300 oameni. O sută de neguțători speculînd în parte, o sută de duhuri deosebite cîrmuiesc această amestecătură de comerciu, fieștecare este rival (vrăjmaș) unul altuia; prețurile se scad, și dau și în datorie ca să ia mușteriii altuia și să-l dărapene, de ar fi cu putință, și ramura aceea de comerciu nu are nici o întindere pentru că părerile a multora nu se unesc la un loc spre folosul de obște, în vreme ce cînd vor fi la un loc, un duh, un interes, un suflet, înviază și crește negoțul lor. Cîștigurile sînt sigure pentru că nu se păgubește unul pe altul și cînd se întîmplă și chiar pagubă, este mai suferită și mai blîndă, căci răul împărțindu-se, pierde a sa cruzime și putere.

Reproducem trei din cele cinci articole publicate de Diamant în 1834: cele din n-rele 17 (7 iunie), pp. 31=32, 21 (21 iunie) pp. 43—44 și 24 nr. lipsă la Bibl. Acad. (5 iulie, ale *Curierului românesc*, 1834.

Reproducem integral textul din Th Diamant-Mehtupciu, *Opere economice*, ed. Gr. Mladenatz, Buc., Edit. științifică, 1958.

P. DONICI

(? — ?)

Unionist din Bîrlad (semnatar al actului de adeziune la Unire, în numele județului Bîrlad, în 1856), ministru provizoriu al lucrărilor publice sub căimăcămie (1858), confirmat de Cuza și secretar de stat ad-interim (1859); ministru în cabinetul Ștefan Golescu (1867—1868).

ASOȚIAREA CAPITALELOR

Pentru orice producție două lucruri sînt de nevoie: munca și capitalul. La cea întîi privire, se pare că munca singură ar fi de agiuns spre a produce ceva; căci dacă, spre exemplu, cultura pămîntului necesită oarecare instrumente, cineva poate munci, mai întîi, pentru a le face și apoi a lucra pămîntul cu ele. Fără îndoială, chipul este putincios și se urmează pînă și astăzi, între oarecare popoară primitive; însă din minutul cînd începe o soțietate a exista, starea lucrurilor se schimbă.

Una din cauzile ce au îndemnat pe om a întra în soțietate este nevoia de a nu se ocupa decît de un număr mărginit de producții și a da în schimb o parte din ele pentru a avea de acelea ce sînt produse de-alții. Cu chipul acesta, și unile și altele sînt mai bine făcute; astfel lucrătoriul de pămînt

poate a dobîndi instrumentele trebuincioase dînd în schimb o parte din productele sale, care atunci iau numire de *capital*.

Așadar, nevoia de capital se simțește îndată ce caută omul a se folosi de industria celorlalți, aplicînd prințipiul *Împărțirii lucrului*, și, mai cu seamă, cînd vroiește, prin mijlocirea instrumentelor, a *înlesni* munca, lăsînd partea cea mai grea asupra animalelor sau elementelor.

Aceste două prințipii: *Împărțirea lucrului* și *Înlesnirea muncii* sînt cu atăta mai dezvălite într-o soțietate, cu cît și industria este mai înaintată, de unde urmează că nevoia de capital crește cu industria unei nații.

Iată cîteva exemple de sume puse în lucrare, în Franția:

Pentru facerea drumului de fier de nord s-au cheltuit pînă acum 263.430.000 fr.

Pentru drumul de fier de Strasburg 308.000.000 fr.

Capitalul Băncii de Scont al Franției este de 164.566.557 fr.

Capitalul Băncii Ipotecară au fost la început 60.000.000 fr.

Toate aceste sume însemnătoare s-au adunat prin asoțiare; însă nu asoțiarea ce era cunoscută strămoșilor noștri, ori aceea ce se urmează pe la noi și care n-au produs pînă acum decît judecăți nesfîrșite și ruina averilor; asoțiarea ce produce minunile veacului nostru este o combinare cu totul modernă.

După multe încercări, s-au dovedit că vechiul contract soțial nu răspunde la scopul industriei și, în mai multe rînduri, filozofi și publiciști însemnați s-au ispitit a da problemei o rezolvire mai potrivită; însă tratînd cvestia în general, vroind a face un contract care să slujească nu numai la asoțiarea capitalelor, dar și a muncei, nu au agiuns la nici un rezultat îndestulător. Deci comerțul și industria, văzind că teoria este neputincioasă, au început a face încercări, ce izbutesc astăzi îndestul de bine și se perfecționează din zi în zi.

Scopul meu este a descrie aice *Asoțiarea capitalelor* cum se obicinuiește în țările industriale.

Codul de comerț al Franției, la art. 22, 33, recunoaște trei feluri de asoțieri: Asoțiarea *Cu un nume colectiv*, acea *Comandată* și acea *Anonimă*.

În asoţiarea cu un nume colectiv, toţi sînt stăpîni deopotrivă, fiind solidari, şi fiecare răspunzător, nu numai cu aceea ce au pus în asoţiare, dar cu întreaga sa avere.

Capitalul întreprinderei nu este de nevoie a fi strîns totdeodată, de aceea soma ce reprezentă o acţie este plătită în mai multe rînduri, dîndu-se acţionarilor certificate de priimire, care sînt nominale şi nu se pot specula, însă cînd au plătit întreaga somă, acţionariul priimeşte acţia pe care o poate specula prin vînzare.

O acţie dă dreptate:

1. La o parte proporţională din activul soţial.
2. La un interes de 4,5 la sută sau şi mai mult.
3. La o parte din beneficiul intreprinderei.

Într-o intreprindere sînt două epohe vrednice de insemnat: epoha construcţiei şi epoha exploataţiei; în cea dintîi, veniturile sînt zero şi cheltuielile foarte mari; aceste sînt de două feluri, pe de o parte somele puse în cumpărarea materialurilor şi plata muncei, pe de alta dobînda capitalului, căci, din minutul cînd un particular au cumpărat o acţie, ori un certificat, are dreptate la o dobîndă de atît pe zi. Aceste dobînzi se închipuiesc de administraţia companiei puind şi ea la dobîndă capitalul ce are în nelucrare şi grăbind construcţia, agiunge în curînd a pune în exploataţie o parte a intreprinderei, a căreia folos este destinat spre plata proţentului.

În epoha exploataţiei, cheltuielile se împuţinează şi veniturile cresc; din aceste se ia o parte spre ţinerea lucrurilor în bună stare, spre întîmpinarea cheltuielilor administraţiei, spre plata împrumuturilor ce s-au putut face în epoha construcţiei.

Rămăşiţa este bineficiul curat care se împarte în chipul următor:

1. O rezervă de 5% sau mai mult, pentru întîmpinarea cheltuielilor neprevăzute.
2. Un fond destinat a răscumpăra tot capitalul intreprinderei în cei de pe urmă cinci ani.
3. Soma necesară spre plata dobînzei acţiilor, răscumpărate sau nu.
4. În sfîrşit, rămăşiţa este împărţită între toate acţiile şi formează aceea ce se numeşte *Dividend.*

Fondul destinat spre răscumpărarea capitalului intreprinderei se formează în chipul următor: îndată ce au început exploatația în toată întinderea intreprinderei, cunoscînd numărul acțiilor în țirculație, se împarte prin numărul anilor ce mai rămîn pînă la încetarea asoțiației și așa se știe cîte acții ar trebui a răscumpăra pe fiecare an; deci soma necesară este încredințată în tot anul casei de răscumpărare, care o ține gata spre a o întrebuința în cei mai de pe urmă cinci ani.

Răscumpărarea acțiilor se face prin sorți în fiecare an la zile hotărîte și publicate din vreme.

Proprietariul unei acții ce au ieșit la sorți priimește îndată prețul ce ea reprezentă și o adeverință că au fost asoțiat, care titlu îi dă dreptate la dividendul cuprins în nr. 4 de mai sus; iar dobînda acției răscumpărate se dă în păstrarea casei de răscumpărare.

Plata dobînzei acțiilor se urmează la fiecare șase ani iar plata dividendului la fiecare an.

Din cele mai sus zise se vede că un acționar nu poate niciodată a se adresa la administrație spre a-i cere răscumpărarea acțiilor sale. De vroiește a-și scoate capitalul pus în asoțiare, n-are decît un singur mijloc, a le vinde; vînzarea și cumpărarea acțiilor se face într-o piață deosebită, numită, în Franția, *Bursă*.

Vînzătoriul încredințează acțiile sale unui slujbaș a ocîrmuirei, însărcinat a vinde și a cumpăra la Bursă efecte comerciale și care se numește *Agent de schimburi*. Agentul, dar, vinde acțiile ce i s-au încredințat, și atunci vechiul acționar întrînd în fondurile sale, încetează de a mai fi asoțiat.

Cînd un acționar vroiește a vinde acțiile sale, găsește în piață un preț mai mare sau mai mic decît valora nominală a acției, la întîiul caz el este în cîștig, la al doile în pagubă.

Prețurile aceste atîrnă de încrederea ce insuflă publicului intreprinderea, așa d.e. Acțiile bancei ipotecare a Franției, care poartă titlu sau valoară nominală de 500 fr. s-au ridicat la 17 sept. 1853, 640 fr. și la 1 april 1854, 450 fr. din cauza chestiei Orientului.

Consiliul administrativ. Soțietatea este administrată de către un consiliu compus de un număr hotărît de membri. Fiecare din ei trebuie a fi proprietar de o sută sau mai

multe acții, pe care nu le poate înstrăina tot timpul cît va fi în funcție. Ei sînt numiți de adunarea generală a acționarilor și au împuternicire a alege dintre dînșii un prezident și un viț-prezident.

Atribuțiile consiliului sînt:

A hotărî cheltuielile generale a administrației.

A regula cumpărarea și vinderea de averi mișcătoare a companiei.

A căuta pricinile de judecăți ce ar putea avea compania.

A încheia contracturi.

A da la dobîndă fondosurile neîntrebuințate și a întrebuința rezerva.

A regula slujba exploatației.

A numi și a demisiona agenții și a le hotărî funcțiile și leafa.

În sfîrșit, a da hotărîre asupra tuturor chestiilor ce se ating de administrația intreprinderei.

Adunarea generală. În această adunare întră toți acționarii ce au un număr de dobînzi sau mai puține acții, care este hotărît prin statutele asoțierei. Fiecare membru are atîte voturi, de cîte ori are cîte douăzeci de acții și hotărîrile adunărei obligătoare pentru toți acționarii, chiar și pentru cei ce nu iau parte la dezbaterile ei.

Adunarea se ține o dată pe an la prezidența administrației, ea este prezidiută de prezidentul consiliului sau de un alt membru.

Atribuțiile adunărei sînt:

Votarea de împrumuturi.

Hotărîrea de a întinde sau a reduce întreprinderea.

Prifacerea statutelor, în aceea ce s-ar cunoaște la nevoie.

Luarea sămilor.

Numirea administratorilor.

Hotărîrile adunărei generale ca și acele ale consiliului sînt consfințite prin încheiere de jurnal, care este prescris într-un anume registru.

— *Asoțiarea capitalelor*

Apărut în *România literară*, an. I (1855), nr. 36 (17 sept.), pp. 417—420. Completează *Introducerea la cursul de economie politică*, apărută în numerele 22—31 ale revistei, de G. Apostoleanu.

Reproducem integral textul din *România literară*, loc. cit.

NICOLAE FILIMON (1819–1865)

Născut la București; cîntăreț bisericesc, conțopist la Departamentul dreptății, ajutor de masă, pitar, secretar al Comisiei documentale — Filimon a avut o carieră de mic funcționar. Scrie cronici muzicale (din 1857), face o excursie în Europa (1858), colaborează la *Țăranul român* și la *Naționalul*. Principala operă, romanul *Ciocoii vechi și noi sau ce naște din pisică șoareci mănîncă* îi apare în 1863. A mai scris *Escursiuni în Germania meridională* (1858) și nuvela *Nenorocirile unui slujnicar*.

ESCURSIUNI ÎN GERMANIA MERIDIONALĂ

Cap. IX

KŐVESDY JÁNOS, HORVÁTH SZECHENY SAU MUZICA ȘI DANȚUL MAGHIAR

[...]

Este însă un proverb românesc care zice: „Cînd vrea Dumnezeu cu omul, vin și cîinii cu colaci în coade". Proverbul acesta se împlini și la mine în toată estensiunea

lui; căci abia ce comunicai conducătorului meu dorința de a cunoaște sentimentele patriotice ale națiunei maghiare și iată veni un maghiar tînăr și luă loc la masa noastră, apoi după ce ne salută și vorbi puțin cu amicul meu, se întoarse către mine și, luînd un aer zîmbitor, îmi zise:

— Domnul este român?

— Da, domnul meu, român.

— Din Transilvania ori din Țară?*

— Din România de dincoa de Milcov, domnul meu.

— Numele dumneavoastră, domnule?

— Nicolae Filimon. Acum fiți bun de-mi spuneți pe al domniii voastre.

— Cu cea mai mare plăcere. Mă numesc Kővesdy János și sînt născut în Transilvania.

— Iubesc foarte mult națiunea maghiară și aș dori să o văz mare și fericită.

— Tot asemenea sentimente am și eu pentru patria dumitale.

— Mîna dumitale, iubite Kővesdy, voi să strîng mîna unui brav și leal maghiar.

— Îți mulțumesc din inimă, dar mîna nu poci să ți-o dau.

— De ce, domnule? Mă crezi oare nedemn de această onoare?

— Nu, fratele meu — zise junele maghiar oftînd — dar nu am mîini. Dreapta am pierdut-o în teribila bătălie dată de generalul Dembinski celor imperiali la Weissekirche, iar trei degete de la mîna stîngă, la luarea orașului Pesta de generalul Gőrgey. Aș fi dorit să pierz chiar viața, dar astă fericire nu o putui avea, căci aceia ce luară libertatea națiunei maghiare îmi lăsară viața, numai ca să mor de o mie de ori pe oră, privind zdrobirea și umilirea fraților mei.

— O sărutare, dragul meu Kővesdy János.

— Cu toată bucuria, amice.

Atinsei buzele mele de buzele cele înfocate ale maghiarului și îl strînsei în brațe. Emoțiunea lui fu atît de mare, că îi aduse lacrămile în ochi.

— Tu plîngi, amice, îi zisei.

* Transilvănenii, cînd vorbesc despre Principatele Române, le numesc Țară (n.a.).

— Plîng căderea patriei mele. Plîng, pentru că în starea în care mă aflu, nu poci să fac altceva mai bun pentru țara mea.

— Încetează, amice! Dumnezeul popolilor nu va suferi să piară o națiune atît de bravă. Cine știe daca în decretele provedinții nu va fi scrisă mărirea Ungariii.

— Așa este, dar ocaziunea cea mai favorabilă s-a pierdut pentru noi.

— Nicidecum, amicul meu. Ocaziuni ca acestea se vor prezenta de mai multe ori; numai compatrioții dumitale să știe a se folosi de dînsele.

— Dar ce mai pot face maghiarii în starea lor de astăzi?

— Ei pot să facă foarte mult.

— Esplică-te!

— Tirania secolului în care trăim, oricît de aspră și iezuitică ar fi, nu rădică popolilor mijloacele de dezvoltare morală și materială. Siliți-vă a mări bogățiile țării prin dezvoltarea agriculturei și a industriei naționale. Întindeți cît se va putea mai mult mijloacele de educațiune. Moralizați popolul, faceți-l să cunoască splendidul trecut al Ungariei. Învățați-l să iubească și să respecteze pe toate celelalte națiuni; și atunci, în adevăr, să vor zdrobi lanțurile patriii domniii voastre. Răscularea de la'48 a găsit pe maghiari foarte puțin pregătiți pentru libertate.

— Din care punct de vedere?

— Din mai multe. Maghiarii, ca popol cu minte, cînd puseră mîna pe arme ca să-și dobîndească indipendința, căta să se gîndească mai întîi că Ungaria este locuită de mai multe popoare, toate cu tradițiunile, cu limba și aspirațiunile lor. Ca să unească pe aceste popoare la ideea cea mare a libertății, căta să le promiță ceva mai mult decît aceea ce le da împăratul. Era necesariu să zdrobească privilegiile, să desființeze iobăgia *(iobages)**, să proclame drepturi și datorii pentru toți, libertate de religie și de conștiință și dreptul de esistență națională. Numai astfel ar fi putut să se libereze Ungaria și să redobîndească gloria ei pierdută. Dar inemicii maghiarilor erau mulți și putinți, ei făceau parte în Dietă**,

* Iobăgia sau claca s-a introdus în Ungaria pe timpul regelui Arpad (n.a.).
** Subt numele „Dietă“ înțelegem Camera maghiară (n.a.).

prezidau în consilii, aveau catedre în Academie și posturi eminente în cler. Ei dară inspirară maghiarilor fatala idee a maghiarizării și îi îndemnă a o pune în lucrare. Ce rezultă din asta? Nimic mai mult decît că românii și slavii, împreună cu populațiunele germane, să rîdicară în contra maghiarilor și a maghiarismului, făcură cauză comună cu caizerul, combătură cu armele și cu cuvîntul politica cea egoistă și barbară a șefilor mișcării maghiare; și astfel revoluția, pierzînd simpatiile popolilor, pierdu pe ale Europei oficiale, pierdu totul; și va trece mult timp pînă ce aurora libertății va surîde din nou acestei națiuni de eroi.

Fie ca această nenorocire să serve de esemplu posterității. Facă cerul ca magnații națiunei maghiare să înțeleagă o dată că libertatea, drepturile și datoriile, cînd nu sunt pentru toți, devin himere sau vorbe seci și nu aduc decît ruină și pierire.

Sunt român, iubite Kövesdy! Patria mea, deși se află sub condițiuni politice mai bune decît ale țării dumitale, însă suferințele ei sunt mai tot acelea. Și la noi, ca și în patria dumitale, nu sunt streinii care ne pregătește ruina, ci suntem noi. Sunt o parte de magnați pervertiți, vanitoși, ambițioși și corupți. Oameni ce-și vînd patria și conștiința pe prețul unei decorații, ce de multe ori nu valutează nici trei crăițari. Sunt guvernele antipatriotice care sug sîngele unui popol martir, care îl ține în ignoranță și în mizerie!... Sunt certile intestine și sfîșierea partitelor, ce paralizează progresul material și moral.

Agricultura și comerciul stau în amorțire din lipsa căilor de comunicație; artele și științele lipsesc cu totul, din cauza puținei încurageri și lipsa totală a stabilimentelor necesarii. E trist și foarte dureros pentru un patriot a descoperi altora ranele sîngerînde ale patriei sale; dar noi suntem frați de nenorocire și fratele cată să descopere fratelui său durerile ce-i sfîșie inima.

— Ai dreptate, fratele meu, zise maghiarul cu o voce plină de agitațiune.

— Poate să fie precum zici, dar nu am pretențiunea aceasta. Tot ce am zis este un eco al suferinței popolului din care fac parte, este espresiunea durerilor ce apasă pe frații mei; cu toate acestea nu disper. Dumnezeul popolilor e

mare, el vede suferințele noastre; vocea celor asupriți de tiranie şi zdrobiți de lanțul sclaviei va ajunge o dată pînă la Cel preaînalt și atunci vor înceta suferințele noastre.

— *Escursiuni în Germania meridională*

Apărute în *Naționalul*, an. II (1859), din nr. 77, pp. 305—306 (6 sept.), an. III (1860), pînă la nr. 23 (20 martie), pp. 89—91, în foileton, 43 numere.

Reproducem integral textul din N. Filimon, *Opere*, II, ed. G. Baiculescu, Buc., E.S.P.L.A., 1958, pp. 42—48.

ION GHICA (1816—1896)

Nepot de domn, scriitorul s-a născut la București. După o trecere pe la Sf. Sava, studiază ingineria la Paris (1835—1841), este profesor la Academia Mihăileană (1843), editor al *Propășirii* (1844). Între 1846 și 1847 e din nou la Paris. Participă la revoluție, rămîne mult timp în Turcia, iar după 1859 devine fruntaș liberal, prim-ministru (1871); membru al Academiei Române (1874), este, din 1881, ministru la Londra. Pașoptist revoluționar, Ion Ghica devine, treptat, un liberal burghez. Opere principale: *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Valachie* (1835), *Dernière occupation des Principautés Danubiennes*, *Convorbiri economice* (1879), *Pămîntul și omul* (1884) și *Scrisorile către Vasile Alecsandri* (1879—1885).

ÎNSEMNĂRI ASUPRA ÎNVĂȚĂTURII PUBLICE

Acel ce cîrmuiește educația, ține în mîinile sale soarta lumii.

LEIBNITZ

Ar fi foarte îndrăzneț să pretinz ca aceste cîteva fețe să slujească de o sistemă de învățătură publică în Țările Românești, însă ținta mea va fi nimerită, dacă oarecare

idei, aruncate de timpuriu, încă ar putea sluji de bază celor ce cîrmuiesc învățătura publică, la întocmirea unei organizații mari și largi, care să fie locului și lor monument mare și de vecinică slavă.

Oamenii se adună între dînșii și trăiesc în societăți, ca să se ajute unii cu alții; schimbînd productele lor între dînșii, își înmulțesc mulțămirile materiale, morale și intelectuale; încredințează unora dintre ei privigherea asupra liniștii și apărarea fiecăruia împrotiva acelor răi ce se pot ivi în societate, și lucrurile ce sînt de folos obștesc. Acelor oameni le dă o putere potrivită cu îndatoririle ce au a îndeplini. Acestii sînt guvernul sau stăpînirea.

Guvernul îi despăgubește pentru interesurile ce fiecare în parte părăsește, și ei sînt datori a-i da toată vremea și toată munca, a apăra pe fiecare de asupririle și supărările celorlalți și a căuta mijloacele ce știința și propășirea ne arată, spre a înmulți mulțămirile sau bogățiile poporului ce le este încredințat.

Mișcătorul omului, adecă a tutulor faptelor sale, este iubirea de sine în adevărata ei înțelegere, cum o înțelege englezul și cum o înțelege americanul din Statele Unite: „A-și înmulți mulțămirile sale din toate puterile materiale și intelectuale ce fiecare are în dispoziția sa, fără a asupri pre aproapele său"*. Acesta este principiul socialității, acesta este mișcătorul omului, acesta este scopul spre care trage fiecare individ în particular, o adunare de mai mulți sau asociațiile pentru un mic număr, a căror interesuri coencidează și guvernul pentru toată nația. Datoria guvernului este mare și cu anevoie, dar frumoasă și slăvită. Fericit stăpînitorul acela care știe să aleagă oameni după trebuințele statului, să puie pe fiecare la locul său; căci atunci carul guvernamental se mișcă cu înlesnire, și ca deosebite puteri care trag tot într-o parte îl duc cu cea mai mare înlesnire spre desăvîrșirea lucrurilor ce are a îndeplini; în vreme ce chiar oameni vrednici și cu mijloace de a îndeplini slujbe însămnate în stat, dacă nu sînt fiecare la locul său, lucrează cu neplăcere; neplăcerea se preface în lene, paralizează unul lucrările altuia, și ca niște puteri care trag în părți deosebite

* Acest princip îl voi dizvolta cu multă băgare de samă într-un articol de filozofie socială asupra educației publice (n.a.).

se strică unele pe altele, și mașina guvernamentală, în loc de a înainta răpide, merge înapoi, stă pe loc, sau se mișcă cu o iuțeală mult mai mică, decît aceea ce ar proveni din aplicația tutulor acelor puteri într-o parte cuviincioasă.

Unul din așezămînturile care aduc un folos obștesc este organizația învățăturii publice. Oamenii sînt toți niște muncitori, a cîror cîtime de producere atîrnă din mai multa sau mai puțina dezvoltare a înțelegerei și a cunoștințelor fiecăruia.

A ști a ceti, a scrie și a socoti, a cunoaște datoriile ce leagă un om cu alt om în societate, datoriile ce are fiecare către stăpînire, adecă către obștea mădulărilor societății, sînt lucruri de întîia trebuință.

Sînt lucruri de întîia trebuință, nu pentru că ne place a le numi asfel; dar pentru că omul poate trage de la dînsele folosuri materiale și intelectuale, pentru că ele sînt pîrghia prin care el lucrează asupra memoriei, înțelegerii și imaginației, care sînt cele trei facultăți radicale ale omului. Omul care știe să socotească poate ținea o carte de venituri și cheltuieli, își poate cumpăni poftele, măsura cheltuielile, ca să ajungă la sfîrșitul anului fără datorii și să gîndească a mări țifra coloanii de venituri.

Noi avem loc mult și brațe puține; prin urmare bogăția noastră este pămîntul și trebuie să ne dăm la lucrarea numai acelor obiecte care cer brațe puține pentru materie multă, prin urmare la producerea materiilor brute, materiilor întîitoare *(matières premières)*. Așa grînile de tot felul, pieile, lîna ș.c.l. sînt materiile ce trebuie să producem în locul nostru. Omul la noi dar, prin firea lucrurilor, este plugar.

Cît folos n-ar ieși, dacă ar putea să se dea în mînile plugarului cărți elementare de agricultură, care să vorbească despre îmbunătățirile ce se pot aduce producerii? Aceasta ar fi un izvor de îmbogățire. Afară de aceasta, cetirea i-ar dezvolta înțălesul și ar face să gîndească la întreprinderi și la îmbunătățirea ce ar puté să aducă stării lui.

Învățătura, ca mijloc de îmbunătățire materială, morală și intelectuală este astăzi un princip priimit de toată lumea; și aceste cîteva rînduri era cu totul de prisos; căci nu pot da decît o foarte mică idee de folosurile ce poate trage omul pentru îmbunătățirea inimii și a intelectului; el se face mai bun și mai deștept.

Societatea are trebuință de judecători, de administratori, de scriitori prin canțelarii, de oameni care să știe să cîrmuiască negoțul, adecă schimbul ce facem cu celelalte nații și care este mijlocul de a ne folosi și noi de starea civilizației celorlalte neamuri; mai trebuiesc medici, ingineri ș.c.l.

Aceşti oameni trebuiesc fiecare pregătiți la aceste slujbe; le trebuie la fiecare un fel de învățătură potrivită cu slujba ce fiecare are să îndeplinească și cu rolul ce are să joace în societate.

Astăzi învățătura se deosebește în întîitoare, de mijloc și înaltă, sau primară, secondară și înaltă, după cîtimea de cunoștințe ce cuprinde și după scopul la care voiește să aducă pe cei ce se adapă de dînsa. Scopul acestui articol fiind a căuta care sînt trebuințele de oameni ce avem în locul nostru, prin urmare care sînt învățăturile ce trebuiesc să se dea în deosebitele scoale, voi să iau fiecare învățătură în parte, începînd de la cea primară; pe urmă voi cerceta cum s-ar putea dobîndi la noi oameni de deosebitele specialități de care avem trebuință, fără însă să pierdem din vedere starea locului și mijloacele materiale ce avem în puterea noastră; lăsînd cu totul deoparte considerațiile asupra educației, pentru că chemat a cîrmui o mare parte din educația publică din Moldova, voi avea prilej să fac mai multe băgări de samă, ca să completez o scriere întinsă ce am asupra acestui obiect, și care parte, cu toate că strins legată cu învățătura publică, dar sînt silit să despart, ca să nu întrerup necontenit șirul ideilor.

Învățătura primară.

Cunoștințele ce trebuie să cuprindă
învățătura primară de prin sate.

A ști a ceti, a scrie și a socoti este lucru trebuincios, neapărat încă la tot omul. Aceasta, deși s-au pus în lucrare în Valahia, dar pîn-acum este numai o formalitate. Odată ce tinerii ar fi cîștigat mecanismul cetirii și a scrierii, s-ar da în mîinile lor ca exerciții de cetire a cărți cuprinzătoare de articulile legiuirilor noastre, care să le arăte îndatoririle lor către stat și datoriile reciproce ce sînt între lăcuitori și proprietari; cunoștințe de religie, de morală și de agricultură. Ce mai bună învățătură morală, ce mai bună

filozofie decît creştinismul? Cît nu s-ar îmbunătăţi starea inimii şi a gîndului ţăranului printr-o cetire bine tîlcuită a Evangheliei şi a Bibliei! Cît nu s-ar înălţa ideile lui prin oarecare cînturi (psalmuri) din cele mai alese ale lui David! Starea lui materială s-ar îmbunătăţi prin cunoştinţe de agricultură ce ar puté afla în cărţi şi publicaţii elementare de agricultură; duhul lui mai deştept ar cerca nouă întreprinderi.

Un orator de slăvită memorie într-un raport de la 6 florial anual al 10-lea al republicii franţeze zice: „Cer ca una din cele dintîi cărţi care se vor da în mînile copiilor de la ţară să le dea cunoştinţe agricole, nu voi zice folositoare, dar neaparate. Oarecare icoane scoase pe tipar de lemn în capul fiecăria lecţii ar împironi băgarea lor de samă; stampe de cîte zece centime puse pe păreţii scoalelor înfăţoşind cel mai bun plug, grăpele cele mai cuviincioase, un copaciu roditor bine tăiat, un stup bun şi celelalte."

Aceste cuvinte zise pentru Franţa, care în toată vremea s-a bizuit a fi o naţie totdeodată agricolă şi manufactorială, se aplică cu atît mai bine la noi, care nu sîntem şi nu trebuie să fim, multă vreme încă, cîteva veacuri poate, decît o naţie numai agricolă.

Adăogînd la îmbunătăţirile de mai sus cunoştinţe de facerea contractelor şi de chipul de a ţinea o carte de cheltueli şi venituri, ţăranul ar priimi o învăţătură destulă pentru comerţul vieţii lui. Aceste învăţături s-ar puté face foarte lesne în trei ani; copiii ar merge la scoală între vîrsta de 7 şi 10 ani, şi doi ani încă să se mai exerciteze, vîrsta pînă la care părinţii nu se pot sluji de dînşii. Aşa nici un copil nu ar ajunge la vîrsta de 10 ani fără de a fi îndeplinit aceste cunoştinţe, pe urmă s-ar ţinea ca să nu uite ce a învăţat cu publicaţii ieftine şi folositoare trebuinţelor şi împregiurărilor. Li s-ar da o foaie periodică, care să cuprindă cunoştinţe elementare de metodurile cele mai bune şi descoperiri nouă în agricultură, şi numai acele care pot să se aplice şi la noi; desluşiri şi povăţuiri la interesurile ţărăneşti, table de preţuire ce au grînele în deosebitele tîrguri, productele care se caută mai bine în acea vreme ş.c.l. Atunci instituţia foilor săteşti din Moldova şi Valahia vor puté lua adevăratul duh ce trebuie să aibă, şi misia lor este mare.

Cu ce mijloace pecuniare s-ar putea ţinea scoalele de prin sate.

În Germania, ca în toate celelalte locuri unde instrucţia publică au luat cea mai mare dezvoltare, se plăteşte banul de scoală (Schulgeld), care este ca de zece parale pe săptămînă de scolar. Această metodă de a plăti cu săptămîna, cu toate că este o idee foarte bună, mai ales pentru săraci, cărora le vine mai bine şi mai uşor plătind cîte mici sume, dar mi se pare mai frumoasă, mai potrivită cu starea civilizaţiei de astăzi şi mai dreaptă sistema de a contribua toţi pentru instrucţia publică, căci aceasta aduce folos nu numai aceluia care învaţă în parte, dar şi obştei.

În Valahia, fiecare casă de ţăran plăteşte cîte doi lei pe an pentru scoală; afară de porumbul sau popuşoiul ce se dă învăţătorului din pătulul (coşerul) de rezervă. Dacă fiecare în parte se foloseşte de învăţătura celorlalţi, cu cît nu se foloseşte proprietarul, a cărui folos şi îmbunătăţire a moşiei se alcătuieşte din suma folosurilor tutulor lăcuitorilor? Ca să fie cineva consecuent, trebuie să vadă învederat că s-ar cuveni să plătească pentru scoală o sumă proporţională numărului de lăcuitori ce au pe moşii.

Ce folosuri ar trage proprietarul de la aşezarea scoalelor săteşti.

Proprietarii, după legele pămîntului, afară de alte venituri ce au de la lăcuitori, mai iau pe d-asupra, ca un lucru ce nici nu este vrednic de băgat în samă, mai iau zic zeciuială din toate productele ce fac lăcuitorii; dumnealor socotească-se şi vor vedea că numai după acest singur articol al Regulamenturilor amînduror principaturilor, cînd venitul lăcuitorilor creşte în progresie aritmetică, al dumnealor creşte în progresie geometrică. Facă socoteală şi vor vedea că un lăcuitor numai din munca pămîntului poate să scoaţă pe tot anul, termin de mijloc, patruzeci pînă la cincizeci galbini, printr-o muncă cuviincioasă şi bine înţăleasă, după preceptele agriculturii; aşa numai din zeciuială, afară de alte drepturi ce au asupra lăcuitorilor, pot avea de la fiecare cel puţin cinci galbini venit pe tot anul. Acest venit însă nu-l pot dobîndi decît cînd ţăranul va avea cunoştinţele de care am vorbit. Aşa ar fi ca o speculaţie să dea şi dumnealor pe tot anul cîte doi sau trei lei de fieşice casă ce au pe moşie; mai

ales că este pentru chiar interesul lor. Aceasta este ca cultura unei seminți, care ar da cincizeci la unul, şi care cultură nu este îndoială că ar îmbrățișa-o cu rîvnă.

D. Neigebaur[1], în băgările de samă ce a făcut asupra regulamentului învățăturei publice din Moldova, însămnează cu multă dreptate că ar trebui să fie mult mai multe scoli primare și că cea mai mare parte a cheltuielilor învățăturii primare ar trebui să fie asupra proprietarilor; observează că civilizația unei nații nu se măsoară prin lux, ce prin întocmirea de asociații, a căror țăl este îmbunătățirea stării omului; și alergînd la duhul de imitație și la dorința ce au damele noastre de-a se asămăna cu damele cele mari ale Engliterii și a Germaniei, le spune că o damă dintr-aceste locuri se mîndrește mai mult cu titlul de mădular a unei societăți de învățătură publică pentru băieți sau pentru fete, decît cu o caleașcă frumoasă de modă sau cu o rochie ieșită din fabricile Lionului. Este cu drept ca proprietarul să contribuie cu mult pentru scoala de sat și să contribuie după numărul familiilor ce are pe moșia lui, pentru că el va trage folos adevărat material de la o asemene întocmire. Nu pot da toată lauda ce mi se pare că merită instituția d-a plăti fiecare pentru scoala de sat. Frumos lucru este să vază cineva toate scoalele primare deschise pentru toți fără plată. O asemene pildă nu este nici în Englitera, nici în Olanda, nici în Germania, nici în Staturile Unite ale Americii, locurile unde instrucția publică primară a luat cea mai mare desvoltare.

Într-un sat unde vor fi două sute de familii, învățătorul va avea un venit de patru sute de lei pe an; afară de aceasta, satul dîndu-i păpușoiul trebuincios din coșerul de rezervă, stăpînirea scutindu-l de bir, de militărie și de îndatorirea drumurilor; proprietarul scutindu-l de clacă (boieresc) și de dejmă, starea de învățător va fi căutată.

Dacă proprietarul va contribua și el pe tot anul cu cîte trei lei de casă, s-ar mai face încă un venit de șese sute de lei pe an pentru învățătura publică. Acea somă să se întrebuințeze la cumpărarea de cărți, table și alte trebuincioase scolii, spre a veni în ajutorul acelora din săteni, cari nu vor avea mijloace de a plăti contribuția pentru scoală, sau pentru a îndeplini o leafă cuviincioasă învățătorului, în satele unde nu vor fi destule familii, ca cu soma contribuției lor să se

facă o plată cuviincioasă. Bugetul acestii sume să se facă pe tot anul prin hotărîrea a patru persoane: proprietarul, învățătorul, preotul cel mai vechi în sat și vornicul. Cu toate că această sumă să fie la dispoziția hotărirei acelor persoane, să nu-i poată însă da altă destinație decît pentru învățătura publică, care se va întinde cît se va putea mai mult în satele unde sînt multe familii și unde sătenii sînt în stare să plătească de bună voia lor mai mult de doi lei pe an. Sînt sate de cîte o mie și mai mult de case și se află foarte multe de cîte trei și patru sute; într-acele sate se va adăoga la învățăturile primare cîte un clas de reale, sau o scoală specială de agricultură.

Mijloacele ce s-ar putea întrebuința pentru a îndatori pe țărani să-și trimiță copiii la scoală.

Fiindcă țăranii la noi nu înțeleg deocamdată folosul ce pot trage de la întemeierea unei scoli în sat și nu văd decît paguba de doi lei pe an, stăpînirea să ia măsuri împotriva părinților cari nu vor voi sau se vor lenevi să trimiță copiii lor la scoală și să însărcineze pe preotul cel mai vechi din sat cu această privighere, îndatorindu-l să ia pe toată săptămîna însemnări după catalogul învățătorului și după hîrtiile satului, ca să poată potrivi și ști dacă toți copiii cari trebuie să urmeze scoala o urmează; să dojenească pe părinții cari nu-și împlinesc această datorie și să arate stăpînirii pe cei ce n-o fi putut să-i puie pe cale dreaptă. Socotesc folositor să înșir aice cîteva capete de pravilă asupra învățăturii publice primare în Prusia, culese de d. Neigebaur. Acele ce-am ales aice au țăl să silească oarecum pe părinți să trimiță copiii lor la scoală.

Art. 43. Tot lăcuitorul care nu poate sau nu voiește să dea copiilor săi acasă învățătura trebuincioasă este dator să-i trimiță la scoală, îndată ce vor împlini cinci ani.

Art. 44. De la vîrsta de cinci ani, nici un copil nu poate lipsi din scoală, decît pentru întîmplări deosebite și cu știrea autorității civile și ecleziastice.

(Urmează tîlcuirea acestui articol în care se găsesc însemnările următoare):

„Părinții sau epitropii sînt îndatoriți să trimiță copiii lor la scoala publică, sau să dovedească că le dau acasă o educație cuviincioasă.

Părinții sau acei de cari atîrnă copiii (și trebuie să cuprinză cineva subt acest titlu: fabricanții și meșterii cari iau de ucenici copii în vîrstă d-a merge la scoală) sînt datori să-i trimiță la scoală, sau să le dea o învățătură cuviincioasă de la șepte pînă la patrusprezece ani.

Acei cari nu trimit copiii lor la scoală sînt datori să dovedească de cîte ori li se va face întrebare prin ce mijloace le dau educația.

Învățătorii de scoală vor ținea listă de înfățișări și care trebuie să se dea din cincisprezece în cincisprezece zile inspecției comiteturilor de privighere.

Se vor înlesni pretutindene părinților mijloace ca să trimiță copiii lor la scoală, dîndu-le trebuincioasele la învățătură sau îmbrăcămintea de care pot avé trebuință.

Dacă părinții sau stăpînii la care sînt copiii s-ar lenevi d-a-i trimite regulat la scoală, preotul le va face cunoscută răspunderea ce este asupră-le, pe urmă Comitetul de privighere îi va chema și îi va dojăni. Nu se va primi drept cuvînt de dizvinovățire decît starea de bolnav adeverită de preot, sau lipsa de îmbrăcăminte.

Dacă dojănile nu vor fi destoinice ca să-i aducă în cunoștiință, atunci părinții vor fi osîndiți la globiri, sau la închisoare, sau la o lucrare de folos obștesc. Se vor lipsi de a lua parte la administrația comună. Dacă toate pedepsele vor fi de prisos ca să-i aducă pe calea cea bună, atunci li se vor trage copiii de sub îngrijirea lor, și se vor da unui epitrop, care să le poarte de grijă și să le dea educația cuviincioasă."

Starea de rîvnit în care se află Prusia astăzi este datoare cu totul la două instituții: puterea ei ca nație și influența ei în politica din afară este datoare organizației ostășești ce are; iar puterea morală, prosperitatea ei din lăuntru este datoare așezămîntului învățăturii publice.

Cum să nu se pricinuiască pagubă la munca cîmpului prin trimiterea copiilor la scoală.

La noi, ca și la toate celelalte nații agricole, copiii sînt o bogăție pentru săteni: așa ar fi o măsură neînțeleaptă și împrotiva interesurilor producerei ca stăpînirea să silească copiii să meargă totdeauna la scoală, ci trebuie să-i lase să poată ajuta vara la munca cîmpului, și în vremea cît ține această muncă, învățătorii să-i strîngă numai duminica și

sărbătorile să le facă repetiții, ca să nu uite ceea ce au învățat iarna. În Valahia în lunile de vară se trimit candidații de învățători pe la scaunile județurilor, ca să completeze în scoalele ținutale lîngă profesorii de acolo învățăturile lor normale; dar cu toate că această orînduială pare a fi un mijloc de a nu avea trebuință de scoale normale pentru gătirea învățătorilor, experiența însă făcută de atîția ani este destulă, ca să dovedească că această măsură este greșită; căci nu găsește cineva dintre acei candidați la zece unul carele să știe să scrie și să citească într-un chip cuviincios. Și este de crezut că o să-i apuce bătrînețele, înainte de a fi în stare să fie dascali de scoală.

A trimite fetele la aceeași scoală cu băieții nu se pare o măsură care să aibă vreo necuviință; însă fiindcă dezvoltarea înțelegerei lor este mai timpurie, ar trebui ca vîrsta lor de scoală să fie cu cîțiva ani mai înaintată și să se trimiță între zece și doisprezece ani.

— *Însemnări asupra învățăturii publice*

Apărut în *Propășirea*, an I (1844), n-rele 2 (16 ian), pp. 9—12; 3 (23 ian.), pp. 17—19; 10 (12 martie), pp. 73—75; 24 (25 iunie), pp.185—189; 25 (2 iulie), pp. 193—195.

Reproducem fragmentar textul din *Propășirea*, n-rele 2 și 3, loc. cit.

[1] *Neig(h)baur, Johann-Daniel-Ferdinand*: călător și publicist german din Silezia. Autorul unei lucrări despre Țările Române: *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig, 1848.

DESPRE IMPORTENȚA ECONOMIEI POLITICE

Lecție de deschiderea cursului de Economie politică, rostită în Academia din Iași la 23 noemvrie 1843

Domnilor,

Cînd privește cineva slujbele cele mari ce lumea civilizată cere astăzi de la Economia politică și cînd de altă parte-și aruncă ochii asupra priveliștii ce înfățișează țările noastre în trecerea lor de la amorțeala în care s-au aflat în civilizatia Europii la zborul acest renviitor, nu poate dori altă cîrmă mai mîntuitoare decît Economia politică, care singură numai este în stare să ne lumineze întru căutarea interesurilor noastre materiale și morale.

Această sarcină, domnilor, pusă asupră-mi, trebuie să vă mărturisesc este cu anevoie și foarte disproporționată puterilor mele; căci simt prea bine importența ei.

Așa îmi împlinesc o datorie, cerînd îngăduința d-voastră. Lipsit de alte titluri, vă aduc un zel fără preget și nu mă deznădăjduiesc că vom putea face oarecare slujbe propășirilor de care avem trebuință. Dacă pămîntul în care samănă cineva este bun și energic, fie oricît de slabă mîna care va semăna, totuși rodul va fi îmbelșugat.

Interesurile materiale întru atîta sporesc fericirea neamurilor, întru cît nu se lovesc cu cele morale și întru aceasta Economia politică s-a arătat vrednică de rangul ce ține în ierarhia științelor. Luînd-o despre partea morală întîi, ea îmbrățișează astăzi o întindere de spăimîntat, ea învăluie în aripele sale toată industria, care astăzi este mișcătorul neamurilor, ea pune în lucrare aceea ce altă dată cei mai mari politici și cei mai puternici monarhi n-au cutezat să întrebuințeze.

Uitați-vă la unitatea Germaniei, ce se părea desființată pentru totdeauna; puterea și geniul lui Carol al cincilé nu putură nici într-un chip să o prefacă; negoțiatorii tractatului de la Viena au vorbit despre aceasta ca de un vis, o dorea, fără însă vreo nădejde. Industria a pus azi în faptă aceea ce nici frica, nici iscusința politicilor, nici sila nu ar fi putut-o întreprinde. Prin dînsa toate stavilile au căzut și prinții,ducii, regii au rămas numai niște ocîrmuitori; douăzeci și șese milioane germani în douăzeci de staturi s-au întrunit sub auspițiile Prusiei. Astăzi se hotărește să se primească aceeași monedă și aceeași sistemă de măsuri; mîne, poimîne, vom vedea așezîndu-se aceeași sistemă în toată legislația lor și poate că generația noastră va vedea staturile Germaniei unite, așa cum trebuie să fie un neam de oameni cari vorbesc aceeași limbă și au aceeași origină.

Nu pot să nu vă împărtășesc noutatea că-n zilele aceste se tractează aici în Iași despre o unitate bănească între Principaturile noastre; folosurile ce ar ieși dintr-o asemene alcătuire nu pot fi măsurate. Cît pentru pagubele ce zic că s-ar pricinui unora din lăcuitori, lesne ar putea dovedi cineva că nu pot fi decît numai niște închipuiri, niște năluciri. Astăzi numai interesurile materiale, industria, poate uni și desface neamurile.

O dovadă încă despre puterea industriei ni se înfățișează în coloniile britanice, în India. Anglia ține acolo supt puterea și supt legea sa o întindere de spăimîntat, cu o populație de 135 milioane lăcuitori. Acest groaznic imperiu din India, mai întins și mai întemeiat decît a lui Alexandru, este fapta unei asociații de neguțitori, a Companiei Indiilor, este rezultatul unei speculații comerciale. Acest domen, de unsprezece ori mai întins decît a rigatului unit a Britaniei și a Irlandei și de cinci ori mai populos, l-a supus o companie neguțitorească.

Dacă am duce privirea noastră asupra Americii, am vedea încă un exemplu și mai măreț despre puterea industriei. Acolo creditul a făcut toată lucrarea.

Munca sporește bunăstarea și întemeiază creditul, care singur poate să ne facă a cunoaște treapta de civilizație la care au ajuns unele nații. Nu-i nici un mijloc mai potrivit decît creditul, prin care am putea măsura mai cu scumpătate viitorul unui neam. Să luăm America de exemplu, care, pe

cînd noi eram oarecum băgați în seamă de Europa luminată, ea nici nu putea simți sălbatica ei stare.

Măreț este exemplul acela ce cineva-l arată prin fapte. Este o jumătate de veac, Englitera stăpînea în continentul american treisprezece colonii, care toate la un loc numără abia două milioane și giumătate de suflete strimtorite între mare și munții Alegani, pe o lungime țărmurală de un pămînt năsipos și sărac. Nimeni nu îndrăznea să se puie în voia unei luntri de pe riurile de dincolo de munți, pentru ca să se așăze în întinsul cîmp, ce se disfășură privirei și mai roditor și mai mare. Aceste locuri, ursite a fi așăzarea unui măreț imperiu, era pacinica și necultivata moșie a sălbaticilor semințiii ce ura munca și care, prin urmare, se ticăloșa în acest pămînt atît de bogat, împărțind domnirea lor cu panterele și cu șerpii sunători. Pe lîngă acești munți Alegani, înșirați dinaintea văilor din lăuntrul Americii, ce ca niște tabere așezate una după alta stăvileau năvălirile populației țărmurale ca o stavilă ce se socotea nebiruită, astăzi, însă, călătorul ce merge de la maluri spre apus întîmpină, cît vede cu ochii, numai orașe împoporate, bine zidite și cîmpii acoperite de bogate sămănături; iar lăcuitorii acestor țări desălbăticite arată în fața lor o mulțămire nespusă, ce este rodul cunoștinței omenești aplicate la producerea avuției.

Mergi înainte zile întregi și tot aceeași priveliște ți se înfățișează ochilor. Peste tot locul, pe lacuri și pe riuri, nu mai vezi decît mărețele vase, puse în mișcare prin aburi. De la un riu la altul, de la o apă la alta și de la fiecare metropolă la orașele vecine, nu se mai întrerup construcțiile acele costisitoare, ce noi ne-am învățat a le numi semnele civilizației cei mai desăvîrșite, vreau să zic că canalurile și drumurile de fier ce poporul acesta a săvîrșit în curgere de treizeci de ani stau în cumpănă cu tot ce are azi Europa, care lucrează de veacuri întregi. Natura astă sălbatică, deprinsă astfel la civilizație, cuprinde cea mai mare parte a unei jumătăți de continent. Și dacă vom căuta pricinele ce au trebuit să făptuiască această a doua creație, vom afla că pe lîngă îndemînările naturale, fără îndoială, și pe lîngă înțelegătoarea dragoste pentru muncă, care însuflețesc pe acest popor nou, creditul confăptuiește în mare parte la propășirile acestei lumi nouă; el este sufletul industriei. Munca a deprins pe americani la hărnicie și hărnicia le sporește creditul. Înriu-

rirea creditului a răvărsat fermecătoare binefaceri în pustiurile sterpe ale lumei nouă și nu poate cineva să îndrăznească să spuie pînă unde se poate întinde. Creditul material întemeiază bunăstarea societăților și cel moral cuprinde în sine fericirea neamurilor și, prin urmare, cea mai înaltă desăvîrșire a lumei. Staturile mari au nevoie de dînsul pentru ca să se ție și cele slabe nu pot avea alt mijloc mai puternic spre înflorire.

Am vorbit de acest element, pentru că este cel dintîi mișcător a industriei și care la noi, din nenorocire, lipsește cu totul. Nouă industria ne este mai trebuitoare și mai neapărată decît nu era americanului, pentru că nu numai îmbunătățirea stării morale și fizice, dar și existința noastră politică atîrnă de la dezvălirea industriei.

Dacă astăzi mai avem o existință politică, o sîntem datori cu totul industriei, industriei agricole, cîmpiilor celor mari și roditoare care asigurează hrana nu numai a noastră, dar și a multor milioane de lăcuitori din Englitera și din Germania. Greutatea noastră în cumpăna Europii se va mări cu numărul chililor de grîu ce vom putea scoate peste hotar. Siguranța și mijloacele noastre de propășire stau în puterea roditoare a pămîntului, care cere să fie curățit de mărăciuni și lucrat.

Puterea industriei este netăgăduită, unii se sperie de influința ei și le e frică de propoveduirea egoismului ; alții, dimprotivă, aplaudă la fiecare pas ce face și mă veți vedea totdeauna în partea celor ce privesc cu mulțumire puterea ei lățindu-se în toate zilele și sporind fericirea tuturor, fără deosebire de mici sau mari, de puternici sau slabi.

Dacă epoha noastră este înecată în materialism, oare industria să fie pricina? Buna înțelegere nu poate priimi că podind și luminînd ulițele mai bine, că purtînd haine mai bune și curate, că întrebuințînd o hrană mai sănătoasă și avînd lăcuinți mai îndămănatice, s-ar putea strica prin aceasta moralul oamenilor. Aceasta nu poate fi decît închipuirea unor duhuri bolnave. Englezii sînt în mai bună stare morală și intelectuală decît noi și ei sînt în mai bună stare în zilele noastre și pe fiecare zi merg pășind tot spre mai bine.

Spiritualiștii cei mai absoluți chiar ar trebui să se bucure, căci industria, departe de a fi triumful materiei asupra duhului, dimpotrivă ea ne înalță numai fiindcă înțelegerea

supune materia. Industria este rodul robirii lumei materiale sub puterea înțelegerei. Ea a pus sub stăpînirea omului puteri nenumărate, precum căldura, greutatea, electromagnetismul ş.a. Ştiinţa, prin descoperirile ei, dă omului puteri nouă, ca puterea trupului lui să nu fie silită necontenit a se întrebuința la hrana vieței sale.

Astăzi cărbunele de pămînt singur în Englitera face mai mult decît toată populația Europei. Astfel, omului despovărat de muncă îi va rămînea vreme să se poată îndeletnici cu hrana duhului; așa industria, și chiar de ar vrea, nu poate să întemeieze materialismul, ci mai vîrtos are să-l dizrobească, învățînd intelectul. Industria, agiutorată de principiul moral, fără care nici o instituție omenească nu poate fi și de care societatea are cu atît mai multă trebuință, cu cît mai multă putere este într-însa, industria, zic, nu va stăpîni globul, decît ca să-l împodobească și să-l înavuțească pentru stăpînirea înțelegerei omenești. Industria, din firea ei, este înainte-alergătorul neatîrnării și a slobozeniei. În zădar caută oamenii libertatea și strigă cu sete mare după dînsa, întrucît nu vor începe prin industrie, ce singură numai poate să le-o deie. Ca omul să fie slobod, trebuie să-și fi dezvoltat falcultățile și puterile sale și trebuie, afară de aceasta, să știe a și le întrebuința într-un chip folositor lui și celorlalți. Industria dă omului mijloace de a cultiva științele, literile, frumoasele arte, care cu toate îi slujesc a-l lumina și a-l moraliza.

Unii duc îndrăzneala lor pînă acolo de a zice că cineva poate măsura civilizația unui neam prin industrie și iau pentru această măsură cîtimea fierului ce consomează sau acidul sulfuric, materii care, fiind întrebuințate mai în toate artele, pot fi cîntariul industriei.

Cînd zic industrie, înțeleg agricultura, manufacturile și comerțul, și nu numai industria, dar și științele și literile și frumoasele arte care atîrnă mai cu samă de la gîndire.

Sub urieșele sale aripi, industria poartă fericirea neamului omenesc și cu dînsa vrednicia omului și libertatea. Așa cum o definirăm, este cum are să fie; astăzi, însă, cînd d-abia se arată pe scena lumei, ea în cele mai multe locuri unde a străbătut a făcut pe oameni să zică: „Mașinile care ar fi trebuit să fie roabe nouă, ni s-au făcut cei mai grozavi dușmani"; și în loc de a da omul laudă lui Dumnezeu că mașina l-a

scăpat de muncă, îl auzim tînguindu-se despre dînsa. Ce ar zice rîndaşul care învîrteşte friptura, cînd ar dobîndi un cîne care ar învîrti-o în locul său, sau cînd ar căpăta o maşină care singură să-i întoarcă frigarea? Negreşit că ar mulţămi lui Dumnezeu.

Muncitorul zice: Maşinile înlocuiesc oamenii şi noi rămînem fără hrană şi oriunde se întrebuinţează, omul tot pare că ar fi vremelniceşte, numai pînă cînd se va găsi mijlocul de a se face lucrul fără dînsul.

Sismondi răspunzînd economistilor de Englitera le zicea: „Pare că la voi perfecţia socială nu va fi decît cînd riga rămîind singur în insula sa şi întorcînd necontenit o roată va face prin automaţi tot lucrul ce s-ar putea face în Englitera, păstrînd pentru dînsul toate productele, ca să le încarce pe alţi automaţi plutitori, pe care puterea aburului i-ar purta." Iată unde ar ajunge omul şi societatea fără povăţuirea principiului moral.

În starea în care se află societatea în ziua de acum, nu este siguranţă pentru om în ţările industrioase: el nu este încredinţat că de mîne încolo n-a să rămîie pe uliţă fără mijloace de vieţuire; şi ce siguranţă poate înfăţişa un stat, unde existinţa materială a unui mare număr de oameni este în cea mai mare fierbere? Cum să se mire cineva de mişcările necontenite ale Franciei şi Angliei, cînd o mulţime de lucrători pe toate zilele rămîn fără hrană pentru femeile şi copiii lor?

Nu ar putea ieşi cineva din acest labirint, decît printr-o apropiată unire a interesurilor rivale, care astăzi se luptă unul împrotiva altuia, adică interesul capitalistilor şi al industriilor de toată mîna, a meşterilor şi a lucrătorilor; în acest chip, pacea s-ar aşeza în industrie şi în societate printr-o organizaţie înţăleaptă a puterilor ce astăzi se războiesc; liniştea ar renaşte. Acesta este problemul care sfarmă capul şi soarbe odihna celor mai mulţi economisti de astăzi; acest problem pot zice că a dat naştere ideilor excentrice a reformatorilor noi: St. Simon, Charles Fourier şi Owen. Louis-Blanc, care a tractat cel mai de pe urmă despre aceasta într-o cărticică intitulată *Organisation du travail,* nu dezleagă problemul, fără a cădea într-un fel de socialism,

care, în partea materială, nu se deosebește mult de ideile lui Charles Fourier.

Pe noi, anevoințele aceste nu ne privesc, mai întîi pentru că industria noastră este pentru multe veacuri încă industria agricolă, care nu are aceste greutăți; despre altă parte multe din prejudețele economice, precum monopolurile, vămile, opririle, care au adus pot zice toate aceste încurcături, la noi, slavă Domnului, n-au străbătut și astăzi oamenii caută a le desființa și chiar acolo unde au fost adînc întemeiate.

Economia politică își are partea sa în lucrarea științelor asupra societății și ea astăzi are vot și părere în problemele politicii europene și a toatei lumi.

Astăzi, în toate puncturile globului, munca se așază și industria își implîntează steagul ei mai sus decît acela al războiului și a barbariei. Europa supune toate lucrările sale la legile ei și fiii săi locuiesc celelalte părți ale lumii, răpezile mijloace de comunicație vor face să treacă ideile și descoperirile de la un neam la altul cu iuțeala aburului; atunci cuvîntul „echilibrul Europei" va pieri și se va înlocui prin zicerea „fericirea lumei". Discuțiile cele mai mari dintre puteri au cu totul un caracter comercial și prin urmare sînt supt influința economiei politice. Ce alt scop avu campania Engliterii în China, decît o pricină de comerț? Cum problema Orientului ar ținea toate neamurile în neastîmpăr dacă n-ar cuprinde în sine cele trei drumuri comerciale, ce duc de-a dreptul din Europa în Orient, unul prin Constantinopol, cel de al doile prin istmul de Suez și cel de al treile prin Siria și Eufrat?

Generalitățile acestea vădesc simtimentele ce însuflețesc lecțiile acestei catedre: pacea și îmbunătățirea stărei omenești, iată deviza economiei politice. Ce dorință mai frumoasă decît aceea de a vedea pe neamul omenesc, nu îngenuncheat dinaintea materialismului, și, dimprotivă, scuturînd jugul lui.

Peste puțin, domnii mei, o să treceți de pe aceste bănci în ghimpoasa viață practică; cea mai mare știință a omului este a nu se lăsa să se amăgească de idei măgulitoare și care

supt haina de bine obştesc, ascund adesea un interes sau o ambiţie personală şi astfel exploatează credinţa şi dorinţa oamenilor de bine. Aveţi totdeauna drept busolă producţia, nu vă pierdeţi o vreme preţioasă, dumneavoastră şi locului, în intrigi. Dacă voiţi să faceţi bine, socotiţi-vă şi aflaţi mijloace de producţie.

Eu voi socoti o slujbă priincioasă soartei noastre, dacă voi izbuti să vă explic cum instituţiile pozitive, care stau în domeniul economiei publice, ar putea să agiute industria să se asămăluiască din ce în ce mai mult cu principiul moral, ca aşa amîndoi aceşti mişcători ai fericirei omeneşti, legîndu-se între sine, să statornicească în veci pacea şi fericirea noastră.

— *Despre importenţa economiei politice*

Apărut în *Propăşirea*, an. I (1844), nr. 8 (27 februarie), pp. 57–62.

Reproducem integral textul din *Propăşirea*, loc. cit.

OCHIRE ASUPRA ŞTIINŢELOR

Întunecimea, în care lumea a fost afundată în veacul de mijloc, la noi a ţinut pînă în vremurile de pe urmă.

Mici au fost înaintările literaturii; însă de la Petru Maior tot nu putem socoti veacul ca de tot neroditor. Dar ştiinţele au fost cu totul părăsite; rar din vreme în vreme s-a ivit cîte un om, cu oarecare idei despre ştiinţele pozitive. Vardalah s-a mărginit în proiecturi, şi fizica ce preda n-a ajuns niciodată mai departe de precuvîntare. Lazăr, acel duh pozitiv, preda lecţiile sale pe unde apuca, încunjurat de tineri doritori de înaintare, le povestea ca Socrat ucenicilor săi, cîte ştia; el era din scoala lui Petru Maior, Şincai, Samuil Klain şi altor bărbaţi, cărora noi românii le sîntem datori cu deşteptarea noastră. Ei ne-au dat cea dintîi impulsie, şi de la ei avem lucrările cele mai însemnate asupra limbii naţionale, şi cele mai anevoie cercetări asupra istoriei neamului; în sfîrşit de la ei începutul luminilor noastre, care totdeauna este pasul cel mai greu de făcut. Lazăr era mai mult un filozof, care arăta rătăciţilor întru întuneric drumul ce trebuie luat, ca să iasă cineva la lumină; le arăta adevăratele trebuinţe ale omului în societate şi folosurile ce pot izvori dintr-o învăţătură pozitivă; însă cît despre arătare, împrejurările l-au silit să se mărginească la elementele de aritmetică, de algebră şi geometrie, făcîndu-le aplicaţie la rădicarea planurilor, care pînă la Lazăr era monopolul nemţilor şi care astăzi s-a făcut o industrie românească. Avem mai mulţi ingineri români.

Ştiinţele în locul nostru sînt pînă acum într-atît de necunoscute, încît zicerea himie puţini o înţeleg în toată întinderea ei. Aceasta este pricina că despre o parte nici o

industrie încă nu s-a întemeiat, despre alta nici o filozofie, pentru că astăzi nu este filozofie fără științe.

De aceea am rămas foarte înapoiați pe lîngă celelalte nații ale Europei și decît industria agricolă alta nu mai avem. După Lazăr și elementele de matematică au fost părăsite în scoale pînă în vremile după urmă. Înainte de 1833 nu se arăta în scoala din Sf. Sava din București decît elementele de aritmetică. La 1833, Poenaru a arătat geometria și algebra; lui îi sîntem datori cu tălmăcirea *Geometriei* lui Lejandru, singura carte bună de matematică ce avem pînă acum în limba noastră. De atunci s-au urmat necontenit elementele de matematică, cărora li s-a adăogat trigonometria. În Iași începutul s-a făcut mai timpuriu. D. post. G. Asachi este cel dintîi care a arătat matematica în limba națională. D-lui a făcut la 1813 un curs de aritmetică, la 1815 de geometrie și la 1817 de algebră. Asemine și acum în scoala din Iași s-a făcut un pas mai mult, s-a arătat oarecare fizică și ceva din cele dintîi cunoștințe de himie. Înaintările științelor în veacul nostru sînt atît de răpizi, încît este peste putință unui om a le urma în pasurile ce fac.

Schimbări mari s-au făcut în toate cunoștințele fizice, toate temeliile s-au răsturnat; astăzi experiința este baza tuturor științelor, observația și experiința au luat locul imaginației.

Enciclopedia lui Diderot, în care toate cunoștiințele omului era scrise în ordinul alfabetic, astăzi este o carte ce nu mai poate sluji. Apa și aerul descompus de Lavoisier*[1] nu mai este apa și aerul din Enciclopedie, și soarele lui Fresnel[2] nu luminează lumea cu lumina ce refracta prisma lui Newton.

Știința, în înțelegerea cea mai întinsă, este cunoștința legilor firii. Matematica, fizica, himia și celelalte științe nu sînt decît niște părți mici răspîndite ale științii. Cînd toate aceste părți, și altele despre care astăzi nu avem nici o idee, cînd toate aceste materialuri se vor stringe, atunci geniul unui Newton va veni să încheie bolta științii, monumentul ce omul va închina lui Dumnezeu, spre recunoștință pentru înțelegerea ce i-a dat.

* Lavoisier a dovedit că apa este o combinație chimică de oxigen și hidrogen și că aerul este un amestic de oxigen și de azot (n.a.).

Deosebitele științe, după obiecturile ce cercetează fiecare, după rola ce joacă în filozofia naturii, au fiecare locul lor însemnat în fire, una după alta, și întocmesc o ierarhie.

O serie de băgări de seamă nu informează o știință, pînă cînd nu se află o legătură oarecare între acele fenomenuri, pînă cînd nu poate zice omul că cutare fenomen se vede în cutare întîmplare.

Himia, cît a fost o știință ocultă, neavînd alte reguli decît rețele empirice, nu era o știință, însă încet, încet, prin geniul lui Lavoisier, Bertholet[3], Prisley[4], Berzelius[5] și altor bărbați, și-a făcut reguli și-a descoperit unele din legile la care natura a supus fenomenele ce cercetează, și astăzi cu drept cuvînt se poate intitula știință.

Economia politică în toate zilele își descoperă nouă reguli, se așază pe baza bunei cuvîntări și începe a fi o știință.

Dreptul civil, penal și celelalte nu vor alcătui o știință, decît cînd se vor răzima pe dreptul naturii*.

Ramurile științii universale s-au înmulțit foarte, și nouă descoperiri într-un ram ne silesc să despărțim științele în două și să dăm naștere unii alte științe încă necunoscute; astfel o putere fizică, atragerea moleculară *(l'attraction moléculaire)*, formează astăzi o știință cu totul în parte și care este himia. Subt titlul de Istorie naturală se înțelegea înainte zoologia, botanica și mineralogia; astăzi sînt trei ramuri deosebite. Mineralogia s-a despărțit în mai multe părți; astfel dintr-o știință se nasc una sau mai multe. Două sau mai multe științe combinîndu-se dau naștere unei alteia. Mehanica nu este decît aplicația algebrii la fizică, mineralogia este mineralogia supusă la himie.

Mulțimea acestor ramuri ale cunoștinții omului cere o clasificație, ca să putem să ne cunoaștem într-însele; cu toate că mai mulți bărbați însemnați s-au încercat ca să

* Deși dreptul naturii nu este încă pozitiv, sînt însă legi morale a naturii care se înfățișează cu același pozitivism ca și legile fizice. Regula lui Kepler că „pătratele timpului revoluțiilor deosebitelor planete împrejurul soarelui sînt proporționale cuburilor distanțelor" nu se înfățișează cu mai multă siguranție matematicească decît această lege morală a omenirii:

„Omul trage totdeauna la tot ce este mai frumos", sau aceasta: „Omul nu este desăvîrșit, nu este tot ce poate fi decît în slobozenie"(n.a.).

însemneze fiecăria locul ce i se cuvine, însă nu mi se pare că rezultatul să fie pînă acum mulțumitor.

Dalembert[6] a făcut o spiță a științei, ce a numit-o copaciul științii *(L'Arbre de la science)*, expresie frumoasă, biblică. Ideea dintîi este sublimă. Trunchiul copaciului este înțelegerea omenească, ramurile lui sînt memoria, judecata și imaginația, care ne dau îndată istoria, filozofia și poezia; împrejurul acestora se adună toate științele. Istoria este povestirea a tutulor întîmplărilor și a tutulor fenomenelor; filozofia ne arată legăturile ce sînt între dînsele; din istorie și filozofie el trage toate științele. Poezia în sfîrșit ne dă toate frumoasele arte *(beaux arts)*.

Amper[7] a așezat în familii toate științele cunoscute și necunoscute.

Cu toate că fiecare simte, parcă vede un loc pentru fiecare știință, însă acel duh tîlcuitor al acestei simțiri n-a venit încă.

Noi, voind să dăm o răpide ochire asupra deosebitelor științe, vom lua pe cele mai de căpetenie una după alta, după înrîurirea ce ni se pare că au asupra omenirii.

Vederile noastre caută mai întîi spre cer; parcă sufletul nostru ar fi un călător pe acest pămînt ce lăcuim, și caută mai întîi spre patria sa. La cei vechi, întîi păstorii haldeeni și după dînșii Aristot, omul a cercetat întîi cerul ș-apoi pămîntul. La renașterea cunoștințelor întîi Newton și apoi Linné și Buffon, întîi cerul și apoi pămîntul; întîi Dumnezeu ș-apoi omul[...]

— *Ochire asupra științelor*

Apărut în *Propășirea*, an. I (1844), n-rele 26 (9 iulie), pp. 201—205, și 27 (16 iulie), pp. 209—213. Reproducem fragmentar textul din *Propășirea*, loc. cit.

1. *Lavoisier, Antoine Laurent* (1743—1794): creatorul chimiei moderne; a precizat nomenclatura chimică, a descoperit compoziția aerului, a acidului carbonic etc.

2. *Fresnel Augustin-Jean* (1788—1827): fizician francez; a studiat fenomenul luminii.

3. *Berthollet, Claude Louis* (1748—1822): chimist francez, autor a numeroase descoperiri (de ex., aplicațiile practice ale proprietăților clorului și ale carbonului).

4. *Priestley, Joseph* (1733—1804): chimist englez, descoperitorul azotului.

5. *Berzelius, Jean-Jacques* (1799—1848): chimist suedez, stabilește notația chimică prin simboluri, studiază electroliza.

6. *d'Alembert, Jean Le Rond* (1717—1783): scriitor, filozof și matematician francez, unul dintre inițiatorii *Enciclopediei*, căreia i-a scris *Discursul preliminar*.

7. *Ampère, André-Marie* (1775—1836): fizician, descoperitorul legilor electrodinamicii.

IDEI GREȘITE

Astăzi numai birjarii nu călătoresc, a zis nu știu care moralist. Odată românul care fusese pînă la Beci (Viena) sau la Liov era privit de năzdrăvan sau cel puțin de farmazon; cine-l întîlnea s-aștepta să-l vadă scoțînd foc din gură și panglice pe nas. Nu sînt douăzăci și cinci de ani de cînd negustorii carii se hotărau să se ducă pînă la iarmarocul de la Lipsca își făceau mai întîi diata, se spovedeau și se grijeau ca de moarte. Apoi și cînd veneau înapoi îți croiau povești de te lăsau încremenit.

A beau mentir qui vient de loin, zice o poveste. Îți închipuiești ideea ce-și făceau românii de Occident, după spusa acelor călători! Cînd se rătăcea cîte un boier mare sau mic pînă la Paris, ho! Acela avea trei ani de povestit despre cele ce văzuse și nu văzuse. Tema favorită era strălucirea saloanelor în care fusese priimit cu toată mulțămirea gazdelor și cuvenita cinste către barba și caftanul dumnealor. Cine n-a auzit istoria stereotipă a contesii, marchizii sau duchesii care s-a încremenit la cea dintîi lovitură a razei arătătorului ochi al boierului și a căzut pe spate dinaintea lui, sub săgețile ascuțite ale lui Cupidon? În adevăr, bogatele saloane în care fusese priimit erau proprietatea lui Frascatti, posesia lui Benazet sau alte *tapis verts* din vremea aceea, și frumoasele marchize nu aveau alte pergamente decît carta poliției, nobleță care nu apăra totdeauna pe ferictiții noștri eroi de consultațiile mai mult sau mai puțin gratuite ale vestitului doctor Charles Albert.

Astăzi însă lumea s-a schimbat, românii au bani de cheltuială, straie de primeneală și, în loc de cal de călărie al străbunilor, au vapoarele și drumurile de fier, care îi leagănă

pe confortabilile lor perne umplute cu elastic, disputîndu-se care de care să-i rădice peste mări și peste țări. Ș-apoi ei nu mai sînt *les paysans du Danube* de altădată; sînt conți, baroni, principi cel puțin, ba unii rădică vîrful nasului și pînă la tronuri împărătești. De acolo negreșit vine și cîntecul culbecului:

Melc, melc, codobelc, scoate coarne-mpărătești etc., etc.

În ziua de astăzi, un om cu musca în barbă, cu fes pe ceafă și cu șălvari roșii, fie plin de colb și de sudoare, de s-ar înfățoșa la ușa celui mai mîndru margrav din Viena sau celui mai gras lord din Londra, chiar în serată de gală, ușile acelui salon s-ar deschide din amîndouă canaturile, nobilii cu cusuturi la gît și damele cu diamanturi la cap s-ar da în lături ca să facă loc zuavului să le spuie de vitejiile de la Malacoff sau de la Tractir (fără calambur). Asemenea poți fi încredințat că contele A...nu de la București sau principul B...scu de la Iași n-are decît să zică că este român ca să fie priimit de ambasadori, de miniștri, chiar și de regi. Îți închipuiești frumusețile de lucruri ce se povestesc și ideea ce și-ar fi formînd acei oameni de Principate?

Odată, d-abia din veac în veac se rătăcea prin Principate cîte un francez, englez sau neamț negustor de participuri, care pintre lecții însemna cîte o observație, două; acele însemnări, după o reflecție și o suscripție de mai mulți ani, luau forma unei broșuri de 50 pînă la 80 de fețe, în care spunea Europei în mirare că Bucureștii nu este tot una cu ceea ce geografii s-au învoit să numească Bocara, că la Eși vara este călduroasă și iarna friguroasă, că boier va să zică „are țigani" și că rîurile Principatelor curg aur cu lopata. Acum nu este vapor de la deal sau de la vale care să nu arunce pe țărmul românesc cîte o jumătate de dugheană de politici, moraliști și alți publiciști, călătorind pentru fericirea neamului omenesc, dar totodată în socoteala unui librer sau a unei gazete, cu tocmeală, întărită de judecătorie, că în 31 de zile să aducă nesățioasei mașine a lui Gutenberg materie de trei volume octavo, pline de fericirea Principatelor, de pacea europeană, echilibrul între puterile cele mari, integritatea Imperiului Otoman și toate chestiile care se ating d-a dreptul sau pieziș de aceste mari interesuri ale omenirii. Astăzi se scrie *à la vapeur*. Și toate aceste scrieri se vînd, ba încă multe se și citesc. Cine nu caută să scrie

pentru ce se bat în capete puterile cele mari şi varsă şiroaie de sînge, ce se face de la Swiborg pînă la Taganrog şi mai ales cum o să fie lumea şi fericirea ei după bătălie? Cine nu întreabă? Cine nu ceteşte? Românii povestesc multe *de visu*, ba unii încă şi scriu; anglo-franco-germanii scriu şi povestesc. Închipuieşte-ţi, dar, comerciul de idei ce se face, repegiunea cu care trec de la o margine la alta a pămîntului şi înrîurirea ce pot avea bîrfitorii asupra viitorului neamului nostru. Luînd numai din cele înşirate pe bună credinţă, voi să dau un specimen, raportînd o convorbire ce am avut anul trecut cu un străin culegător de idei.

„Cele ce-mi zici, domnule, despre rolul ce poate juca ţara dumitale în echilibrul european sînt foarte adevărate, îmi zise străinul, o mărturisesc. În dezvoltarea materială a românilor, Europa află un interes comercial foarte mare, află o acţiune politică puternică în dezvoltarea lor intelectuală, o garanţie şi o acţiune civilizătoare în dezvoltarea lor morală. Precum zici foarte bine, pare că Provedinţa v-a aruncat între slavii a trei imperiuri ca să fiţi o stavilă la potopul ce aceştia pot aduce asupra Orientului. Dar cum să vă dăm o existinţă? Cum să vă organizăm? De aţi fi fost oameni să vă puteţi guverna de un şef bun sau cel puţin să suferiţi o formă aristocratică, ar fi lesne; dar aţi băut din ideile veacului al XVIII-lea şi nu vă puteţi mulţămi cu asemine forme de guvern; voiţi numaidecît un regim constituţional."

„Este adevăr, Exelenţie (căci interlocutorul meu era exelenţie), că toate aspiraţiile noastre sînt către constituţionalism şi nu văd nici o piedică la aceasta, căci nu cred că Europa occidentală sau curtea suzerană să nu voiască să ne lese să ne organizăm într-o formă de guvern constituţional."

„Europa occidentală şi curtea suzerană nu; dar cum se poate înfiinţa un guvern constituţional într-o ţară unde nu este o stare de mijloc *(tiers état)*? Dă-mi voie să-ţi zic că voi, *les jeunes gens*, carii v-aţi făcut creşterea la noi, sînteţi utopişti; aţi luat de la noi idei care nu se pot aplica în Principate. Pe cîtă vreme Rusia se amesteca în treburile ţărei voastre, regimul constituţional era lesne, căci consulul rusesc ţinea cumpăna între Principate şi boieri, juca cum am zice rolul stărei de mijloc; era, ca să zic aşa, *le tiers état*. Dar lipsind el din mijloc, cine poate amorţi ciocnitele

ce se pot ivi între boieri și țărani, cine o să oprească pe unii a nu asupri și pe alții a nu zdrobi?"

„Îmi pare rău, Exelenție, că ocupațiile și graba cu care ai fost silit să vii aice nu te-au iertat să treci prin Principate; sînt încredințat că, cu pătrunderea ce ai, ai fi părăsit aceste idei, care sînt cu totul în contrazicere cu cele ce ai fi observat în țară."

„Eram hotărît să fac această călătorie, dar apoi, vorbind la Viena cu mulți români de distincție, am luat de la ei toate deslușirile de care aveam trebuință. Am vorbit foarte mult despre aceste țări cu principele X...scu și cu principele Y...no, care le cunosc foarte bine. Toți croitorii, cibotarii și pălărierii la dumneavoastră sînt francezi, nemți sau evrei, *ergo* n-aveți *tiers état*."

„Dă-mi voie, Exelenție, să-ți fac o observație, nu doară că voiesc să tăgăduiesc cîtuși de puțin iscusita observație a acelor principi, dar concluzia mi se pare greșită. La dumneavoastră industria este manufacturieră și, precum zici foarte bine, croitorii, cibotarii, pălărierii și fabricatorii de tot felul sînt temeiul stărei de mijloc. La noi însă, unde industria este agricolă, trebuie să căutăm starea de mijloc pintre oamenii care practică această industrie, dacă sînt ei în stare să ție cumpăna între celelalte puteri ale statului. În industria agricolă aflăm instrumentul, adecă brațele lucrătorilor, *țăranii*; și capitalul care este pămîntul, adecă *proprietarii*."

„Dar, domnule, posesorii sau arendatorii la dumneavoastră sînt toți greci; principele X...scu și principele Y...no mi-au spus că boierii nu caută înșii de moșii, ci le dau cu anul."

„Este adevăr, Exelenție, c-un mare număr de boieri și poate cei mai mulți își dau moșiile cu anul, dar pot zice totodată că cei mai mulți proprietari își caută singuri moșiile."

„D-apoi să ne-nțelegem; zici că cei mai mulți boieri își dau moșiile cu anul și adaugi că cei mai mulți proprietari le caută pe sama lor?"

„Exelenție, văd că te-au lăsat să crezi că *boier* și *proprietar* este una, dar te pot încredința că aceste sînt două clase cu totul deosebite. Deși mulți boieri sînt și proprietari, însă cei mai mulți proprietari nu sînt boieri; și sînt peste 50 000 în amîndouă Principatele, în vreme ce numărul boierilor

ce se pot ivi între boieri și țărani, cine o să oprească pe unii a nu asupri și pe alții a nu zdrobi?"

„Îmi pare rău, Exelenție, că ocupațiile și graba cu care ai fost silit să vii aice nu te-au iertat să treci prin Principate; sînt încredințat că, cu pătrunderea ce ai, ai fi părăsit aceste idei, care sînt cu totul în contrazicere cu cele ce ai fi observat în țară."

„Eram hotărît să fac această călătorie, dar apoi, vorbind la Viena cu mulți români de distincție, am luat de la ei toate deslușirile de care aveam trebuință. Am vorbit foarte mult despre aceste țări cu principele X...scu și cu principele Y...no, care le cunosc foarte bine. Toți croitorii, cibotarii și pălărierii la dumneavoastră sînt francezi, nemți sau evrei, *ergo* n-aveți *tiers état*."

„Dă-mi voie, Exelenție, să-ți fac o observație, nu doară că voiesc să tăgăduiesc cîtuși de puțin iscusita observație a acelor principi, dar concluzia mi se pare greșită. La dumneavoastră industria este manufacturieră și, precum zici foarte bine, croitorii, cibotarii, pălărierii și fabricatorii de tot felul sînt temeiul stărei de mijloc. La noi însă, unde industria este agricolă, trebuie să căutăm starea de mijloc pintre oamenii care practică această industrie, dacă sînt ei în stare să ție cumpăna între celelalte puteri ale statului. În industria agricolă aflăm instrumentul, adecă brațele lucrătorilor, *țăranii*; și capitalul care este pămîntul, adecă *proprietarii*."

„Dar, domnule, posesorii sau arendatorii la dumneavoastră sînt toți greci; principele X...scu și principele Y...no mi-au spus că boierii nu caută înșii de moșii, ci le dau cu anul."

„Este adevăr, Exelenție, c-un mare număr de boieri și poate cei mai mulți își dau moșiile cu anul, dar pot zice totodată că cei mai mulți proprietari își caută singuri moșiile."

„D-apoi să ne-nțelegem; zici că cei mai mulți boieri își dau moșiile cu anul și adaugi că cei mai mulți proprietari le caută pe sama lor?"

„Exelenție, văd că te-au lăsat să crezi că *boier* și *proprietar* este una, dar te pot încredința că aceste sînt două clase cu totul deosebite. Deși mulți boieri sînt și proprietari, însă cei mai mulți proprietari nu sînt boieri; și sînt peste 50 000 în amîndouă Principatele, în vreme ce numărul boierilor

nu se suie la 5 000 (?). Acești numeroși proprietari nu au fiecare mii de fălci, precum unii din boieri; dar cei mai mulți au de la 10 pînă la 50 de fălci. În Valahia ei se numesc *moșneni*, iar în Moldova *răzeși*. Ei țin la proprietatea lor ca la lumina soarelui; fiecare generație au udat acel pămînt cu sodoarea și cu sîngele lor. Aceștia ar apăra proprietatea dacă ar încerca cineva să se atingă de dînsa. Ei nu știu nemțește, nici franțuzește, dar cunosc foarte bine interesele țărei și ale agriculturei. Eu îi prețuiesc cel puțin cît pe croitorii, cismarii și pălărierii dumneavoastră, în privința inteligînții și a patriotismului; și părerea mea este că sînt în stare a ținea cumpăna între boieri, principe și popor. Apoi, deosebit de proprietari, mai avem și mulți posesori sau arendatori români, căci nu sînt toți greci, precum ți-au spus la Viena. Mai sînt apoi epistați, magazinieri, negustori etc., carii cu toții, cuprinzînd și pe boierii cei mici, proprietarii alcătuiesc un corp ca de 60 pînă la 70 de mii de familii. Deosebit de aceștia, deși mulți din croitori, cibotari și alte bresle sînt străini, dar cei mai mulți, mai ales în Valahia, sînt români, precum și la dumneavoastră sînt mulți Colmani, Ofmani, Türkofi, fără ca toți meseriașii să fie nemți."

„Dacă clasa aceasta a proprietarilor ne-boieri, de care mi-ai vorbit, este o clasă foarte interesantă, cum dar de principele X...scu și principele Y... no nu mi-au vorbit de dînsa nicidecum? Îmi pare că ea ar fi o putere pentru țara dumneavoastră. Dacă este așa, apoi *voilá votre tiers état!* De ce principele X...scu și principele Y...no să nu-mi vorbească de ea?"

„Nu am avut niciodată cinstea, o mărturisesc, să vorbesc serios cu aceste strălucite persoane; dar, de vreme ce nu ți-au vorbit de proprietarii de pămînt, aceasta însămnează că nu-și cunosc țara și că n-au studiat nici trebuințele, nici mijloacele ei. Iată cum îmi explic greșeala în care au căzut. Aceste persoane cinstite, necunoscînd funcția stărei de mijloc și auzind adesea vorbind de *tiers état*, au voit în sfîrșit să cunoască ce *mîncare* este aceea; și s-au adresat la dicționarul dumnilorsale *de poche*. Acolo au găsit: *„tiers état, voyez bourgeoisie"*; înțălegi că au alergat îndată la litera B, unde au găsit: *„bourgeoisie, voyez tiers état"*. Atunci au fost siliți să dezlege nedumerirea prin puterea rezonamîntului dumilorsale; procedînd dar după metodul lui Descartes, și-au zis: de vreme ce *tiers état* va să zică *bourgeoisie*, și *bourgeoisie*

vine de la *bourgeois* sau *Bürger* nemțește, orășan, care și acesta vine de la *Burg*, oraș, și de altă parte aducîndu-și aminte că *baron* va să zică *boier*, fiindcă și *comte* însămnează *comis*, ergo *bourgeois* sau *tiers état* sînt toți aceia carii locuiesc în orașe și nu sînt boieri, adecă croitori, cismari, ornicari, într-un cuvînt isnafurile sau corporațiile. Și între corporații, dumnealor necunoscînd decît pe meșterii de modă, și-au zis: „boierii sînt pămînteni, *români*, iar *burgeri tiers état* sînt francezi, nemți sau evrei, adică *străini*". Astfel s-au culcat odihniți și mulțumiți de rezonamînt. Aceasta îmi aduce aminte de englezul călător care, oprindu-se în Beauce la o postă ca să schimbe caii, au scos capul pe ușa caritei și, văzînd o femeie cu părul ca para focului, au însămnat în portofoliul său *France, pays plat; toutes les femmes sont rousses.*"

Dumnezeu să ne ferească de idei greșite!

K...Ion

— *Idei greșite*

Apărut în *Steaua Dunării*, an. II (1856), nr.6 (17 ian), p. 24 și nr. 11 (2 febr.), p. 44.

Articolul a fost atribuit întîi lui M. Kogălniceanu de Dan Simonescu (*Studii*, nr. 5, 1966). Dovada paternității lui I. Ghica făcută de Virgil Ionescu (*Revista de istorie și teorie literară*, nr. 3, 1967) și Paul Cornea (*Revista de istorie și teorie literară*, nr. 1, 1968).

Reproducem integral textul din *Steaua Dunării*, loc. cit.

AL. G. GOLESCU (1819–1881)

Fiul lui Iordache Golescu s-a născut la București; studiază la Sf. Sava și ingineria la Paris (pînă în 1840), apoi istoria și economia politică tot în capitala Franței (1844–1848). Figură importantă a revoluției, stă în exil 9 ani, apoi luptă pentru Unire și se consacră politicii (agent diplomatic la Constantinopol — 1866, ministru de finanțe — 1868, prim-ministru — 1870). Liberalismul de tinerețe se transformă, treptat, în conservatorism. Scrierile principale din epoca exilului sînt: *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, *Les Principautés-Unies devant la Conférence* și *De l'abolition du servage dans les Principautes Danubiennes* (1856).

[SCRISOARE CĂTRE ȘTEFAN GOLESCU]

Hermannstadt
1848, iulie 9

Fraților,

Multe am să vă spui în această scrisoare particulară. Mai întîi decît toate, am să vă cer voie a vă da adeseori prin scris părerea mea despre starea lucrurilor și marșul revo-

luției de la noi, căci acesta este singurul mijloc ce-mi rămîne ca să pot lua și eu o mică parte la deliberațiile d-voastre; și, în grelele împrejurări în care se află patria, cine dintre noi ar putea răbda ca să nu închine și el patriei tributul său intelectual?

Fraților, patria se află în pericol și slabele măsuri ce am luatără pînă acum în contra inimicilor, atît celor din lăuntru cît și celor din afară, nu puțin au contribuit ca să o aducă la acea poziție periculoasă! Să ne învîrtoșim dar ceva inimile, fraților, și să apucăm o politică mai energică, deși aspră, în contra inimicilor libertății publice. A lăsa celui ce de două ori s-a revoltat în contra Guvernului cîmp deschis și liber ca să se poată revolta și a treia oară, aceasta nu mai este generozitate, ci numai o tristă și periculoasă slăbiciune. Destulă slăbiciune pînă acum, fraților, și dacă greșelile trecute nu ne pot sluji de lecție pentru viitor, apoi mai bine cu toții să ne tragem ca să lăsăm altora să puie sfîrșit la cele începute de noi. Eu unul vă mărturisesc că nu mai pot lua asupră-mi răspunderea unei sisteme de politică moale și sînt gata a mă trage, de nu se vor lua măsuri energice în contra inimicilor și nu se va pune temei unei propagande solide și grandioase, prin o mulțime de tribuni și demagogi răspîndiți prin toată țara, măcar de s-ar sui cheltuiala trebuincioasă pentru aceasta pînă la trei și patru mii de galbeni.

Puneți, fraților, mîna pe acei coconași cari de loc nu se împacă cu ideile cele nouă și cari de atîtea ori au complotat în contra fericirii patriei; ce, așteptați oare să-i prindeți cu armele în mînă ca să vă determinați a-i aresta? Și au siguritatea publică în aceste vremi grele nu are ale sale împrejurări? Priviți la Ungaria, ea se bucură și de mai mare unire între cetățenii săi și de putere mai mare în contra inimicilor; priviți cum proclamă legea marțială pe o simplă bănuială!... Într-adevăr, revoluție fără teroare nu se poate face în țările noastre, destul dar cu anacronismurile romantice, destul politica sentimentală; vedeți chiar Franța unde a ajuns cu acea politică: la vărsarea sîngelui de zece mii de oameni și la proclamarea legii marțiale!... Cînd chiar Fanța n-a putut-o duce cu politica sentimentală a lui Lamartine (politică mult mai potrivită cu starea ei socială), cum oare putea-vom-o duce în starea noastră socială? Să nu imităm

toate orbește, să mai cătăm a cunoaște și elementele noastre sociale. Dar teroarea este arma celui slab, zic unii ; și de ce oare să ne socotim tari sau să voim a ne arăta puternici, cînd sîntem slabi? Au învestindu-ne cu manta clemenței vom putea lua o aparență mai potentă sau vom putea nimici puterea inimicilor? Nimic, nimic, ci numai ne vom face de rîs și vom duce țara lîngă prăpastia pieirii. Hotărît sînt dar, fraților, a mă trage și mă și puteți șterge de acum din numărul d-voastre, de cumva nu se vor pune la arest și nu se vor da sub judecată Odobescu și Solomon, de nu veți pune mîna asemenea pe toți coconașii pe cari opinia publică îi arată ca îndemnători spre revolta în contra Guvernului. Aici se auzi ca de sigur că Odobescu se escortă pînă la Brașov, iar Solomon pînă la Orșova ; singura trecere a lui Solomon prin Valahia cea mică și eliberarea lui cu apropiere de acel loc este o greșeală îndestul de mare ca să aducă pe tot Guvernul înaintea judecății criminale și Domnul să le dea minte sau să-i fie milă de conștiința acelor ce au format majoritatea Guvernului în această împrejurare. Se mai aude că Gabarski și Pasnanski ar fi ridicat stindardul rebeliei în contra Guvernului, dimpreună cu toți oltenii reacționari. De va fi așa, de ce nu trimiteți în contra lor pe frate-meu Radu[1], care foarte lesne îi va zdrobi cu proclamațiile într-o mînă și cu sabia într-alta. Trimiteți și tunuri, de va fi trebuință, numai să nu ajungă treaba să prinză rădăcină în județele de peste Olt. Desființat-ați regimul lui Solomon? De n-ați făcut-o, sînteți vrednici de spînzurat ; cercat-ați asemenea să desființați roatele rebeliste de peste Olt?

Să vă mai zic o vorbă despre armare și apoi voi trece la propagandă. De neapărată trebuință ar fi să concentrați în București pe toți meșterii fabricanți de puști și să mai tocmiți și de aici din Transilvania alți meșteri, precum și de la sîrbi, ca să înființați o bună fabrică de puști, sub direcția unui capmaistru cerut de-a dreptul de aici prin Lauriani, care rămîne deocamdată la Sibiu. Grabă multă pentru întocmirea acestor fabrici, căci, precum auz, puștile foarte anevoie vor trece prin Ungaria și Transilvania fără a fi confiscate în folosul popolului.

Despre propagandă, stăruiesc mai mult decît oricînd în ideea de a numi cîte un comisar de fiecare plasă sau plai, care să corespunză de-a dreptul cu Guvernul provizoriu către

o comisie numită înadins pentru aceasta și care va avea a se ocupa zi și noapte cu singura cestiune a propagandei; această comisie se poate întocmi de unul din secretari (și eu propui pe Bălcescu Nicolae) cu mai mulți ajutori luați afară din sînul Guvernului, ca să mai lăsați și acestuia timp de răsuflare. (Alecu Golescu[2] ar fi minunat pentru această comisie.) Așa urmînd, nu se va mai putea întîmpla ca o mulțime de sate să nu știe încă ce se lucrează în favorul lor și în contra ciocoilor. Siliți pe Mitropolitul să dea circularele cuviincioase preoților de prin sate, ca să le facă cunoscute reformele cele nouă și să-i invite, în numele religiei, să aducă pe țăran la cunoștință de mîntuitoarea influență ce vor avea nouăle instituții asupra fericirii lor.

Dl. Iliad asemenea trebuie pe toată ziua să trimiță circulare tipărite pe la candidații din toate satele, ca să-i învite a să pune în capul agitației și a însufla, pre cît le stă prin putință, fraților lor săteni entuziasmul binelui public. Un mijloc puternic de a lăți entuziasmul capitalei este a porunci tuturor administratorilor ca să adune în capitalele județelor cîte zece săteni de fiecare sat, săteni aleși dintre cei mai capabili și mai înfocați pentru nouăle reforme și trimiși de comisarii extraordinari ai județului; cu aceasta se vor putea aduna prin toate județele pînă la 2 000 de săteni și așa numai se cuvine a se serba revoluția prin județe. De ce oare să se serbeze revoluția numai față cu ciocoii ce se află prin orașe și nu înaintea popolului din județe? Popolul este singura putere a noastră, nu cruțați dar de a-l aduna cît se va putea mai adeseori și în mai multe locuri, ca mai mulți să poată lua parte la acele adunări comunicătoare de fiori electrici pentru libertate și naționalitate. Într-un cuvînt, faceți ca tot orașul din județe să se facă *un nou Blaj* și toată țara să se acopere de cuiburi de propagandă.

Nu vă speriați de propunerile mele; nu cer o propagandă incendiară, aceasta spînzură de instrucțiile ce le veți da comisarilor, administratorilor, sub-administratorilor, preoților și candidaților; faceți-o cît de pacifică, numai să nu uitați de a o face, ca să ajungeți a însufla în tot săteanul viața cea nouă, care va regenera nația. Fără să jurați ură ciocoilor și proprietarilor (precum nici se cuvine a o face acum, față cu atitudinea ce a luat reacția), puteți foarte bine să luminați pe țăran despre drepturile lui și despre cele ce se lucrează în

favorul său. Eu încă vă învit a vă adresa adeseori către proprietari, asigurîndu-i cu vorbe blînde și lucide ca adevărul că drepturile lor nu se pot călca, că numai o modificație a proprietății se va face fără paguba nimului și spre folosul nației întregi. Și aceasta iarăși o puteți face, fără a vă arăta slabi în contra rebeliștilor, ci din contră, apăsînd cu asprime asupra lor.

Nu uitați niciodată de a trimite din toate proclamațiile și din toate numerile ale Monitorului vreo 200 la Cronstadt și 200 la Hermannstadt, trăgînd vreo 8 000, în loc de 6 000 exemplare, precum se făcea pînă acum. Și trimițîndu-se de fiecare județ atîtea exemplare cîte sate are, mai mult vreo două sute pentru capitala județului, trimiteți și în Moldova vreo cîteva sute, căci altminteri cade libertatea Moldovei.

Îmi mai rămîne a vă ruga ca, îndată ce veți primi aceasta, să-mi trimiteți la poștia-restantă din Viena o scrisoare, cuprinzînd pecetea Guvernului provizoriu, scoasă pe ceară tare, ca să pot face una asemenea la Viena, și să o pot pune pe înscrisul cu care sînt acreditat, căci se cam cer astfel de formalități; totodată o veți trimite în plic și lui Lauriani la Sibiu și el mi-o va trimite asemenea la Viena și așa voi fi mai sigur a o primi din una din două părțile.

Adio.

A.G. Golescu

Să nu uitați a trimite părintelui Varlaam din Sinaia cartea de întărire pentru misia de Comisar extraordinar al Guvernului, atît prin sate, cît și prin mînăstire, cerîndu-i și listă de numele călugărilor cunoscuți de dînsul ca patrioți buni și apostoli credincioși ai libertății. Popii fac mult, precum și călugării, nu uitați dar aceste două elemente esențiale în țara noastră. Dați-le și înlesnirea transportului în bani, căci banii nu sînt nimica cînd e vorba de propagandă.

Toți găsesc aici de cea mai neapărată trebuință a se trimite cît mai în grab o deputație la Constantinopole, pînă se va iscăli adresul către Poartă și i se va trimite cu o deputație; de ce nu pleacă iară Voinescu?

Toți găsesc iară de cuviință a se fi publicat toate notele trimise pe la Curțile împărătești și regești, ca să știe publicul european ce voiește și cari sînt drepturile popolului român; aceasta se cheamă diplomația publică și sinceră, precum a

propus-o Lamartine, și într-adevăr n-ar fi stricat să o facem și noi așa, însă lăsîndu-se nepublicate cele trecute, tot ar fi de neapărată trebuință a se publica prin toate gazetele adresele către Rusia și către Turcia.

Eu reviu încă o dată la ideea mea de a face un manifest către popułii europeni și mai cu seamă către Francia, de unde am supt laptele libertății, și către Germania, către care ne simțim porniți și de interes și de simpatie; faceți-o negreșit și o publicați prin toate gazetele.

Să vă mai fac cunoscută o observație a Maiorescului, foarte justă. Consulul rus a protestat împotriva reformei, pretextînd drepturile Rusiei ce s-ar călca cu aceste reforme; de ce dar, în adresa către Rusia, nu se vorbește nimic despre dreptul de protectorat ce-l cere ea și nu se definează lămurit în ce stă acel drept? și nu se explică că nu e loc de exercițiu pentru acel drept pe cît n-am cere protecție în contra inimicilor ce ar voi să atace drepturile noastre etc., etc.?

Grăbiți iscălirea adresei către Rusia și dați-o să o iscălească prin toate județele în ziua adunării pentru serbarea revoluției în mijlocul mulțimii, ca așa să se adune sute de mii de iscălituri; faceți aceasta negreșit, căci aceasta ne va scăpa.

Trimiteți-mi cît mai degrabă copie de toate notele ce s-au adresat către Curțile Europei, ca să știu cum să vorbesc către autorități. Să le trimiteți într-un pachet la Lauriani în Sibiu, căci el poate să mi le trimiță mai pe sigur.

Despre lance faceți o fabrică într-una din mînăstirile din Carpați, lîngă graniță, și aduceți acolo meșteri din Cronstadt sau Hermannstadt, căci aceștia le fac numai cu 2 sfanți și 20 crăițari fierul lucrat.

Lada d-lui Magheru o va lua dl. Maiorescu de la vamă și o va da în mîna d-nei Magheru, care se află aici în Sibiu. Generalul Comandant ne-a dat această voie.

Nicolae Golescu să-mi trimiță banii ce l-am rugat să ia de la Vistierie pentru leafa lui tată-meu.

Banii ce s-au decretat pentru misia mea să se trimiță asemenea în Hermannstadt cu curier credincios la Lauriani, carele va ști să-i trimită unde va fi trebuință.

Fraților! Energie și activitate!!!

A. G. Golescu

Despre Brătianu nimic n-am auzit pînă acum; îndată ce voi ajunge la Viena, vă voi scrie despre speranța ce putem pune în Cabinetul Austriei.

Scrisorile să le puneți într-un plic către Lauriani și într-altul pe d-asupra cu adresul Demeter Popovits, Handelsmann în Hermannstadt.

Să-mi trimiteți și portofoliul meu de acasă, căci am trebuință de adresele cuprinse într-însul. Să-l cereți la feciorul meu Nicolae, care va ști să-l găsească.

Aducătorul acesteia este unul din tinerii ce doresc a veni să prezenteze serviciile sale Guvernului provizoriu; întrebuințați-l dar, precum veți socoti mai bine. Eu i-am dat cheltuiala drumului și un acont de 100 sfanți, ca tutulor acelor tineri ce s-au mai trimis din Cronstadt.

Înscris-ați pe toate monumentele Capitalei și ale orașelor de prin județe și chiar ale satelor (școala, casa Sfatului) formula: *Dreptate, Frăție?*

[*Scrisoare către Ștefan Golescu*]

Apărută în *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, Buc., 1902, pp. 370—375.

Reproducem integral textul din *Anul 1848 în Principatele Române*, loc. cit.

[1]. *Golescu, Radu* (1817—1877): militar, participant la revoluție, exilat pînă în 1856.

[2]. *Golescu, Alecu Albu* (1815—1873): revoluționar muntean, discipol și admirator al lui Diamant, apoi al lui Bălcescu, exilat după înfrîngerea revoluției.

[SCRISOARE CĂTRE N. BĂLCESCU]

Se poate ca românii de pe aici să n-aibă nici un organ ca să proteste despre uniune? Și acum cu atîta libertate de tipar, să nu cuteze ei a scrie despre aceasta, măcar ca să constateze toată ilegalitatea lucrului și să fie cunoscut că ei se supun la uniune, însă numai ca la o faptă silnică, ci nu ca la expresiunea voinței popolului român? Bălcescule, a sosit timpul ca să organizăm o frăție secretă și grandioasă, care să se întindă peste toate părțile Românimei și să aibă cîțiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei în București, unde este și mai multă libertate de acțiune. Să se adune subscripțiuni de pretutindeni, chiar și cu paraua, și să se informe o casă centrală, de care să putem dispune pentru lucrări secrete (prozelitism și armare), altminteri cauza noastră națională este pierdută; faceți dar începere și nu întîrziați. Pretutindeni noi românii stăm mai tari în număr, însă mai slabi în energie! Întemeiați dar propagandă puternică, orală și prin scris, întemeiați gazete în Sibiu, Cernovit și Banat; răspîndiți toate proclamațiile noastre cu miile prin Moldova, Bucovina, Ardeal și Banat; ar fi prostie adevărată din parte-ne a nu ne servi cu libertatea tiparului cînd o avem pretutindeni. Ungurii au 30 de gazete și ardelenii n-au mai mult de 2!... și acele fără coloare sînt și fără ton!... Eu prin gazetele germane, franceze și engleze mă voi sili să fac a vorbi cu multă favoare pentru români. Aveți dar oameni ocupați a le citi și a traduce din ele articolii cei mai însemnați, ca să dăm inimă și românilor de la noi. Însărcinați mai cu seamă pe unul să-mi scrie mereu ca un fel de jurnal pentru amănuntele întîmplărilor de pe la noi, ca să am o idee lămurită despre coloarea lucrurilor, căci mai multă inimă am atunci a scrie despre ale noastre.

Gazetele unguresti au și început a se ocupa ceva mai mult despre revoluția noastră; fapta d-nei Ipătescu dă un luciu și un interes nespus cauzei noastre; toate gazetele din Viena au descris această faptă și vreo 40 000 exemplare, foi volante, s-au tipărit cu această faptă antică spre formarea

moralului popolului din Viena. Împrieteniți-vă cu dînsa și faceți-i ode și serenade; doar de s-ar întinde focul ei și în alte inimi.

[...]

Gazetele noastre trebuiesc răspîndite cu miile prin țară și prin celelalte provincii române; faceți negreșit un ajutor însemnat gazetelor radicale, luați din partea Guvernului pînă și 3 000 sau 4 000 exemplare spre a le răspîndi prin toate satele și peste graniță, puneți mîna pe redacția „Învățătorului satului", căci se plătește din cutiile satelor, și faceți dintr-însul o gazetă revoluționară. Mai luați și ceva bani din magistraturile orașelor pentru vreo 300 sau 400 exemplare de fiecare oraș, ca să se împartă popolului din acele orașe.

Îngrijiți prin comisari și administratori a se deschide cazine prin toate orașele, unde să fie din toate gazetele românești și cîte una, două franțuzești (cu cheltuiala magistratului). Plătiți oameni ca să împarță gazetele prin toate ulițele, strigînd în gura mare și cu preț cît de mic; faceți gazetele cît de mici, numai să fie mici (5 sau 6 parale una destul este, cînd iese pînă la 1 000 exemplare); dați vînzătorilor cari strigă cu gazetele pe uliță, dați-le afară de plata lor de peste zi, cîte o gratificație hotărîtă pentru o sumă oarecare de gazete vîndute; astfel îi îndemnați a vinde mai multe. Viena a ajuns ca Parisul în privința aceasta, nu mai poți umbla de piedicile vînzătorilor de gazete. Vedeți a nu mai fi înșelați de infamii expeditori, cari ne-au dus de nas pînă acum. Ați văzut bine că prin sate nu venise nici una din proclamațiile noastre și altele, neurzite de noi, s-au trimis prin sate cu iscăliturile noastre. Aici este o pricină criminală, de ce nu o cercetați? Ce s-a făcut cu 6 000 mii exemplare din proclamațiile noastre, cari nu s-au tipărit de loc, și atunci apucați pe Karkaleki; ori s-au desființat de expeditori, și atunci apucați pe aceștia. Fondați o masă deosebită de expediție pentru Comitetul propagandei și așa cu oamenii voștri și cu poruncile voastre veți fi mai siguri. Din proclamația lui Iliad mai trageți vreo 20 000 de exemplare, ștergînd dintr-însa vorbele „în cele din lăuntru", cari se află în rîndul 37 al coloanei dintîi, ca unele ce mărginesc suveranitatea reclamată prin noi și rău puse în acea proclamație, căci noi ne înțelesesem ca să se șteargă și s-a făcut uitare[...]

În cît stă pentru arme, încă nu vă pot scrie nimic sigur, d-abia acum intrai în vorbă cu doi neguțători fabricanți. Siliți-vă a întocmi deocamdată la munte o fabrică de lănci cu meșteri ardeleni, căci ei lucrează mai ieftin (cu doi sfanți puteți avea o lance de minune). Însărcinați cîțiva neguțători să vă aducă fier din Ardeal și din Banat. Murgu[1] zice că Banatul ne poate da fier îndestul, precum și aramă și cositor pentru tunuri, căci el ne va trimite și meșteri din fabrica de tunuri ce se află în Banat, cu toate trebuitoarele instrumente pentru turnarea și sfredelirea tunurilor (mai bine fiind a turna tunurile la noi, căci este și lesne, de vreme ce transportul tunurilor din Banat ar fi foarte anevoie și problematic). Murgu va trimite îndată un căpitan român pentru geniul militar care, înțelegîndu-se cu Guvernul, va arăta trebuințele țării despre apărare și, după hotărîrea Guvernului, va chema îndată mai mulți oficeri de geniu din Banat (români, se înțelege). Pentru o fabrică de puști este lucru mult mai anevoie decît pentru tunuri. Eu mă voi sili să vă trimit un meșter cu lucrătorii săi și cu mașinile trebuitoare, ca să scoață pînă la 10 sau 20 puști pe zi; mai mult ar fi peste măsură de scump și anevoie de realizat, fiind și mașinile de cărat mai multe și mai greu de transportat și meșterii foarte mulți la număr. Pînă atunci căpătuiți-vă cu ce aveți, luați puștile de la regimentul lui Solomon și le dați guardiei naționale. Socotesc că pînă acum veți fi concentrat pe toți pușcașii din țară și încă și din Bulgaria și Sîrbia, de se va putea! Dați poruncă prin țară ca toți pușcașii să lucreze zi și noapte numai pe seama Guvernului. Un chimic bun pentru fabricarea prafului de pușcă mă voi sili să vă trimit la vreme.

Cum merg lucrurile în armia noastră? Faceți mereu exercițiuri cu guardia națională. (Dumineca mai cu seamă nu lipsiți nici o ocazie de pompă, dumineca se adună mulți și este tocmai bine pentru lățirea focului revoluționar.) Băgați de seamă nu cumva să mai lăsați și soldați în contact cu reacționarii. Închideți-i în cazarmă și-i revoluționați prin gazete și prozelitism oral, prin cadeți și emisari obscuri vîrîți printre dînșii.

Pe frate-meu Radu trimisu-l-ați în contra reacționarilor? Știți bine că Valahia cea mică va fi fortăreața românilor, cătați dar din vreme a o curăți de reacționari; concentrați

multă tinerime și putere armată în Craiova. Faceți un apel către proprietari invitîndu-i a reveni din rătăcirea întru care i-au adus reacționarii cei vicleni, căci noi nu voim a le lua moșiile, ci numai să desființăm robia clăcii, și deschideți un registru de onoare, aurit, pentru acei din proprietari, ce vor a se inscrie într-însul ca primitori cu bucurie a răscumpărării celor 9 pogoane; adunați și adezii din județe prin administratori și treceți toate numele acelor binevoitori în registrul de aur și prin gazetele Statului.

Eu am făcut o proclamație către proprietari, vedeți de vă place; faceți una asemenea din partea Guvernului cu toate subscripturile voastre și cu pecetea roșie și o trimiteți prin toate satele. Am făcut asemenea un apel către țărani; faceți în felul acesta cît de multe proclamații, atîta mai bine va fi.

Ieșit-a decretul pentru mînăstiri? Ce face Iliad? De ce atîta așteptare? Faceți un decret, declarînd că de acum înainte arendașii trebuie să trimiță venitul moșiilor închinate drept la Guvern sau, de nu, vor fi goniți, și nu le dați vreme să aducă de la greci subscripturi mincinoase, cum că au răspuns banii dinainte; ziceți lui Iliad să puie îndată acel decret în lucrare prin porunci strașnice din parte-i. Era să mai facă porunci pe la arendașii moșiilor neînchinate, ca să-i silească prin execuție să plătească îndată sumele cu cari sînt datori Guvernului pe mai multe luni trecute. Aproape ½ milion mi se pare că este a se mai primi de la dînșii. Banii socotesc că mi se vor fi trimis la Sibiiu, iar de nu, să știți că nu fac nimica în privința armelor, căci fabricanții cer unii totalul costului înainte, alții două părți din trei înainte; poate că mai încolo să găsesc pînă la ½ plătit înainte. Prețul socot că va fi cu totul pînă la 3 galbeni pușca.

Isprăvit-ați cu legea alegerii? Scrie-mi despre aceasta și în tot chipul să faceți ca să fiu și eu ales deputat ca să pot lua parte, după întoarcerea mea, la toate dezbaterile de cari spînzură soarta nației. Faceți tot ca să vă arătați cu entuziasm pentru prieteșugul turcesc, mișcați coarda popularității în privința aceasta cu gazete și demonstrații către Talaat, de se va fi întors. Roagă-te din parte-mi de Iliad, ca să-mi trimiță cît mai degrab relații despre venitul mînăstirilor neînchinate (cuprinzînd și Mitropolia și Episcopiile) și despre întinderea lor și numărul clăcașilor așezați pe dîn-

sele, asemenea înștiințare și pentru moșiile închinate, lucrul este lesne; de nu se află toate aceste daturi în București, sămurile moșiilor sînt cunoscute: să trimiță porunca prin toate județele, și într-o săptămînă se și răspunde cu detaiuri deslușitoare. Eu voi să fac o a doua proclamație către proprietari, arătîndu-le în tot chipul și prin cifre, că răscumpărarea celor 9 pogoane este o măsură foarte lesne realizabilă. Frate-tău poate să-mi trimită ceva știri preliminare pentru aceasta, pe cît se poate afla în București. Spune-i dar să o facă îndată căci, văzînd eu că acele știri, cît de imperfecte, îmi sînt însă îndestule pentru treaba mea, îmi și întocmesc proclamația.

[*Scrisoare către Bălcescu*]

Apărută în *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, Buc, 1902, pp. 614–622.

Reproducem fragmentar textul din *Anul 1848 în Principatele Române*, loc. cit.

1. *Murgu, Eftimie* (1805–1870): avocat și publicist, participant la complotul lui Mitiță Filipescu, din 1840, participant la revoluția din 1848–1849 din Ardeal, unde a fost partizanul apropierii de unguri. Mai tîrziu — deputat în Dietă.

DESPRE ABOLIREA CLĂCII ÎN PRINCIPATELE DUNĂRENE

Marea mişcare naţională de la 1848 din Principatele Dunărene a ridicat, fără îndoială, mai multe probleme de reforme politice şi sociale. Desfiinţarea clăcii era, în mod necesar, printre ele; ea cea dintîi chiar le şi rezuma pe toate, pentru că ea singură asigura viitorul politic al ţării şi pentru că, fără ea, toate celelalte eşuau în mod necesar, din lipsa unui sprijin suficient al marilor mase ale poporului. A menţine poporul în şerbie ar fi fost să încredinţezi paza libertăţilor naţionale — ca în trecut — doar cîtorva familii de boieri şi unei clase mijlocii, care se găsea cuprinsă de neputinţă doar prin aceea că, neavînd contact direct cu un popor de iobagi, ajungea să se recruteze dintre elementele străine, aşa cum s-a practicat dintotdeauna în ţară, de la decadenţa instituţiilor naţionale.

Problema iobăgiei era deci marea problemă politică şi socială a Principatelor, problemă rezolvată şi încheiată de multă vreme în Europa şi care nici n-are nimic comun cu ideile şi interesele complexe, care constituie marea problemă socială a zilei la popoarele civilizate ale Europei occidentale. Punîndu-o în aceiaşi termeni, decorînd-o cu acelaşi nume de *socialism*, se voia, evident, a se ridica contra unei reforme atît de legitime şi de necesare oamenii politici din Occident.

[..]

Nu există, într-adevăr, nici un român cu sufletul cinstit care, meditînd asupra nenorocirilor trecute şi prezente ale patriei, să nu fi sfîrşit prin a se convinge că adevărata cauză

a răului era asuprirea țăranilor, situația grea și mizerabilă ce le era hărăzită prin lege, indiferența pe care ei o arătau pentru patria care le refuza totul, care îi despuiase de tot.

Și să nu se creadă de loc că acestea sînt teorii moderne, idei împrumutate din Occident pentru a se face dreptate în locul unei nedreptăți abia bănuite în țară: aceste idei sînt vechi ca și nenorocirile patriei; ele s-au născut pe pămîntul național, și atunci cînd Europa gemea încă sub greutatea iobăgiei. Să se citească actul emancipării iobagilor, decretat de adunarea națională a Valahiei, la 5 august 1746: se va găsi un limbaj care pare că reflectă sentimente moderne:

„Adunarea nu cunoaște păcat mai mare ca acela de a face sclavi pe frații noștri întru Cristos".

„Sclavia, departe de a purta cu sine vreun folos, este, din contră, o cauză de pierzanie pe care strămoșii noștri ne-au lăsat-o ca un blestem." Literalmente „pe care ne-au lăsat-o pe cap."

Adversarii noștri vor găsi în acest document primul gînd al reformei, pe care l-am urmat în 1848; îndrăzneală în inițiativă, energie în limbaj, remușcări adînci pentru nedreptățile trecutului, nimic nu lipsește.

Această reformă ar părea îndrăzneață, într-adevăr, pentru epoca în care a fost concepută și într-o țară unde sclavia antică dăinuia încă cu toată asprimea pentru rasa țiganilor, fără ca conștiința publică să se fi revoltat. Dar, se va întreba, de ce atîta milă pentru iobagul valah și atît de puțină grijă pentru soarta nenorocitului țigan? Fiindcă în iobăgie se vedea, înainte de orice, o cauză a slăbăciunii și a ruinei independenței naționale.

[...]

... Robirea satelor produse o rapidă diminuare a bogăției agricole și, la sfîrșitul sec. al. XVIII-lea, Principatele puteau cu greu să întrețină un simplu corp de jandarmerie; valoarea exportului era redusă la o cifră neînsemnată, vitele degeneraseră, rasele ce corciseră, caii de lux erau de acum furnizați de străinătate și pămîntul, transformat în deșert, se vindea adesea în schimbul cîtorva saci de ceapă pentru mai multe sute de hectare.

Nu înseamnă nimic experiența atîtor nenorociri pentru a pune în lumină viciul radical al sistemului? Și să nu se creadă că răul ar fi venit doar din abuzurile fiscului, cum s-a spus prea des pînă acum. Impozitele exorbitante, cu care domnii greci loviră țara, n-ar fi reușit să facă tot răul, pe care istoria îl dovedește, fără complicitatea interesată a proprietarilor, care găseau în sistemul clăcii un mijloc ușor de a asupri, la rîndul lor, pe sărmanii lucrători; și dovada este că cele două mari pacoste ale sistemului clăcii, mizeria și depopularea, n-au continuat mai puțin ravagiile în țară după stabilirea Regulamentului Organic, care a redus într-un mod însemnat impozitele percepute de către fisc. Să nu se creadă, de asemenea, că aceste clăci ar fi păcătuit prin exces în fixarea muncii impuse de lege; cantitatea legală de zile-muncă n-a fost niciodată exorbitantă; legea a suferit, de altfel, vicisitudini numeroase: s-a ușurat sau s-a agravat, rînd pe rînd, situația legală a țăranului clăcaș, pe cînd situația sa reală nu s-a schimbat din cauza asta. S-au încercat, de asemenea, toate sistemele pentru a fixa și preciza mai bine cantitatea de muncă datorată de țărani; s-a luat uneori drept măsură ziua de lucru, fără a se fixa cantitatea muncii ce trebuie depusă, uneori, din contră, cantitatea de muncă datorată pentru fiecare zi înscrisă în lege; nimic n-a reușit, totul a eșuat în fața viciului radical al sistemului.

Să ne închipuim, într-adevăr, guvernul cel mai cinstit, mai dezinteresat, mai puternic, mai vigilent pe care să-l putem spera: atît timp cît țăranul nu va fi eliberat din dependența iremediabilă în care este; atît timp cît va fi redus a se pleca fără impotrivire posibilă voinței și capriciului proprietarului, sau agentului guvernului însuși; atît timp cît nu va fi în stare nici să aleagă felul de muncă pe care trebuie s-o facă și timpul în care trebuie s-o facă, nici să aprecieze și să evalueze produsele după voința sa, atît timp cît se va găsi sub amenințarea fricii neîncetate de a fi smuls de la munca sa, de la interesele sale, chiar în clipa, poate, cea mai prețioasă pentru el, de a fi supus dintr-un moment într-altul legii celui mai tare, de a se vedea hăituit, lovit, condamnat la căutarea protecției pentru a spune astfel, tot timpul, la pierderea vremii și a banilor pe care acest lucru le implică și fără altă perspectivă decît aceea a unei dreptăți nesigure, cum să nădăjduiască că libertatea îi va fi respectată,

drepturile sale asigurate, pierderile reduse, demnitatea ridicată? Aservirea maselor, apatia şi mizeria ţăranilor, înăbuşirea sentimentului naţional, ruina definitivă a statului, acesta este rezultatul mai mult sau mai puţin curînd, dar fără îndoială inevitabil, al unei asemenea stări de lucruri.

— *Despre abolirea clăcii în Principatele Dunărene*

Dăm în traducere fragmente din broşura *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes*, Paris, libr. de A. Franck, 1856.

Argumentele sînt furnizate de Bălcescu: *Despre starea soţială a muncitorilor plugari* (de unde este citată declaraţia Divanului din 1746 — vezi ediţia Zane, tom. I, partea I, p. 194) şi *Despre împropietărirea ţăranilor*.

Reproducem fragmentar — în traducere — textul din broşura *De l'abolition du servage...*, Paris, 1856.

DIMITRIE GUSTI (1818–1887)

S-a născut la Iași; după absolvirea colegiului, este numit profesor la școala primară (1837), apoi la Academie (1838). A ocupat timp de mai mulți ani funcții superioare în învățămînt (inspector, șef de departament), apoi chiar pe cea de primar al Iașului sau de ministru al cultelor și instrucțiunii (în cabinetul Golescu, 1867–1868). În 1850 a înființat, împreună cu T. Codrescu și A. Fotino, gazeta *Zimbrul*.

A scris numeroase manuale (dintre care *Ritorică...* este cel mai cunoscut) și poezii grupate în *Buchetul poetic* (1855).

RITORICĂ ROMÂNĂ PENTRU TINERIME

„ELOCVENȚA ISTORICĂ"

Istoria este spunerea evenimentelor celor adevărate, cu scop de a învăța și a lumina pe oamini.

Istoricul nu numai că trebuie să spună adevărul, dară trebuie de a-l spune tot și a alunga de la dînsul orice părtinire.

La înorînduirea sugetului istoric, trebuie să se păstreze unitatea, adică istoria să nu fie alcătuită din părți discusute și nelegate între ele, dară țesute și unite printr-un princip comun, care să ne-nfățoșeze ideea unui lucru unic, întreg și deplin.

Pentru ca istoria să fie într-adevăr instructivă, sînt două lucruri de neapărat: cel întîi este o cunoștință profundă a naturei, pentru ca să explice purtarea persoanelor și să dea o idee dreaptă despre caracterul lor; cel de al doile este ca să aibă lumini mari despre societățile oaminilor, despre natura guvernămintelor, pentru ca să poată explica revoluțiunile ce sufăr staturile și înrîurirea cauzelor politice asupra lucrărilor.

Fiindcă istoria are să învețe pre oamini, trebuie necontenit să înfățoșeze principurile unei morale sănătoase, și aceasta sau descriind caracterele, sau spuind faptele. Istoricul, c-un cuvînt, trebuie să apere virtutea.

Stilul istoricului trebuie să fie grav, însă repede, să se ridice sau deșcindă, după însemnătatea obgectului, și să îndepărteze toate podoabele cele strălucitoare. Proprietatea expresiunilor, varietatea frazelor, cînd scurte, cînd periodice, și totdeauna sub forme deosebite; acesta este principalul merit al istoricului. El nu trebuie să alunge ornamentele cînd se-nfățoșează de sine, însă să se ferească cu totul de a le căuta. Scopul său nu este de a face ca să petreacă cititoriul prin fraze frumoase, dară de a-l învăța prin lecțiuni folositoare.

Elocvența se poate afla în discursurile pe care istoricii le amestecă în spuneri; ea însă se află și în simpla narațiune a întîmplărilor și în chipul cu care se înfățoșează tabloul. Cea mai sublimă și totodată cea mai puternică elocvență istorică este aceea ce însuflă o convingere desăvîrșită și o credință deplin întipărită în inimă.

[...]

Diviziunea istoriei. Istoria mai întîi se-mparte în *Istoria sfîntă* și în *Istoria profană:* una privește pe oamini în raporturile lor cu divinitățile, cealaltă în raporturile ce au ei între sine.

Istoria sfîntă cuprinde toate faptele relative cu religiunile, de la începutul lumii pînă în zilele noastre. Ea se-mparte în două: în *Istoria sfîntă*, adică mai nainte de venirea

Mîntuitorului Hristos, și în *Istoria ecliziastică*, ce vine pînă în zilele noastre.

Istoria sfîntă este scrisă de oamini inspirați de Dumnezeu. Cărțile cuprinzătoare de întîmplările urmate mai naintea publicării Evangeliei se numesc *Testamentul Vechi*. Narațiunile acelor patru evangeliști, actele Apostolilor cuprinzătoare de viața lui Isus Hristos, cu faptele de după moartea sa, se numesc *Testamentul Nou*. Toate scrierile aceste la un loc unite alcătuiesc *Biblia*, adică carte excelentă.

Istoria ecliziastică s-au scris de oameni cu genie; ea cuprinde statornicirea creștinismului, persecuțiunile ce au suferit, luptele sale în contra ereticilor ș.c.l.

Istoria profană se-mparte în: *istorie civilă*, *istorie literară*, *istorie naturală*.

Istoria civilă cuprinde toate întîmplările ce au urmat în deosebite imperii și staturi ale pămîntului. Ea se subîmparte în: *istoria universală*, *istoria generală* și *istoria particulară*.

Istoria civilă e *universală*, cînd îmbrățoșează analele tuturor popoarelor, de la întemeierea celor întîi monarhii sau cel puțin a națiunilor Europei și Asiei occidentale: egiptenii, asirienii, persii, grecii, romanii ș.a. pînă în zilele noastre.

Această istorie este: *veche*, *de mijloc*, *nouă* sau *contimpurană*.

Istoria *veche* trătează despre popoarele vechimei pînă la stricarea Imperiului Roman de Apus prin barbari (476 d.Hr.). Istoria *de mijloc* trătează de istoria acestor popoare, pînă la sfărmarea Imperiului Roman de Răsărit prin turci (1453 d. Hr.). Istoria *nouă* se-ntinde de la luarea Constantinopolei, pînă la revoluțiunea franceză, 1789, și istoria *contimpurană* de la 1789 pînă în zilele noastre.

Istoria civilă este *generală*, cînd îmbrățoșează faptele unei epohe întregi sau acele ale unui imperiu pe cît au ținut el. Așa sînt istoria veche, istoria romană, istoria Franței, Engliterei. Cele mai bune istorii generale sînt la greci, acea a lui Erodot, la romani a lui Titus Livius și Tacitus, la englezi a lui Linger[1], la franțezi încă se așteaptă o istorie bună generală.

Pentru de a face bine istoria veche a unei națiuni, trebuie a se ridica pînă la originea sa, a-i însemna progresurile și creșterea, a-i distșese toate intrigile politicei sale, a-i da

o idee dreaptă despre caracterul și geniul său, de religiunea sa, de avuția sa, de guvernămîntul său ; a expune schimbările cele mari ce au suferit, a dezvăli adevăratele cauze ale căderii sau înălțării sale, și astfel a o urmări din pas în pas pînă la căderea sau ridicarea sa totală.

Istoria civilă este *particulară* cînd trătează oarecare evenimente mari sau niște perioade, astfel este rezbelul Peloponisiac, de Tucidid, Ciropedia lui Xenofon și Retragerea celor zece mii, tot de el ; rezbelurile lui Jugurta și Catelina de Salustius[2] ; istoria Cruciatelor de Michaud[3], aceea a rezbelurilor civile din Franța de Davila[4] și a Engliterei de Clarandon[5] ; aceea a revoluțiunei franceze de Coni[6] și Thiers[7] ; către aceste se mai pot adăogi: istoria ducilor de Burgonia de Baraut[8] ; istoria campaniei rusești de Ségur[9]. Dacă cineva voiește să scrie istoria *Revoluțiunilor* unui popor, trebuie să treacă cu viderea toate faptele acele ce nu-s așa de interesante și să înșire cu gust tot aceea ce spune. Istoria revoluțiunilor cere un *stil* mai elegant, mai repede și mai ornat decît al celorlalte istorii. La franțezi, Bertaud este un model de felul acesta.

Biografia este o istorie ce cuprinde numai viața unui om, istoricul trebuie să o rapoarte la întîmplările publice în care persoana au giucat un rol importent; asemene a-i dizvăli purtarea privată, arătîndu-i virtuțile și vițiile și făcînd asupră-li reflecțiuni nepărtinitoare.

Prin *anale* în genere se-nțelege o colecțiune de fapte înorînduite după șirul hronologic; ele de sine niciodată nu formează o istorie, dară servesc de a da material pentru ea.

Istoria *literară* cuprinde nașterea, progresul, perfecțiunea, decadența și renoirea literilor, științelor și a artelor. Ea totdeauna trebuie să înfățoșeze un tablou despre aceea ce s-au produs în deosebite secule mai plăcut, mai mare și mai folositor. Cea întîie datorie a istoricului este de a deosebi tonul, talentul și geniul particular al fiecăruia autor, de a-i zugrăvi pe toți și de a-i caracteriza după uvrajile lor, despre care să dea un analiz ezact cu o critică giudecioasă și nepărtinitoare.

Istoria *naturală*. Toate lucrurile creatorului care au înfrumusețat globul locuit de noi, lucruri pe care le videm sau le aflăm în sînul pămîntului, alcătuiesc materialul *istoriei naturale*. Ea cuprinde *regnul animal*, adică moravurile

și caracterile deosebitelor soiuri de animale, formarea lor, structura lor, chipul viețuirii și industria lor; *regnul vegetal*, adică mulțimea plîntelor ce cresc pe vîrvurile munților, pe cîmpii, în fundul văilor, la umbra pădurilor ș.c.l.; *regnul mineral*, adică felurimea metalurilor, mineralelor și a tuturor substanților ce se alcătuiesc din mănuntaiele pămîntului. Istoricul aice trebuie să fie înțelept și ostenitor observator: trebuie să aibă îndestulă înțălegere pentru ca să vadă bine, îndestulă răbdare pentru ca să observeze bine, îndestulă pătrundere pentru ca să aprofundeze totul și îndestulă sagacitate (agerime) pentru ca să nu amestece nimică. Plinie naturalistul și Buffon au executat în parte, cu o magnificență mare, planul unei istorii naturale.

Romanul nu este, după cum s-ar putea crede, o supunere de-ntîmplări închipuite numai pentru ca să desfăteze. Pitrecerea cititorului, zice Hugues, învățatul episcop (d'Avranches), care romanțierul iscusit se pare a și-o fi propus de scop, nu este decît un mijloc țintitor la învățătura spiritelor și la îndreptarea moravurilor. Așa fel, cenzurînd ridiculile și vițiile, arătînd defectul cel trist al pasiunilor ne-nfrînate, sîrguința de a însufla necontenit amor pentru virtute și a o face să se simțească că numai ea singură e demnă de iubirea noastră, că numai ea e izvorul fericirii noastre: aceasta este datoria romanțierului. În acest chip romanul face glorie autorului și îndulcește moravurile societății. Întîmplările trebuie inventate, însă să fie adevăr-asemene, care să intereseze și să lege de ele pe cititori. În spunerea lor nu trebuie nimic să fie lînged, lucrarea să meargă cu repegiune, stilul viu și plin de căldură, încît din ce în ce să aprindă imaginațiunea și spiritul cititoriului; caracterile persoanelor să fie bine însemnate și sprijinite pînă la fine; deznodămîntul adus firește și chiar din miezul întîmplărilor.

Romanțierul este dator de a reprezenta totdeauna virtutea prin coloarele cele mai strălucite, să o facă de respectat și de iubit chiar și în nenorocirile cele mai apăsătoare; iară vițiile să le zugrăvească prin tot aceea ce-i mai posomorît și uricios, însuflînd prin ele dizgust, dispreț și teroare. Tot romanțierul ce se-ndepărtează de acest princip nu e vrednic de a se numi om onest sau cetățean bun.

Romanul istoric este acela în care ficțiunea e amestecată cu istoria; el este un fel de discriere bastardă, care adeseori sacrifică istoria pentru ficțiune. În romanul istoric n-au excelat decît genii mari, precum Walter Scott.

— *Ritorică română pentru tinerime*

Reproducem integral capitolul *Elocvența istorică*, din *Ritorică română pentru tinerime*, Iași, 1852, tipografia Buciumului Român, pp. 240—247.

1. *Lingar, Jobu* (1771—1851): istoric englez, autor al unei *Istorii a Angliei*.

2. *Sallustius* (86—34 î.e.n): celebru istoric latin.

3. *Michaud, Joseph Francois* (1767—1839): istoric și literat francez, autorul *Istoriei cruciadelor* și unul dintre fondatorii *Biografiei universale*.

4. *Davila, Enrico Caterino* (1576 — 1631): istoric italian, ale cărui lucrări se ocupă de istoria războaielor religioase din Franța.

5. *Clarendon, Edward Hyde* (1608—1674): istoric și om de stat englez, în perioada restaurației Stuarților, a scris *Istoria revoluției în Anglia*, *Istoria războiului civil în Irlanda* etc.

6. *Conny, Jean de la Fay* (1786—1850): publicist și om politic regalist, autor de lucrări de istorie contemporană.

7. *Thiers, Adolphe* (1797—1877): istoric și om politic francez, fondează *Naționalul*, este ministru și prim-ministru sub monarhia din Iulie, apoi președinte al Republicii după căderea lui Napoleon III. Autor al *Istoriei Revoluției franceze* și al *Istoriei Consulatului și Imperiului*.

8. *Barante, Pierre-Prosper* (1782—1866): om politic, istoric amator: opera la care se face aluzie (*Histoire des ducs de Bourgogne*) apare în 1824.

9. *Ségur, Philippe-Paul* (1780—1873): militar și diplomat în epoca Imperiului, a scris o istorie a campaniei napoleoniene din 1812 (apare în 1824).

I. HELIADE-RĂDULESCU

Născut în 1802, la Tîrgovişte; elev la şcoala grecească (1815), apoi la cea a lui Lazăr (1818), continuă activitatea acestuia. Mentor al generaţiei sale, editează *Curierul romănesc* (1829), *Gazeta Teatrului Naţional* (1835), *Muzeul Naţional* (1836), *Curierul de ambe-sexele* (1837), este unul dintre creatorii Societăţii Filarmonice (1833) şi traducător prolific (Lamartine, Voltaire, Byron, Dante etc). Participă la revoluţia din 1848 şi este locotenent domnesc. Exilat la Paris, apoi la Chios, se reîntoarce în ţară (1859) şi încearcă, fără succes, o carieră politică. Preşedinte al Academiei Române, moare în 1872. Intelectual febril-laborios şi gînditor fantast, Heliade sintetizează în personalitatea sa o întreagă epocă. Opere importante: *Gramatica românească* (1828), *Gramatica poeziei* (1831) (tradusă), poezii romantice şi epopeea începută *Mihaida* (1847); *Paralelism între limba română şi italiană* (1840), *Curs întreg de poezie generală* (1868–1870); ca scrieri memorialistice şi filozofice: *Souvenirs et impressions d'un proscrit* (1850), *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine* (1851), *Biblice* (1858), *Equilibru între anthitesi* (1859–1869).

[SCRISOARE CĂTRE C. NEGRUZZI]

Domnul meu!

Am primit scrisoarea d.t. de la 1 iunie cu care ai binevoit a mă cinsti, şi sunt foarte recunoscător de toate simţimentele ce arăţi pentru mine. Mare mulţămire mi-a pricinuit

cugetul și propoziția dv. de a deschide între noi o corespondență literală, și de mare preț am văzut toate întrebările d.t., care dovedesc un bărbat vărsat în literatură, ce mult s-a ostenit și a cugetat în lucrarea limbii naționale atît în general cît și cele mai mici amărunte. Am văzut, d-nule, în d.t. și pe bărbatul de geniu și pe bărbatul de gust: căci croirea în general a unui plan, a unui sistem, aflarea unei arte sau meșteșug dovedesc geniul aflătorului, iar cercetarea nuanțelor, desăvîrșirea amăruntelor, dovedesc gustul și formează frumosul.

Pînă a nu intra a-mi da și eu părerea la cîte cu dreptate mă întrebi, voi să arăt că o limbă cu cît se lucrează cu atîta se cultivă, se regulează și se desăvîrșește, legiuindu-se fiecare termin și fiecare fraz cum să se zică și cum să se scrie. Prin urmare, limba noastră, cînd am început să o scrim, mai întîi mi-am croit o sistemă, potrivită după a mea părere pe natura și însușirile ei. Mai întîi am scris foarte urît, ca fiecare începător fără model, fără ajutor, fără tovarăș carele să-mi sprijine a mea părere în părerea lumii. Singur a trebuit să mă lupt cu prejudecățile și obiceiurile, care de multe ori trebuie să le respecte cineva, pentru că și de sunt mai totdeauna nedrepte, dar sunt bătrîne, sunt înrădăcinate și sunt puternice! Pretutindene la început poate să mă vază cineva un scriitor care începe, care nu are încă experiență și prin a căruia pană abia a trecut încă cîteva verbe și cîteva fraze ale limbii întregi. M-am silit totdeauna a nu ieși din sistema mea. De multe ori iară un scriitor încercat poate să mă vază că scriind am vrut să fiu înțeles și prin urmare am respectat vorbele și frazele cele vechi și obicinuite sub forma în care se afla, care, deși vicioase, da însă să înțeleagă cetitorului ceea ce s-a gîndit scriitorul.

Sistema mea a fost ca să poată cineva aduce limba în stare pe cît se poate a esprima tot ce se gîndește fie în materie fizică, fie morală, fie politică, fie religioasă. Pe drumul acesta am vrut să am de povață, de se va putea, *dreptul cuvînt*, *armonia* și *energia* și sau pe cîte trele să le întrebuințez deodată, sau, după întîmplări, să aleg pe cea mai preferabilă și mai potrivită cu împrejurarea. *Dreptul cuvînt* mă povățuia ca toate zicerile cele nouă să mă silesc a le rumâni, după cum le-au grecit, latinit, italienit... grecii, romanii, italienii... Armonia (pe cît a putut să fie primitoare urechea mea

de armonie, sau după cît a mea crezare m-a făcut să mă deprind mai mult sau mai puțin cu sonuri mai blînzi și mai aspre), armonia zic, cerea ca în această pravilă de a rumâni zicerile să nu uit și drepturile ei ce în toate veacurile și în toate locurile le-au avut, de a i se face adică totdeauna scutire din pravilă cînd a ei ureche delicată este rănită de asprimea întîlnișului celui urît. *Energia* iară, avînd de cea dintîi împuternicire dreptul cuvînd, își pierde toată puterea cînd e silită a se tîrî, zăbovindu-se de lungimea zicerilor ca să ajungă la a sa țintă. Atunci e măreață, atunci e sublimă cînd, purtînd adevărul pe brațele sale cele nervoase, se repede ca fulgerul din gura oratorului și merge de tună în urechile ascultătorilor. O limbă polisilabă mă socoteam că nu poate să aibă acea distoinicie și putere ca una ale căreia ziceri sunt scurte, lesne de pronunțat și cu îmbelșugare în fiecare rînd. Limba noastră, după cea grecească, este cea mai polisilabă din cîte cunosc, și totdeauna m-am silit întru aceea ce s-au putut a o scăpa de acea întindere leneșă și de acele terminații care ni le-au dat străinii ce învățau rău și urît limba noastră. Și la zicerile cele nouă ce le-am întrebuințat am fost stăpîn a le da orice formă voi voi (stăpîn zic pe mine, iar nu în opinia lumii). Cu această sistemă, domnul meu, croită după a mea părere, fără să silesc pe nimeni ca s-o primească am urmat drumul meu.

Mai întîi am vrut să-mi fac terminii ce îmi trebuiau, și nu am întreprins un dicsionar, căci scopul meu nu era ca să vin nechemat de nimeni și să mă fac legiuitor, după al meu capris, al unei limbi pe care nu o cunoșteam decît în general de la părinții mei, care o învățaseră și m-au învățat și pe mine mecanicește.

Am vrut mai întîi să-mi fac și să-mi hotărăsc mie o limbă prin care să-mi esprim și să-mi înțeleg aceea ce gîndeam; am vrut să-mi fac vocabularul terminilor technici, și ca să pot să dau peste dînșii m-am apucat a traduce din științe; am început întîi de la gramatică și nu iară ca să mă fac legiuitor limbii, ci ca să am prilej a trece prin tipii limbii, și ca să-mi pui pe vocabularul meu terminii cei noi gramaticali și să-mi formez limba gramaticei. Pe urmă am făcut sau am cules o geografie politică și matematică, am tradus cursul de matematică al lui Francoeur, logica lui Condiliac, cîteva lecții de literatură sau de poetică și retorică și cele-

lalte. Prin urmare eu am trebuit, vrînd și nevrînd, a trece prin toți terminii trebuincioși în acele științi sau arte, a-i boteza într-un fel, bine sau rău, și a-mi îmbogăți vocabularul.

Ca să nu-mi rămîie lucrarea neroditoare, ca să pot a mă folosi dintr-însa cugetînd mai de multe ori asupra unui obiect cele ce am cugetat odată, m-am făcut apostat din casa părintească, care îmi propunea protecție, slujbe, chiverniseli, și m-am pus în mijlocul zidurilor celor sfărmate din Sf. Sava, un biet dascalaș cu 50 lei pe lună, încunjurat de cîțiva școlari săraci, hotărîți și fanatici în hotărîrea lor și în prieteșugul meu, am împărțit leafa mea între dînșii și am început lecțiile mele de gramatică, pînă cînd am sfîrșit cu dînșii un curs de matematică și de filozofie în limba națională în vreme de șase ani, fără să mă întrebe cineva ce fac, fără să vie cineva să încurajeze pe școlari! Venea iarna: lemne de nicăiri; fiecare școlar aducea cîte un lemn dupe unde găsea, care abia era în stare să încălzească preajma unei sobe sparte ce umplea casa de fum și să topească fulgii de zăpadă ce vijelia îi răpezea pe ferestrele cele sparte. Tremurînd cu mîna pe compas și pe cretă ne făceam lecția, și Dumnezeu a binecuvîntat ostenelele noastre, ce era niște minuni ale *dragostii* și ale *hotărîrii*. Școlarii aceia s-au împrăștiat profesori prin județe; în locul acelor dărîmături s-a întemeiat muzeul național; alăture s-a înălțat colegiul Sf. Sava; limba ce s-a legiuit în acele dărîmături s-a îmbrățișat de toată tinerimea, și felul scrierii și ortografia s-a introdus în toate cancelariile. Rodul aceleiași strădanii este și Teatrul național.

După ce dară mi-am format limba științelor sau a duhului, am vrut pe urmă să pășesc și la limba inimii sau a simțimîntului. Fără să ies din sistema ce mi-am propus, din tipii ce mi-i orînduiam în gramatică, fără să mă abat din drumul literaturii cei sfinte sau bisericești, în care se esprimă așa de frumos și așa de înțeles prin cele mai multe tonuri simțimentele cele înalte și mai tinere, entuziasmul cel mai viu și patimile cele mai dureroase ale cîntărilor lui Moisi, ale psalmilor, ale elegiilor lui Irimia[1] și ale prorocilor tutuoften, și în care poate cineva afla limba epopeei, a odei și a elegiei; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii noștri, ci numai după drumul și

metodul lor să îndeplinim lipsele ce ei n-au avut vreme a îndeplini, adică întru aceea ce atingea de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobîndit de atunci încoace; mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii cei mai vestiți noi; mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron; am vrut să văz pe cît se mlădia limba și cît este destoinică să esprime acele idei așa de frumoase, înalte și pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învățătorul și ea singură m-a povățuit cum trebuie să o mîi; și cine o va asculta, cine nu va ieși din regulele prescrise ale naturii ei, va ajunge în scurtă vreme departe, căci fără a se rătăci, merge de-a-dreptul făr' să se abată niciodată. Destoinicia ei am văzut-o, am văzut-o mai destoinică decît pe cea franțuzească, că este croită de la începutul ei să fie limba, dacă nu a cugetării și a simțimîntului, încai a cuvîntului și a înțelegerii. Vorbele-i lipsesc și frazele; urzirea sau scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindeni și cînd va să fii zugrav, vezi însăși natura.

Vază cineva versurile următoare și compară-le cu cele originale:

Și vîntul ce tare *geme* și trestia ce suspină
D-o pulberă *umedoasă* aerul e mestecat
De *văjiosul* lor *trăsnet* pustiul a *tremurat*.

Producă în alte timpuri zicerile: *fulgeră, tună, trăsnește, plouă, pică, geme, mugește, suspină, ohtează, strămută, plesnește, crapă, trosnește, văjie, curge, bubuie, răsbubuie, restogoală, dărămă, trăsnet, frunză, năsip, pușcă, tun, bombăie, toacă, șiroi* ș.c.

Să cerceteze cineva într-o frază sau filă să vază cîți *j* și cîți *l* găsește, ca să cunoască proporția de armonie și de melodie ce se află între ea și între celelalte limbi.

Producă cineva versul acesta de cincisprezece silabe în limba greacă:

Și părinți, fii, frați, rude, numiri drage au lipsit, ca să vază de cîte silabe iese.

Cerceteze prozodia ei întru aceea ce se atinge de silabele lungi și scurte, cum: 1° *a cănta, căntat,* 2° *cantare,* 3° *trecere,* 4° *oamenilor* și vază cît este mai *cantativă* și mai înlesnitoare la poezie decît cea franțuzească.

Vază zicerile cele terminate în *ĭ* și *ŭ* scurți, care atît înlesnesc versificația și îndulcesc vorbele.

Cerceteze terminațiile substantivelor abstracte în *ŭ*, *ie*, *are*, *ire*, *ere*, *ință*, *ime*, *iune*, *eze*, *ată*, *ură*, *ent*, *înt* ș.c., din care fiecare își are a sa însușime și schimbă puterea oricărei ziceri schimbate în tipul său, cum: *simțul*, *auzul*, *simțire*, *simțitate*, *bunătate*, *simțiciune*, *înșelăciune*, *simțiment*, *fundament*, *simțitură*, *învățătură*, care pînă acum se împlinea, cu loc fără loc, în zicerea *simțirii*, efect al neînvățăturii care în toate limbile are neghiobia sau obrăznicia a întrebuința termini ne apropo sau a da vorba tronc.

Pe temeiul acesta vază zicerile *nobilitate* și *nobilime*, *recunoștință* și *recunoaștere*, care în limba franțuzească se esprimă numai zicerile *noblesse* și *reconnaissance* și se confundă amîndouă:

La noblesse d'un pays — nobilimea unei țări.
La noblesse de l'âme — nobilitatea sufletului.
La reconnaissance d'une loi — recunoașterea unei legi.
La reconnaissance que je dois — recunoștința ce sînt dator.

Cerceteze timpii și modurile verbelor și pue ei în simetrie cu ai limbii grecești cei noui:

scrisem — ἔγραφα
am scris — ἔγραφα
a scri — νὰ γράφω, νὰ γράφῃς, νὰ γράφῃ
să scriu — νὰ γράφω

Vază întrebuințarea pronumelor sau adiectivelor posesive: *al său*, *al lui*, *al ei*, pe care francezul le arată cu *son*, cum și a lui *ei*, *le* (franț. *les*).

Privească toate aceste și altele mai multe și spuie dacă această limbă nu este o limbă a înțelegerii; spuie dacă în cîte a fost ea întrebuințată nu a fost destoinică a împlini aceea pentru care sînt prinosite limbile, adică a se înțelege oamenii și de față lipsind, și nu este destoinică a-i face a se înțelege bine. Ea pînă acum a fost întrebuințată a esprima sau a înfățișa numai ideile cele la toți cunoscute și de întîia trebuință. Vie filozofii, vie matematicii, vie naturaliștii, vie tot felul de învățați, întrebuințeze-o și vază dacă nu e în stare a-i face înțeleși.

[...]

— *Scrisoare către C. Negruzzi*

Apărută în *Muzeul Național*, I (1836), n-rele 36 (4 noiembrie), pp. 143—144, și 37 (18 noiembrie), pp. 145—148. Este un răspuns la o scrisoare a lui Negruzzi; va urma o a doua — în *Curierul de ambe sexe*, period. II, pp. 33—38 și 52—64. Corespondența a fost reprodusă parțial în *Foaia literară* din Brașov, 1838. Mai tîrziu, urmează replica iritată a lui Săulescu, *Curierul românesc*, nr. 123—127 (1839) și o nouă scrisoare a lui Negruzzi în care Heliade era sprijinit necondiționat.

Reproducem fragmentar textul din I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, ed. D. Popovici, tom. II, pp. 213—217.

1. *Ieremia* (c. 650—c. 590 î.e.n.): unul dintre cei patru mari profeți evrei; Biblia conține *Profețiile* și *Lamentațiile* sale.

[SCRISOARE CĂTRE P. POENARU]

DOMNULUI COMISULUI ŞI CAVALERULUI P. POENARUL, DIRECTORUL ŞCOALELOR NAŢIONALE DIN PRINCIPAT

Domnul meu,

În multe rînduri am avut vorbă asupra limbii şi ortografiei româneşti, încă din copilăria noastră, cînd mai nu era în fiinţă nici o şcoală românească, pe cînd ne aflam şcolari în clasele greceşti. Ţi-aduci aminte care era adunările juneţii noastre. Himera noastră era limba românului şi traiul lui într-o viaţă potrivită cu viaţa naţiilor civilizate, adică într-o viaţă cu adevărat evanghelică. Ţi-aduci aminte cînd a ieşit *Istoria pentru începutul românilor* a fericitului Petru Maior, cum o citeam împreună şi cîte idei frumoase, deşi copilăreşti, se frămînta în capetele noastre, ce închipuiri ne făceam a ne vedea aievea visările noastre. Au trecut acele vremi şi nu doresc dintr-însele decît acea nevinovăţie a juneţei şi fericirea care mi-o mărgineam în foarte puţine dobîndiri. Am văzut restatornicindu-se domniile româneşti şi drepturile patriei; am văzut nişte aşăzăminte mîntuitoare întocmindu-se şi puse în lucrare; am văzut formîndu-se miliţia română şi vulturul roman întinzînd aripile sale peste steagurile româneşti; am văzut şcoalele româneşti înfiinţate nu numai în capitală şi în oraşele de căpetenie, ci şi în sate; şi, ce este mai mult, că, în capul lor, director, a se cîrmui dupe dorinţă, a făcut Dumnezeu cum să fii dumneata, într-a căruia inimă, încă din copilărie, aruncase el sămînţa mult roditoare a cuvîntului său a se dezvolta spre folosul şi luminarea tinerimei.

[...]

Vream să intru îndată în propusul meu, dupe cum am şi început; dar, deodată cu aducerea aminte a anilor copilăriei, îmi veniră şi ideile ce se frămînta pe atunci în capetele noastre, mă abătui puţin în unda lor şi mă lăsai în deosebite cugetări ce izvorîră dintr-însele. Să venim dar de unde începusem. Aşa, în mai multe rînduri, am avut vorbă asu-

pra limbii şi ortografiei româneşti. Materia acestii limbi, cercetate în natura ei, shimatismul sau tipii ei gramaticali se văd de fiecine care va voi să le ia în băgare de seamă că sunt de acelaşi neam şi început cu a italianei. De ni se pare oarecare deosebire în materia acestor două limbi, este că noi auzim pe rumânul vorbind şi fiecare scrie dupe cum se vorbeşte în provinţia sa, în satul său, şi de el însuşi, de va fi peltic şi gîngav; aşa fiecare luîndu-se după pronunţia sa, îşi face o deosebită ortografie sau mai bine *chip de scriere*; iar limba italianului, ca să zic aşa, nu o auzim, ci o vedem în cărţi şi dicsionare, dupe cum au făcut-o autorii ei. Între însă cineva între noroadele Italiei, unde limba nu se *vede*, ci se *aude* în gura lor, şi va auzi: *mi rogu, nume, frunte, punte, munte, muglie* ş.c.l., pe care unii autori, vrînd a se lua dupe cărţile latine şi dupe alte noroade ale Italiei ce au păstrat pronunţia cărţilor sau a dialectului Laţiului, unele le-au făcut *nome, come, fonte, ponte, monte* ş.c.l. şi alţii iar, iubind mai mult dialectul locului lor de naştere, au întrebuinţat pe acelea, deşi stricate, în locul celor vechi şi mai clasice, precum: *prego, luogo* în loc de *rogo, loco* ş.c.l. Care este pricina că pronunţia sătenilor rumâni cu a sătenilor italieni se potriveşte în mai multe? — Care poate fi alta decît că aceste două noroade au fost odată la un loc şi *unul*, şi că rumânii cu asemenea pronunţie au venit aci însuşi din sînul Italiei.

Ce au fost italienii cînd au părăsit limba latină de a o socoti a lor însuşi şi au început a scri şi cultiva limba norodului? Ce metod, ce sistemă au luat spre îmbogăţirea şi înfrumuseţarea limbii norodului? — Izbutit-au ei cu metodul acesta? Fost-a el potrivit pe firea şi începutul limbii lor? Adus-au ei limba în stare de a fi capabilă a esprima cugetările omului cum se pot esprima în ziua de astăzi?

Acestea sunt nişte întrebări ce ne sunt nouă foarte de trebuinţă a le cerceta; şi, daca metodul lor îl vom afla bun şi potrivit, rămîne să vedem daca noi, pentru limba noastră (care în starea firei este tot acea limbă cu a italianului în starea firei) putem să aflăm un alt metod mai bun decît al autorilor şi creatorilor limbii italiane scrise, sau să urmăm pe acelaşi drum[...]

A mers această împestrițare pînă la o vreme și, de douăzeci de ani încoaci, au început rumânii a zice *basta*, destul. Eu nu sunt de părerea că acum, dupe ce ni s-a format limba bisericească, în care avem scrise atîtea cărți de mult preț, să voim a ne întoarce înapoi la începutul limbii și să o curățim de toate zicerile streine care s-au naturalizat acum între cele adevărate rumânești. Întîmplarea aceasta de a se împestrița limba cu ziceri streine o socotesc însă o fatalitate, întocmai ca într-o tovărășie unde tovarăși nepotriviți au intrat în atîtea daraveri și atît au întins trebile comerciului încît, cu toată nepotrivirea lor, compania nu se poate desface fără o pagubă simțitoare, mai fatală decît nepotrivirea. Așa trebuie a se suferi tovarășii, daca au minte, pînă cînd, încetul cu încetul, se vor desface pe nesimțite și cu bună orînduială. Să suferim dar și noi zicerile streine de limba noastră și întrebuințate și cunoscute pînă acum. Dar limba, în starea în care se află, cu toate streinismurile sale, nu este în stare a se zice limbă cultivată și perfectă. Cine lucrează sau trebuie să lucreze, spre desăvîrșirea ei? Școalele, academiile și colegele întocmite. Cunoscutu-și-a oare fiecare însărcinarea sa? — Domnul meu, aceste așăzăminte sunt încă prunce și, de au oarecare neajungere a vîrstei lor, trebuie să fim indulgenți. Va veni vremea cînd să-și cunoască fiecare însărcinarea sa și poate și-a și cunoscut-o, dar lucrează după cît îl iartă mijloacele și cele fizice și cele morale.

Auz că pe lîngă patru clase de limbă frațozească, cinstita eforie voiește a da o mai mare întindere limbii latine, a pune cîteva catedre de limba italiană și a face a se completa clasele anilor de filozofie, adică a se băga filozofia în colegiu. Vor înceta dar vorbele celor ce, fără a se chibzui și a merge cu gîndirea pînă la pricina lucrurilor, n-au altă treabă decît a critica și a osîndi faptele celor ce ostenesc. Cu introducerea filozofiei se va da un alt zbor tuturor începuturilor, pentru că vor începe tinerii a învăța să se gîndească.

Fiecare face înaintări în parte, dar ne trebuie unime. Precum soțietatea întreagă, asemenea și un așezămînt în parte, o academie, un colegiu, pot fi socotite ca o mașină cu părticelele sale. Atunci o fabrică de ceasornice, spre pildă, poate izbuti a înființa un ceasornic, cînd tutulor meșterilor ce lucrează într-însa li se dă una și aceeași măsură. În zadar cel care face cutare sau cutare rotiță ori părticică o va lucra

cu toată desăvîrşirea, trăinicia şi eleganţa, daca nu o va lucra dupe măsura cea deobşte, primită cu o chibzuire adîncă. Mădularele ceasornicului se adună, sunt toate frumoase, dar combinate la un loc nu pot să alcătuiască ceasornic, pentru că nu se potrivesc, n-au măsură. Daca într-o academie fiecare profesor, deşi destoinic în slujba sa, îşi va face a sa limbă, a sa grămatică, al său dicsionar, şi daca iar fiecare şcoală, colegiu şi academie rumâneşti îşi vor face asemenea fiecare limba sa, dicsionarul său, mădularele în parte pot să fie bune, dar combinate la un loc nu alcătuiesc ceasornic, şcoală, colegiu, academie; sau alcătuiesc, dar unul bate ceasul două şi altul cinci, pentru că nu este unime, nu e măsură. Unime dar ne trebuie, măsură ne trebuie şi unime românească, măsură românească. Cu părere de rău văz lucrările rumânilor de aci cu ale moldovenilor şi transilvanilor cu totul izolate; academia Iaşului cu al Bucureştilor colegiu n-au nici o comunicaţie, nici o corespondenţă, nici o întîlnire, nici o adunare. Fiecare profesor îşi face în parte limba sa, ortografia sa.

Cînd vin streinii în ţările noastre, cercetează legile noastre, miliţia noastră, aşăzămintele noastre; şi întreabă pe urmă care este gramatica şi dicsionarul şi care sunt autorii sau cărţile româneşti; parcă ar întreba care este averea naţională? Şi pînă cînd ne vor afla fără acesta, totdauna vor zice că suntem pe calea de a înceta într-o zi de a mai fi naţie.

Aceasta s-au văzut; şi s-a pus la cale a se face un dicsionar ca să arătăm lumii că avem limbă şi care este limba noastră. S-a tot chibzuit în ce fel de stare să o arătăm şi în care haine. S-a văzut că şi îi şade mai bine, şi se înţelege, şi se cunoaşte mai lesne şi de streini şi de noi înşine, a se înfăţişa în veşmintele ei cele vechi care au fost pentru dînsa, a se înfăţişa adică scrisă cu litere strămoşeşti.

[*Scrisoare către P. Poenaru*]

Apărută în *Curierul românesc*, an. XI (1839), n-rele 70 (29 apr.), pp. 279—282 şi 71 (1mai), pp. 283—286 şi supliment, pp. 2—3.

Reproducem fragmentar textul din I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, ed. cit., tom. II, pp. 414—424.

PARALELISM ÎNTRE LIMBA RUMÂNĂ ȘI ITALIANĂ
(Introducere)

În numărul 53 al *Curierului Rumânesc* din anul 1839 s-a văzut un dialog între un rumân și italian, amîndoi săteni, amîndoi fii ai naturii și fără alte cunoștințe decît ale objetelor de întîia trebuință. Aceste două limbi sau mai bine dialecte sunt una, și n-au altă deosebire decît aceea ce a putut face cultura în cea italiană prin autorii săi, și prin drumul ce au luat ei în cultura limbii poporului italian. Firește că rumânii au venit în Dacia cu limba poporului italian, și deosebirea pronunției ce se vede în deosebitele provinții ale Românie sau Daciei nu este alta decît că coloniile romane în Dacia n-au fost din una și aceeași provinție a Italiei. Cu mult mai aproape am fost noi muntenii de moldavi (cu care totdeauna am fost în dese comunicații), decît rumânii din Macedonia, și cu toate acestea vedem în aceste două noroade mai același dialect sau pronunție asupra lui *b*, *v*, *m*, *p*, *f*, în *g*, *γ*, *c*, *gn*, *h*. Nu poate nimeni scoate de aci decît că noroadele italiene statornicite în Moldavia și Macedonia au fost din aceeași provinție a Italiei sau din provinții oarecare ce vorbea același dialect.

Rumânii din Macedonia cu rumânii de dincoaci de Dunăre foarte puțină relație au avut între sine, întîmplările lor au fost altele cu ale noastre; pe limba noastră a năpădit-o cea slavă și ungurească, pe a lor cea grecească și turcească; noi am priimit literele slave, ei cele grecești ș.c.l. Cu toate acestea vedem că amîndouă părțile, din tată în fiu, au păstrat același mehanism al limbii; de unde se vede că toți cu același mehanism au venit din Italia, că o asemenea limbă vorbea pe atunci tot norodul Italiei (încît pentru ceea ce se

atingea de scheletul limbii) și deosebirea limbii noastre de cea de atunci a Italiei nu este alte decît ceea ce au putut aduce niște prefaceri de două mii de ani aproape; și deosebirea limbii noastre de cea italiană literară din ziua de astăzi nu este alta, decît că a noastră a rămas în starea cea dintîi pe cît a putut să o ție un norod prigonit de soartă și întîmplări, și cea italiană, izbită pînă la o vreme de multele năvăliri ale barbarilor, a început de atîtea veacuri încoaci a se cultiva prin autorii și poeții săi. Acești scriitori, unul i-a dat provințialismele sale, altul latinismele păstrate în dialectul său, și toți împreună s-au silit a o face aceea ce este în ziua de astăzi, limba poeziei, limba muzicii, limba Tasilor, Metastasiilor[1] ș.c.l.

De ne vom sui pînă la Dante, vedem mulțime de ziceri în limba sa, sau a veacului său, întocmai rumânești, precum *loco*, *foco*, *omo* ș.c.l., în loc de *luogo*, *fuoco*, *uomo*, din ziua de astăzi. De se va primbla cineva în Italia va auzi mulțime de noroade pronunțînd curat rumânește toate zicerile ce au în sine pe *u*, pe care autorii italieni, ca să-și apropie limba de cea clasică a Italiei, l-au schimbat în *o;* spre pildă zicerile: *nome*, *fronte*, *monte*, *ponte*, *morire*, sunt noroade în Italia ce le pronunță ca noi *nume*, *frunte*, *munte*, *punte*, *murire* (vezi și Dicsionarul italian). Pronunția lui *u* este foarte veche, și o putem socoti ca o prefacere a întîmplărilor ce au trecut peste România.*

De ne vom sui în anii cei mai depărtați, vedem limba franțeză sau galică că și în construcție și în ortografie și în pronunția literelor e mai apropiată de cea italiană; vedem: *teste*, *nostre* ș.c.l., în loc de *tête*, *notre* din ziua de astăzi. Galii dar n-au urmat alta decît să-și facă o limbă dupe a domnitoarelor lor romani, care se vede că se pronunța firește

* Însuși limba Lațiului vedem adesea prefăcîndu-se *o* în *u;* adică vedem că ceea ce norodul făcea îndeobște, literații Italiei vechi o făceau în parte, ca să fugă de monotonie. Această schimbare a lui *o* în *u* și viceversa, o vedem și mai veche la greci: ionii zicea μοῦνος νοῦσος în loc de μόνος νοσος și altele. Se știe că troienii era un amestec de greci dori, și Italia de amiază-zi se zicea Grecia Mare unde lăcuia noroade ione. Așadar troienii cu Eneas au venit în Italia cu limba lor, care s-a făcut una cu limba locului, ce făcea pe *o*, *u*, și poporul italian pînă în ziua de astăzi dimpreună cu italienii sau romanii din Dacia (noi) păstrăm pronunția veche a moșilor noștri celor mai vechi, pe care literații Lațiului și ai Italiei moderne au prefăcut-o, poate pentru eufonie sau ca să facă o limbă atică a Italiei (n.a.).

în deosebite chipuri dupe deosebitele provinții. Ce dialect au imitat galii? spuie cine se va fi ocupat despre aceasta; noi însă vedem că printr-un întîmpin ne voim cu dînșii asupra pronunțiației lui *u*, *j* și *o*. În multe locuri noi pe *a* latin îl pronunțăm *ai*, precum: *ante*, *ainte*, *fama*, *faima*, *pane*, *paine*, *cane*, *caine* ș.c.l.; în multe locuri iară galii îl pronunță asemenea *ai*, precum: *amare*, *aimer*, *clarus*, *clair*, *paris*, *pair* ș.c.l.

Pe *j*, pe care italienii, moldovii și rumânii din Macedonia l-au transformat sau îl pronunță ca *ge* (џ), franțezii și noi muntenii, ungurenii și toate cărțile bisericești îl pronunțăm tot într-un chip, ca pe ж cel slav.

Pe *o* latin franțezii și noi mai des îl pronunță ca *u*: *morire*, *murire*, *mourir*; *potere*, *putere*, *pouvoir*; *volere*, *vouloir* ș.c.l. Așadar se vede că daca sunt noroade în Italia ce pronunță pe *o* ca *u*; daca galii îl pronunță în multe locuri asfel: daca noi rumânii îl pronunțăm asfel, fiind lui nu este un efect al întîmplărilor Daciei, ci-și are începutul însuși din sînul Italiei, și poate însuși mai departe, dupe cum s-a arătat în nota de sus. Și iar daca îl vedem astăzi în cărțile autorilor italieni este că ei au vrut să-și apropie limba de dialectul cel cultivat al Lațiului vechi; este întocmai dupe cum au cercat să-l bage în limba noastră răposații Iorgovici, Maior și alții, cari cunoscuseră foarte bine drumul ce au fost luat autorii italieni.

Substantivii iar cei rumânești că fac în numinativ ca în ablativul latin, aceasta nu este o prefacere a vremii; că zicem noi: *Joe*, *Vineri*, *bonitate*, în loc de *Jupiter*, *Venus*, *bonitas*, aceasta mi se pare că este mai vechi decît dialectul Lațiului, ai căria autori n-au făcut alta decît să se ia dupe limba cultivată a Greciei pe care au tradus-o ad-litteram, dînd materiei italiene formă grecească literară. De unde oare vine acest întîmpin, ca limba grecească populară să facă numinativele peritosilabelor întocmai ca acuzativul plural, ce are o asemănare cu genetivul, ce are o asemănare cu ablativul? Toată Grecia de mii de ani pronunță ο πιναχας, ό αρχονταας, ὀ κρκονιας ș.c.l. în loc de όπιναξ όαρκωνόὀραξ și iar toată Grecia pronunță αιωηανς αιϑεατς αιόθαυ în loc de αιωὸαι αιϑεαι αιθαι, sau mai bine în toată Grecia asfel au cultivat autorii limba poporului, scurtînd numinativul, sub care se înfățișează

omului toate objectele, și lungind celelalte caze ca să arate întîmplările sau cu adevărat *cazele* ce se pot întîmpla fiinţelor, lăsînd rădăcina zicerii ca reprezentaţie sau icoană a ideii, şi terminaţia ca întîmplare ce poate avea. Asfel face logica cînd ia în cercetare orice lucru, asfel face arta cînd ia în mînă materia, asfel au făcut autorii cînd au luat a cultiva o limbă; au pus toate elementele ei la locul lor, au scurtat, au adăogat, au îndulcit, au asprit, şi pentru fiece şi-au dat cuvîntul, s-au supus întregii şi sănătoasei judicăţi. A zice dar numinativul ca ablativul convenţional nu este iară o prefacere a întîmplărilor Daciei, ci o tradiţie din tată în fiu foarte veche, încît poate cineva zice că: *bonitas*, este format din *bonita-te*, luîndu-se rădăcina *bonita*, ca să însemneze ideea, şi despărţindu-se terminaţia *te*, ca să arate cazul. Numinativul, numai ca relativ către celelalte cazuri, se poate numi caz, căci în firea lui nu e caz, e icoana ideii, cum se înfăţişează ea întîiaşi dată, şi de aci înainte începe a cădea în deosebite relaţii şi întîmplări. Aşadar scriitorii latini, ca să facă o limbă regulată care să poată merge de mînă cu limba grecilor cultivată, n-au făcut alta decît au tras rădăcina din zicerile substantive ale norodului, şi o au numit şi întrebuinţat de numinativ, ca singură în stare cu care să putem numi sau a înfăţişa o idee oarecare, la cea dintîi a ei izbire în simţirile omului, ca singură şi adevărată numinativă. Ce piedică oare ar aduce înţelesului cînd, viindu-le în cap scriitorilor români din ziua de astăzi să se ia dupe limbile vechi şi să-şi facă cazuri, ar trage rădăcina *bonita* din *bonitate* şi ar zice: aceasta este o *bonita* însemnată, efect al *bonităţii*, *bonităţii*, *pe bonita*, *de la bonitate*? Dar alte veacuri, alte gusturi pe vremea cultivării limbii latine, alte veacuri, alte gusturi în zilele noastre.

Vrînd a vorbi despre materia şi forma limbii rumâne şi italiene şi arătînd pe amîndouă, n-avem a face decît un vocabular de ziceri şi o prescurtare de gramatica acestor două limbi.

Această lucrare deodată cu sine va arăta fiecăruia o idee lămurită despre firea şi fiinţa rumânului, care, lucrurile naturii, lucrurile al căror fel nu piere cu veacurile, el de la început le-a numit asfel cum le-a auzit de la cei dintîi părinţi ai săi cari au descălicat în Dacia. Vocabularul acesta va tracta despre om, despre trebuinţele lui, despre natura şi

elementele, și arătînd că rumânul vorbește aceeași limbă cu italianul în lucrurile ce nici unul nici altul n-au pierdut din vedere, va da o pricină a se putea afla istoria fiecăria ziceri străine, a căria origină nu se aflǎ în limba poporului roman. Religia rumânului din ziua de astăzi este aceea cu a rumânului din timpii lui Cicero și Virgilie; artele au decăzut, meșteșugurile le-a pierdut și a învățat altele de la alte nații; în nomenclatura acestor objecte, rumânul din ziua de astăzi are alte vorbe, întrebuințează alte nume.

Iar încît pentru forma sau grămatica limbii rumânilor de dincoaci de Dunăre, văzînd că este mai tot aceea cu a celor din Macedonia, cunoscînd bogăția formelor spre a da deosebite nuanțe ideilor, și păstrarea unor particule și terminații, rămășițe a unei limbi sintetice strînse și nervoase, vom vedea că singură limba rumânească din toate limbile surori de familia latină a păstrat mai mult haracterul unei limbi cultivate oarecînd, ce și-a avut cazurile sale. Și cînd italiana, franțeza, spaniola ar fi avut soarta rumânei de a rămînea necultivate pînă astăzi, din toate atunci rumâna ar fi fost cea mai mare și mai bogată, cu toate că și astăzi surorile sale o întrec în haine iar nu în trup. Singura limba rumână păstrează și tăria, și simplitatea, și egalitatea, și libertatea, și energia limbii latine. Rumânii singuri mai vorbesc și vor vorbi cu *tu*, și în număr singular către a doua persoană; ei singuri au păstrat din latina deosebirea lui *al său* și *al lui*, *al ei;* ei mai au rămășiță de cazuri la pronume și la substantivii și adjectivii femeiești; ei singuri au o limbă, dupe cum am zis și altă dată, să poată zice: *omenime* și *omenire*, *dumnezeime* și *dumnezeire*, *recunoștință* și *recunoaștere*, *zugrăvie*, *zugrăveală*, *zugrăvime*, *nobilitate* și *nobilime*, *junie*, *junețe* și *junime* ș.c.l.; fiecine cunoaște deosebirea acestor terminații ca ce fel de nuanțe pot ele să dea ideilor, și cît sunt sărace de dînsele celelalte surori; singuri rumânii pot și și-au legiuit ca la infinitivul să poată puie articol și să-l facă substantiv. Toate împreună aceste însușiri nu le are limba franțeză, italiană și spaniolă. Acestea fac scheletul limbii; și scheletul limbii noastre e mare, e clasic. Deie-i ei veacurile Danți, Tasi, Metastasii, Alfieri și vor vedea veacurile ce vor face dintr-însa. Scoață cineva din franțeză, italiană și spaniolă termenii științelor și artelor ce au luat

din limba grecească, scoață și vorbele ce au luat de la alte gente, și va vedea de pot să rămîie cu capitalul și destoinicia ce are limba poporului rumân.

— *Paralelism între limba rumână și italiană Introducere*

Apărut în *Curierul de ambe sexe*, period. III (1840—1842), pp. 113—199; o nouă parte apare odată cu editarea în broșură: *Paralelism între dialectele român și italian*, Buc., 1841. Inovațiile sînt justificate într-un lung articol-răspuns (în *Curierul romănesc*, n-rele 6—18, 1843). Ideile expuse sînt anunțate prin articolul despre Iorgovici (*Curierul romănesc*, nr. 53, 1839) și prin scrisoarea despre educație, adresată eforului Mihail Ghica (1840).

Reproducem textul din *I. Heliade-Rădulescu, Opere*, ed. cit., tom. II, pp. 245—253.

1. *Metastasio, Pietro-Bonaventura* (1698—1782): poet neoclasic italian, autor de tragedii muzicale.

PENTRU OPINIE

Cele mai multe rătăciri și cele mai multe gîlcevi s-au pricinuit că încep a se prici oamenii pentru lucruri ce nu le cunosc încă bine sau își fac o idee strîmbă de dînsele și într-însa se învîrtesc fără a se putea descurca. Ca să vorbesc mai pe scurt, rătăcirea vine că nu ne silim a da sau a afla o definiție dreaptă și potrivită a lucrurilor despre care vorbim. De la o definiție adevărată și dreaptă poate cineva merge înainte și a trage cele mai frumoase și folositoare urmări. De-și va pune cineva, spre pildă, înainte a se întreba ce va să zică sau ce este Dumnezeu? Și și-ar da o definiție curată și potrivită cu a unui om cuvintător, acela negreșit că și-ar face o idee mai lămurită despre dumnezeire, după care și-ar regula și viața și faptele a corăspunde cu principiile sale și cu cinstirea ce și-a făcut către creatorul și răsplătitorul său.

De se va întreba iară, pornind de la acest princip, ce este *patrie?* Ce este *tată*, *mumă*, *frate*, *rudă*, *prieten*, *patriot* sau *cetățean?* *Guvern*, *stăpînitor*, *supus*, *pravilă?* *Jurămînt?* *Dregător*, *judecător?* *Deputat*, *ostaș?* *Căpetenie?* *Subtascultare?* ș.c.l... Ce este *virtutea?* Ce este *răutatea?* Ce este *ipocrizia* ș.c.l. Dacă fiecăreia dintr-acestea i-ar da sau ar afla o definiție dreaptă, fără părtinire, fără nedomirire, potrivită cu filozofia și luminile veacului nostru. Dacă din acea definiție ar păși cu *înțelepciune* și treptat a dezvolta urmările ce purced din asemenea definiții; le-ar cerceta la urmă; cercetîndu-le, își va dobîndi niște principe sau temeiuri nestrămutate ale viețuirii și faptelor sale; și în lucrarea lor și-ar lua un metod, o sistemă dreaptă și vrednică de bărbatul cu temerea de Dumnezeu, de conștiință sau cuvînt, de dreptate, lumea nu

s-ar mai rătăci atunci în acestea și nimeni n-ar mai izbuti să mai amăgească nici pre alții nici pre sine.

De la o vreme încoace a început și la noi a răsuna în gura a mai multora zicerea: *opinie publică*. Întrebatu-s-a însă cineva din cîți o pronunție pe dinafară, ce va să zică opinie publică în cea adevărată a ei însemnare din zilele noastre și în lumea cea luminată? Zicerea hristianism e mai cunoscută între români decît *opinie;* puțini însă sînt cari s-au întrebat ce va să zică hristianism în cea adevărată a lui însemnare. Acela ce își va face această din urmă întrebare crez că își va face după aceea și întrebarea: ce va să zică o opinie dreaptă, care urmează numaidecît din cealaltă întrebare. Fără a încerca a desluși ce va să zică hristianism, pentru că fiecare poate să ie scrisele pe care este el întemeiat și care în toate zilele strigă: „Cine are urechi de auzit să auză", voi zice ceva despre ce însemnează *opinia* în sine, că omul cuvîntător nu trebuie să se ia după o opinie strîmbă și cît poate să fie vătămătoare o opinie greșită.

Cine știe ce va să zică *părere* știe și ce va să zică opinie; pentru că opinia este o părere. Însă aceea ce ni se pare nouă nu este totdeauna nici adevărul, nici dreptul. Un om zice: ni se pare cutare; dar acel *ni se pare* totdeauna este mai slab decît cînd ar zice *știu* sau *cunosc* cutare lucru.

Părerea unuia, bună sau rea, de multe ori se întinde între mai mulți, pînă poate ajunge o părere de obște, și aceea se zice *opinie publică;* omul înțelept cercetează însă dacă acea opinie este bună sau rea. De multe ori iară un taraf mai cu putere își face o părere și părerea sa și-o botează singur opinie publică. De multe ori un om, pentru influința ce are asupra altora, dîndu-și părerile sale care fac o părere de căpetenie, lumea le priimește, și de aci se formează o opinie publică, bună sau rea, și domnește ani și veacuri întregi uneori, pînă cînd luminile și descoperirile ce aduc veacurile, un geniu mai îndrăzneț și analitic al lucrurilor, se scoală a se război cu prejudițele veacului său care forma opinia acelui veac, le răstoarnă din temelie și formează o altă opinie despre cutare și cutare lucru.

Cînd o opinie bună domnește într-un norod în oarecare veac, acea opinie pregătește un veac de fericire și fiece om înțelept și cinstit se silește a cîștiga în acea opinie pentru

că, cîştigînd într-însa, cîştigă în cinstea viitorimei ce se va bucura de roadele acelii opinii.

Cînd într-un norod sau într-un veac, prin viclenia sau neghiobia oamenilor cu influinţă, începe a domni o opinie rea şi nedreaptă, acea opinie este ciuma politică acelui norod şi veacul acela pregăteşte un alt veac de nenorocire şi de robie urmaşilor. Cine se sileşte a cîştiga în acea opinie publică se sileşte a cîştiga peste sine şi peste urmaşii săi blestemurile veacurilor viitoare şi toţi cîţi se războiesc a derăpăna asemenea opinii, aceia se jărtfesc a fi badjocura oamenilor veacului său, se pun în stare a fi goniţi şi prigoniţi de lume, şi aceia sînt bărbaţii cărora omenirea le este datoare toate înaintările sale.

Citească cineva istoria să vază ce păreri au domnit din veac în veac. Ca unui istoric, poate că mi-ar fi iertat a le lua de-a rîndul şi a arăta de ce uneori ţara noastră a fost mai fericită şi pentru ce alteori şi mai totdeauna a fost prada intrigilor şi a părerilor greşite. Însă trebuie să tac; tractatul meu nu este de istorie şi cine mă pune pe mine să scotocesc în vremile trecute cînd voi să vorbesc de opinie şi cînd poci să am pilde foarte de curînd, pipăite şi văzute şi pomenite de cei cari mă citesc?

Împrejurările vremilor şi intrigile necurmate celor ce totdeauna au fost pieirea şi blestemul acestor două ţări aduseră pe rumân să crează că alta este neamul *boieresc* şi alta neamul *rumânesc;* numele *rumân* în părerea de obşte însemna o badjocură; a fi cineva folositor de obşte în părerea publică semăna un sec sau un nebun; un copil dacă învăţa mai multă carte, în părerea publică era luat în rîs, că n-o să se facă popă sau dascal; a fi cineva dascal sau învăţător public, în părerea de obşte pînă mai deunăzi, nu însemna subjet public: „Dascale, vino de trage clopotul“ sau „Dascale, cum au mers azi copiii?“ era un titlu mai de aceeaşi treaptă.

A fi cineva dascal într-o curte boierească tot mai însemna ceva, dar şi atunci era tot *jupîn dascale*. Ca să poată cineva izbuti în lume, părerea de obşte era, deşi dintr-un princip bun, dar ajunsese la abuz, părerea de obşte, fie, era că trebuie de mic dat la stăpîn să ţie cureaua cîţiva ani, ca să poată a se învrednici de frumosul titlu că *este omul cutăruia*. Boierii înşuşi îşi da fiii să slujească altor boieri ca să se roază cu

slugăria iar nu cu slujba.* A fi cineva în slujbă, în vremile acelea, însemna a fi în chiverniseală şi a fi în chiverniseală dacă ştie vorbi la o parte cu *bre, rumâne!;* şi la alta cu *neiculiţă;* dacă ştia bine pune în lucrare proverbul acela: „pupă pe rumân în bot şi iei din pungă tot", în părerea publică trece de om al trebii, om care ştie să scoaţă lapte din piatră. Cînd un părinte avea un astfel de fiu, se socotea fericit în părerea publică; cînd cineva îşi mărita fata, întreba de ginere dacă are astfel de calităţi şi dacă este omul cuiva? — Neguţătorii se sărăcea cumpărînd caftane sau boierii şi această părere din toate era cea mai sănătoasă, pentru că cumpăra un drept a să face stăpîn peste alţii (care nu era puţin lucru, auzi acolea!) şi a-i robi atîţia scutelnici şi poslușnici. Banii daţi pe caftane era bani prea cu siguranţă puşi la dobîndă, care da două sute la sută. Multe d-al de astea făcea pe atunci opinia publică; multe aş mai zice dintr-însele, dar poate nu vor fi trecut toate; şi cine n-are de gînd să guste fericirea mucenicilor nu trebuie să războiască obiceiurile ce se mai află încă în fiinţă. Pentru cele trecute, vorbească cît va vrea, că trece; şi acestea despre care vorbii, slavă Domnului! Că au trecut! Şi stau de mă uit la dînsele ca cel care scapă cu părul vîlvoi din ghearele celor care îl gonesc după urmă şi de departe îl ameninţă. În pricina aceasta îmi place vorba aceea că „trebuie să-şi facă cineva o puşcă bună d-aici pînă la bătălie" şi vezi d-aceea sînt om ticnit, nu voi să supăr pe nimeni, că nu mă războiesc cu nici un obicei din cîte se află încă în fiinţă, ba încă le şi laud: oh, ce mai obiceiuri! Ce mai obiceiuri! Am auzit odată că zicea unii de mine că eu nu ştiu să linguşesc, şi o asăminea defăimare n-am suferit odată cu capul: a pîrî cineva pe altul că nu ştie să linguşească este întocmai ca şi cînd l-ar defăima pe omul acesta, putînd să facă pe oameni a se bucura, îi face totdeauna a să mîhni, şi o astfel de pîră este foarte rea, e mai rea decît i-ar ieşi cuiva numele că este hoţ, mai vîrtos în zilele noastre; o astfel de pîră face pe cel defăimat nenorocit în toată viaţa. Să ferească Dumnezeu pe tot omul să-i iasă un astfel de nume! şi de aceea am hotărît şi eu să dau o

* Vezi domnule analogie: Un fel de Ritterthum, cavalerie din veacul de mijloc (n. red.).

și meșteșuguri? Cine i-a spus lui vreodată că a fost Catoni și Bruți în lume, ca să poată a ne asemănă cu aceea cînd vom semăna ca dînșii? Ce opinie are el de noi? sau pe limba lui la ce catastih ne are el scriși?

Să întrebăm pe meșter ce opinie are de noi? îl vezi badjocorit, îl vezi pus să lucreze și ocărîndu-l la plată; mai totdeauna amăgit, totdeauna rămîne bănuitor și gata a înșela și el ca să-și scoață din capete; desprețuit de concetățenii săi, firește îi urăște și el, e neapropiat, gros, necioplit, fără nici o deprindere de bună cuviință; cînd aude că ne certăm, el știe că noi nu ne-am certat niciodată pentru dînsul, ca să crează că facem ceva și pentru el. Cine s-a gîndit vreodată a-i înmulți pila, a-i însuti ciocanul, a-i înmii fusul, a-i povățui linia și *ghiunia*, a-i îndrepta cumpăna? — Care este părerea lui pentru noi?

Să întrebăm pe neguțător ce opinie are de noi? El se uită în catastihul său și cînd vede cît are să ia și ce are să dea, cînd polița ce îi vine trebuie să o plătească și cînd, dacă cere dreptul său ce are să ia, iese scos cu rușine; dacă face bancrut, blestemă și el, și copiii, și tot neamul lui; iar dacă scapă cu polița neplătită, atunci se silește a se despăgubi de dobînda banilor cu încărcătura la catastih. Cine s-a gîndit, pentru siguranța lui, pentru o bancă națională, pentru înflorirea meseriei lui? Sau de s-a gîndit, cine l-a chemat și pe dînsul, dacă nu îndeobște (pentru că el n-are nas să-și aibă acolo vechilul său), încai în parte acasă, ca să-și dea și el părerea ca unul ce-și cunoaște mai bine foloasele și păgubile meseriei sale? — Care este părerea lui pentru noi?

Să întrebăm pe învățat ce opinie are de noi? — Totdeauna poroclit cu numele *loghistate* și *dascale**, totdeauna simțindu-și destoinicia și superioritatea, în veci împins înapoi și pismuit de a intra în slujbele publice, păstrate fără nici o pravilă scrisă în seama noastră, în veci în luptă cu prejudițile, în veci în prada lor, blestemîndu-și soarta că au cheltuit părinții să-l învețe carte iar n-au cumpărat pe acele vremi, cu banii aceia, vrun caftan mai mare, el înțălege mai bine decît oricine pentru ce este sfada și gîlceava cînd ne certăm. Cînd s-a luat în cercetare, în stăruire și cu dinadinsul pricina școalelor? Cînd s-a băgat aceasta în obșteasca adu-

* Și pînă astăzi? Așa se pare (n. red.).

nare, cărui profesor nu i-a săgetat inima? Care boier nu s-a uitat la profesori totdeauna ca la niște paria politici, ce nici rangurile ce le-a dat stăpînirea n-a putut să-i spele de îngălarea rumâniei ca să-i poată a-i socoti de un neam și de o viță cu neamul boieresc? — Ce părere au învățații despre noi?

Să întrebăm și pe boierii de al doilea și de al treilea treaptă ce părere au pentru noi? — Totdeauna porecliți cu numele de ciocoi, în veci făcînd ei slujbele cele mai grele ale statului, cunoscînd mai bine toate slujbele și dregătoriile, în veci sînt socotiți că ei trebuie să împlinească toate datoriile slujbei boierilor celor mari, cari nu știu ce li se face în canțelarii, decît cum să fie ei cu banii și alții cu munca. Ei văd foarte bine că fără nici o pravilă scrisă drumul lor este închis și ce poartă anevoie de străbătut și împletită de pismă și interese se află la trecerea lor în treptele cele dintîi ale țării; ei cunosc vrăjmășia ce au cei mari asupra lor și a neamului lor, ca să nu poată niciodată a să înălța d-alăturea cu dînșii; cunosc cu cîtă îngrijire cei mari au făcut între sine pă tăcute un contract infernal de a păstra rangurile cele dintîi pentru sine și fiii lor; încît, și dacă vreodată stăpînirea deșteaptă la slujbele fiecăruia este silită de dreptate a înălța pe vreunul din cei mai de jos în rangurile cele dintîi, acest biet nenorocit destoinic slujbaș nu poate scăpa nici el nici copiii săi de poroclirea de ciocoi. Cum se uită oare coconașii ofițeri și părinții lor la polcovnicul Solomon, care, în vîrtutea ostășească și cu sîngele său, și-au dobîndit rangul ce l-a meritat de o sută de ori? Și ce n-ar face cînd stăpînirea totdeauna dreaptă s-ar uita la toți, de la soldat pînă la maior, cu același ochi cu care se uită și la acest adevărat militar rumân? — Știu foarte bine boierii de a doilea treaptă care este patriotismul acestor Catoni și Bruți. Și nu-și pot face o altă opinie de dînșii decît aceea de care sînt vrednici*......

Cine a adus pe țăran să plătească numai de 33 lei capitație? Stăpînirea. — Cine nu-l lasă să răsufle și în locul dijmăritului, oieritului, vinăritului, tutunăritului, podvezilor nu-i mai dă pas cu claca pe alocurea și întreită? Stăpînul moșiei și arendașul. — Unde a mai rămas acum cuibul abu-

* Așa în acest chip, domnule, la d-voastră s-ar vedea că au domnit și domnește așa numita aristocrație de optimați, care la romani, în urma războaielor civile, se înălțase la o putere amețitoare? Și urmările? Deschidem istoria (n. red.).

zurilor celor vechi decît în feluritele și ingenioasele schimonosiri ale regulamentului, numiri de *iobăgie*, și altele care nici nu le pomenește pravila cu acest nume și nici că au fost vreodată în învoire cu firea și obiceiurile rumânului? Cine a poreclit pe rumânul *iobag*, adică serv, adică rob? Noi, patrioții. — Unde aleargă rumânul la păsurile sale de jafurile ce se fac? La stăpînire. — Cine trimite cercetători la îndoita clacă de i se ia? Stăpînirea. Cine a adus școalele în starea în care se află și a cinstit pe profesori ca să încurajeze învățătura? Stăpînirea. — Cine a stat împotriva școalelor, osîndind rîvna eforiilor și a profesorilor? Noi. — Cine întocmește școli lancasteriene în toate satele ca să pregătească o tinerime mai înțelegătoare și o viitorime mai dreaptă și mai fericită? Stăpînirea. — Cine sau dintre cine a ieșit acea vestită hulă ce în veci va fi spre ocara neamului nostru, zicînd: „Că ce trebuie rumânul să știe carte"? Noi! dintre noi patrioții! — Cine a dat proiectul ca să poată fi deputat și un boier și un fecior de boier? Adică cine a dat nădejdea că ar putea vreodată să fie deputat și profesorul și neguțătorul proprietar cu purtări bune sau boierit pentru slujbele sale? Stăpînirea. — Cine a făcut a se hotărî: „Ca deputat să se facă numai feciorul de boier sau boierul — fecior de boier"?, adică cine a făcut că această nobilă însărcinare să fie numai pe seama a vreo cîteva familii! Adică cine a tăiat nădejdea oricărui om cinstit și luminat că, dacă nu s-a născut din părinți boieri, să nu se gîndească niciodată la deputăție și să-și cunoască mojîcul lungul nasului? Noi, patrioții. — Cine a dat projectul ca să se introducă la greutăți și măsuri sistema zecimală? Stăpînirea. Cine l-a împins înapoi? Noi, cari nici nu l-am înțeles, nici n-am vrut a-l înțelege. — Cine a dat projectul ca să se măsoare toate moșiile spre a se pune odată hotar și a se curma pricina celor mai multe judecăți care dau prilej celor mai multe abuzuri și prin care se sting atîtea familii? Stăpînirea. — Și cine a văzut că o asemenea măsură ar fi păgubitoare nouă ăstora care sîntem judicători, și că cu cît judicățile vor fi mai multe cu atîta și chilipirurile sînt mai dese și mai bănoase? Și prin urmare cine s-a împotrivit la aceasta? Noi.

Iată care este opinia publică în fundul fiecăruia rumân. Publicul zice pe tăcute: „Vă adunați acolo ca să faceți pravili

totdeauna în folosul vostru și totdeauna în paguba noastră; noi n-avem acolo vechili ca să ne apere pricina. Ce vreți dară, ca epitropii noștri să vă lase de capul vostru? Nu: să dați cuvînt de orice veți lucra, pentru că niciodată n-ați lucrat după dreptate. Nu ne pare rău, că noi niciodată n-am văzut rău de-a dreptul nici de la turci, nici de la muscali: pieirea și micșorarea noastră totdeauna a venit de la boieri, de la boieri și chiar în vremea răsmirițălor. N-ați păzit dreptatea? Nu v-ați gîndit niciodată la noi? Foarte bine. Dar nu vă aduceți aminte că o vor păzi alții, se vor gîndi alții la noi? Noi am cîștigat și voi ați pierdut și, de nu vă veți deștepta, de nu vă veți înțelepți, o să pierdeți și mai mult*. Aceasta este opinia publică astfel cum este în ziua de astăzi și cînd vine dintr-un sentiment de răzbunare. Publicul nostru este slab, dar înțelept și drept; el voiește și cere dreptate și răzbunare și în starea în care a ajuns vie-i dreptatea de unde îți va veni, că el atîta va, să vie.**

În alt capitol îmi voi da și eu părerea mea — deși va fi iertat să o dau.*** Acum am arătat care este părerea publicului și cine voiește să o schimbe (daca nu-i place), cu vorbe nu poate să o schimbe; trebuiesc fapte: pentru că rumânul s-a săturat d-atîtea veacuri de vorbe, care, cu cît sînt mai mari, cu atîta sînt mai de osîndă în gura aceluia ce în veci l-a amăgit.

E

— *Pentru opinie*

Apărut în *Foaie pentru minte...*, an. IV (1841), n-rele 48 (30 nov.), pp. 377—382; 49 (7 dec.), pp. 385—388; 52 (28 dec.), pp. 409—412.

* În Franța s-au fost zis de la restaurație încoace: Ces gens là n'avaient rien oublié, ni rien appris. Să nu fie (n. red.).

** Noi credem cum am crezut și mai înainte cum că dreptatea pentru publicul d-voastră va veni de la rămurirea ideilor acolea *acasă*, cum și de la energioasa punere în lucru a guvernului de toate drepturile sale, mai vîrtos unde opinia publică cea *sănătoasă* îl sprijonește (n. red).

*** Parolă (n. red.).

Deşi D. Popovici nu face nici o aluzie la acest articol al lui Heliade (semnat doar cu iniţiala E), N. Iorga, în *Istoria literaturii româneşti din veacul al XIX-lea*, tom. II, şi, după el, G. Călinescu (*Istoria literaturii române*, cap. *Heliade*) sau G. Munteanu (în *Atitudini*, Buc., E.P.L. 1966, p. 141, notă) îl atribuie hotărît lui Heliade.

Reproducem, cu unele omisiuni, textul din *Foaie pentru minte*... loc. cit.

RĂSPUNS LA SCRISOAREA D-LUI N.M.

Domnul meu,

Priimind scrisoarea d-tale, plină de glume și de o curățenie firească, din 7 ianuarie, am și publicat-o în nr. trecut. Îmi ceri să te îndestulez la atîtea nedumeriri, la care crez mai mult că te prefaci, căci stilul și mînarea penei d-tale nu seamănă de bărbat care nu și-a făcut o creștere; ceri, zic, să te îndestulez, și ceri un lucru greu, pentru că, de nu vei avea și d-ta gusturile ori capricele mele, cum vei putea eu să fac minunea aceasta?

Însă să mă încerc; vei ști însă că eu sunt cam lung la vorbă, ori din firea mea, ori că niște asemenea sujete cer o dezlegare mai cu de-amănuntul în vremile noastre. Așa e natura analizului; însă vreme avem, anul e mare și vom putea hotărî cîte o coloană, două, la fiecare foaie; îmi fac și cruce și încep.

Cînd oamenii se înțeleg între sine prin limbă sau prin grai, atunci și eu și dumneata zicem că ei vorbesc. Vorbit-au și scris-au și Omer, și Platon, și Plutarh... și Profeții, și Apostolii... și Rousseau, și Montesquieu, și Racine... Vorbesc și scriu și englezii, și germanii, și franțezii... învățații, vorbesc și scriu și arnăuții, și bulgarii, și alții asemenea lor. Vorbesc însă și sălbaticii, și netoții, și țiganii. Cînd auzim un german vorbind după cum a scris Goethe și Schiller, zicem că vorbește limba germană, cînd îl auzim însă că vorbește ca vienezul, ca sasul..., atunci, după o învoire de obște, se zice că nu vorbește o limbă, ci un dialect german. *Limbă* dar, se zice o întregime sau o colecție de vorbe și fraze de a-și exprima ideile după o învoire și priimire a învățaților

a mai multor popole ce vorbesc deosebite dialecte omogene și formează o nație. Și *dialect* se numește o colecție de vorbe și de fraze spre a-și exprima ideile după înțelesul și priimirea numai în gloata a unor popole sau provinții.

Acum cînd o limbă, asfel învoită și priimită, are grămatica, dicsionarele și autorii săi, atunci se zice cu adevărat *limbă;* iar cînd ea este un limbagiu ce nu are nici autori, nici dicsionare, nici însuși grămatică, nici însuși litere, atunci se zice *glosă*. Arnăuții și alte noroade ca dînșii nu vorbesc o limbă, nici chiar un dialect, ci o glosă. — Noi, domnule, pînă în secolul trecut, spune drept, limbă vorbeam ori scriam, sau glosă? Și acum putem zice fără sfială înaintea Europei că vorbim și scriem o limbă? Mi se pare că tot ce am cuteza a zice este că fiecare în parte vorbim și scriem cu slove străine (ce rușine!) dialectul nostru; noi pe cel d-aci și moldovenii pe cel d-acolo ș.c.l.

Să zicem însă că am început să scrim o limbă, dar să rămîie vorba între noi. Poți zice, domnule, că această limbă este cultivată și a ajuns în puntul cel mai perfect, încît fiecare să pretinză a scrie ca dumnealui, pentru că dumnealui s-a luat după limba Academiei, după limba unui Tasso, unui Foscolo[1], unui Fénelon ș.c.l.? Nu crez, domnule, să zici, cel puțin domnia ta, o vorbă așa de mare.

Daca dar limba noastră nu e cultivată încă, daca mai toți ne scrim biet dialectul nostru cum a dat Dumnezeu, spune-mi, mă rog, ce au făcut oamenii ca din mai multe dialecte să adune și să formeze o limbă cultivată? Sau cum un dialect în parte a putut să se impuie la mai multe popole a scrie pe acesta și a-l priimi drept limbă? Vezi pe poeții greci cum aleg din cîte patru dialecte ale Greciei vorbele ce li se cuvin și formează o limbă a lor, care se face limbă generală a poeziei grecești antice; vezi oratorii, istoricii și filozofii Atenei cum prin geniul și ideile lor, adică prin calitatea celor scrise, își impun dialectul atic drept limbă generală a Greciei, vezi pe scriitorii franțezi cum scriau acum cîțiva secoli și cum scriu astăzi. Ce au făcut ei? Au cules ce a fost mai bun din toate părțile Franței, din mai multe jargoane, au scurtat, au îndulcit, s-au împrumutat de la latina și greceasca, au lepădat ce este aspru și barbar, au pus fiece element la locul său, s-au curățit de orice miroase a glosă; și apoi, imitînd

unii pe alții, carii cu geniul și cu scrisele lor au reușit a sta de modele, au adoptat întregimea bunului și au format o limbă pe care trebuie să o învețe în școală provințalul, gasconul și însuși parizianul, căci altfel n-o știe nici s-o vorbească, nici s-o scrie cum se cade.

Acuma noi, ca să ne formăm o limbă, nu trebuie să alegem ce este mai bun și mai clasic din dialectele noastre? Nu trebuie, nu a ne împrumuta, ci a ne lua înapoi moștenirea răpită sau uitată, pentru care ne aflăm în sărăcie? Nu trebuie să lăpădăm tot ce e urîcios, barbar, și pute a glosă și a groasă dobitocie și nesocotință? — Să zicem acum că am început să alegem, că am început să scrim o limbă și nu un dialect, o limbă ce ar putea trece și în Țara Românească și în Moldavia și oriunde se află români și au început a cunoaște acest adevăr sau această trebuință; această limbă atunci să stea aci de unde am început? Ce-i mai trebuie ei spre a se zice cultivată? Știi ce trebuie? — Cărți, autori. Dar ăștia, bine vezi dumneata că, firește, nu vor mai scrie nici glosa românească, nici dialectul ori mai bine jargonul muntenesc ori moldovenesc. Vor scrie altfel, meditat, chibzuit, judicat, calculat prin analogie, cum din scriere vor face o artă, în a căria mistere este cu neputință să intre așa d-a dreptul profanii, pînă nu se vor căpui cu cunoștințele trebuincioase, după cum, spre exemplu, fac franțezii, nemții... cînd vor să înțeleagă și să scrie bine limba lor.

Eu acum scriu asfel, după o sistemă oarecare, după niște observații și descoperiri, după niște gusturi sau caprice... altul scrie altfel. De voi avea cuvînt, de voi avea următori, vor scrie și ei așa și vor mai perfecționa, de unde nu, pace bună, n-am luat nimic nimului. Însă nu e destul să scrie mulți după cum scrie unul ca să se legiuiască o limbă; trebuie să vie geniul, talentul să formeze modele, capete d-operă, să încînte, să subjuge pe cititori, să strămute ammirația din secol în secol, și secolii să respecte, și atunci acel geniu, acel talent, poate zice: „Aceasta vă e limba, românilor". Smeritul meu negeniu și netalent nu poate să impuie legi și prin urmare nici un crez să te îndestuleze la întrebările ce îmi faci; sunt însă niște numiri, niște lucruri ce intră în domeniul literaturei generale a tuturor națiilor, ce trebuie să le învețe să le știe cineva. Dintr-acestea sunt unele ce intră

și în întrebările d-tale. Cînd îți voi răspunde la ele, atunci dau lecție, și daca vei să înveți, trebuie să asculți. Cît pentru altele, sunt, după cum am zis, niște păreri, niște gusturi, niște caprice ale mele, pentru că tot omul are pe ale sale și eu nu poci să fac o excepție la regula generală a lumei.

Acum, domnule, pe aceste principe, voi începe a-ți răspunde.

[..]

Să lăsăm acum, domnule, glumele care mai mult au fost un joc și o înlesnire a limbei, și care m-am socotit că pe de o parte îmi vor ajuta la dezrădăcinarea unor idei rău înțelenite, și pe de alta vor deștepta curiozitatea cititorilor nedeprinși cu stilul cel grav al catedrei. Să ne sfătuim cum ceea ce s-ar cuveni, dîndu-ne unii altora mîna, a face spre a curăți, înfrumuseța și împuternici limba. Despre aceasta s-a vorbit îndestul în *Pararelismul* ce am publicat în anul 1841 și spre aducerea aminte înfățișez iarăși asemănarea stării grecilor și a limbei lor nainte de o jumătate de secol. Grecii, supuși cînd venețienilor, cînd turcilor, lipsiți de invățătură în general a limbei moșilor lor, ajunseseră a-și impestrița limba cu vorbe italiene și turcești mai mult decît a noastră.

[..]

Prin urmare ce au făcut grecii de și-au adus limba lor vorbitoare mai asemenea cu limba lui Demostene și Platon? Întrebat-au ei pe Baba Iane și pe Hagi Hristea daca priimesc vorba ἀςινομία în loc de πολίτζια, pe δοῦλος în loc de σκλάβος, pe ὑπηρέτης în loc de δοῦλος, pe ὑπασπιςής în loc de ἀδιοτάντης? Sau au dat ei popolului vorbele cele cuviincioase și omogene cu întregimea limbei ce vorbește? Coborîtu-s-au ei pînă la popol și întinatu-s-au cu el, împreună ca să rămîie în etern pogorîți și întinați, păstrînd în etern semnele barbariei și robiei, sau numai ca să-i întinză mîna și să-l realțe pînă la sine? Nu trebuie, domnule, a ne supăra de vorbele cele strămoșăști și de cele puse la locul lor, cînd nu le înțelegem; e mai bine să întrebăm și să le învățăm odată; e mai bine să ne dăm mîna și în învoire cu toți să lepădăm tot ce ne degradă și ne spurcă limba, curățindu-o de orice vorbe străine și parazite. E rușine, domnule, să stăruim și să ne facem luptași spre apărarea a orice lucru

ce ne arată timpii barbariei și urmele străinilor ce au trecut peste patria noastră. Întindeți-mi mîna mai bine și veniți de-mi arătați greșalele, cînd mă abat din drumul cel drept, iar nu-mi faceți o crimă cînd mă nevoiesc să-l caut. Ziceți-mi mai bine: „pentru ce, daca vrei să scrii o limbă și nu o glosă sau un dialect, pentru ce mai întrebuințezi și acele puține vorbe străine ce se mai văd pe ici și colo, cînd latina, care este fîntîna de unde poate a se adăpa și a se curăți această limbă, este atît de înavuțită și limpede?". Iar nu-mi imputați cînd cu nevoi, cu sudori, vegheri și cheltueli, mă lupt să vă curăț spurcăciunile și urdorile, cu care, în ochii Europei luminate, figurați între noroadele barbare, și această limbă, atît de frumoasă și atît de schilăvită în mijlocul saloanelor și subt pana scriitorilor, o numesc jargon. Întindeți-mi mîna și e treabă de numai cîteva luni să scoatem chelălăind toți străinismii paraziți ce s-au lipit ca negii pe o față clasică și ca iasca pe un frumos arbore, de la care poate odată să ia foc și să ajungă cenușă; ca niște paraziți, zic, de această limbă, ce singură, după 17 secoli, ne arată nobila și generoasa noastră origine. Aduceți-vă aminte la întocmirea Regulamentului cît de lesne și cît de curînd s-au introdus mulțime de termeni omogeni cu limba noastră; cum s-au făcut *calemgii*, *șefi* sau *capi de masă; buiurdismele rezoluții; jăluirea reclamație; agia poliție,* fără să se facă și *agaoa maestru de poliție;* cum s-au făcut *neferii soldați regulați; bimbașii coloneli; baș-ciohodar, tufecci-bașa* și alții *ajutanți ai prințului;* cum s-au făcut *heretismosurile gratulații; ziafeturile baluri; duvalmalele iluminații* și alte asemenea, într-o vreme cînd n-aveam școale, nu se învăța grămatica limbei ca în ziua de astăzi. Am fi, domnule, niște codaci vrednici de a purta coada soitarilor de pe atunci, cînd n-am fi în stare sau ne-am îndărătnici de a preface *slava* în *glorie*, *vremea* în *timp*, *dîrjul* în *audace*... cînd avînd *prope, ante, supra*... ne-am sfii să zicem *propice, antic, suprem*... cînd auzind pe bănățeni zicînd *ma* și altele, pe olteni zicînd *de, pe, pin*, pe moldoveni zicînd *străin, șerpe, șepte, îmbe,* pe țărani în general zicînd *conci, nutreț* și prin urmare *nutrire,* noi să ne îndrăcim a zice *da, dă, pă, pîn, strein, șarpe, șapte, coafiură, hrănire.* Acum e timpul de a-și lua limba drepturile sale, cînd și nația și-a reluat pe ale sale și are în capul său un domn legiuit. Acum

e timpul să vorbim și să scrim o limbă cu adevărat românească şi, cînd e vorba de îndreptare a lucrurilor, să nu mai vorbim limba abuzurilor; acum e timpul să vedem încai din şcoale şi din cancelariile domneşti o limbă curat românească şi cu elementele sale la locul lor. De la un domn luminat, ce s-a crescut cu laptele muzelor, de nație român, care, în copilăria sa, a avut totdauna înainte Puntea lui Traian, Turnul Severinului, Stîncile Romanaților, adică celor nați sau născuți la Roma, așteaptă nația și o limbă cu adevărat română și cuviincioasă penei unui fiu al muzelor. Am mai zis-o și altădată și iarăși o mai zic: cînd vom vedea prin cancelarii și prin tribunale o limbă învățată, studiată, curată, este semn că românii au început a se gîndi și a-și lua seama la vorbă și la scris. E semn bun atunci, și daca ne plac semnele bune, aidem să ne dăm mîna și să țipăm afară din limbă toate cîte dau o probă de semne ale neînvățăturei, barbariei, străinismului vătămîtor, toate cîte sunt semne rele, cobe de necugetare, cobe de înapoiere, cobe de moarte. Trebuie nația a-și redobîndi toate ale sale, și limbă, și litere, și costume, și, mai vîrtos cînd toate ale sale sunt și frumoase, și nobile, și clasice, și luminate, și splendide, și cînd tot ce e străin e şi slut, și barbar, și întunecat, daca nu e la locul lui acolo unde îi stă bine ca să fie.

Aci mi se deschide alt cîmp de vorbă ca să poci a-mi arăta dreptatea. Ce se atinge de prinț, în toate împregiurările mi-am arătat supunerea și credința din toată inima, și cînd doresc să facă El cele ce așteaptă nația întreagă, nu doresc decît mărirea lui, lauda lui, binecuvîntarea lui, viața lui în inimile urmașilor.

Ce se atinge de străinismi; eu cinstesc pe străini și toate ale lor la locul lor, precum doresc ca şi ei să ne cinstească pe noi și toate ale noastre la locul nostru. Cînd doresc ca vorbele turcești, unguresti, slave, grecești nouă să le lepădăm din limba noastră, cu aceasta nu desprețuiesc națiile acestea, pentru că nu ne-a dat ele în silă aceste vorbe, ci nerozia noastră le-a luat maimuțindu-se. Cînd zic că aceste vorbe sunt barbare, ele sunt foarte nobile în limba respectivă, pentru că sunt pravilnice la locul lor. Limba slavă este foarte mare și frumoasă și nobilă și slăvită, pentru că chiar numele de slavon sau slav îi arată slăvirea ei; să fie însă la locul ei,

departe de ast loc, că atunci e dreaptă; și a noastră la locul ei; așa amestic, a noastră cu aceea, aceea cu a noastră, tal-meș-balmeș, nu-mi place mie în calitate de grămătic. Cînd o limbă ia vorbe sau fraze ale altei limbi eterogene, vorbele acelea și frazele acelea, de cînd lumea, s-au numit barbarismi, pentru că e un fel de nelegiuire în regulele sau legile limbelor. Atît sunt barbarismi vorbele slave, turcești și altele în limba noastră, pe cît ar fi și vorbele noastre în limbele acestea. Nu e bine niciodată cînd lucrurile nu sunt la locurile lor, e confuzie, e haos, și unde e haos nu e Dumnezeu. Cînd Dumnezeirea s-a arătat în haos, îndată a despărțit întunerecul de lumină și s-a făcut lumea.

Mă recomend, domnule, la iubirea dumitale de învățătură, îți mulțumesc de întrebările ce îmi faci și spre răsplată îți urez:

1. O casă cu stanțe și cu camere, fără odăi;
2. Cînd te învești să nu fii numai îmbrăcat;
3. Cînd faci versuri, să-ți dea Dumnezeu o limbă prin care să-ți exprimi toate norocitele cugetări;
4. Cînd te vei încerca să intri în templul muzelor, să fii învestit cu veșmintele de nuntă, căci gol nu cred să fii priimit;
5. Cînd te vei însura, să-ți dobîndești o cocoană care să nu fie nici de neam bărbătesc, nici neutru, ca maritagiul între cer și pămînt;
6. Cînd vei avea ardoare către Dumnezeu, soție și copilași, să nu-ți vie căldura frigurilor sau, Doamne păzește!, a vreunei boale mintale;
7. Tinerețea inimii către soție, copilași și prieteni să nu-ți fie frăgezime;
8. Cînd vei avea să vorbești cu oamenii, să-i găsești miruiți și duși la biserică, încît să nu fii silit a face atîta vorbă ca mine, care era destul să se înțeleagă numai în paisprezece stanțe de versuri;
9. Cînd îți vei da copilașii la carte și vor întîmpina științele, să nu le vază strălucitoare ca vulgul sau ca gloata, ci splendide în toată lumina lor, ca apostolii pe Mîntuitorul;
10. La orice întreprindere lăudată, precum n-ai cunoscut vorba, asemenea să nu cunoști nici fapta de codaci;

11. În orice lucrare ideile să-ţi fie lămurite şi vorbele să corăspunză cu ideile;

12. Şi, în sfîrşit, îţi urez dumitale şi ţării întregi fericirea prevăzută de prooroci; visată de Platon şi adusă prin Evanghelie celor chemaţi şi puţini aleşi.

— *Răspuns la scrisoarea d-lui N.M.*

Apărut în *Curierul românesc*, an. XV (1843), n-rele 6—18 (18 ian—1 martie), pp. 22—24, 27—28, 31—32, 36—40, 42—44, 46—48, 51—52, 55—56, 59—60, 63—64, 68, 71—72, 73—76.

Reproducem fragmentar textul din *Curierul românesc*, loc. cit., pp. 22—24 şi 73—76.

1. *Foscolo, Ugo* (1778—1827): mare scriitor şi poet italian; opera principală — *Scrisorile lui Jacoppo Ortis.*

AMINTIRILE ȘI IMPRESIILE UNUI PROSCRIS

Egalitatea politică — Regalitatea

Rasa lui Cain a luat în stăpînire Pămîntul și capul Bisericii a devenit complicele ei. Dreptul blestemat fu numit drept divin.

Blestem! mi-am zis: păstorul face cauză comună cu lupii; el nu mai intră în strungă pe partea cunoscută. Secolele sînt martorii sacrilegiului său.

La strigătul său impostor de drept divin, spiritul meu urcă pînă la izvorul acestor așa-ziși unși ai Domnului și se opri la Saul.[1]

Dar care a fost viața lui Dumnezeu dezvăluită lui Moise? Care e regele proclamat pe Sinai?

Regele este Dumnezeu, stăpînitorul, este Dumnezeu, părintele este Dumnezeu. Orice alt rege sau părinte este un impostor.

Oamenii sînt egali, căci ei sînt frați. Dreptul divin aparține poporului, căci puterea e a lui Dumnezeu și puterea pe pămînt e a poporului.

Primul stat de drept divin fu democrația sacră fondată de Moise la porunca lui Dumnezeu.

Pămîntul făgăduinței n-ar fi trebuit să fie guvernat decît în democrație: Israel fu suveranul lui. — Israel e poporul evreu.

Omul perfect și integru este omul cu adevărat liber; adevărata libertate este fiica dragostei și a dreptății.

Omul liber, adică omul care nu se teme decît de Dumnezeu, nu poate recunoaște alt stăpîn decît pe Dumnezeu. Vocea lui Dumnezeu vorbește în sufletul său.

Dar omul decăzut nu-şi înţelege datoriile şi devine întîi sclavul pasiunilor sale, apoi al oamenilor; el coboară la starea brutei, devine lucrul altuia.

Sclavul presupune un stăpîn şi acest stăpîn nu poate fi decît un despot; dacă-şi spune tată sau frate, minte, căci altfel sclavul ar fi liber.

Israel decăzut devine apostat. Poporul care abdică de la dreptul său suveran este apostat către Dumnezeu.

Israel abdică şi, nenorocit, cere un rege. Pentru ce? Pentru că este deja sclavul pasiunilor sale; nu poate trăi fără un stăpîn. Numai sclavii cer regalitatea.

Samuel[2] i se opune; nu-l vrea, căci Dumnezeu nu l-a vrut; voinţa lui se manifestase deja pe Sinai. Dar Israel cere mereu, căci el nu mai e liber; pasiunile sale l-au învins.

Dumnezeul lui Moise, în dreptatea sa, e plin de mînie cînd îi sînt violate legile şi, cînd îşi umflă nările, munţii fumegă şi pămîntul tremură.

Israel pervertit cere mereu un stăpîn. Samuel îl întreabă în sfîrşit pe Dumnezeu şi îl găseşte pe drept mîniat.

„Doamne!" zice el. „Destul, îi răspunde Dumnezeu.
Le dau un rege, dar ca *să-i pedepsesc.*"

Iată primul rege, primul uns; iată originea a ceea ce se numeşte drept divin.

Saul despotul, Saul ucigaşul, călăul lui Samuel; rasă de călău, bucură-te, iată originea ta.

— Dar David[3]?

— David e mare ca războinic, ca poet, ca profet, ca făcînd parte din clasa poporului; dar ca rege este ucigaşul lui Urie[4], este omul adulterului şi al crimei.

Nu are nici un altar în biserica lui Hristos. Calendarul acestuia nu-i dă nici un loc.

Solomon[5] e uzurpatorul care, primul, domneşte prin dreptul naşterii, prin dreptul de a fi fiul unei femei adultere.

Ca om fu mare prin cunoştinţele sale; ca rege fu emulul lui Sardanapal[6]. Biserica lui Hristos refuză să-i celebreze amintirea.

Regele a fost pentru Israel ceea ce au fost rănile pentru Faraon. Regele a fost un flagel.

Regele este drugul de fier care sfărîmă vasele de lut ale lumii vechi.

Și spiritul meu trecu în lumea creștină; coborî de la Saul la adevăratul uns al lui Dumnezeu, la Hristos.

E proclamat rege și el nu intră în Ierusalim decît pe fiul catîrcei. Intră pentru a sluji, nu pentru a stăpîni.

E adorat ca stăpîn și el își spune fratele poporului său. Îl slujește, îi spală picioarele.

El, cel dintîi, nu are și nu dorește alt drept decît pe acela de a fi ultimul. Nu lasă decît acest drept moștenitorilor săi.

Și spiritul meu coboară mereu, din secol în secol, și văd un Cezar, anatemizat, devenind creștin pentru a întoarce creștinismul de la ținta sa.

Pontifii îl trădară pe Hristos și deveniră organele noului Cezar. Constantin fu pentru creștinism ceea ce Napoleon a fost pentru libertate.

Am văzut apoi papi, regi; și nici un papă creștin, și nici un rege creștin. Păgînismul lăsat moștenire din generație în generație!

Apoi am văzut republici, și republici întotdeauna idolatre. Popoarele alegîndu-și tiranii, popoarele bătîndu-și propriile lor lanțuri.

Am auzit strigătul de *Libertate* traversînd secolele, repetat din oraș în oraș, proclamînd dogi, podestați, consuli, președinți.

Și care a fost libertatea? Aceea de a avea mai mulți tirani în loc de unul! Libertate de a-și mări nenorocirile, libertate de a face să se urce la putere impostorii.

Apoi, strigătele deveniră mai prelungite. Aud în 1830: *Libertate, Egalitate* și mereu despotismul, căci, cu egalitatea și libertatea, se dă un rege, un flagel.

Vai! Israel nu poate să uite tradițiile idolatre ale Egiptului; sclavul vrea cu orice preț usturoiul și ceapa Faraonului.

Dar ei fac să curgă lacrimi! Ce importă! sclavul recunoaște monopolul care-l exploatează, sclavului îi place să vadă uniforma călăului său strălucind de aur; securea lui trebuie să strălucească, brațul lui trebuie să fie puternic, el trebuie să fie bine hrănit.

Sclavul este gata să muncească și să moară pentru a-și hrăni călăul.

În mijlocul strigătelor *Libertate, Egalitate,* nu se îndrăznește abolirea distincțiilor și prerogativelor. Se creează și altele.

Apoi se văd întotdeauna înșelați; cred că se poate adormi foamea, setea, frigul, cu cuvinte; se adaugă deci cuvinte.

„Libertate, Egalitate, Fraternitate!, jos regele!" Regele cade; dar regalitatea se deghizează și rămîne în picioare, căci unde este conducătorul creștin?

Care e numele lui? — Președinte. — Nu e o denumire creștină, ea nu înseamnă că primul trebuie să fie ultimul. *Președinte* e cel dintîi care se așază, e cel dintîi în fața căruia îți descoperi capul în semn de servitute, e cel dintîi care se bucură de viață. — Acesta e păgînism.

Și apoi, ascultați: poporul e suveran! Suveranitatea se personifică în reprezentanții săi. Corpul are un cap care gîndește... și i se dă un alt cap care execută. — Ce monstru cu două capete!

Nu! Puterea executivă nu e capul; e brațul...

Dar, vedeți, brațul are dreptul să lovească capul care gîndește, să scoată ochii care văd, să taie urechile care aud, să înăbușe gura care vorbește! — Ce frenezie! ce epilepsie!... Îmi fac cruce, căci corpul e posedat de diavol.

Doamne, salvează poporul tău și binecuvintează averea ta!

Spiritul meu a căutat în toate limbile dacă strigătul *Trăiască Președintele!* înseamnă *Trăiască Poporul!*

Nu. Dar dacă nu dorești să trăiască poporul, poporul trebuie să moară, căci e un lucru de care nu te interesezi, căci nimeni nu se roagă pentru el.

Trăiască Președintele! nu e creștin, căci sînt osanale celui care vine în numele președenției, în numele dominației, în numele nenorocirii.

„Osana celui care vine în numele lui Dumnezeu!" este Osana lui Hristos, Fiului Omului; este Osana Omului colectiv, Osana Poporului.

Dar unde este șeful creștin? Cine prezidează la alegerea lui? Tot vechile prejudecăți, tot idolatria.

Biet popor! biet vierme care te-ai tîrît pînă ieri! În metamorfoza ta capeți aripi și în zborul tău, căutînd lumina, te arunci în flăcări.

Biet popor! albină degradată, papii și iezuiții ți-au pervertit instinctele și gustul primitiv: albina a devenit muscă.

Cufundat în iarna egoismului și a tiraniei, la venirea primăverii, la apropierea soarelui dreptății, tu te trezești zumzăind.

În zborul tău traversezi cîmpii înmiresmate și gustul tău degenerat disprețuiește florile pline de nectar și te așezi... pe cadavrele vechii lumi!

Atîta timp cît vei avea această preferință, vei fi mereu o muscă și vei găsi Libertatea și Egalitatea în plasa păianjenului.

Egalitatea ta în fața legii este să muncești împreună cu semenul tău pentru a-ți îmbogăți călăii.

Egalitatea ta în fața datoriei este să sprijini tirania, egalitate în fața nenorocirii, în fața puterii.

[..]

Dreptul la viață

Am auzit de mai multe ori repetîndu-se strigătul: *Egalitate de avere*; și spiritul meu s-a trezit ca să vadă de unde venea strigătul acesta. L-am văzut ieșind din gura Nedreptății, a Imposturii, a Greșelii și mai adesea din gura *Calomniei*.

Dreptatea divină dă fiecăruia după faptele sale și recunoaște fiecăruia rezultatul muncii și capacității sale.

Egalitatea în fața *dreptului la viață!* iată strigătul dreptului, căci e glasul lui Dumnezeu.

Dumnezeu a înzestrat Omul cu acest drept; Statul sau Societatea trebuie să-l recunoască. A viola acest drept înseamnă a viola legile Providenței.

Cînd se violează organele sau legile unei mașini, ea nu mai funcționează și adesea se revoltă, explodează, se sparge, lovește și strivește dintr-o dată conduct, muncitori, trecători și pe necugetatul care se apropie de ea.

Cînd se violează legile eterne ale Providenței, ale acestui mare mecanic, catastrofa devine formidabilă.

Nu se mai văd decît foamete, războaie fratricide, calamități de toate felurile, cataclism parțial sau general: societatea se răstoarnă.

Căci mașina Providenței e contrariată; agenții, părțile ei se sfărîmă orbește unele de altele, ele mutilează, strivesc tot ce se află în apropierea lor.

Stabiliți egalitatea în fața dreptului la viață, căci ascultați vocea lui Dumnezeu, și veți avea toate egalitățile, libertatea și pacea.

Și lumea vă va numi frați, salvatori, slujbași ai poporului, cei dintîi, mari.

Altfel, veți fi numiți ambițioși, impostori, uzurpatori, regi, președinți.

Dar dacă egalitatea în fața dreptului la viață vă displace și vă supără, dacă ea vă rănește ca un strigăt atentator și incendiar;

Dacă glasul celui drept și nevoiaș răsună la urechile voastre ca glasul lui Samuel în cugetul posedat al lui Saul;

Faceți ca el: înarmați-vă cu teroarea, loviți, faceți să se audă fierul și praful de pușcă, provocați strigătul sîngelui, celebrați sabatul infernal.

Dar vocea lui Dumnezeu se va face auzită; ea va domina groaza și spaima, strigătele și lacrimile, răgetele furiei voastre, urletele fierului, clinchetul armelor, prăbușirea și zgomotul îngrozitor al zidurilor.

Înseși flăcările și moartea pe care o vor vărsa uneltele voastre distrugătoare vor purifica pămîntul.

Căci sufletele morților ieșind din mijlocul vîrtejurilor de flăcări nu vor forma decît un singur suflet colectiv, un suflet universal.

Devotamentul și spiritul tuturor victimilor voastre vor fi devotamentul și spiritul colectiv al fiecărui om.

Voința lui Dumnezeu va fi implinită; vocea Domnului va fi cea mai puternică. „Omul s-a născut, Omul trebuie să trăiască, eu sînt acela care trebuie să-l chem."

Acum optsprezece secole, un proletar s-a născut la Betleem într-un grajd și trei regi, care s-au însărcinat să personifice în el proletariatul, s-au prosternat în fața lui.

Acest om a primit botezul și mirul, iar vocea lui Dumnezeu s-a făcut auzită: „Iată fiul meu mult iubit".

În 1848, proletarul colectiv a primit botezul experienței și al suferințelor, iar vocea lui Dumnezeu s-a făcut auzită în toate colțurile pămîntului: „Iată fiul meu mult iubit".

Regi, cădeți în genunchi. Omul s-a născut, e chemat la dreptul de a trăi.

— *Amintirile și impresiile unui proscris*

Apărută la Paris, 1850. Partea a doua a cărții (din care traducem) este influențată de ideile socialiștilor utopici și ale fourieriștilor (D. Popovici, *Ideologia literară...*, Buc., 1935, p. 211, și G. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța*, *Dacoromania*, III, 1929, p. 56). Scriere înrudită cu *Descrierea Europei după tratatul din Paris* — 1856 și *Românilor (3 epistole)*, 1856.

Traducem textul din *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850, partea a II-a, cap. IV, pp. 175—183; cap. VIII, pp 205—208.

1. *Saul*: personaj biblic, primul rege al evreilor (sec. XI î.e.n.).

2. *Samuel:* personaj biblic, înțelept al Israelului, care a ales pe Saul și pe David regi ai evreilor.

3. *David*: personaj biblic, rege al evreilor (succesorul lui Saul), poet al psalmilor, fondatorul Ierusalimului (sec. X î.e.n.).

4. *Urie*: căpitan în serviciul regelui David; regele îl ucide, după ce îi seduce soția.

5. *Solomon* (1082—975 î.e.n.): rege al evreilor, fiul și succesorul lui David.

6. *Sardanapal*: personaj legendar, simbol al regelui desfrînat, ultimul urmaș al Semiramidei.

EQUILIBRU ÎNTRE ANTITHESI

ISSACHAR SAU LABORATORUL

Scriere soțială, politică și literară

După Septaginta

„Issachar dorit-a bunul și afla-va repaos în mijlocul loturilor (de pămînt).
„Și văzînd repaosul ce bun (este) și pămîntul ce gras, își sumise umărul spre laborare, și deveni bărbat agricultor." (*Ceneza*, cap. XLIX, vers 14 și 15)

După Judaista și Vulgata

„Issachar, asin robust, se culcă în staule:
„Și văzînd că repausul bun este și pămîntul delicios, își supuse umărul la sarcină; angaria și tributul (birul), fură partea lui" (*idem*).

Alegeți, românilor: vreți să fiți creștini răsăriteni, sau iudani, or catolici, or protestanți? — Părerile vor fi două, și cîmpurile două ca în toate națiunile.

Misiunea acestei scrieri va fi spre a arăta durerile românului în genere, nevoile și aspirațiunile lui.

Însă ca să începem de la început sau de la rădăcină, vom asculta țipetile ce ies din sînul, din rărunchii săteanului laborator și ale burghezului pămîntean, pentru că aceștia sunt rădăcina, sau tulpina de unde răsar la noi de atîția seculi toate ramurele arburelui soțial.

În alte părți n-a fost așa: dregătoriile, judecătoriile, clerul oficial, științele, artele, industria, comerciul au fost partea conchistanților, ce pămîntenilor nu le lăsară decît innoranța, laboarea necontenită și lipsa și mizeria necontenită: unii își apropiară numai drepturile și altora le impuseră datoriile.

La noi din contra, originea tutulor condițiunilor sau stărilor soțietății a fost și este încă în genere *Aratru* sau

Opinca. De ce aflã excepţiuni de străini, acelora li s-au zis şi li se zice *Venetici*.

Spre a prospera dar arburele soţial, cată neapărat ca rădăcina lui să se afle în bună stare, plină de vigoare şi de suc de viaţă.

Luptele scrierii acesteia vor fi de a combate cu *cuvîntul* şi cu moderaţie pe arena drepturilor *adevărat* naţionali, şi a legilor, atît terorismul baionetelor de orice natură, cît şi terorismul cuţitelor şi armelor ascunse ale mercenarilor, conduse de venetici.

La violenţă de injure vom opune vehemenţă de cuvînt; la calomnii vom opune faptele adversarilor noştri.

Deviza scutului nostru va fi una şi aceeaşi:

ECHILIBRU ANTITEZILOR

Şi prin urmare:

Dreptul şi Datoria,
Autoritatea şi Libertatea,
Guvernul şi Popolul,
Conservaţia şi Progresul etc.

vor afla acelaşi respect din partea noastră, aceeaşi apărare, acelaşi cult, pe cît vor fi în echilibru; iar la întîmplare de a învinge o parte, vom trece în partea celei învinse, spre a susţine echilibru.

Cu aceeaşi datorie şi ardoare vom susţine şi Libertatea, şi Popolul, şi Progresul.

Vom arăta prin alte cuvinte că unde nu e Datorie nu este nici Drept;

Că unde nu e Libertate, nu e nici Autoritate;

Unde nu este Popol, nu e nici Guvern;

Unde nu e Progres, nu e nici Conservaţie şi vice-versa.

Primul pas în această echilibrare cată să aibă partea cea mai importantă, partea cea mai necesarie spre a putea cineva exista şi trăi ca omul.

Pentru noi, Binele stă în echilibrul antitezilor. De va trage mai mult Autoritatea sau Guvernul, avem tiranie, despotism; de va trage mai mult Libertatea sau Popolul,

se naşte Libertinagiul, Demagogia, Anarhia; din rumperea echilibrului rezultă Răul.

Spre a combate dar răul, de bună voie ne vom arunca, după cum ne-am aruncat în totdauna între două focuri.

Pe tărîmul politic ori soţial ne vom pune între focul Despoţilor şi între focul Demagogilor sau anarhiştilor.

Pe tărîmul religios vom da cu aceeaşi vigoare şi în capul teocapililor, ca şi în capul ateilor.

Pe tărîmul literariu vom trata cu acelaşi dispreţ atît zbieretele ridicole ale rutinei pedanţilor, cît şi vociferările anarhiei şarlatanismului Sarsaililor.

Nici Tirania nici Anarhia
Nici Superstiţia nici Ateia
Nici Pedantismu nici Sarsailismu
Între Tiranie şi Anarhie, vom pune: Dreptatea
Între Superstiţie şi Ateie, vom pune: Religia
Între Pedantism şi Sarsailism vom pune: Ştiinţa

Iar Dreptatea, Religia, Ştiinţa nu vor merita aceste nume, de nu vor fi sinonime cu Adevărul.

Doctrinele noastre poate să le confunde cineva cu ale celor ce se zic de *just-milieu*. Ferească Dumnezeu de nişte asemenea fiinţe hermafrodite, de fiinţe ce nu sunt nici masculi nici femine, nici cai nici asini.

Această specie de curciture din natura lor, de cînd lumea sunt condamnate de a nu produce nimic. Catîrii nu se mărită, catîrii nu se propagă.

Iar Bărbatul şi Femeia produc Familia
Dreptul şi Datoria produc Libertatea
Libertatea şi Autoritatea produc Ordinea
Popolul şi Guvernul formă Soţietatea
Conservaţia şi Progresul formă calea Perfectibilităţii.

Acestea pentru cele din întru şi vom avea ocaziuni a le aplica şi a le dezvolta şi mai bine;

În cît pentru cele din afară, aceleaşi principe avem, aceeaşi doctrină: Binele nu-l putem vedea decît în echilibrul Puterilor ce ne-au garantat existinţa noastră politică; cît însă va trage sau va apăsa sau va influenţa una mai mult, nu poate rezulta decît Răul pentru noi.

Adică fiindcă existinţa noastră politică stă la garanţia acestor Puteri; este natural ca fiecare garant să dorim a fi tare, şi să însufle creditu, căci atunci suntem şi noi bine.

Iar de se va întări unul mai mult, şi celălalt va deveni mai debil, pentru noi va rezulta decît Răul, pierderea. Prin urmare nu vom putea suferi nici impilarea, nici ajutorul or protecţia din partea uneia mai mult decît din partea alteia; nici persecuţia, nici sentimentalismul exclusiv.

Adică nici astăzi atîta foc şi inimă albastră de dragoste, nici mîine că originea ni se pierde în întunericul seculilor. Nici astăzi atîta *cîrdăşie*, şi mîine mitraliere pe Dealul Spirii.

La asemenea împregiurări să ne ierte fiecine că noi vom combate din toate putinţele toată influenţa exclusivă şi toate cabalele ei, şi toată trufia ei şi toţi îngerii ei, şi toată sinodia ei.

Articolele noastre, fără a fi scurte, vor fi breve, şi cît se va putea mai clare. Chestiunile vor fi aşternute sau expuse pe înţelesul tutulor; în toate principele opuse, cîmpurile vor fi deschise [...]

MONADA, DIADA ŞI TRIADA
sau
UNITATEA, DUALITATEA ŞI TRINITATEA

Am vorbit de *echilibrul antitezilor*, şi nu putem intra în materiale ce avem a tracta pînă cînd nu vom intruduce oarecum pe cititor în ştiinţa aceasta.

Ca preliminare la tractatul de historia universale ce am elaborat, consacrăm primul volum întreg spre dezvoltarea doctrinelor filozofice, religioase şi politice ce au făcut educaţia generelui uman, şi care fură cauza înaintării unor popoli, înapoierii altora, cum şi a inerţiei sau stării în loc a altora.

Cititorii noştri vor avea ocazia după publicarea acelei istorie d-a studia mai pe larg acele multe şi varie doctrine. Noi aci, în prescurtare le împărţim în trei ramure principali, fără a ne intinde şi în subdiviziunile lor. Aceste doctrine unele se zic *unitare*, altele *dualiste* şi altele *trinitare*.

Unitari se zic cei ce recunosc și cred un singur princip ca început al tutulor, și principul lor este monada sau unitatea simplă.

Dualiști se zic acei ce observînd văzură și încheiară că fiece objet sau idee își are altul opus ce-i stă în contra cînd mai mult, cînd mai puțin, cînd însuși ca două picături de apă asemenea dreptelor și stîngelor ce se văd prin camerele legislative.

Objetul sau ideea opusă în doctrinele dualiștilor se zice *antiteze*. Prin urmare, după dînșii, Binele are de antiteză Răul, Dumnezeu are pe Satan, Căldura are de antiteză Frigul, Lumina are Întunerecul, Spiritul are Materia, Progresul are Conservația etc. Însă considerînd astfel nu au făcut decît a judica foarte superficial după aparință, căci, după cum vom vedea, au confundat toate diadele.

Veniră apoi alții care observară că în natură nu se află unitate simplă, că toate objetele, fie mari, fie oricît de mici ca cele mai nepricepute atome, sunt totdauna compuse: și că unitatea simplă este una cu nula, una cu nimicul.

Din unitari dară și din dualiști, cei mai raționatori deveniră trinitari, zicînd că toată unitatea fiind compusă, de se va reduce în cea mai simplă expresie, este în adevăr o trinitate.

Iată dară principalele ramuri în care se pot taxa toate doctrinele.

După trinitari, unitarii sunt cei mai absurzi, că unitatea simplă fiind una cu nimicul, credința acestora se bază pe nimic; și dacă în adevăr sunt adevărați unitari al căror princip să fie ceva, să fie o ființă, nu pot decît a adopta unitatea compusă, care este trinitatea.

Noi lăsăm pe unitari, spre a-și da singuri cuvintele lor, scopul nostru aci este întru a arăta cîte specii de doctrine sunt.

Cu matematicele în mînă însă vedem că puntul pînă e un singur punt nu poate forma linie, nici înainte nici înapoi, și că unitarii pînă sunt unitari exclusivi, nu pot fi decît staționari, nu pasă nici înainte nici înapoi; între unitari nu se vede nici un progres.

Dualiștii avînd două principe, au două objete, două punturi, și calea lor se deseamnă sau înainte, sau înapoi,

după natura dualității lor, adică a celor două principe în antizeze.

De ar fi raționat toți oamenii tot cu aceeași putere și veritate, dualiștii toți un cîmp ar fi format, o singură cale ar fi avut; unii însă apucară înainte, alții înapoi, alții în dreapta, alții în stînga, și alții amețiți crezură că se mișcă cînd sta locului.

Ca să judicăm însă bine, cată să cunoaștem bine objetele despre care judicăm, cată să distingem dualitățile ce ni se vor prezenta, căci sunt de diverse naturi, și în loc să începem de la adevăratele diade, începem de la cum le-au înțeles popolii cei mai antici, in prima lor innoranță.

Iată unele ca acestea:

Ființă	Nimic
Lumină	Întunerec
Cald	Frig
Viață	Moarte
Mișcare	Inerție
Veritate	Minciună
Avere	Lipsă
Bine	Rău etc., etc.

În aceste dualități primul termen este pozitiv, este o existență; iar al doilea este negativ, adică o neființă, o lipsă, un nimic.

Căci Averea este ceva, în casă sau în pungă, Neaverea însă este nimic în casă, nimic în pungă.

Veritatea este ceea ce este; Minciuna este ceea ce nu este.

Viața este durata unei ființe, puterea și mișcarea întrînsa; Moartea este încetarea vieței, începerea descompunerii.

Asemenea Întunerecul este lipsa Luminei, Frigul e lipsa Căldurei, Răul e lipsa Binelui.

Așadară speția aceasta de dualități, în care un termin este pozitiv și altul negativ, o vom numi *dualități himerice* sau neadevărate;

Căci Omul în credința lor se crede dualist, și în adevăr nu este decît unitar; se crede că se mișcă de la un punt la altul, și în adevăr stă locului, căci cellalt punt nu există. Așa cred că se mișcă toți amețiții, cînd în faptă stau locului.

Sunt iară dualități ce se compun de termeni amîndoi pozitivi, punturile în adevăr există amîndouă; însă fiind

de aceeași natură, fiind egali, nu numai nu pot nimic produce, ci în etern sunt antipatici, și în luptă; spre exemplu: astfel se văd două Divinități, una a celor de sus și alta a celor de jos; astfel doi regi în Sparta, doi consoli în Roma, și astfel sunt și dualitățile următoare:

Doi Bărbați
Două Femei
Doi Vorbitori totdodată
Doi Lacomi la aceeași masă
Doi Domni în aceeași casă
Doi Domni pe același tron
Doi Pretendenți sau pețitori
Doi Adversari
Două Viciuri de aceeași natură etc.

Bărbat cu bărbat nu se mărită, femeie cu femeie de asemenea.

Rar două femei trăiesc bine într-o casă, ci de se aflǎ excepții, este numai cînd nu sunt egali de același caracter, și de aceleași condiție.

Doi flecari nu se suferă
Două păcătoase asemenea
Doi pretendenți fiind rivali sunt adversari
Doi inemici se încaieră, se bat.

Speției acesteia de dualități sau de părechi îi vom zice *dualități monstruoase*; dualități destructive; și ambii lor termeni întîlnindu-se, nu produc nimic, din contra, se distrug.

Ambii termeni ai acestor dualități fiind antipatici, contrarii, de se întîmplă a învinge unul pe altul, n-am de rezultat din dualitatea monstruoasă și destructivă decît o unitate destructoare; dualitatea monstruoasă fatalmente e condamnată de a se desființa singură și astfel avem:

Vingător	Învins
Împilator	Împilat
Despot	Sclav
Sacrificator	Victimă
Tîlhar	Pradă
Ucigător	Ucis
Calomniator	Calomniat
Melitu[1]	Socrate
Popol Despot	Aristide[2] etc., etc.

Distrugîndu-se un termin pe altul, niște asemenea dualități mai curînd sau mai tîrziu ajung la unitate, la monarhia absolută, la despotism, la Rău cu un cuvînt.

Numărul două din asemenea cauze fu considerat de cei antici ca număr fatal; din rezultatele rele ce adesea și foarte adesea ieșiră în lumea sălbatică și barbară din întîmpinul antitezilor, ajunseră popolii ce ieșia din barbarie la civilizație a condamna și prin lege, și prin credință orice păreche sau împărechiere, pînă și însuși maritagiul între mascule și femine, pînă și însuși maritagiul între suflet și corp*.

De aci și încă mai dinainte lumea fu despărțită în două cîmpuri; și lupta antitezilor începu și dură și dură încă, pentru că lumea ideală se afla în haos, în confuzie; idei, principe, elemente spirituale fură în amestec. Veni-va însă într-o zi timpul cînd să se desparță dintre lumină și dintre întunerec; și cînd Omul să vază că tot ce a creat și a lăsat Dumnezeu, aflîndu-se fiecare la locul său respectiv, sunt *bune foarte* după expresia biblică.

Noi nu inventăm nimic, noi nu creăm nimic în lumea ideală; elementele însă aflîndu-i-le în haos, în amestic, nu facem decît a distinge, și a face a vedea că Natura nu ne prezintă pretutindeni și în sempretern decît dualități corelative, paralele, simpatice, creatoare; că tot ce a creat Dumnezeu este *bun foarte*, și că tot ce a făcut Omul, sau din rea credință sau din innoranță, tot ce au pervertit relele doctrine aceea este *rău foarte* și aduce mai rele.

Iată dar adevăratele dualități, corelative, paralele, simpatice, creatoare, cu un cuvînt, *naturali:*

Timpul	Locul sau Spațiul
Spiritul universal	Materia universale
Sufletul	Corpul
Mascule	Femine
Mire	Mireasă
Lucrători	Material
Progres	Conservație

* Multe doctrine considerară Corpul ca o temniță a sufletului, multe altele arătară că există și cată a exista o eternă luptă între Suflet și Corp, între Spirit și Materie (n.a.).

Drept	Datorie
Libertate	Fatalitate
Guvern	Popol
Profesor	Elev
Vorbitor	Auditor etc. și cu un cuvînt
Activ	Pasiv

Acestea și cele asemenea acestora în infinit sunt singurele dualități naturali, singure cum se văd la creație destinate prin amorul divin și universal de a crea, a produce în infinit și în nemărginit. Luptă nu e între ambii lor termeni, ci simpatie: unul e necesar celuilalt, unul e complinirea sau întregirea celuilalt; unul fără altul nu poate. Blestemată de trei ori doctrina sau sistemele ce pun în luptă ambii termeni ai dualităților naturali și adevărate; căci ceea ce unește Dumnezeu omul să nu desfacă. Empie și inumane sunt doctrinele ce pun luptă între Suflet și Corp, între Progres și Conservație, între Guvern și Popol, între Activ și Pasiv cu un cuvînt. Datoria noastră este a stabili echilibrul între dînsele, recunoscînd că sunt create de la început de a fi în eternă nuntă și armonie.

Celelalte dualități, afară de cele naturali, dualitățile himerice, dualitățile monstruoase n-au provenit decît din călcarea legilor Naturei, din innoranța Omului și pervertirea lui și din dislocarea termenilor de la locul lor respectiv.

Dualiștii himerici sau imaginari nu sunt decît unitari; și unitarii simpliști n-au de bază a doctrinelor și credințelor lor decît *Nimicul*.

Dualitățile monstruoase n-ajung decît la a distruge un termin pe altul și prin urmare absorbind, nimicind un termin pe altul, a ajunge iar la unitate, la Absolutism.

Dualitățile naturali singure numai sunt creatoare și progresive.

Acestea spre a se cunoaște se compun:

Din doi termini pozitivi amîndoi;

Din doi termini corelativi, paraleli, simpatici și armonici amîndoi;

În fine, dintr-un termin *Activ* și altul *Pasiv*.

— *Equilibru între antithesi*

Equilibru între antithesi sau *Spiritul și materia (Issachar sau laboratorul*, scriere soțială, politică și literară), Buc., 1859—1869. Doctrina termenilor antitetici a fost raportată la Hegel, deși nu poate fi vorba de vreo influență (v. Tudor Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*, Buc., 1933, pp. 14—15); „sistemul" său are, însă, ecouri din Proudhon (v. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 98).

Reproducem textul din *Equilibru între antithesi*, Buc., 1869—1879, pp. 1—3, 9—11.

1. *Melit:* poet atenian, acuzatorul lui Socrate.

2. *Aristide*, numit *cel drept* (540—468 î.e.n): general atenian, învingător la Maraton, Salamina și Plateea, condamnat la exil datorită intrigilor și rivalității lui Temistocle.

FABULA

Mitul, fabula, apologul ca și parabola și toate alegoriile își au început în părțile Orientelui și putem zice că s-a născut deodată cu primele soțietăți sau mai bine cu primele reuniri la un loc sau întîlniri pacefice de oameni; pentru că mit sau fabulă va să zică vorbă, cuvînt, narație; a fabula va să zică a sta la vorbă, a nara.

Cum s-au adunat doi-trei oameni la un loc și au putut a-și arăta prin vorbă sau cuvînt cugetarea, cum mai vîrtos au început oamenii a se aduna împrejurul căminului domestic, începu și fabula în prima ei semnificație, ce nu însemnează decît vorbă, convorbire, narație, *poveste*. Călătorii nară sau fabulă cîte au văzut în drumul lor; părinții fabulă sau nară copiilor cîte știu, cîte au văzut și pățit, și cîte își imagină; bunele, mamele, nutritoarele, domesticele leagănă pruncii și-i întrețin pînă adorm spuindu-le tradițiunile, cîte o întîmplare ce au auzit sau și inventînd în circonstanță, cînd spre a deștepta curiozitatea copilului, cînd spre a-l alina din plîns sau spre a-l adormi.

Fabula, ca narație sau *poveste*, diferă după anii, condiția, cunoștințele și ale celui ce o spune și ale celui ce o ascultă.

Omul în adevăr are o aplecare firească spre a asculta la narațiuni, are însă tot acea aplecare și simte o plăcere de a nara sau spune cîte a auzit, cîte știe și cîte inventă singur. Cînd omul este copil, nară și ascultă copilărește: el nu poate nici vorbi nici înțelege ca un om serios și erudit. Și precum omul individual își are etățile sale, așa și omul colectiv sau Umanitatea își are pe ale sale: sălbătăcia,

barbaria, civilizația... sunt niște etăți prin care a trecut și va trece omenirea. Cu cît o stirpe este mai antică, cu atît conservă încă tipul omului primitiv, al omenirii prunce.

Negrul reprezentă omenirea pruncă, omenirea în leagănul ei. Pruncul nu știe nara și devenind mare nu-și aduce aminte de cele din leagănul său, de cele din prima lui pruncie ca să le poată spune. Negrii n-au tradițiuni: istoria lor, pe cît s-a putut, le-au făcut-o alții.

Copilul își spune întîmplările, impresiunile, închipuirile foarte copilărește, adică în modul cel mai naiv și vivace cîteodată; și precum vorbește cu oamenii, asemenea vorbește și cu jucăriile sale, cu animalele, cu arburii, cu florile, cu toate objetele lui de predilecție și aversie: își sărută păpușa și îi vorbește cu afecție; trîntește și înjură cărbunele ce l-a ars, acul ce l-a înțepat; bate și înjură piatra ce l-a împiedicat. Tot asemenea copilului face și omul primitiv: țăranul simplu din toate națiunile pînă astăzi vorbește ziua întreagă pe cale și la arat cu boul și cu calul lui, îl mîngîie, îl mustră și îl înjură; binecuvîntă apa și umbra la care se răcorește; înjură și blestemă drumul rău, tina, ploaia, grindina, nivea etc., înjură lemnul tenace ce nu se lasă a se tăia, trîntește și înjură securea ce nu taie sau care s-a rupt.

Limbagiul copilului sau al omului primitiv este cu totul poetic, căci dă judicată și rație și limbă animalelor; simțire și pasiuni, și limbă și rație plantelor și tutulor celor neînsuflețite, conversă sau stă la vorbă cu dînsele.

Omul ce vorbește și face astfel este și dispus a crede toate narațiunile ce dau simțire, judicată, rație și limbă animalelor, plantelor și mineralelor, sau îi place a le crede, pentru că îi place poezia ce personifică toate. Iar mai vîrtos daca pe lîngă această personificație se mai adaoge și grandiosul, miraculosul, imposibilul, narația îi devine și mai atrăgătoare, cu cît omul e mai înapoiat sau mai lipsit de necesarie: vorbește flămîndului de bucate delicioase, însetatului de ape cristaline și răcoroase, junelui de frumuseți răpitoare, celui fără colibă de palate strălucitoare și încîntate, celui ce îmblă desculț prin tină și prin spini de oameni aripați, scăpătatului de tezaure nedesecate; vorbește în fine amalatului de ființe în etern june și sănătoase, muritorului sau mai vîrtos fricosului de moarte vorbește-i

de nemurire, de ambrozie, de licori ce dau nemurirea, că narația ta va avea toate grațiile, toți carmenii: din om devii un încîntător, un poet, un creator. Toți oamenii simpli și neinstruiți reprezentă copilăria omenirii, mai vîrtos însă stirpea arămie, precum cea neagră reprezentă pruncia. La indian toate se nară în modul grandios, miraculos, supraumann, imposibil; vorba sau fabula lui deveni în adevăr fabulă de necrezut, istoria lui se nară prin miti. El n-are oameni în istorie, ci zei, ființe supraumane. Istoria lui e un bazar, de unde își cumpără în bloc toate mitologiile și religiunile mitii lor.

Adolescentul nu mai e copil; aplecările, aspirațiunile, credințele, limbagiul lui sunt altele; el nară și ascultă mai ca un june; începe a avea d-ale junelui, și i-au rămas încă d-ale copilului. Miraculosul încă îi place și îl încîntă; și e facil de a crede imposibilul; cată însă și unul și altul a i se prezenta astfel cum să nu i se pară absurdități. Ceea ce am ajuns a înțelege cînd zicem fabulă, la el cată să devie *romanț miraculos*: actorii narațiunii lui cată să fie mai mult oameni decît animale și orice neînsuflețit. El începe a avea o tendință către istorie; însă istoria lui toată cată să fie plină de miti. Și daca actorii lui nu pot fi decît oameni, aceștia nu-i plac de vor fi oameni de rînd și cu virtuți umane; eroii lui sunt imperatori, duci de oștiri, giganți, semizei, magi, încîntători ce toți sunt în relație d-a dreptul cu cerul sau cu infernul, ce se poartă pe aripele vîntului, ce fac un pas și ajung la marginea pămîntului, ce zic și se face, ce se preîmblă pe care și cai de flacăre, ce sunt purtați de cursieri aripați, hyppogriphi, de Pegasi, și cari străbătînd astfel, sting relele, umaniză sălbatici, civiliză barbari, creează societăți, inventă științe și arte, și în fine se răpesc de vii la cer, unde rămîn nemuritori.

Această etate în omul colectiv o reprezentă chinezul, el ne arată omenirea în adolescență.

După indieni și chinezi vedem pe babiloneni, egipteni și fenicieni, cînd reprezentînd pe copii, cînd pe adolesccenți în istoria timpilor primitivi; tradițiunile indiene și chineze trecură la babiloneni și egipteni subt oarecare diferinte forme; minciunile mari și în bloc devin niște minciuni mai mici și mai transparente pîntre care se întrevede adevărul.

[...]

Să zicem însă cîte ceva și despre ceea ce a ajuns a însemna spețialemente în timpii proprii istorici, în zilele noastre, în cea mai însemnătoare și mai des în uz din subîmpărțirile ei, despre fabula ce se zice și apolog, și parabolă, ce este o parte a poeziei ușoare.

Speția aceasta de scriere luînd forma fabulei, deși ad litteram e un neadevăr, cată însă să coprinză un adevăr oarecare, sau moral, sau politic, sau soțial.

Prima caracteristică sau mai bine datorie a apologului sau a fabulei spețiale cată neapărat să fie parabola sau comparația, asemănarea justă între ființe neînsuflețite sau neraționabile cu oamenii. Daca comparația sau parabola nu va fi justă, fabula nu are mare preț; iar daca asemănarea îi lipsește cu totul, și cîte se zic într-însa n-au nici un scop moral sau politic sau soțial, nici un adevăr, atunci nu merită nici numele de fabulă, atunci e o minciune curată.

Fabula ad litteram nu e un adevăr; e datoare însă neapărat a coprinde un adevăr prin justețea parabolei sau a comparațiunii.

Spre exemplu: lupii și mieii nu vorbesc. Fabulistul însă, vrînd să arate nedreptatea celor cruzi și potenți asupra celor debili și blînzi, și mai vîrtos cînd împilătorii și ucidătorii potenți caută pretexte spre a-și justifica și legitima cruzimea și nelegiuirea, fabulistul, zic, face o comparație sau parabolă asemănînd pe cei cruzi și potenți cu lupul, și pe cei blînzi și debili cu mielul, și asemănarea fiind justă, opera sa poate lua numele de *apolog* sau *fabulă*; și daca pe lîngă acestea va reuni și calitățile talentului, toate cîte le cere o limbă cultă și arta, stilul cuvenit la fabulă și la actorii ei, atunci fabula e perfectă, e de prima linie, ca cele mai multe ale lui Lafontaine; iar daca fabulistului filozof, pe lîngă dreapta judecată îi lipsește talentul, arta și stilul, fabula atunci e mediocră, sau de ultimul rînd.

Cînd însă fabulistul ar pune pe miel să reprezente o ființă potente, crudă, rapace, un despot, un tîlhar, și pe lup o ființă blîndă și victimă a mielului, fabula-i atunci ar fi absurdă, afară numai dacă poetul, în feconditatea geniului său de a parodia și printr-o naivitate din cele mai nemerite, ar voi înadins să facă o glumă sau o jucărie ingenioasă. Atunci însă se cere mare talent, mare abilitate,

și mari tururi de forță, căci natura nu se poate răsturna fără o tărie din cele mai formidabile.

Toate spețiele de fabule am zis că își au începutul în Asia, în copilăria omenirii, în starea ei barbară, și prin urmare și parabola, apologul sau *fabula spețiale* acolo își avu începutul. Care este cauza? Cea mai mare și mai principală este guvernele despotice, cînd monarhice, cînd ochlocratice sau demagogice, ce s-au fost întemeiat și durat în Asia.

Cînd cineva este liber a spune adevărul pe față, n-are nici o nevoie de a-l mai acoperi prin alegorii și fabule; comparația sau parabola, unde e libertate de a vorbi și a scrie, nu-și mai are locul decît numai sau în circonstanțe de a lămuri și învedera adevărul și mai mult, iar nu a-l ascunde, sau în circonstanțe grave ori delicate, cînd neapărat adevărul se cuvine a se învăli și mai mult prin comparațiuni sau parabole, ca să aducă efectul dorit de o minte filozofică sau politică.

În toate guvernele despotice, sapienții moraliști au fost nevoiți a moraliza pe oameni prin fabule ca să nu li se pară, celor ce aud, lecția așa de aspră, cum și ca să fie curiozitatea atrasă prin carmenii narațiunii. Cel care avea știința și talentul d-a face o lecție de morală printr-o fabulă care să placă monarhilor și popolilor despoți, căta să fie un sophos, un *sapiu*, *saviu* sau *sapient*; *sophia* sau sapiența se cerea de urgență de la un fabulist, căci fără acestea ar fi trecut de nebun sau bufon. De aceea fabulistul grec, oricare ar fi fost numele lui cel d-întîi, fu revestit mai curînd sau mai tîrziu cu supranumele sau cu adjectivul de *Esop*, ce este tot una cu *sophos* sau *sapiu*. Să nu ne uităm la vocale ce în limbile antice nu era considerate sau scrise, ci la consoane, care singure era formula sau simbolul unei idei: în *Esop* sînt aceleași consoane, *sp*, ca și în *sapiu*, ca și în *sophu* (sau *sophos*).

Mai antic și decît Esop, vedem la evrei pe unii din fiii lui Iacob, care știu să facă lui Faraon parabola sau comparația sau asemănarea celor șapte vaci grase cu șapte ani de abondanță ce ieșea din Nil, și celor șapte vaci magre cu șapte ani de famete ce vor consuma sau mînca tot ce ar produce anii de abondanță. Acestui fiu al lui Iacob, pentru sapiența sa i se dete supranumele de *Ioseph* ce îi rămase ca

un nume propriu; în vorba *Ioseph* sunt tot aceleași consoane de rădăcină, *sp*, ce se află și în *sophu* și în *sapiu* și în Esop. Vocalele nu se consideră, căci se schimbă după clime, după idiome, după dialecte, după limbi, zicîndu-se cînd *Iosep*, cînd Ιωσηφ, cînd *Isuph*, cînd *Giuseppe* etc. Formula sapienței sau sophiei a fost în limbile antice *sp*. (Vezi *Biblice*, pag. 51 și 52.)

Esop dară și Ioseph n-au fost nume proprii după cum ni se par nouă astăzi, ci adjective sau supranume meritate, ce însemnează *sophos, sapiu, saviu, sapient*, înțelept. Toți scriitorii căta să fie sapienți; însă sapienți prin excelență se considera aceia ce putea face sau explica parabolele și spune adevărul astfel, cum să nu treacă de nebuni sau de bufoni, ce avea privilegiul de a spune adevărul nepedepsit în soțietățile despotice.

Am zis că prima calitate sau datorie ce se cere de la fabulă sau apolog este parabola sau comparația; ca să excele însă cineva în fabulă, se cuvine a nu uita prima ei origine, a nu uita adică că ea reprezentă copilăria și a omului individual și a omului colectiv; se cere dar cu mare talent și cu o artă din cele mai ferici stilul copilăresc la dînsa. Cată să știi a te face copil ca să placi copiilor și să fii înțeles de dînșii. Stilul fabulei se cuvine a fi natural, familiar, rident, grațios, naiv.

A scrie oamenii, tot în alegorii, tot în parabole, tot în fabule, tot într-un mod apocaliptic, mistic și acoperit, e mai mult o simptomă, un semn de o soțietate despotică sau barbară.

Unde e civilizație, libertate de a vorbi și a scrie, nu e nimeni nevoit a alerga la acoperiri: fiecare e liber și are dreptul d-a spune adevărul pe față sau neacoperit. Acolo fabula se vede foarte rar, cînd și cînd la circonstanțe grave, la colpuri de stat, la revolte populare, ce nici una nici alta nu e starea normală a societății. Unde e libertate, fabula nu-și are locul decît numai ca un metod de a prezenta oamenilor adevărul și a fi amat și de cei ce se văd atinși; căci la asemenea cazuri, fabula ofere fiecăruia plăcerea de a descoperi singur adevărul, și scutește de afrontul unei musrări, sau de urîtul ori căscătura unei lecțiuni; fabula împacă foarte mult adevărul cu amorul propriu.

În Israel, unde guvernul fu popular sau democratic, dat în mîna experienței sau a celor mai vechi din orice semenție și din orice familie fără excepție, nu se văd fabuliști, decît numai cîteva fabule sau apologuri de circonstanță: una a lui Ionathan, adică Lemnele ce își caută un rege. Pe aceasta, pentru originalitatea ei și pentru mai multe cuvinte, bunioară, o cităm aci:

„Plecînd pe cale se duseră odată lemnele spre a-și unge loruși un rege și ziseră olivului: domnește peste noi.

Iar olivul zise lor: lăsa-voi eu unguentul meu, ce în mine l-a glorificat Dumnezeu și oamenii, ca să mă duc a domni peste lemne?

Ziseră atunci lemnele către fig (smochin): vino tu și domnește peste noi.

Zise și figul către dînsele: lăsa-voi eu dulceața mea și fructul meu cel bun ca să mă duc a domni peste lemne?

Ziseră apoi lemnele către viță: vino tu și domnește peste noi.

Iar vița zise către dînsele: lăsa-voi eu vinul meu, bucuria cea de la Dumnezeu și bucuria oamenilor, ca să mă duc a domni peste lemne?

Ziseră atunci lemnele către spin: vino tu și domnește peste noi.

Iar spinul zise către lemne: daca în adevăr voi mă ungeți de rege peste voi, veniți de vă puneți subt acoperemîntul meu; căci altmintrelea (să știți) că va ieși foc din spin și va arde și consuma toți cedrii Libanului" (*Judici*, Cap. IX, v. 8-15).

Capete sau creieri de lemn, cînd vă alegeți spinii și pălămida soțietății ca să domnească peste voi, cată sau să vă puneți aub acoperămîntul lor, adică să descindeți mai jos decît dînșii, că de nu, focul vă arde.

Acesta fu o fabulă în timp de elecție a poporului ebreu.

[....]

La greci nu apare un fabulist de profesie, Esop voi să zic, decît în epocha lui Pisistrat, după mărturia celor mai mulți, adică într-o epochă de despotism sau monarhic sau demagogic.

Cel care a cules fabulele lui Esop fu, cu mult mai în urmă, un călugăr grec anume Planud. Cîte însă din acestea nu vor fi de alți autori și cîte, poate, nu va fi adăugit și Planud însuși?

Grecii mai avură și alți fabuliști din cari cel cunoscut de noi este Babria[1], pe care unii îl numesc Gabria, și care a existat tot în epochă de despotism. Un alt grec, Ignatiu, a redus fabulele lui Babria în niște sentințe sau axiome de cîte patru versuri fiecare: *tetrasticha*.

La romani nu se vede fabul sau apologul decît într-un timp extraordinar de revoltă populară sau de despotism anarhic. Atunci Meneniu Agrippa[2] face fabula stomacului cu celelalte membre ale corpului. Phedru ca fabulist de spețialitate sau de profesie, apare într-o epochă de despotism imperial, în timpii lui August, primul destructor al republicii.

La franțezi, de ar fi existat libertatea tiparului în zilele lui Lafontaine, nu știm daca acest poet ar fi dat ideilor, moralei și versurilor sale forma apologului sau fabulei. La Motte[3] și Florian sunt din aceeași epochă.

Despre popolii mai vechi decît romanii, grecii și ebreii, despre indieni, adică, nu mai ziserăm nimic aci, căci am zis de ajuns: la ei toate sunt narate prin fabulă; din scriitorii lor de apologuri cunoaștem numai pe un bramin anume Bidpai.

Încheiem teoria noastră zicînd: că precum ca să excele cineva în elegie cată să simță singur focul și durerea și plăcerile amorului, sau orice durere altă, și să scrie cu lacrăme, expresiunile lui să fie niște suspinuri adevărate, iar nu prefăcute; precum ca să excele în satiră cată să aibă mînia sacră și o mare doze de morală și de adevăr și să fie desemnat de spectacolul hidos ce îi ofere soțietatea; asemenea ca să excele în fabulă se cuvine, pe lîngă instrucție și talent, să aibă mai mult decît toate o mare doze de moral, să fie totdeauna în adevăr sau adevărul într-însul, și apoi simțind nevoia de a se exprima și a corige oamenii, să vază că nu se poate exprima pe față și spune lucrurile pe numele lor.

Atunci necesitatea este instructor; atunci vrînd să înțelegi una și să fii nevoit a zice alta, nevoia îți arată secretele cele mai ascunse prin care ajungi în fine a fi priceput. Geniul fabulei și al justeței parabolelor, și a limbajului sau stilului ei, e necesitatea. Nu simți necesitatea de a vorbi acoperit, nu îți vine nici geniul fabulei. Noi, care putem vorbi, nu ajungem niciodată la perfecția de a ne exprima prin gesturi ca muții; femeile Occidentului, ce sunt libere de a scrie, nu pot ajunge pe femeile închise ale Orientului, ce nu știu să scrie, la perfecția și delicatețea de a-și exprima ideile amoroase prin limbagiul florilor, printr-un buchet de flori, de multe ori printr-o frunză de iederă care se pălește, se usucă și moare acolo unde se lipește.

A spune acoperit sau pe ascuns ceea ce se poate spune, fără pericol și fără a călca cuviințele, de față, este curat o platitudine, o nerozie. Unde dar e libertate de a vorbi și a scrie, libertate de tipar, fabula nu-și mai are locul, daca nu va fi politică; își mai are locul la scriitorii ce sau din delicateța lor naturală, sau din educația lor, se feresc de personalități, și atunci se presupune iar o nevoie; omului delicat și naiv totdeauna îi vine geniul fabulei. În aceste două din urmă împrejurări avem a mulțumi marilor fabuliști antici și moderni, ce ne-au lăsat modele și mijloacele de a putea spune adevărul și a respecta totdeodată și cuviințele.

[..]

— *Fabula*

Apărut în *Biblioteca portativă*, LXII, Buc., 1860, pp. 183–212.

Ideile de bază sînt luate din Le Batteux și Marmontel (în varianta Lévizac) și din Pierre Leroux, prefațatorul fabulelor din 1851 ale lui Lachambaudie (v. *D. Popovici*, ediția Heliade, II, pp. 478–479). Heliade lărgea considerabil sensul noțiunii de *fabulă* (v. și prefața la Țichindeal, *Filozofice și politice prin fabule învățături morale*, Buc., 1838).

Reproducem fragmentar textul din I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, ed. cit., tom II, pp 64—81.

1. *Babua(s)*: poet grec, versificator al fabulelor lui Esop (sec. III).

2). *Menenius, Agrippa* (sec. VI î.e.n.): consul roman, autorul fabulei *Membrele și stomacul*.

3. *La Motte, Antoine Houlard* (1672—1731): scriitor francez al epocii clasice.

ION IONESCU DE LA BRAD (1818–1892)

Născut la Roman, elev la Academia Mihăileană, student în agronomie în Franța (din 1838); colaborator la *Propășirea* și editor al *Calendarului bunului gospodar*, este chemat ca vicepreședinte al Comisiei de împroprietărire din Muntenia. Lucrează în Imperiul Otoman (1848–1857), apoi sprijină activ doleanțele țăranilor (în Comisia Centrală, editînd *Foaia de agricultură practică* și *Țăranul român*, 1861–1863, ca inspector general al agriculturii, sub Cuza). Ca deputat (din 1876), continuă aceeași acțiune. Partizan al împroprietăririi în sistemul lui Bălcescu (cu răscumpărare), I. Ionescu a reprezentat stînga revoluționară. Opere principale: *Studii asupra finanțelor*, *Agricultura română în județul Dorohoi* (1876), *Agricultura română în județul Mehedinți* (1868).

INDUSTRIA INGLEZĂ

[. . . . .]

La noi, ca și pe aiure, împrejurările economice s-au schimbat mai mult sau mai puțin, de aceea, lăsînd la o parte pe românii ce nu mai poartă cămeși manufactorate

în casă (de pînză de casă), mulțimea poporului urmează cu credință vechiul obicei a țării, care macar de l-ar fi moștinit de la faimoasa ghintă romană a căreia împărat purta cămeșa făcută de împărătească; totuși îl va pierde, căci nu va puté scăpa de influența mașinilor aflate de genia veacului nostru, prin urmare românimea nu numai va primi această influență ca pe o binefacere, dară încă o va putea și domni prin productele brute a agriculturei sale. Inului industriei noastre agricole i se deschide o nouă eră (epohă). Inul nostru va fi căutat de germani, de francezi, cu toate celelalte staturi coalizate împotriva Ingliterii, și de Inglitera; căci lupta între aceste nații este stîrnită de industria manufactuară a inului și biruința este predestinată (menită) pentru acea parte care va dobîndi de la agricultură în mult, bun și ieftin. Și apoi poziția geografică a românilor, puindu-i în împrejurări foarte favorabile pentru a produce în mult, bun și ieftin, negreșit industria agricolă a românului va să fie solicitată de două interesuri contrarie. Pînă acum Germania îndeobște au avut la noi monopolul articulilor industriei manufacturale a inului schimbînd citurile, băsmalele, haselele etc., etc. pe producturile brute a agriculturii țării. De acum însă înainte Inglitera îi va face concurenție și la noi. Aceasta au și început a se ivi și la pruba făcută, de numita magazie ingleze din Iași, mulți din cei legați cu comerțul Lipțcăi și a altor staturi a Germaniei au și început a se alarma.

Moldovanul aplecat din firea lui cea bună a face trebi cu acea partidă, care îi vinde mai ieftin articulile manofacturate și sîntem încredințați că lăsat întru a-și urma *piagenta* ce s-au tras vechile statute a țării, va continua acest princip al sistemului comercial și a-și și vinde producturile brute a agriculturei sale acelei partide ce i va plăti mai bine, căci ce pasă binelui public și avuției particulare că românul să poartă obiecte manufacturate în Inglitera sau în Germania? Destul numai ca ele să fie cele mai bune, mai trainice și mai ieftine oridincotro de i-ar veni.

Dacă, din toate cele ce am zis pînă acum, aș fi norocit ca să fi putut impărtăși cititorilor ideea despre importanța industriei agricole, așa cum mi se arată înaintea ochilor mei, atuncea ostenitorul român va scăpa de a blestema progresurile mehanicei aplicate acum și la pregătirea mano-

facturală a inului. Românul, privind industria inului numai din partea agricolă, nu numai nu va fi expozat la crudele nenorociri ce vin după o discoperire nouă și lasă fără pîine de toate zilele pe ostenitorii fabricilor, dară mai vîrtos se va folosi de toate aflăturile ce micșorează prețul articulelor manofacturate, ocupînd în producerea industriei agricole a inului o poziție foarte favorabilă interesurilor sale și foarte interesată tuturor națiilor industriale a Evropei. La aceasta țintind, doresc ca asemene idei să poată fi de povățuire în interesurile generale tuturor acelor ce se ocupă cu producerea, ca așa fiecine făcîndu-și în parte interesurile sale, aceste se convergeză (încentreze) cătră acele publice și naționale, după cum să urmează aceste aice în Inglitera.

London, în 15 iulie 1846

— *Industria ingleză*

Apărut în *Albina românească*, an. XVIII (1846), n-rele 60 (1 aug.), pp. 237—238, și 61 (4 aug.) pp. 241—242.

Reproducem fragmentar textul din *Albina românească*, loc. cit.

STAREA DE ASTĂZI A HIMIEI AGRICOLE

În propășirile repezi a industriei națiilor civilizate, se bagă de samă că acea știință ce se ocupa odineoară cu discoperirea *pietrei filozofale*, adecă a mijlocului de preface în aur toate metalurile, precum și cu discoperirea *doftoriei universale*, adecă a chipului cu care să nu mai poată muri cineva; acea știință zic, *Himia*, ce astăzi e răzimată pe temeliile solide a experiențiilor, făgăduiește cele mai însemnate îmbunătățiri în agricultură. Mișcarea stîrnită de lucrările naturaliștilor, ce s-au pogorit de la studiile teoretice și s-au îndreptat cu cercetările lor înspre scopul de a scoate din științe folosuri pentru practica agriculturei; vestita luptă ce au urmat în sînul academiei științelor din Paris între corifeii himiștilor francezi și ghermani; înfocarea ce au cuprins pe agricultorii englezi de a se pune pe calea celor mai îndrăznețe cercări și de a sprijini prin fapte pozitive teoriile, în care se pare că ar zăcea izvoare nouă de inavuțire în agricultură; entuziasmul de care se află cuprinsă toată Ghermania pentru omul prodigios, carele în agricultură este de cinci ani acum, leul sau prințul himiștilor, pentru omul pe care Englitera și Scoția îl idolatrează, și carele, după obiceiul ghermanilor, se găsește astăzi încărcat cu o mulțime de titluri, decorații, pensii, cu un cuvînt faimosul himist de la Ghisen, doctorul, profesorul, baronul *von Liebig*[1], a căria nume au umplut literatura științifică și agricolă a Ghermaniei, de care toți oamenii de stat, deputații, scriitorii, profesorii și studenții sînt în estaz dinaintea învățăturei lui în favorul industriei agricole. Toate aceste ne impune datoria, mai cu samă

nouă, moldovenilor, de a cunoaşte starea himiei agricole de astăzi, chipurile prin care au ajuns la dînsa, ca aşa să putem pune şi noi un punt de purcederea agriculturei noastre, potrivit cu importenţia de care este pentru noi speţialitatea aceasta.

[...]

— *Starea de astăzi a himiei agricole*

Apărut în *Albina românească*, an. XVIII (1846), n-rele 90 (14 nov.), pp. 337—339, şi 91 (17 nov.), pp. 341—342.

Reproducem fragmentar textul din *Albina românească*, loc. cit.

1. *Liebig, Justus von* (1803—1873): chimist german, unul dintre primii savanţi care au aplicat analiza chimică fenomenelor vieţii organice.

PROPRIETATEA MUNCII ŞI A PĂMÎNTULUI ESTE SFÎNTĂ

Numai tu, o, Dumnezeule, eşti drept şi judecăţile tale drepte sînt; noi însă ne-am abătut şi împreună netrebnici ne-am făcut!

Ce am făcut noi pînă acum în societatea noastră? Am întristat pe nemernicul şi pe sărmanul, pe mulţimea aceea pe care tu ai numit-o fraţii tăi, noi am speculat-o, noi am redus-o în stare de dobitoc. Săteanul, care ne hrăneşte pe toţi, săteanul, care ne înavuţeşte pe toţi, săteanul, care poartă toate cheltuielile obşteşti ale Statului, neîncetat a fost uitat azi de un drept ce-l avea, mîne de un bun ce-l agonisise, personalitatea lui călcată în picioare, munca lui jefuită, capitalul lui atins, proprietatea lui întustată. Iată pentru ce,cu trei ani mai nainte, scrisei în jurnalul *Naţionalul* din Paris: „Tot pentru prinţ, şi nobili, nimic pentru popor, numai el singur sufere, numai el singur poartă toate greutăţile Statului, ci va veni, în sfîrşit, ziua cînd îşi va face socoteală cu proprietarul“. Ziua acesta a sosit! Pînă acum a fost o asociaţie leonică între proprietar şi clăcaş; astăzi popolul, văzînd că nu-i merge bine, se desface de asociaţie, şi-şi deschide lichidarea socotelilor.

Gloatele s-au ridicat în picioare, săteanul şi-a recunoscut vrednicia sa de om, datoria sa de cetăţean; în numele popolului român săteanul a ascultat glasul acelui ce venea în numele Domnului şi striga: Respect la proprietate, respect la familie. Pe aceste două baze s-a arătat rezemată revoluţia în România şi pentru aceea nici un român nu putea şi nici căta să rămîie indiferent; însă, din nenorocire, partea din trupul României care era în societatea noastră ceea ce e vulturui pana în societatea păsărilor, văzînd că s-au culmat privilegiurile de boierie, de a avé ţigani, de a stoarce munca popolului, în loc să înţeleagă dreptatea şi frăţia, în loc să dea mîna cu săteanul, în loc să se puie în relaţie de pace cu muncitorul, se retrage la o parte, se dezbină de popol şi se trage din sînul societăţii propăşitoare, formează reacţia, ca şi cînd popolul fără dînsa n-ar puté trăi. Această mişcare, oare n-ar da dreptul popolului, popolului aceluia care declarează respectul proprietăţii, ca să decreteze, în faptă şi în drept, darea afară din sînul său pe partea aceea care

nu se învoiește a se pogorî în cîmpul tocmelii și a statornici armonia și pacea? Cînd s-ar întîmpla una ca aceasta, oare cine ar fi mai păgubiți, proletarii sau proprietarii?

Nu fugiți, domnilor reacționari, domnilor proprietari, popolul vă cheamă frați și cere să-i dați aceea ce el vă dă vouă; popolul respectează aceea ce aveți voi, respectați și voi aceea ce are dînsul. Voi aveți pămîntul și popolul român vă zice că proprietatea voastră este sfîntă și nimeni nu se va atinge de dînsa; însă și popolul român are munca sa și de aceea și el cere ca nici voi să nu vă atingeți de dînsa. Reacționarilor, au nu știți voi că pămîntul vostru fără de brațe, fără de munca popolului, rămîne neroditor și se înțelenește? Popolul român, oborînd Regulamentul, această șartă a privilegiului aristocraților, a oborît și relațiile ce avea muncitorul cu proprietarii pămîntului, prin urmare, cîmpiile se vor părăgini, starea voastră se va nimicnici, existența publică va suferi, foametea și sărăcia va domni pe pămîntul României, oh! să nu gîndiți de aceste: că, adică, numai voi veți suferi, iară popolul va merge pe tangenta ce a apucat. Nu, nu voiește popolul să curme relațiile ce are cu voi; el pune munca care fecundează pămîntul vostru. El simte că agricultura țării are să ia o nouă direcție, simte că de acum înainte pînea ce va mînca cineva în pămîntul României va fi o pîne produsă cu instrumente libere și cu dreptate. Ce este claca, care s-a oborît? Ea este un rezultat al tocmelii ce ați făcut, fără ca să-l întrebați, fără ca să o fi aprobat și el. Voi, aristocraților, ați zis în Regulament ca să dați popolului pămînt, și popolul să vă dea muncă; cît pămînt, cîtă muncă, cu ce prețuri să le dea, tot voi le-ați determinat; voi le-ați scris în Regulament, voi ați jurat pe această șartă, și voi aveți cuvînt ca să faceți aceasta, pentru că voi puneți la mijloc pămîntul.

Însă popolul care a pus munca nimic n-a știut din cele ce ați făcut voi, el n-a jurat pe Regulamentul vostru. Acesta l-a sărăcit, l-a tîmpit și l-a robit și de aceea popolul, după atîtea amaruri, s-a ridicat deodată cînd i-au formulat prietenii lui suferințele sale. Astăzi popolul e ridicat și Regulamentul călcat în picioare, pentru că Regulamentul cuprinde în sine robia, acolo unde trebuie să fie libertate.

Șarta popolului este mai dreaptă decît a voastră; ea dă libertate deopotrivă și muncitorului și proprietarului. Șarta

popolului nu se atinge de pămîntul vostru, precum Regulamentul s-a atins de munca săteanului.

De aceea, pre cît este de sfîntă proprietatea pămîntului, pre atît de sfîntă este și proprietatea muncii țăranului; prin urmare: claca, carea unea pămîntul cu munca, fiind regulată numai de o parte fără învoirea celeilalte, fiind consecrarea privilegiului și a monopolului, s-a oborît și a trebuit să se oboare prin articolul 13 din Constituție, care decretează emancipația clăcașului. Acest decret a nimicit sistemul despoitor de agricultură a țării și în locul lui popolul a cerut aceea ce-i trebuie lui, adică împroprietărire sau cultura mică, despre care cu alt prilej voi și tracta mai pe larg; voi însă, proprietarilor, în loc să căutați de pămîntul vostru, în loc să vă gîndiți serios la sistemul de agricultură ce aveți să îmbrățișați, în loc să așezați temelia culturii cei mari, care să vă îndoiască și să vă înzecească veniturile, în loc să dați mîna cu popolul, care fără voi poate călători pe calea bogăției, iară voi fără dînsul nimic nu puteți, în loc să îmbrățișați pe popol, pe acel ce l-ați strîmbătățit, cerînd armonia intereselor, cerînd ca să vă ierte și prevenind prin aceasta teribila lui răzbunare, poate și mai teribilă decît acea urmată în Galiția, voi, în loc să faceți toate acestea, în loc să vă uniți cu noi și să consolidați libertatea pentru voi și pentru popol, dreptatea pentru voi și pentru popol, sfințenia proprietății a pămîntului vostru și a muncii popolului, pierdeți timpul pe care ar trebui să-l întrebuințăm în dezbaterea organizației agriculturii țării, vă coalizați, voi, o mînă de oameni, împrotiva gloatei popolului, care pentru dînsul și pentru voi decretează dreptatea și frăția. Îndestul cu nedreptatea cu care l-ați apăsat, veniți în popol, nu fugiți de dînsul, el vă iartă păcatele voastre și ale străbunilor voștri, voi l-ați apăsat cînd erați toți tari și mari, popolul vă întinde o mînă de frate, cînd și el a ajuns a fi tare și mare, precum va fi totdeauna. Pînă acum, proprietarilor, întru nimica n-ați contribuit în purtarea sarcinilor Statului, ci numai v-ați folosit, căci munca singură plătește birul, ca una ce numai ea singură dă bogăția; iară proprietatea n-a contribuit întru nimic la binele public. Proprietarii franțezi la 1793 au spălat nedreptatea ce făcuseră popolului Franței, ca și voi popolului român, au spălat-o, zic, contribuind cu a treia parte

din venitul ei de atunci, și de atunci pînă acum în tot anul cu cîte o a șaptea parte din venit și încă nu sînt neamenințați de comuniști; iară voi, cari numai cît ați supt ca o lipitoare sîngele românului, voi cari, ca omizile, ați consumat florile și frunzele arborelui românesc, voi cari ați consumat numai fără să produceți, cari ați împărtășit numai fără să vă osteniți, voi cari ați înecat dreptul proprietății românului, încotro gîndiți să o apucați? Întoarceți-vă la minunata origine a naturii voastre, dați popolului aceea ce vă dă și el vouă, fiți drepți, înfrățiți-vă și declarați din parte-vă că munca proletarului este sfîntă, precum popolul declarează că pămîntul vostru este respectat și, prin urmare, jurați emancipația proprietății. În regimul libertății cultura mică a popolului va înflori, precum va înflori și cultura mare a proprietarului. Popolul devenind proprietar, devine plătind, răscumpărînd un petec de pămînt, răscumpărînd, zic, iară nu luînd, precum s-au luat cele zece milioane de pogoane de pămînt de popolul franțez cu o jumătate de veac mai nainte, însă și asupra acestui sujet mă voi întoarce. Popolul, devenind proprietar, va fi adevăratul patriot, căci *le sol c'est la patrie*. Aceasta popolul o va și face și cu voi și fără voi, cu frați de-ai voștri; popolul a făcut-o în Galiția, Ardeal și Ungaria. Acolo națiuni eterogene s-au înțeles în interesul comun al patriei și aici la noi românii cu românii să nu se înțeleagă? Cei ce nu vor înțelege vor rămîné afară, vor pribegi din loc în loc, din țară în țară, și pretutindenea vor fi defăimați, repulsați din lume, ca niște dușmani ai religiei și ai omenirii; iar cei ce vor înțelege interesul lor și al patriei, aceia vor fi cu noi, aceia vor căpăta bogății, drepturi mai mari decît cele strîmbe ce au cunoscut în robia în care au trăit pînă acum.

— *Proprietatea muncii și a pămîntului este sfîntă*

Apărut în *Popolul suveran*, an. I (1848), nr. 16 (6 august) p. 61 și 17 (9 august) p. 65.

Ion Ionescu de la Brad a condus, în timpul revoluției, Comisia proprietății. Revendicările țărănești au făcut obiectul unei adevărate campanii de presă a autorului: *Emancipația clăcașilor (Pruncul român*, nr. 36 și 38/1848), *Compte-rendu de lucrarea Comisiei (Popolul suveran*,nr. 25/1848) etc.

Reproducem textul din *Anul 1848 în Principatele române*, III, București, 1902, pp. 267–271.

RADU IONESCU (1832–1873)

Născut la București, studiază la Paris filozofia și literele; luptă pentru Unire (colaborator la *Dîmbovița* și *Independența*). Deputat și adversar al lui Cuza, este apoi agent diplomatic la Belgrad (1867). Volumul *Cînturi intime* apare în 1854, în 1861 colaborează la *Revista română*.

PRINCIPIELE CRITICEI

[...]

II

În universul nemărginit în mijlocul căruia ne aflăm, suntem încongiurați de o varietate infinită de obiecte și în două chipuri putem osserva raportul ce esistă între ele.

Cînd un obiect oarecare se află înaintea noastră, mai întîi simțurile noastre osservă forma particulară și individuală sub care ni se înfățișează; aceasta se numește simpla percepțiune a obiectelor de simțuri. Dar cugetarea serioasă nu se mulțămește numai cu acest rezultat al formei esterioare; inteligința noastră merge mai departe cu cercetarea sa și, după ce osservă pe fiecare obiect în parte, le dezbracă de forma lor individuală, caută un raport generale care

se află între mai multe obiecte de aceeași natură și care le leagă împreună și în chipul acesta ajunge la substanța intimă a lucrurilor, la legea lor, la o abstracțiune.

Între percepțiunea simplă a simțurilor, care ne face a cunoaște numai forma esterioară a obiectelor și abstracțiunea anevoie de pătruns a inteliginției, care ne înfățișează caracterele lor generali, găsim *artea* care ține, oarecum, mijlocul între aceste două chipuri estreme de a descoperi adevărul și a cunoaște universul care ne încongiură.

Artea se deosibește de percepțiunea simțurilor pentru că, după ce osservă un obiect, nu se oprește cu totul la adevărata sa realitate, dar la aparința sa plăcută, la forma sa frumoasă, fără a căuta dacă poate să fie folositoriu sau nu; se deosibește asemine de abstracțiunea inteliginției, de știința curată, fiindcă se interesează de forma particulară a obiectelor și osservă, studiază deosebitele lor caracterie spre a ne reprezinta pe fiecare sub cele mai plăcute și frumoase forme.

Astfel, artea, neoprindu-se nici la realitatea materială a obiectelor, nici la abstracțiunea științei, caută o aparință frumoasă, o imagine a adevărului, o formă a idealului, care poate esistă în nemărginita varietate a obiectelor de cari suntem încongiurați.

III

Toate producțiunile spiritului omenesc se pot împărți în două ramure principali: științele și artile.

Principiele ce trebuiesc osservate, atît în științe cît și în arti, spre a ajunge la scopul lor diferit, formează știința *criticei*.

Nu ne propunem aici a espune principiele cari sunt bazea criticei în științele pozitive și abstracte. Ne vom mărgini să vorbim despre critică în arti și mai cu seamă în acelea care intră în domeniul literariu.

Producțiunile în deosebite arti, din antichitate și din timpii noștri, sunt foarte multe și totdeauna au deșteptat curiozitatea și admirațiunea noastră. Mai multe genera-

țiuni s-au strecurat unele după altele; națiuni întregi au pierit; imperie întinse și tari au dispărut sub izbirile timpului; din atîta mărire și putere, din atîtea nenumărate secule acoperite de pulberea ruinelor, abia mai rămîne un nume, o suvenire. Dar producțiunile artii și creațiunile nepieritoare ale spiritului omenesc au învins urgia neîmpăcată a timpului, au străbătut secule și generațiuni și sunt încă și astăzi, după mii de ani, pline de viață, de frumusețe și de strălucire. Și astăzi, încă, rămășițe prețioase din monumente mari și majestuoase, sculpture ce respiră și astăzi o viață și o perfețiune ce nu s-a mai putut imita, o poezie sublimă prin caracterele sale mari și energice, prin descripțiunile și trăsurele sale grandioase, prin pateticul său dulce și naturale; acele mari opere de elocuință cari reînviază înaintea noastră cu o putere magică națiuni și oameni, cu amorul lor cel putinte pentru patrie și libertate, cu luptele lor mari și eroice, cu pasiunile și defectele lor; toate aceste creațiuni mari și sublime ale artii și astăzi sunt pline de viață; ele singure ne vorbesc despre timpuri și oameni ce nu mai esist și deșteaptă în sufletul nostrul admirațiunea cea mai mare, entuziasmul cel mai viu.

La vederea acestor nepieritoare creațiuni ale geniului omenesc nu suntem, oare, datori a ne întreba pentru ce au ele acest caracter de viață și majestate? Prin ce mijloace au putut să dobîndească această putere încîntătoare ce deșteaptă admirațiunea și entuziasmul? Cari sunt principiele și regulele ce au urmat ca să ajungă la un asemine grad de perfecțiune și sublimitate?

Iată care este misiunea criticei superioare.

Avem înaintea noastră o producțiune artistică, o dramă; ce regule trebuie să osservăm în cercetarea și judecarea acestei opere? Cari sunt elementele necesarie pentru creațiunea unei drame? Pe ce principie trebuie să se întemeieze dezvoltarea acestor elemente de unitate, de caractere, de acțiune și cum a ajuns critica să găsească aceste principie assolute? Sunt, oare, aceste principie o invențiune capricioasă, care se schimbă după oameni, sau sunt așezate chiar în operele antice și sublime, admirate de atîtea secule?

Două metode esist în critică spre a găsi aceste principie pe care trebuie să se întemeieze orice creațiune artistică.

O metodă istorică, bazată pe analize, care, după un studiu serios și profund al deosebitelor producțiuni ale artii, cunoscînd regulele osservate în acele capete d-operă, ajunge a stabili niște principie assolute în orice arte. Altă metodă consistă de a căuta mai întîi caracterele cele mari ale artii, a se urca deodată la ideea frumosului, care este scopul oricărei creațiuni artistice și a deduce principiele pe cari trebuie să se întemeieze orice artă.

Fiecare din aceste metode are meritele și însemnătatea sa; fiecare, pe o cale deosebită, ajunge la același rezultat folositoriu pentru arte; dar cea mai bună metodă este aceea care poate reuni pe acestea amîndouă; și adevărata critică superioară este aceea care, pe lîngă studiul serios al deosebitelor opere artistice, pe lîngă dezvoltarea gustului necesariu spre a le aprețui, ar uni și cugetarea filozofică pentru a cerceta principiele artii și a înțelege frumosul în sine.
[..]

V

Care este acum scopul artii? Găsim în privința aceasta mai multe opiniuni în deosebiții autori care au scris pe larg despre arti. Acea care este mai răspîndită și primită mai în toate teoriele artii este imitațiunea. Mulți au și dat această definițiune generală: *artea este imitațiunea.*

Dacă însă artea s-ar mărgini numai în imitațiune, ar cădea de la adevărata înălțime a misiunii sale și ar pierde adevăratul său caracter de originalitate și creațiune. Dacă își propune a imita cu fidelitate toate obiectele care ni se înfățișează în natură, sau ajunge la un realism care nu ne-ar interesa nicidecum, căci nu este tot frumos în natură; sau nu poate izbuti în încercările sale ostenitoare, căci cele mai bune copie ale sale vor fi totdeauna inferioare grandiosului original al naturei.

Sunt unii cari supun imitațiunea la o regulă, îndatorind-o a căuta în natură numai obiectele cele frumoase, dar această alegere nu mai este o adevărată imitațiune și nu poate

fi condusă numai de gust, căci gusturile sunt multe și deosebite și cari ar fi atunci principiele generali pe cari trebuie să întemiem regula ce trebuie să urmeze artea în imitațiunea naturei.

Artea este una din manifestările spiritului omenesc și trebuie să esprime ideile pe cari ni le reprezintă sub imaginile și formele cari le găsește în natură. Și aceste forme nu le reproduce în adevărata lor realitate, așa cum se înfățișează în natură; artea le preface, le apropie de un tip mai perfect și mai curat, de un ideal care essistă în sine. Atunci putem zice cu dreptate că producțiunile artii sunt creațiunile geniului omenesc.

Un obiect ni se înfățișează în natură sub felurite și variate forme, avînd fiecare o parte de frumusețe a sa. Din această varietate de forme, reunind frumusețile ce găsește în fiecare, artea își formează un ideal care, cum zice Cicerone, nu se poate percepe nici de ochi, nici de ureche, de nici un simț, dar pe care îl coprindem numai prin cugetarea și mintea noastră. Așa adevăratul scop al artii este reprezintarea idealului care este cea mai înaltă espresiune a frumosului, cea mai mare perfecțiune a frumuseței ce esistă în natură. Acest ideal al frumosului este singura sorginte în care artea trebuie să caute inspirațiunile sale; el înalță sufletul nostru într-o regiune divină la impresiuni încîntătoare și de fericiri mai curate decît cele ce simte în realitate; acest ideal deșteaptă în noi cele mai mari simtimente ale sufletului omenesc: amorul pentru adevăr, entuziasmul pentru bine, admirațiunea pentru frumos.

Toate operele cele mari ale artii cari au deșteptat entuziasmul mai multor secule au avut fericirea să ajungă, prin puterea geniului, la espresiunea acestui ideal care esistă în sufletul oricărui mare artist și despre care putem zice, ca Cicerone: „cu toate că nu vedem nimic mai perfect decît statuele lui Fidias, în genul acela, putem însă a cugeta altele mai frumoase. Și acel artist, cînd făcea statua lui Joe sau a Minervei, nu privea pe nimeni a-i lua asemănarea. Dar avea chiar în mintea sa oarecare imagine de o rară frumusețe, pe care, privind-o și ațintîndu-o, pentru asemănarea ei îndrepta artea și mîna sa."

VI

Acestea sunt principiele pe cari se întemeiază critica, căutînd realizarea lor în orice producţiune din domeniul artistic şi literariu.

Critica vine de la o vorbă grecească şi însemnează a judeca. Una din formele cele mai naturali ale spiritului nostru este judecata şi toate cunoştinţele ce dobîndim sunt rezultatul acestei lucrări a inteligienţiei. Prin ajutorul criticei, care este judecata raţiunii noastre, a ajuns omenirea la toate progresele admirabili ale timpilor moderni; a dobîndit cunoştinţa esistenţei şi superiorităţii sale în mijlocul fiinţelor cari o încongiură; a cunoscut adevăratul scop la care tehnica să ajungă după îndelungatele sale lupte; s-a emancipat de jugul superstiţiunilor religioase din veacul de mijloc, cari o condamnaseră într-o adîncă neştiinţă şi obscuritate; şi, în fine, după dezvoltarea sa treptată, a putut descoperi legile eterne care guvernează universul, cauzele nenumăratelor fenomene cari se reproduc în natura fizică şi principiele cele mari de morală cari trebuie să domine în desfăşurarea activităţii sale şi în toate raporturile sale sociali.

Istoria ne dovedeşte aceste mari rezultate ale criticei. Astfel vedem că critica, după mai multe secule de lupte, de suferinţe şi de martiriu, voind a mîntui adevărata credinţă de abuzurile, superstiţiunea şi neomenoasele cruzimi care o înfăşurase despotismul, a izbutit a da conştiinţei şi cugetării libertatea însemnată de a se manifesta şi a se bucura de drepturile lor. Progresul ce a dobîndit omenirea după triumful criticei prin reforma religioasă este nemărginit.

După acest triumf însemnat, critica a început să atace despotismul politic, care făcea pe oameni o turmă de sclavi fără libertate, fără voinţă, fără drept. Puterea assolută care n-avea altă lege decît voinţa nemărginită, de multe ori degenerată într-o tiranie şi cruzime sălbatecă, fu îndelung izbită în cele mai adînci fundamente ale sale şi conştiinţa publică începu să se deştepte, să cunoască adevărata sa mizerie şi să caute a dobîndi libertatea politică care izbutise a fi înţeleasă. Atacurile numeroase şi ener-

gice, criticele curagioase și luminile răspîndite de Montesquieu, Rousseau și Voltaire pregătiră și aduseră revoluțiunea cea mare franceză de la 1789, care înalță drepturile omului și libertatea timpilor moderni pe ruinele vechiului despotism al trecutului.

Aceste mari și memorabili lupte erau pregătite și foarte mult ajutate de nouăle rezultate dobîndite de critică. Amorul și pasiunea pentru știință și frumos împinseră pe unii oameni, coprinși de aceste nobili sentimente, a-și petrece viața întreagă în tăcere și singurătate cu manuscriptele antichității, ce fură aduse în Europa prin luarea Constantinopolii. Aceste manuscripte fură căutate cu pasiune, copiate și studiate cu devotament, esplicate și comentate cu o răbdare admirabile. Răspîndirea acestor manuscripte și numeroasele note cu cari era însoțite deșteptă cugetarea, deschise un cîmp întins activității sale, aducîndu-i o mare avuție de idee și cunoștințe nouă. Antichitatea, stinsă sub pulberea multor secule, fu mișcată, însuflețită de devotamentul religios al acestor oameni venerabili. Minunata descoperire a imprimeriei dete cea mai mare întindere acestei lumi nouă și nemărginite de idee, cari dobîndiră o adevărată putere prin răspîndirea lor și avură cea mai mare influință asupra emancipării și dezvoltării spiritului omenesc.

Literaturile antice, greacă și romană, aruncară o lumină neașteptată și mîntuitoare care schimbă cu desăvîrșire fața lumii. Critica, printr-o lucrare laborioasă și erudită, culese deosebitele teste, le compară între ele și nu cruță nici o osteneală, nici un sacrificiu spre a deprinde pe oameni cu civilizațiunea antică.

Prin această largă și folositoare lucrare, critica ajunse a însufleți literatura clasică, a dezvolta gustul, a răspîndi amorul studiului și a înavuți spiritul. După aceste rezultate întinse, cugetarea își mări cercul cunoștințelor sale și se manifestă sub toate formele sale. Astfel se dezvoltară deosebitele ramuri ale criticei: critica morale, care cercetează acțiunile omenești, caută cauzele care le produce și le supune la direcțiunea conștiinței noastre, învățîndu-ne principiele cari trebuie să ne conducă în viață; critica istorică, care, prin studiul și esplicarea numeroaselor fapte ale vieței popululor în deosebitele evenimente prin cari

au trecut, ajunge la legile generali care regulează destinatele omenirii în mersul ei către viitoriu; critica politică, care discută instituţiunile publice, arată adevăratele principie pe cari trebuie să se întemeieze guvernele spre a duce pe naţiuni la prosperitate şi pune marginile autorităţii în respectul libertăţilor politice; critica ştiinţifică, care, prin compararea şi apreţuirea diferitelor sisteme, supuind rezultatele lor la legile logicei şi la faptele osservaţiunii şi esperienţei, arată ştiinţei calea cea mai bună spre a ajunge la adevăruri assolute; critica artistică, care judecă producţiunile sculpturei, picturei, muzicei, arhitecturei după principiele ce trebuie să osserve orice arte în dezvoltarea sa; şi critica curat literarie, care cuprinde toate producţiunile spiritului în deosebitele sale manifestări şi a căria înaltă misiune este de a căuta în fiecare espresiunea acelui ideal care mişcă şi înalţă sufletul nostru pentru cugetări înalte, pentru simtimente generoase şi pentru fapte mari.

[..]

IX

Critica este forma cea mai însemnată a raţiunii şi dovedeşte libertatea intelectuale. A cerceta producţiunile spiritului omenesc în toată varietatea lor, a studia progresul treptat al ideilor şi influinţa lor asupra civilizaţiunii, a întemeia principie şi reguli generali cari trebuiesc osservate pentru a descoperi nouă adevăruri şi a se feri de a cădea în rătăciri, pentru a se conduce în diferitele creaţiuni şi a ajunge la oarecare perfecţiune, iată un cîmp foarte întins pentru activitatea criticei şi o misiune foarte înaltă.

Dar ca să ajungă la aceste rezultate însemnate, ca să răspunză misiunii sale, adevărata critică superioară — printr-o cugetare adîncă, prin lunga privire a grandiosului spectacol al naturei, prin studiul serios al civilizaţiunii popululor şi al legilor spiritului omenesc, îşi formează o sistemă generale şi teorie neschimbate, întemeiate pe cugetare şi pe osservaţiune. Spre a judeca o producţie oarecare, critica trebuie să aibă înainte-i principie pe cari să întemeieze toate

cercetările și apreţuirile sale; căci nu este destul a esprima asupra unei opere impresiunile sale personali și a o judeca numai după simtimentul său; aceasta nu este critică, nu are nici o însemnătate și nu aduce nici un rezultat folositoriu.

Critica trebuie să aibă un ideal, un tip intelectuale mai presus de toate lucrurile care esist. Este cu putinţă să nu dea natura, în realitatea sa, acele creaţiuni sublime ale artei antice care în toţi timpii au deșteptat entuziasmul generale? Nu esistă în realitate acele tipuri de frumuseţă și perfecţiune pe cari le admirăm în creaţiunile spiritului, înfășurate într-o strălucire divină. Critica, prin osservarea deosebitelor frumuseţi ale realităţii, prin meditările spiritului, își formează o imagine vie a frumosului ideale către care înalţă și comparează producţiunile geniului omenesc.

Astfel critica nu trebuie să considereze ca regule în judecata sa nici gustul său particular, nici ideile sale proprie. Mai presus de orice consideraţiuni personali, fără a se închide într-o sferă mărginită de idei și conștiinţe lipsite de modeluri mari de comparaţiune, trebuie să se ridice la principiele assolute, stabilite de geniurile cele mari și de o cugetare înaltă. C-o judecată solidă și adîncă, cu o logică întemeiată pe adevăr, c-o imaginaţiune vie și regulată, cu sentimentul gustului dezvoltat, critica esaminează orice operă fără altă pasiune decît acea a frumosului, arată calităţile și meritele sale adevărate fără a le ascunde sub niște ușoare efecte, espune adevărata teorie a artei, face dintr-o asemine lucrare profundă și serioasă o învăţătură folositoare pentru dezvoltarea arţilor și literelor, încuragiază încercările talentului începătoriu și-i arată calea adevărată ce trebuie să urmeze și, recunoscînd geniului toată libertatea de care au trebuinţă, îl ajută a se ridica în creaţiunile sale către idealul etern.

Rezultatele folositoare ale criticei sunt foarte însemnate prin răspîndirea ideilor și cunoștinţelor, prin formarea unei judecăţi drepte, prin dezvoltarea gustului și prin deșteptarea simtimentelor nobili și generoase. Esaminînd deosebitele opere literare, critica superioară și bogată pe principiele assolute ale artei ne espune toate avuţiile celor mai însemnate producţiuni ale inteligința omenești, în toate manifes-

tările sale; ne arată tipurile mari de frumuseţe şi de perfecţiune ce coprind, caracteriele cele mai înalte, simtimentele generoase şi pasiunile nobili; ne face să le înţelegem, să le admirăm şi să ne folosim de învăţămintele ce putem găsi în aceste creaţiuni; şi, prin esplicarea lor elocintă, deschide înaintea noastră o lume nouă de idee şi de cugetări şi ne insuflă simtimentele mari pentru bine, pentru adevăr, pentru frumos.

Cînd critica ne face a cunoaşte deosebitele literature ale naţiunilor şi a le preţui după adevărata lor însemnătate, ajungem a cunoaşte asemine dezvoltarea unor idei la mai mulţi populi, influinţele ce au avut asupra lor şi legătura comună ce stabileşte între dînşii. Precum găsim în politică epoce în care triumful unui nou principiu pătrunde la toate naţiunile şi produce pretutindeni aceeaşi revoluţiune în idei şi în credinţe, asemine vedem şi în literature epice cînd toate producţiunile spiritului esprim aceleaşi simtimente şi aspiraţiuni. Cînd critica va izbuti să facă cunoscute tutulor deosebitele literature, mişcarea generale între idei va pregăti şi va forma unitatea spiritului omenesc; şi atunci această unitate de idei, de simtimente şi de trebuinţe comune va întemeia cu desăvîrşire între populi solidaritatea politică, care este cel mai mare interes al timpilor moderni pentru prosperitatea fiecărei naţiuni.

[...]

— *Principiele criticei*

Apărut în *Revista română*, an. I (1861), nr.2, pp. 116—132.

Reproducem fragmentar textul din *Revista română*, loc. cit.

MIHAIL KOGĂLNICEANU (1817–1891)

Născut la Iași; învață în casă cu Gherman Vida, la Cuénim; din 1834, la Lunéville, în Franța, apoi la Berlin (1835–1838), unde scrie primele studii. Întors în țară, editează *Dacia literară* (1840), este codirector al Teatrului Național (1840), deschide cursul de istorie națională (1843), editează cronicile Moldovei (1845–1852). În exil, după revoluție, ajunge fruntașul unioniștilor (editează *Steaua Dunării*–1855) și, după Unire, inspiratorul principalelor reforme ale lui Cuza (al cărui prim-ministru este în 1860–1861 și 1863–1865). Ministru de externe în anul independenței (1877) și ministru la Paris (din 1880). Membru al Academiei Române. Istoricul Kogălniceanu a unit principiile luministe cu cele ale școlii istorice romantice, luptînd pentru modernizarea capitalistă a României. Opere literare: prefața la *Dacia literară*, schițe de moravuri (*Adunări dănțuitoare* — 1839 și *Fiziologia provințialului la Iași* — 1841), începutul de roman *Tainele inimii* (1850); scrieri istorice și sociale: *Histoire de la Valachie* (1837), *Rumänische oder walachische Sprache und Literatur* (1837), *Esquisse sur la langue et les moeurs des cigains* (1838), prefața la *Letopiseți* (1852), discursuri parlamentare etc.

DEMIDOFF ÎN BANAT, VALAHIA ȘI MOLDAVIA INTRODUCERE

1

Din zi în zi prințipaturile noastre țintesc mai mult luarea-aminte a politicilor și a literaților. Cei dintîi caută să ne pregătească o soartă mai bună, sau mai ră, una și alta după interesurile și patimile lor. Cei de al doile sunt mai neinteresați. Caută în noi nouă facturi, nouă idei, nouă uimiri, nouă sujeturi de științe sau de petrecere. Unii se înalță pe vîrfurile Carpaților, sau se scoboară în adîncurile văilor, ca să afle tainele pămîntului, ca să învețe însușirile plantelor, ca să descopere bogăția văilor noastre, încă vergure, ca să reproducă pe pînză sau pe piatră frumoasele noastre situri, alții petrec nopți întregi pe manuscripturile noastre, ca să se convingă că noi am avut vremi frumoase, eroi nebiruiți, bărbați mari și făcători de bine, și pe urmă să arăte în fața Europei mîndrele figuri a lui Alexandru cel Bun, a lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, trilogie minunată de bunătate, mărire și vetejie. Alții se mărginesc numai cu învățarea stărei noastre de astăzi și cu băgarea de samă a năravilor noastre, atît de stricate în orașe, atît de nevinovate în sate. Alții, în sfîrșit, se mulțămesc într-o trăsură largă și comodă, să lese în urmă-și mirositoarele noastre șesuri, să treacă îmbelșugatele noastre ape, roditoarele și romanticile noastre cotunuri și, apoi, întorcîndu-se în patria lor, să păstreze de noi o suvenire, confuză dar neștearsă, de plăceri și de senzații necunoscute în civilizatele lor țări.

Noi, și unora și altora, trebuie să le fim cunoscători, și cu atît mai mult că toți au început a ne da dreptate, că toți cunosc că în noi este ceva mare, ceva statornic, pre care nici vremea, nici nenorocirile nu ni l-au putut smulge, și că ne trebuie numai un bărbat mare, ca să fim iarăși un popor mare.

A trecut vremea aceea și nu se va mai înturna, cînd un Filstih, cînd un Sulțer[1], cînd un ticălos convențional ca Carra[2] îndrăznea a ne ocărî, fără rușine, înaintea Europei... Și pentru ce? Pentru că n-am știut a lăuda micele lor patimi,

pentru că n-am știut a ne pleca genunchele înaintea auritului vițel a mîndriei lor... și noi tăcem?

Mulți franțezi de talent s-au îndeletnicit în anii trecuți cu starea politică, morală, comerțială și literară a noastră. Teascurile din Paris mai în toată luna publică cîte o scriere nouă asupra prințipaturilor. Un autor de merit, neamț, sub literele F.W.L., a dat la lumină, prin jurnalul „Didascalia", un roman întreg asupra lui Mihai Viteazul, această figură largă și măreață care domnește în istoria Țării Românești. Mich. Czaykowski, unul din cei mai însemnați autori a literaturei polone, s-a împrumutat cu multe din întîmplările și legendele noastre pentru compunerea frumoaselor sale romane; unul din ele reproduce viața romantică a lui Cîrjaliu. Această scriere, îndată după publicația sa, s-a tradus în limbile franțeză și germană.

Luare-aminte a rușilor la tot ce se atinge de noi este cunoscută obștește. În „Almanahul Odesei" pe anul 1840*, un autor umoristic, cîteodată și prea satiric, și-a împrumutat însuși numele de la noi — Radul Curălescu — spre a scrie pre Tundza sau Tunsul, tîlhariul muntenesc.

Și cîți poeți mari și mici se îndeletnicesc cu noi? Lamartine adresă ode către tinerele moldovence, Lavitschnigg sărbează prin versuri dulci ca mierea frumusețele Florei, florărița romăncă**. Mai multe din cele mai frumoase compuneri a lui Pușkin cuprind sujeturi din obiceiurile și întîmplările românești.

Și, în sfîrșit, să venim la d. A. Demidoff, cel mai mare a nostru partizan, fără însă a ne cruța cînd suntem vinovați. Întovărășit de o societate întreagă de învățați și de artiști streini, el a făcut în vara anului 1837 o călătorie științifică prin țările noastre și, înturnîndu-se în patria sa, a publicat suvenirile și recercările sale, într-o carte care este scrierea cea mai însemnată pentru noi, pentru că cuprinde priviri înalte, un mare prieteșug pentru noi și, ce este mai mult, iubirea adevărului.

Cînd în *Introducția Daciei literare* noi am zis că vom publica traducții cît se poate mai rar, prin aceasta n-am înțeles că vom trece sub tăcere și acele scrieri streine care se

* Almanah Odeskii na 1840 godî, Odessa, vî garodskoi tipografii (n. a.).
** Vezi *Telegraful Daciei* a acestui număr (n. a.).

ating de noi. Noi am vrut numai să zicem că tot ce nu va fi românesc și pentru români nu va intra în coloanele foaiei noastre și că nu vom da niciodată traducții a cărora sujeturi să ne fie streine și prin urmare să n-aibă un interes național. Scrierile însă care vorbesc de noi, de istoria noastră, de obiceiurile noastre, deși compuse în alte limbi, se cuvin cu dreptate *Daciei literare*.

Așadar foaia noastră, din cînd în cînd, va reproduce traducerea celor mai frumoase din asemine scrieri atît de interesante pentru noi. Pentru acum vom da vro cîteva fragmente din călătoria d. A. Demidoff. În alt număr, vom publica pre Tunsul sau Tundza ce ni s-a trimis de cătră d. A. Donici, traducătorul *Ţiganilor* lui Pușkin.

2

Ca o neapărată înainte-cuvîntare, trebuie să arătăm cetitorilor noștri, că d. Demidoff este mai puțin mulțămit de Moldavia decît de Valahia. Această nemulțămire de care, *par paranthèse*, ne pare foarte rău, nu vine din pricina că noi românii din Moldavia înțălegem și prețuim mai puțin decît frații noștri de dincolo de Milcov ce este bun și frumos. Nu; noi, ca și ei, avem aceeași dorință de a spori, aceleși virtuți, aceleși vițiuri. Nici unii, nici alții nu suntem mai buni sau mai răi.

Pricinile însă care au nemulțămit pre d. Demidoff au fost dintîi ploaia care i-a îngreuiat tot drumul și al doile priimirea ce, după socotința d-sale, i s-a fost făcut cam *cavalièrement*... Boierii noștri, oameni pozitivi dacă s-au mai dat, s-au îngrijit prea puțin să-i gătească palaturi de marmure, prînzuri alese și baluri încîntate. D. Demidoff a venit numai într-un țel științific și de aceea a pricinuit așa puțină senzație. Noi știm că ocîrmuirea noastră a făcut toate cele după putință, ca d-lui să se placă în capitalia noastră. D-lui însă este cam greu la drum. Într-o țară ca a noastră, care de abia se odihnește de lungele sale suferinți, cum poate cineva găsi palaturi de marmură, mese de cristal, tacîmuri de aur și, în sfîrșit, confortul englezesc pre care de abia am început a-l cunoaște din nume?

Pe de o parte ne pare foarte rău că d. Demidoff ne-a lăsat nemulțămit; noi punem un preț foarte mare la estima d-sale, un bărbat carele este cunoscut în toată lumea ca un învățat și făcător de bine, și carele n-a venit în țările noastre decît să se bucure de fericitele noastre înaintiri și să se mîhnească de tristele noastre înapoiri. Pe de altă parte însă, nu putem a nu ne opri de a face întrebarea, de unde vine această pretenție a străinilor ca îndată la venirea lor să le dăm casele, mesele, cinstirile noastre? De unde vine? Din scîrnavul obicei ce am luat de o bucată de vreme de a ne extazia înaintea orișicărui vînturatic străin.

A fost o vreme cînd am fi preferat să ne dăm bucățica din gură decît să suferim ca un străin să lasă țara noastră nemulțămit. Aceasta am face-o și astăzi, însă numai pentru d. Demidoff. Acest înalt călător este din numărul acel mic a străinilor care vin în țările noastre numai cu un simțiment nobil. Însă în vremea acea, ospitalitatea era la români o virtute, astăzi este un vițiu de căpitenie; atunce era o însușire națională, astăzi este o disprețuire a naționalității. Strămoșii noștri, în adevăr, priimea pre străini, îi îmbrățoșa, ușa lor era totdeauna deschisă nemernicului și drumețului, fără a-l întreba cine este, de unde vine. Însă ei nu împingea pre compatrioții lor, nu arunca tot ce este pămîntean pentru ca să alerge, cum facem noi, după mode, obiceiuri și oameni străini. Era mîndri de naționalitatea lor. Astăzi s-a schimbat cu totul starea lucrurilor. O abnegație de naționalitate domnește obștește și în toate. Numai cele străine sunt bune, frumoase și plăcute. Cele vechi, cele strămoșești, cele pămîntești, sunt toate abuzuri, catahrisuri, obiceiuri varvare.

Rolul străinilor a venit astăzi. De vre dar cineva să-și facă cariera, de vre să se îmbogățească, să-și lepede neamul, să-și uite limba, să se facă arman, sîrb, jidan și mai ales franțuz. O, atunce, numai la auzul neamului său, porțile celor mari a pămîntului îi vor fi deschise, masa lor îi va aștepta, punga lor îi va ajuta. Fieștecare din boierii noștri îi va fi protector, fieștecare îl va lăuda, îl va sprijini, se va bucura de cariera sa. Străinul, mai ales fiind franțez, trebuie numai să dorească, pentru ca toate să i se împlinească. Iară de bietul român, vai de dînsul; moare de foame chiar în patria sa; pentru că boierii noștri, după multe

mijloace, îi pun îndată la pansion ca să învețe franțuește. Pentru românește n-au trebuință, vor învăța-o de la țigani. Numai acei ce n-au închipuiri de a învăța o altă limbă, numai acei vorbesc astăzi românește, cetesc astăzi cărți românești, dacă știu a ceti. Pilduirea după cei mari este în toate; de aceea caracterul național nu se poate mai bine înțelege decît dintr-un proverb cunoscut de toți: P... etc.

Un autor franțez, numai să aibă puțin merit și multă șarlatanerie, este cetit de la un pol la altul, tradus în toate limbele. Toate drumurile îi sunt deschise. Cinstiri, răsplătiri naționale, posturi, bogății, slavă, toate le are; se poate apropia pîn' de treptele tronului. Pe lîngă al lor, cîmpul nostru este mic, de neînsemnat! Scriem într-o limbă necunoscută altor nații civilizate, pentru un public așa de mic, încît nu se poate numi public, netrecînd peste întîi sută, scriem, și, dacă vroim să ne publicăm scrierile, trebuie să facem prenumerații, adecă să cerem un fel de pomană spre a le tipări. Și, după ce le publicăm, ce răsplătiri avem sau putem aștepta? Nimică, pentru că fama nu are încă trîmbițe pentru noi, sau mai bine pentru că urechile publicului sunt surde pentru producțiile literare ieșite în pămîntu său. Fericit acela care-și poate scoate măcar jumătate din cheltuielele tiparului. Literatura noastră la ce cinsti, la ce reputație, la ce bogăție duce? Care literator român, și sunt mulți ce au merit, s-a îmbogățit, și-a făcut vreo carieră numai prin producțiile sale? Nici unul. Mare, dar, trebuie să fie curagiul nostru pentru că încă muncim cînd nu vedem nici un fel de răsplătire pentru muncele noastre. În inima omului este totdeauna un fond de interes; fieștecare așteaptă vreo mulțămire pentru lucrul său. Cînd oare vom ave-o și noi? Astăzi, dinpotrivă, acel ce se deosăbește prin idei mai înalte, acel ce spune adevărul și vra să arăte vrednicia neamului este prigonit, adus în deznădejduire.

Cîte triste pilde avem de aceasta; cîți autori, cîți poeți, tineri, plini de merit și de viitor, au murit sau și-au părăsit drumul prescris de către natură, numai pentru că, în patria lor, n-au găsit nici slavă, nici acea *aurea mediocritas*, ce fieștecare scriitor, zice Horație, ar trebui s-o aibă, nici măcar pînea de toate zilele. Ionică Tăutul moare în ticăloșie departe de patria sa, în Țarigrad, la vrîsta de 25 de ani, moare în deznădejduire că scrierile sale atît de frumoase s vor

pierde cu dînsul. Cîrlova în cea mai fragedă vrîstă ne părăsește și moare, lăsîndu-ne numai vreo cîteva schintee a geniului său, dovezi nemuritoare de ce ar fi putut să facă. A. Hrisoverghi, bat de slavă ca un adevărat poet, văzînd că în vremea de față nu este slavă pentru a fi poet român, se face om de lume, curtizan de muieri, și după ce vede că nu poate fi slavă întru a înșăla niște slabe femei, se duce dintr-acest cer plin de draci. D. Scavinschi, suferind de foame, neavînd cu ce-și mulțămi nevoile zilnice, se otrăvește și moare ca un alt Gilbert[3]. Ș-apoi mai zică încă lumea că literatura românească n-a avut martirii săi, carii și-au plătit cu zilele mica slavă ce n-au putut-o cîștiga în viață, și au dobîndit-o de abia după moarte.

Și acei carii mai trăiesc, ce răsplătire, ce încuragiare pot aștepta pentru muncele lor, cu atît mai vrednice de lăudat, că sunt neînteresate? Nimică și nimică, căci sunt români, căci vreu binele și nu sunt străini.

Dar să lăsăm aceste triste idei la care durerile de față ne-au adus. Să lucrăm, să muncim cu slaba nădejde, că poate vor fi odată și pentru noi timpuri mai fericite, și să ne întoarcem iarăși la d. Demidoff.

— *Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia Introducere*

Apărută în *Dacia literară*, an. I (1840), n-rele 2 (martie-aprilie), pp. 135—141 și 3 (mai-iunie), pp. 408—420. Opera lui Anatol Demidoff se intitulează *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1840, avînd o primă variantă epistolară intitulată *Esquisses d'un voyage dans la Russie meridionale et la Crimée*, Paris, 1838. Lucrarea scriitorului rus se încadra tradiției relațiilor de călătorie, care subliniau contrastele din Principate: Wilkinson (*An account of the principalities of Walachia and Moldavia*, London, 1820), François Racordon, Saint-Marc Girardin, Stanislas Bellanger (*Le Kéroutza*) etc.

Reproducem integral textul din M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. Dan Simonescu, ed. II, Buc.,

E. S. P. L. A., „Biblioteca pentru toți", 1956, pp. 169–179.

1. *Sulzer, Franz Joseph:* istoriograf elvețian, chemat în țară de către Al. Ipsilanti, autor al cărții *Geschichte des Transalpinischem Daciens.*

2. *Carra, Jean François Saint-Cyr* (1756–1834): general francez, ambasador la Constantinopol; a îndeplinit misiuni în Muntenia.

3. *Gilbert, Nicolas-Joseph* (1751–1780): poet francez satiric *(Secolul XVIII, Apologia mea* etc); s-a creat în jurul numelui său legenda — falsă — a poetului mort în mizerie.

CRITICA

His ego gratiora dictu esse scio; sed me vera pro gratis loqui, et si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere, quirites; sed multo malo vos salvos esse, qualicumque ergo me animo futuri estis.

TITUS-LIVIE

DOCHIA ȘI TRAIAN

dupre
zicerile populare a românilor, cu itineralul muntelui Pionul de aga G. Asachi, mădular a mai multor academii — Compunere românească și franțuză. — Eșii, la Institutul Albinei, 1840.

Nepărtinitoarea critică ce în n. 1 și 2 a acestii foi am făcut asupra tabloului ce înfățoșează pre Alexandru vodă primind corona rigală, mi-au tras un răspuns nemeritat din partea d. agăi G. Asachi, întovărășit de o scrisoare defăimătoare pentru *Dacia literară*, iscălită de d. Hoffmann, carele, din neștiința limbei, se vede că au luat laudele ce-i dam în loc de ocări. Lesne mi-ar fi să răspund acelui articol cuprins în n. 23 a *Albinei românești*. Însă din asemine răspunsuri și contrarăspunsuri s-ar pricinui niște vrăjbi urite, ce în puțin s-ar schimba în atacuri personale. Aceasta nu este nicidecum scopul meu; pentru că mai înainte de toate vreu să rămîn credincios făgăduinței ce am făcut în introducția *Daciei*, de a nu primi niciodată în coloanele ei discusii ce ar putea să

se schimbe în vrajbe; încă odată mai zic, literatura noastră are trebuință de unire, iar nu de dezbinare. Aceasta voi dovedi-o și în faptă depuind jos tot resimtiment[ul] iscat prin acel articol și ascultînd numai glasul conștiinței ce-și zice că d. aga G. Asachi este bărbatul acela care în vremi grele s-au strădănuit pentru luminarea neamului său, că d-lui este acel carele pentru literatura Moldavii(i) au făcut singur mai mult decît toți moldovenii împreună și că, prin urmare, trebuie să-l cruțăm însuși cînd d-lui nu ne cruță. Nemulțămire ar fi din partea noastră cînd am ațița chiar dreaptă polemică împrotiva d-sale, polemică din care nu poate ieși decît vătămarea literaturei noastre. Povățuit dar de această conștiință, prefer să trec cu vederea cele trecute și să-mi aduc aminte numai de meritele d-sale. Nimene mai mult decît mine nu prețuiește slujbele d-sale agăi, nimene nu cunoaște mai mult cîte jărtfe au făcut pentru propășirea și înflorirea literaturei principatului nostru. Cu d-lui dar doresc a trăi în pace și niciodată nu voi rădica condeiul asupra d-sale. Însă cu aceasta nu zic că voi avea totdeauna aceeași socotință cu d-lui. Dar oricît să ne deosebim în opinie, oricît să fiu de o altă părere, niciodată nu mă voi depărta de tonul respectuos ce i se cuvine. Critica mea va fi o adevărată critică, adecă va lăuda în conștiință ce este bun, va descuviința ce este rău, va înlesni propășirea literaturei, nu o va împiedeca. Totdeauna moderația va prezida la judecățile ei. Prin asemine critică, prin asemine discusii în credință, mărginite în hotarele moderației s-ar cinsti și autorii și literatura; și într-acest chip s-ar putea uni pacea și adevărul, lucru greu în lumea aceasta. Într-alt chip, am fi nevrednici de a fi redactori unii foi românești, dacă ne-am întrebuința pana spre a ni mulțămi patimi personale, simtiment ce nu este nicidecum în mine. Încă o dată, doresc a trăi în pace cu d. aga Asachi.

Însă tot acea conștiință, tot acel simtiment de dreptate ce mă face a prețui meritele d. agăi, îmi poroncește ca judecățile mele literare să fie întemeiete pe adevăr și că adevărul să-mi fie singurul idol. *Dacia* nici nu este nici nu vrea să fie simbrietă de nimene, pentru ca să aibă trebuință a mări vițiul, a serba mîndria și proclețenia, a lăuda minciuna, a publica idei antipatriotice. Înainte de toate, *Dacia literară* este neatîrnată și supusă numai legelor adevărului.

Plin dar de încredere în curăţănia conştiinţei mele, fără frică, fără scrupul îmi voi urma drumul prescris, adecă de a spune adevărul, de a prigoni minciuna şi de a lăuda numai ce este de lăudat. Nu mă tem de nimene, pentru că cugetul îmi este curat şi că singura voinţa mea este de a face bine. Tot de aceea nu cer de la nimeni laude plătite, dar nici nu mă înfricoşez de ocări nemeritate. Aşadar, d. aga Asachi, d. Hoffmann ocărască-mă, batjocorească-mă; nu-mi pasă, nu voi ieşi din drumul prescris; fără patimă, fără părtinire îi voi critica şi în viitoriu, adecă îi voi lăuda şi îi voi discuviinţa, una şi alta după merit; pentru că de-ndată ce cineva au dat în public o compunere fie literară, fie artistică, au dat voie fieştecăruia de a le judeca lucrarea şi s-au supus criticei.

Dar poate să mă întrebe cineva ce este critica şi pentru ce avem trebuinţă de această damă? La întrebarea dintîi voi răspunde în numerele viitoare prin un articol înadins compus. Iar la cea a doua mă voi mărgini a zice că înainte de zece ani, cînd era ruşine de a lua condeiul în mînă spre a compune ceva româneşte, critica ar fi fost cu totul de prisos şi nepriincioasă literaturei născînde. Astăzi s-au schimbat lucrurile; care n-are mania de a fi autor? Însuşi ţincii de pe laviţile scoalelor au pretinţii de a publica scrierile lor, pîn' şi tractaturi de filozofie. Ei bine, într-o asemine epohă, cînd se publică atîte cărţi, afară de bune, nu este de neapărată nevoie ca o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate şi ca într-un ciur să le vînture, lăudînd cele bune şi aruncînd în noianul uitării pre cele rele, şi una şi alta după principiile sale şi fără a lua seama la persoana şi la starea autorilor?

Cetitorii noştri să binevoiască a-mi ierta această digresie; ştiu foarte bine cît este de urit a vorbi de *mine* şi de scrierile mele; însă trebuiam să arăt publicului că cea dintîi datorie ce mi-am pus este de a zice adevărul; că niciodată vreunul din cei ce mă critică au putut sau vor putea să mă dovedească de mincinos, că mult, mult ce pot face, cînd adevărul nu-i bun de zis, este să tac, atîta şi nimica mai mult. Însă să linguşesc, ba nu; nici n-am făcut-o, nici n-oi face-o. Voi mai zice încă că eram dator d-sale agăi Asachi cu un răspuns: profesia de credinţă, şi am făcut-o, răspunsul mi l-am dat, acum încep.

Într-o vreme cînd mania de a fi autor este obştească, cînd cei mai mulţi din scriitorii noştri caută care din care să producă mai ră proză şi încă mai ră poezie, cînd vedem că mai toate publicaţiile de astăzi sînt numai fleacuri, spuma altor literaturi, fără principii, fără tendinţă, fără vreun plan patriotic, şi numai şi numai ca să se înnegrească nişte hîrtie cu numele autorilor nu a traducătorilor, în o asemene vreme fie, trebuie să ne bucurăm cînd vedem că iesă la lumină şi cîte o scriere bine compusă, originală, şi, ce este mai mult, hărăzită istoriei, tradiţiilor şi locurilor noastre. [...]

— *Critica*

Apărut în *Dacia literară*, an. I (1840), nr. 2 (martie-aprilie), pp. 279—285. Se referă la *Dochia şi Traian, despre zicerile populare a românilor, cu itinerariul muntelui Pionul*, de aga G. Asachi. Este o continuare şi o completare a *Introducţiei*.

Reproducem fragmentar textul din *Dacia literară, loc. cit.*

CUVÎNT INTRODUCTIV LA CURSUL DE ISTORIE NAŢIONALĂ

Rostit în 24 noiemvrie 1843, în Academia Mihăileană. Putînd servi de introducţiune la *Cronicile României*

[...]

Dacă istoria, îndeobşte, adecă a neamului omenesc, este aşa de interesantă în rezultatele sale, cu cît mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua? Omul totdauna, înainte de neam, şi-a iubit familia, înainte de lume, şi-a iubit neamul şi partea de pămînt, fie mare, fie mică, în care părinţii săi au trăit şi s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simţit cea întîi bucurie şi cea întîi durere de bărbat. Acest simţimînt sînt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminţie cît de brută, cît de sălbatecă, care să nu-l aibă. M-aş întinde prea departe de sujetul meu, dacă m-aş pune a vă arăta pilde despre aceasta; ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria naţională pentru noi, îmi place a crede că şi d-voastră o înţălegeţi ca şi mine. Ea ni arată întîmplările, faptele strămoşilor noştri, care prin moştenire sunt şi a noastre. Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, domnilor mei! Şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sunt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cesar; aceştia sunt eroii lumei, în loc că cei dintîi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, şi izbînzile de la Racova şi de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton şi Salamina, pentru că sunt cîştigate de către români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava şi Tîrgoviştea sunt pentru mine mai mult decît Sparta şi Atena! Baia, un sat ca toate

satele pentru străini, pentru român are mai mult preț decît Corintul, pentru că în Baia, avanul riga a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitezilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre!

Trebuința istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împrotiva națiilor străine. Neavînd istorie, fieștecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron: „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pămîntul pe care lăcuiești; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele, sau priimește pre acesta ce ți-l dau eu, rădică-te și du-te din pămîntul pe care lăcuiești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești." Și, în adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini; începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pămîntul ni s-a sfîșiat, drepturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile.

Domnilor, cînd aș fi așa de norocit să dezvoltez mai mult în inima d-voastră interesul pentru istoria patriei, m-aș făli că am sporit în d-voastră și iubirea către patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității; căci, ce poate mai mult să ne-o păstreze, decît această istorie, care ni arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regula de trii, ni descopere și numărul necunoscut, ce avem să fim!

O asemine carte ar trebui să fie pentru noi, aceea ce *Iliada* era pentru greci. Și să mă credeți, domnilor, că și istoria noastră are întîmplări, are portreturi cari nicidecum n-ar rămînea mai gios decît eroii celor vechi, dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică cu care pana geniului i-a înfrumusețat. Totul este că veacurile eroice și mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici măcar în versurile poeților și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decît a noastră pentru tot străinul; dentîi, pentru că grecii și romanii sunt popoarele care pînă acum rezumă civilizația și lumea veche; al doile, pentru că înriurirea lor încă pînă astăzi se păstrează asupra noastră prin

pravilele religioase şi civile, prin ştiinţe, prin arte, prin pămîntul ce l-am moştenit de la dînşii, şi, în sfîrşit, pentru că toată instrucţia clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria grecilor şi romanilor; şi mai ales pentru că faptele acestor popoare s-au scris de nişte bărbaţi ca Tucidid, ca Tacit, ca Tit-Livie. Subt aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal a istoriei grece şi romane; dară în ce se atinge de curagiul individual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărărei, de marinimia şi bărbăţia voievozilor noştri, carii, deşi pe un teatru strimt şi cu mici mijloace, au săvîrşit lucruri urieşe, în toate aceste, domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decît istoria a orişicărui popor vechi sau nou. Lupta naţională a românilor carii, mai trii veacuri, au apărat cu sabia creştinătatea împrotiva tutulor puterilor islamismului, domnia lui Alexandru cel Bun şi a lui Mircea cel Bătrîn, a cărora nume răsunau de la Marea Baltică pînă la Porţile Bizanţiei, strălucitele fapte a unui Ştefan cel Mare, blînda figură a lui Neagu Vv., carele, ca Ludovic XII al Franţiei, lăsă sfătuiri fiiului său cum să domnească, abdicarea lui Petru Şchiopu, care preferă să se scoboare de pe tronul Moldaviei, decît să plătească bir turcilor, chipul măreţ şi întocma ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce agiunse a uni părţile Daciei vechi şi a se putea intitula: „Mihail cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldaviei şi Transilvaniei", inima de erou şi geniul bărbătesc a doamnelor Elena şi Florica, patriotismul preutului Farcaş şi înalta înţelepciune a lui Miron Costin, carele cu aceeaşi mînă purta sabia spre apărarea patriei şi condeiul spre scrierea analelor naţionale, rivalitatea, numai spre bine, a domnilor Matei şi Vasile, marele planuri, sprijinite de mari talenturi, a lui Şerban Cantacuzino, pentru care tronul Valahiei se părea prea mic şi rîvnea tronul Bizanţiei, apărarea a nouăsprezece plăieşi în cetatea Neamţului, împrotiva armiei întregi a lui Sobieţki, mîntuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar şi a străinilor, cînd istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. Vroiţi, însă, un interes de roman, varietate de întîmplări, episoduri patetice, tragedii cari să vă scoată lacrimi din ochi, grozăvii cari să vă rădice părul pe cap, apoi nu voi avea trebuinţă decît să vă povestesc cruzimile şi viaţa avanturieră a lui Vlad Ţepeş, moartea

vrednică de un principe a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru Lăpușneanu, intrarea cazacilor sub Hmelnițki în Moldavia, care singură este o poemă întreagă, năvălirile tătarilor, tăierea lui Brancovanul și a familiei sale, una din cele mai triste priveliști ce istoria universală poate înfățoșa, catastrofa lui Grigorie Ghica, în carea se întîlnește tot neprevăzutul dramei, și cîte alte scene grozave și uimitoare, cîte alte întîmplări de cel mai mare interes chiar pentru indiferenți!

Pe lîngă aceste, istoria românească mai are un interes și mai universal. Patria noastră, prin o soartă vrednică de toată jalea, a fost menită din cea mai bătrînă vechime să fie teatrul năvălirilor și a războaielor străinilor. Înaintea veleatului creștinesc, găsim pre Darie[1], pre Alexandru cel Mare, pre Lisimah, luptîndu-se cu dacii, a cărora pămînt l-am moștenit noi. O sută de ani după Hristos, întîlnim pe Decebal, cel mai însemnat rigă barbar care a fost vreodată, mai măreț, mai vrednic de a fi pe tronul Romei, decît mișeii urmași a lui August. În adevăr, acest Decebal merita atît de puțin numele de barbar, cît și orice alt barbat mare care dorește a-și civiliza țara. „Este barbar — zice domnul Saint-Marc Girardin[2] — acela care, subt Domițian, biruitor legioanelor romane, cerea ca împăratul, în loc de bir, să-i trimată meșteri și lucrători de tot felul, atît în aretele războiului precum și în acele a păcei? Este un barbar acela care, înainte de a începe războiul împrotiva romanilor, căuta pînă în fundul Asiei alianța unui alt dușman a Romei, a rigăi parților?“ Pînă acolo se întindea politica acestui bărbat însemnat. Însă un erou mai mare se pornește asupra lui, Decebal trebuie să se plece, patria i se supune, și, nevroind a o vedea roabă, el, care o ținusă slobodă și mîndră, carele lua bir de la domnitorii lumei, își dă singur moartea și scapă de a figura în triumful lui Traian, singurul împărat păgîn, pre carele, din pricina virtuților sale, creștinii l-au pus în rai. Așa, domnilor mei, se sfîrșește războiul dacilor, una din epocele cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel Tînăr[3], într-una din scrisorile sale, ni dă ideea cea mai dreaptă despre acest cumplit război, în care era să se hotărească pricina civilizației și a barbariei. Caninius, unul din prietenii săi, făcea o poemă asupra acestui război;

Plinie îl îndeamnă în întreprinderea sa: „Ai dreptate — îi scrie — să iei acest sujet; nu este altul mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice însuși mai fabulos, măcar că totdauna adevărat. Vei avea a zugrăvi canaluri săpate în niște țări necunoscute, poduri aruncate pentru întîiași dată pe fluvie răpide, laghere așezate în mijlocul unor munți neapropiați pînă atunce, un rigă silit să fugă, silit să se omoare, dar care moare cu tot curagiul său și în sfîrșit două triumfuri: unul, carele fu cel dintîi pre carele romanii îl cîștigară asupra dacilor, pînă atunce nebiruiți; și celalt, care fu cel de pe urmă în care biruința isprăvise pieirea acestui popor. Greutatea este ca să te poți ținea deopotrivă cu mărimea sujetului.“ Pagubă că acest poem s-a pierdut; el ar fi putut să ni deie o mulțime de detailuri asupra acestei lupte.

Trece o sută de ani, și patria noastră, schimbată în colonie romană, începe a se face teatrul unde soarta imperiei se hotărăște de către barbari; la Dunăre este lupta între barbarie și civilizație. Alani, avari, gepizi, goți, huni, lombarzi, bulgari, pre toți aceștii îi vedem trecînd și petrecînd prin țărele noastre, sfășiind, una după alta, imperia cesarilor, răsipind-o în urmă de tot și prefăcînd, în sfîrșit, fața Europii. Istoria tutulor acestor popoare barbare, care este lipită cu începutul tutulor națiilor nouă, ar rămînea întunecată, dacă nu s-ar desluși prin istoria românească.

În vremile moderne iarăși, vedem Moldavia și Valahia menite ca și în timpurile de demult a fi locul luptelor celor mai sîngeroase. Ungurii, polonii au hotărît aice cea mai mare parte a războaielor lor cu Turcia. Subt zidurile Hotinului, Sobiețki cîștigă reputația militară, care pe urmă îl cheamă pe tronul Iagelonilor. Imperialiștii, moștenitori ungurilor, culeg iarăși în țările noastre cele mai frumoase trofee asupra osmanilor. Vine începutul veacului al optsprezecele, și Moldova vede figura cea mai măreață din toate, a lui Petru cel Mare. De atunce, mai toate biruințele Rusiei asupra Turciei se cîștigă în Principaturi; bătăliile, generalii izbînditori a acestii puteri poartă nume de locuri românești. Nime, dară, nu poate tăgădui interesul universal a unei istorie care ni înfățoșează niște întîmplări așa de importante, niște bărbați așa de străluciți, niște nații așa de numeroase și deosăbite, cari toate pe pămîntul patriei noastre au lăsat urme de

trecerea lor, monumenturi de existința ce au avut, binecuvîntări sau blăstămuri, unele și altele meritate prin facerile de bine sau prin răutățile ce ni-au lăsat.

Însă, cu cît această istorie este interesantă, cu atîta este și grea de înfățoșat; și cu toate aceste, eu îndrăznesc a primi asupra mea o sarcină așa de mare; nimeni nu simte mai bine decît mine cît ea este mai presus de putința mea. Las' că chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata după cuviință un asemine înalt sujet, dară chiar împregiurările dinafară sunt împrotiva mea. O singură istorie complectă și sistematică nu avem încă despre români; însuși șirul domnilor nu este încă clasificat și statornicit prin făclia unei critici sănătoase. Documenturile oficiale și acturile publice, cari sunt cea întîi și cea mai puternică dovadă a adevărurilor istorice, ni lipsesc cu totul; din pricina deselor revoluții cari în atîte rînduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdauna, sau împrăștiate prin țări străine, pe la particulari sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscvei, Petersburgului, Vienei și chiar a Stokholmului. Așadară, în lipsa acestor izvoare de căpetenie, noi nu avem decît letopisițele țării și istoriele Ungariei, Poloniei și Turciei, cu cari patria noastră a stătut în strînse relații; dară și aceste izvoare sunt încă departe de a fi desăvîrșite. Cronografurile românești, în ce se atinge mai ales de întîiele timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini, nu se potrivesc măcar între dînsele. Istoricii vechi, unguri, poloni și turci nu cuprind, precum se înțălege de la sine, decît fragmenturi despre istoria noastră, și aceste încă adesea întunecate prin duhul partidei și a urei. Ne mai rămîn încă istoriele, observațiile istorice, călătoriele publicate despre țărele noastre de deosăbiți străini în deosăbite limbi; aceste sunt agiutorul de căpitenie pentru compunerea analelor naționale, și mai ales scrierile lui Gebhardi[4] și a lui Engel, carii, prin ostenitoarele lor lucrări, au meritat bine de la români. Lipsa cea mai mare ni s-ar putea îndeplini prin nepreţuitele uvragiuri a lui Samuil Clain și a lui Georgie Șincai, a cărora viață n-a fost decît o lungă luptă și o întreagă jărtfă pentru patrie; dară, din nenorocire, aceste mult dorite și mult așteptate scrise pînă acum n-au ieșit de subt tipar, și, cum mă tem, nu vor ieși încă multă vreme.

Pe lîngă greutatea sarcinei ce se pricinuiește prin haosul atîtor materiale așa de înfelurite, așa de împrăștiete, așa de încurcate și, cîteodată, și așa de sărace, apoi se mai înfățoșază și îndatoririle ce se cer de la orice istoric, fără privire asupra formei de-afară, talentul și stilul compunerei. Lucian, născut subt Traian, cere următoarele calități și datorii de la un bun istoric: el vrea ca istoricul să fie înțălept, să aibă simtimentul cuviințelor, să știe a gîndi și a-și înfățoșa gîndirile, să fie cunoscut în trebile politice și militare, să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitei sau amerințărei, să spuie adevărul fără slăbăciune și fără amărire, să fie drept, fără asprime, cenzor fără oțerire și fără clevetire; să n-aibă nici duh de partidă, nici însuși duh național; îl vreu, zice el, să fie cetățan a lumei, fără stăpîn, fără pravilă, fără privire către opinia vremei sale, și nescriind decît pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată și pentru lauda viitorimei.

Aceste sunt însușirile unui bun istoric; în vremea lui Lucian poate că se întîmplau la mulți; dară astăzi, cînd egoismul și ambiția întunecă talenturile cele mai mari, puțini s-ar găsi carii să le adune. Fără să vroiesc sau să mă pot pune mai sus, sau macar deopotrivă cu alții, socot că nu-mi veți lua rău încredințarea ce vă dau, că răul și minciuna nu vor găsi niciodată în mine un apărător și că totdeauna mă voi sili a vă spune adevărul, caracterul principal a istoriei; iară cînd nu-l voi putea zice, voi tăcea, și d-voastră veți înțelege pentru ce. Îmi veți ierta numai o mică plecare pentru nația mea, fără însă să credeți că aș denatura faptele, sau că aș escuza aceea ce merită ocară. Însă, cum zice Karamzine, pre carele nu mă pot opri de a-l împrumuta așa de des, „simtimentul de *noi* și al *nostru* însuflețează povestirea; pentru că atît o părtinire groasă, partea unui duh slab și a unui suflet fără înălțare, este nesuferită într-un istorian, pre atîta îi aflăm căldură, energie și încîntare cînd iubirea patriei îi îndreaptă condeiul. Niciodată nu va fi suflet în care să nu domnească acest simtiment generos. În Tucidid noi vedem totdauna un atenian; Tit-Livie este pururea un roman."

În mine veți găsi un român, însă niciodată pînă acolo, ca să contribuiez la sporirea romanomaniei, adecă mania

de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior, de fericită aducere-aminte, prin cartea sa despre începutul românilor, publicată pentru întîiași dată la anul 1812, ca un nou Moisi, a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac; și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunce s-a pornit în tustrele provincii a vechei Dacii. Pe de altă parte, însă, a avut și nevinovata nenorocire să producă o școală, destul de numeroasă, de români noi, carii făr-a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupră-și, cînd strigă că se trag din romani, că sunt romani și prin urmare cel întîi popor din lume. Această manie s-a întins pînă acolo, încît unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrînilor romani, de la Romulus și pînă la Romulus Augustul. Așa, d. Aristia, pre carele îl cinstesc ca bun traducător a unei părți a *Iliadei*, într-un poem epic, exaltat de un entuziasm puțin potrivit cu un roman, d. Aristia, zic, numește român pre Longin, sutașul roman, care a străpuns coasta domnului nostru Iisus Hristos, cînd era răstignit pe cruce, și nu-și poate ascunde bucuria că cel întîi creștin a fost un român.

Să ne ferim, domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră rîsul străinilor. În poziția noastră de față, cea întîi datorie, cea întîi însușire trebuie să ne fie modestia; almintrelea, am putea merita aceea ce zice d. Eliad, că numai națiele bancrute vorbesc necontenit de strămoșii lor, bunăoară ca și evgheniștii scăpătați. Să ne scoborîm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea; și dimprotivă, dacă izgonind demoralizația și neunirea obștească, care ne darmă spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizație sănătoasă și nu superficială, cum o avem, atunce vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han. Așadară, domnilor mei, eu nu vă voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din romani; istoria de mult a vădit aceste adevăruri; dară încă o dată vă mai spun, sunt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele romanilor, ca cînd ar fi ale noastre; ci voi face ceva mai folositor: mă voi sili a vă îndemna, că dacă vroiți să fiți cunoscuți de ade-

văraţi fii a romanilor, apoi să faceţi şi d-voastră ceva care să se poată sămălui cu isprăvile poporului de lume domnitor.

Înainte de a sfîrşi, daţi-mi voie, domnilor mei, să chem luarea voastră aminte asupra cursului meu. Dacă grecii au căzut o dată subt jugul lui Filip, şi în urmă subt jugul romanilor, este pentru că au voit să fie plateani, tebani, ateniani, spartani şi nu heleni; tot aşa şi strămoşii noştri au vroit să fim ardeleni, munteni, moldoveni, şi nu români; rareori ei au venit să se privească între dînşii ca o singură şi aceeaşi naţie; în neunirea lor, dară, trebuie să vedem izvorul tutulor nenorocirilor trecute, a cărora urme, încă pînă astăzi sunt vii pe pămîntul nostru. Departe de a fi părtinitorul unui simtiment de ură cătră celelalte părţi a neamului meu, eu privesc ca patria mea, toată acea întindere de loc unde se vorbeşte româneşte, şi ca istorie naţională, istoria Moldaviei, [...] a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu; întinzîndu-mă, cum se înţelege de la sine, mai mult asupra întîmplărilor Moldaviei, nu voi trece subt tăcere şi faptele vrednice de însemnat a celorlalte părţi a Daciei, şi mai ales a românilor din Valahia, cu cari suntem fraţi de cruce, şi de sînge, şi de limbă, şi de legi. Prin urmare, vă rog să însemnaţi că eu nu voi descrie faptele deosăbit după ani şi zile, ci într-un chip colectiv.

Pînă acum toţi acei ce s-au îndeletnicit cu istoria naţională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimică de popor, izvorul a tutulor mişcărilor şi isprăvilor şi fără care stăpînitorii n-ar fi nimică. Mă voi sili să mă feresc de această greşeală de căpitenie; ci, pe lîngă istoria politică a ţărilor, atît cît voi fi agiutat de documenturile şi tradiţiile vechi, voi căuta a vă da o idee lămurită asupra stărei sociale şi morale, asupra obiceiurilor, prejudeţelor, culturei, negoţului şi literaturei vechilor români. Departe de a mă pune ca ocărîtorul vremei trecute, îmi voi face o deosebită datorie să vă înfăţoşez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravile fundamentale, cunoscute subt numele de *obiceiul pămîntului*, subt care patria noastră s-a păstrat mai multe veacuri tare şi puternică. Prin aceasta, veţi cunoaşte, domnilor, că acel trecut nu era aşa de rău, aşa de varvar, precum se plac unii şi alţii a vi-l înfăţoşa; ci, că avea şi el multe aşezăminturi, multe orîn-

duiele pe cari chiar politicii şi economiştii de astăzi le mărturisesc de bune!

Istoria românilor, ca şi a tutulor naţiilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc şi nouă; fieştecare din aceste se subtîmparte în mai multe perioade, cari toate se încep cu vreo epocă însemnată. Nu vă voi vorbi decît de împărţeala principală.

Istoria veche se începe de la cele întîi timpuri istorice a Daciei şi merge pînă la întemeierea staturilor Valahiei (1290) şi Moldaviei (1350). În această întindere de vreme, vedem risipa dacilor, împoporarea ţărei lor cu colonii romane, înflorirea acestora pînă subt împăratul Aurelian şi risipirea lor prin năvălirea varvarilor, carii, unii după alţii, s-au schimbat necontenit pe pămîntul nostru, de la 270 şi pînă la 570, cînd avarii s-au tras în Panonia, lăsînd Dacia slobodă. Într-aceste vremi grele, vedem însă, din cînd în cînd, pre micul popor român, chiar în mijlocul seminţiilor de alt neam, retras şi ascuns în văile şi poienele Carpaţilor, păstrîndu-şi naţionalitatea, legile, limba şi obiceiurile, ca un scump patrimoniu priimit de la părinţi. În veacurile X şi XI, răsuflîndu-se de năvălirile varvarilor, românii prind la îndrăzneală, ies din azilurile lor şi pe coastele sau la poalele munţilor se alcătuiesc în mici capitanaturi şi voievozii, subt şefi de sîngele lor; şi, în sfîrşit, în veacurile XIII şi XIV se întind pe şesuri, ies în ţară, după expresia vechelor cronice şi întemeiază două staturi neatîrnate: a Valahiei şi a Moldaviei.

Cu formarea Principaturilor se începe istoria de mijloc şi să sfîrşeşte cu desăvîrşita lor cădere subt domnii fanarioţi (1716). Această parte a istoriei este adevărata istorie a românilor. Îndată după întocmirea lor în staturi neatîrnate, îi vedem luptîndu-se cu popoarele megieşite pentru păstrarea naţionalităţei lor; niciodată duhul izbînzei şi a năvălirei nu i-a povăţuit; ci, toate războaiele lor au avut un ţăl nobil şi sfînt: apărarea patriei şi a legei. Dară în aceste lupte, statornicia, curagiul, isprăvile, biruinţele lor ni par fabuloase, potrivindu-le cu micul lor număr şi cu puţinele mijloace ce le-au stătut dinainte. Duşmani de zece ori mai puternici decît dînşii, îi vedem bîntuiţi şi puşi în fugă. Însă un colos straşnic, un nor cumplit se iveşte pe orizontele Europei;

islamismul se arată și toate națiele tremură pentru legea și naționalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul, Crîmul se fac provincii turcești; cetatea lui Constantin, Roma cea nouă, maica orașelor, se face capitala sultanilor și semiluna se înalță în locul crucei pe bolta sfintei Sofii. În vreme cînd islamismul este biruitor pretutindene, cînd chiar Grecia clasică se face prada osmanilor, cînd tuiurile acestora răzbat pînă în inima Ungariei, numai românii se împrotivesc șivoiului care înghite toate, numai ei stau ca un val apărător creștinătăței împrotiva musulmanilor. De multe ori biruiți, de multe ori supuși, dară niciodată abătuți pînă la pămînt și deznădăjduiți, îi vedem folosindu-se de tot prilejul, și de la 1366 și pînă la 1688 stînd de-a purure în luptă. Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Șerban Cantacuzino au fost mai ales neîmpăcații dușmani a sectatorilor lui Mohamed, apărînd cu sîngele lor sfînta cruce. Deși necontenit în războaie, românii însă nu uită reformele și îmbunătățirile dinlăuntru; în veacurile XVI și XVII mai ales, ei fac mari înaintări în civilizație. Școalele lor sunt vestite în tot Orientul; Moldavia este una din cele dintîi țări a Europei în carea invenția lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dascalii, caligrafii și praviliștii români se cheamă la curtea țarilor Rusiei, și un fiu a Moldaviei se învrednicește a fi învățătorul lui Petru cel Mare. În cea întîi giumătate a veacului XVII, limba românească se dezrobește și cîștigă dreptul de limbă a statului; mai multe tipografii se așează în amîndouă Principatele; Vasilie Lupul și Matei Basarab, prin aceste faceri de bine, își fac un nume nemuritor în istoria patriei. Bărbați rîvnitori dezvoltează literatura și duhul național; și cît vor fi români, memoria și scrierile vornicului Urechi, a logofătului Eustratie, a mitropoliților Dosoftei și Varlaam, a lui Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu și Ioan Neculce nu se vor uita, nici se vor pierde. Strămoșii noștri cu un pas grabnic se înaintesc pe calea civilizației Apusului; însă, toate aceste propășiri se fac înapoieri. Vremea căderei li vine; în pizma națielor străine, în neunire între dînșii, uitînd că sunt un singur și același neam, ci despărțiți, luptîndu-se și slăbindu-se între dînșii unii pe alții sub nume de moldoveni și munteni, românii se apropie de pieire. Tirania

otomană se întemeiază asupra lor, și cu dînsa, superstiția, ignoranța și întunerecul. În începutul veacului trecut, se ivește biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare; mărinimosul monarh își pleacă un ochi îndurător asupra popoarelor creștine a Turciei; românimea saltă de bucurie. Eroul Rusiei, spre mîntuirea obștească, se unește cu Brîncoveanu și cu Cantemir; dară zavistia și pizma acestor domni nimicnicesc un plan așa de mare și așa de bine început. Pacea de la Prut întemeiază, încă pe un veac, jugul osmanliilor asupra Principatelor de la Dunăre; cu tragerea oștilor rusești, românii pierd cea de pe urmă schinteie de naționalitate și cel de pe urmă drit ce le mai rămasese, dritul de a fi ocărmuiți de către domni pămînteni; și fanarioții se fac stăpîni Moldaviei și Valahiei!

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată a apăsat țările noastre. Toate elementele de naționalitate sunt de mult pierdute! Legile fundamentale a țărei se calcă în picioare; adunările obștești, subt nume de Divanuri, se fac numai niște formalități fără interes. O aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de cler, pe de o parte, ține în lanțuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iară pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din domnii fanarioți vroiesc a face; driturile țărei, care din care se silește să le vînză mai cu mic preț și mai degrabă; izvoarele de înavuțire publică se întrebuințează numai în folosul unor familii privilegiate. Valahia este încungiurată cu cetăți turcești, zidite pe pămîntul ei. Fără agiutor dinlăuntru, românii scapă toate prilegiurile de mîntuire; și, în vreme cînd toate popoarele Europei se înaintează spre o mai zdravănă întemeiere dinlăuntru și dinafară, noi, cu aceeași repegiune, ne apropiem de pieire. Revoluția franceză, zguduind Europa pînă în cele mai adînci a sale temelii, se resimți și între români; unii dintre ei se pun în comunicație cu Directoriul francez; dară prea multe țări, prea multe stavile împiedecă orice bună ispravă. Pe urmă, biruitorul de la Marengo, în expediția sa în Egipet, voind a da treabă turcilor, trămite emisari în Valahia și Moldavia ca să formeze partizani ideelor nouă; generosul Rigas[5], măgulindu-se cu făgăduințele lui Bonaparte, se face propoveduitorul slobozeniei; oprit în întreprinderea sa, el se dă călăilor de la Belgrad

și moare pentru patrie. Dară moartea sa nu rămîne neroditoare; și ea este menită să pregătească regenerația noastră; moartea lui Rigas de o parte, apăsările nesuferite a tiranilor de altă parte, ideele veacului cari, deși încet, dară tot începuseră a pătrunde între români, scrierile lui Petru Maior și a altor bărbați patrioți, contactul cu armiele rusești ce au ocupat Principatele de la 1806 pînă la 1812, toate aceste pregătesc întîmplările de la 1821. În vreme cînd în Moldavia Eteria izbucnește și cheamă la slobozenie nu numai pre greci, dar pre toate popoarele creștine cari gemeau subt jugul Turciei, Teodor Vladimirescu rădică, pe de altă parte, în Valahia steagul național, vestind românilor că vremea venisă pentru ca iară să scuture stăpînirea străinilor, să depărteze abuzurile cari o rodeau și să dobîndească guvern național întemeiat pe o șartă liberală. Pornirile și a lui Ipsilanti și a lui Vladimirescu au un rău sfîrșit; dară, cu toate aceste, rezultatele lor pentru noi sunt nemăsurate. Întîmplărilor de la 1821 suntem datori cu orice propășire ce am făcut de atunce, căci ele ne-au deșteptat duhul național ce era adormit cu totul. De atunce, multe împregiurări dinafară ne vin în agiutor. Curtea protectoare, ca o răsplată pentru jertfele ce românii i-au făcut de la Petru cel Mare și pînă la pacea de Adrianopoli, simțește o îngrijire adevărată pentru soarta noastră; și, deși încă românismul nu triumfă, cum zice d. Aaron, totuși existența politică începe a ni se așăza pe temeiuri mai statornice. În urma multor pătimiri, multor nenorociri, un orizonte mai senin ni se arată; pacea de la Adrianopol se încheie între Rusia și Turcia și drituri pierdute de veacuri ni se întorc înapoi. Kisseleff, un nume pre care românii nu trebuie să-l rostească decît cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație, pînă la împlinirea cei mai mari făgăduințe, pînă la cea mai temeinică închizășluire a naționalității noastre, adecă numirea de domni pămînteni pe viață, pe tronurile Moldaviei și Valahiei.

Pînă aici, domnilor mei, vine istoria ce am să vă înfățoșez. Sprijinul cel mai temeinic ca să pot agiunge la țelul dorit, îl aștept de la indulgența d-voastră și de la nădejdea măgulitoare, că prin prelecțiile mele voi putea deștepta în d-voas-

tră un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie. Aceasta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire și cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum.

Într-o asemine întindere de istorie, care cuprinde atîtea timpuri și atîtea locuri, chiar cu cea mai mare luare-aminte, trebuie să fac greșeli; oricine, însă, va binevoi a mă asculta ceva, va însemna că ele se vor întîmpla din lipsa cunoștințelor, și nicidecum din rea-vroință sau cu vreun scop ascuns. În înfățoșarea întîmplărilor cari sunt aproape de noi și pre cari sau noi sau părinții noștri le-am văzut, voi fi cu cea mai neadormită privighiere, mărginindu-mă a vă arăta numai faptele împlinite, fără a vroi a vă descoperi și țălurile ascunse. În epoca de la 1822 și pînă la 1834, voi fi mai ales cît se va putea mai scurt și mai obștesc, înfățoșindu-vă numai întîmplările publice și acele cari au avut o înrîurire simțitoare asupra țărei. Noi n-am agiuns încă așa departe ca să putem trata cu nepărtinire istoria contimpurană; aceasta este treaba viitorimei. Dumnezeu dară să mă ferească de a vroi a mă pune cenzorul convietuitorilor mei, judecîndu-le sau criticîndu-le purtarea și faptele. „Acela care își înalță duhul la vrednicia unui istoriograf — zice Ioan Müller[6] — pierde din privirea sa orice atingeri momentale și mai particulare. Jurnaluri pot aduna personalități; în tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevăr."

— *Cuvînt introductiv la cursul de Istorie națională*

Apărut în *Propășirea*, an. I (1844), n-rele 37 (24 nov.), pp. 292–296, și 38 (7 dec.), pp. 297–303.

Ideile teoretice ale acestui studiu nu aparțin propriu-zis lui Ranke, cum a afirmat autorul însuși, ci sînt locuri comune ale istoriei romantice (v. A. Oțetea, prefața la M. Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, Buc., Edit. Fund., 1946, p. 15).

Reproducem, cu unele omisiuni, textul din M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. cit., pp. 205–227.

1. *Darius I* (521—486 î.e.n.): fiul lui Hystaspe, rege al perșilor, cuceritor al Indiei, Traciei și Macedoniei.

2. *Saint-Marc, Girardin* (1801—1873): profesor și critic literar francez, autor al unui *Curs de literatură dramatică*.

3. *Plinius cel Tînăr* (62—113): scriitor latin, autor al *Panegiricului lui Traian* și al unor *Scrisori*.

4. *Gebhardi, Ludwig Albrecht:* autor german al unei istorii a țării noastre *(Geschichte der Walachei und Moldau,* 1782).

5. *Rigas, Constantin* (1754—1798): poet grec, stă un timp în țara noastră, pregătește la Viena revolta antiotomană, de partea căreia a încercat să-l atragă pe Napoleon.

6. *Müller, Johann* (1824—1899): istoric elvețian, autor al unei cărți despre *Argovia*.

DESPRE CIVILIZAȚIE

Cuvîntul *civilizație*, care noi de vreo cincisprezece ani de abia am început a-l cunoaște, vine de la *civiles*, ce latinește însemnează *ce este a cetății*. În adevăr, în timpurile antice, cînd omul în luptă cu natura nu îndrăznea încă a se zice biruitorul acestui strașnic protivnic, *cetatea* rezuma în ea toată puterea, toate priceperea ominească. Afară de *cetate*, sau oraș, sau tîrg, tot traiul era în primejdie, toată puterea era problematică. Pentru cei vechi, *societatea* era *cetatea*; pentru dînșii, cetatea cuprindea toate ideile de care se compune cuvîntul civilizație. Dar din ziua ce natura biruită s-a făcut roaba omului, cetatea s-a aflat prea strimtă: întemeiată pe privilegiu, ea a refuzat să-și deschidă porțile gloatii. Atunce au alergat barbarii; toporul lor a sfărmat zidurile cetății și creștinismul intrînd în urmă le-a proclamat *societatea*, cuvînt nou ce fusese necunoscut lumii trecute.

Cu toate aceste, cuvîntul *civilizație* fu păstrat în limba politică; dar însemnarea sa se întinsese. El nu mai arăta numai dezvoltarea cetății, dar și dezvoltarea societății.

Ce este însă dezvoltarea societății? Dacă am răspunde că este dezvoltarea ideilor sociale, noi am arăta negreșit un adevăr netăgăduit; dar prin aceasta tot am lăsa întrebarea să rămîie întreagă și ne-am îndatori să dăm o definiție mai mult. Deși am întra în explicații prea lungi, trebuie însă să facem aceasta spre a fi mai bine înțăles.

Ideile sociale razimă pe două ordine de facturi: 1. facturile științifice, care cuprind izbînzile artei, a științii și a industriei; 2. facturile politice, ce cuprind împreunul

relațiilor oamenilor între ei, a individului cu societatea, a societății cu individul.

Facturile științifice sînt norocitul rezultat a luptei omului în contra naturii dinafară. Fieștecare ispravă a științii, a artii sau a industriei este o izbîndă asupra materiei pre care omul o supune trebuințelor și slavei sale. Facturile politice sînt izbînzile omului asupra omului, fie a împilătorului asupra împilatului, fie a împilatului asupra împilătorului. Aici, cum se vede, sînt două serii de facturi cu totul opuse, care trebuie să întîrzie sau să grăbească civilizația, după cum ar rezulta din această opoziție, robirea sau dezrobirea.

Mai tîrziu ne vom întoarce la această deosăbire; dar de pe acum putem așeza principiul că îmbele elementuri de căpitenie care alcătuiesc civilizația, facturile științifice și facturile politice, sînt amîndouă rezultatul unei lupte, începută de la întemeierea societăților și urmîndu-se cu învăpăiere în tot șirul veacurilor.

În adevăr, pururea omul a fost între doi protivnici; 1. natura dinafară; 2. omul, cel aseminea cu el. Deci, de cîte ori el triumfează asupra naturii dinafară, el adaoge la însuși a sa slobozenie; și pentru dînsul este emancipație sau dezrobire. Iată, dar, una din elementele civilizației. Dar cînd omul s-a aflat în față cu omul, cel întâi rezultat a fost robirea celor mai slabi. Acolo, negreșit, unul din elementele civilizației face lipsă; dar vine vremea curînd sau tîrziu, că împilații reclamează împrotiva împilării; o luptă nouă se rădică, din care trebuie să iasă dezrobirea celor de mai înainte biruiți. Iată celalalt element de civilizație care vine de desăvîrșește una din fazurile omenirii.

Așa, în sfîrșit, factul sau isprava civilizației se rezumă întreagă în acest alt fact, emancipația, fie ca să se atingă de lupta în contra naturii, fie ca să se atingă de lupta în contra omului.

Și să nu creadă cineva că prin aceasta facem numai un deșert joc de cuvinte, o clasificație arbitrară, făcută înadins spre a aduce toate la un singur cuvînt. Cînd omul aruncat gol pe pămînt, în mijlocul cumplitelor elemente, a trebuit să se deprindă a se îmbrăca, a-și face un lăcaș, a se hrăni, îndestularea fieștecărui din aceste nevoi mate-

riale nu l-a mîntuit de un dușman, nu i-a sporit puterea? Cînd sfîșiind sînul pămîntului, i-a încredințat comoarele agriculturii, poroncindu-i să le însuteze, nu s-a dezrobit el de frica viitorului? Cînd dînd undelor un slab vas, a orînduit vînturilor să-i înfle vălurile și să-l împingă spre țermuri depărtate, nu s-a pus el prin aceasta mai sus de depărtare și nu a nimicnicit spațiul? Cînd însemnînd gîndurile sale în caractere neșterse, a zis tipografiei să i le vecinicească pentru urmașii săi, nu s-a mîntuit el prin aceasta de frica de a fi uitat? În sfîrșit, cînd nădușînd aburul pînă ce i-a dat o putere nesocotită, el a poroncit acestii puteri să-l poarte pe aripile sale, n-a scuturat el prin aceasta lanțurile timpului? Toată arta, toată știința, toată industria este o emancipație, adecă o dezrobire. Toată izbînda făcută asupra naturii se întoarce în folosul slobozeniei omenești, adăogind la bunăstarea omului. Aceasta este, cum am mai zis-o, una din condițiile civilizației.

Iată pentru ce este adevărat de a zice că războiul între popoare a fost una din cele mai puternice elementuri a civilizației. Un popor a căruia cunoștinți științifice sînt mai dezvoltate aduce prin izbîndă rodurile lucrurilor sale unui alt popor mai puțin înaintat. Cu domnirea sa îi impune o bunăstare materială, pre care nu o cunoștea mai înainte, sau desfătări intelectuale, la care almintrele multă vreme ar fi rămas străin. Într-acest chip Alexandru trădă Răsăritului emancipația intelectuală și pregăti imperia Seleucizilor și școala Alexandriei.

Mai ades încă războiul pregătește civilizația poporului biruitor, care atunce se face tributarul ideilor științifice a biruitului. Așa, Grecia ocîrmuia Roma prin învățații și artiștii săi, în vreme cînd Roma domnea în Grecia prin proconsulii săi. Așa barbarii, adunați ca să dărme imperia romană, primiră învățăturile religiei creștine.

Însă această emancipație intelectuală, din orice izvor să vie, fie dată de la biruitor la biruit, fie învățată prin biruit biruitorului, nu fu de agiuns multă vreme nevoilor popoarelor. Ele vroiesc să-i mai adaoge și emancipația politică. De aice nouă lupte, în care curînd sau tîrziu biruința vine în sprijinul dreptății; și prin izbînda driturilor lor,

popoarele vin de desăvîrşesc civilizaţia, împreunînd îmbele ei elemente.

Ar trebui să petrecem istoria tutulor naţiilor una după alta, spre a dovedi că lucrurile aşa s-au întîmplat. Dar credem că am zis destul, spre a face pre cetitori să înţăleagă sistemul nostru.

Civilizaţia este dară adunarea împreună a izbînzilor ştiinţifice şi a izbînzilor politice.

Din aceasta, cea întăi consecuenţie ce urmează este că oricare să fie propăşirile omului în arte, în ştiinţe, în industrie, dacă el nu-şi izbîndeşte driturile sale, ca cetăţan, civilizaţia nu este deplină; a doua consecuenţie este că cu cît se măreşte numărul cetăţenilor chemaţi la împărţeala comună a driturilor sociale, cu atîta se lărgeşte cercul civilizaţiei. Se poate deci încredinţa, cu toată siguranţia, că ideea civilizatriţă care domneşte pe toate celelalte este ideea care cheamă pre toţi oamenii să vie să ieie loc în marea obştime socială, în alte cuvinte, ideea că toţi trebuie să fie deopotrivă.

Nu ne va fi dar greu de a răspinge acea zicere banală, că staturile pier prin exces, adecă prisos de civilizaţie. Pentru acei carii nu văd în civilizaţie decît luxul şi viţiurile luxului, acest paradox poate să aibă ceva logică; numai că greşesc nevroind a cunoaşte principul civilizaţiei şi prin aceasta se înşeală şi asupra urmărilor ei. Precum am înţeles-o şi am arătat-o, civilizaţia se razimă pe dreptate; niciodată însă [vreun] stat n-a pierit prin prisos de dreptate. Pururea, dimpotrivă, căderea imperiilor a fost precedată de vreo mare strîmbătate, care de mai înainte dezvinovăţea pre Pronie şi făcea neapărată o cumplită pedeapsă.

— *Despre civilizaţie*

Apărut în *Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845*, partea intitulată *Almanah de învăţătură şi petrecere*, Iaşi, 1845, pp. 17—21.

Reproducem integral textul din M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. cit., pp. 238—242.

NOTE DE CĂLĂTORIE

... Ieșind de acolo, am văzut o trăsură ieșind din Burg; trei lachei în coadă și doi *coureurs*, cu bastoane în mînă, care mergeau înainte gonind norodul. Un norod care rabdă o asemenea modă, nu este încă copt pentru slobozenia pe care mulți cu nedreptate o amestecă cu bunăstarea materială. O asemenea modă, în Franța poporul în curînd ar desființa-o. Bucurie că morga aristocratică n-a ajuns pînă acum între români. Aristocrație strașnică ce este în Austria; cea mai strașnică din Europa, pricinuită mai ales prin maghiarii din Ungaria. Aceasta merge pînă la frenezie. Nimic nu li este sfînt. A povesti întîmplarea grafului Schoenburg, carele călare au intrat într-o cofetărie pe Graben, unde erau o mulțime de burghezi cu femeile lor. Adevăr că fiacrii birjari nu l-au suferit și că l-au bătut. Clasa cea mai liberală și mai neatîrnată poate din Austria este a fiacrilor, care la fieștecare împrejurare fac cîte un *bon-mot*, care zboară cu atîta răpeziciune, cu cît cenzura este mai aspră și tiparul mai asuprit. Puținul merit al nobleței, care, sprijinindu-se pe bogățiile sale, nu învață nimic, nu știe măcar limba sa, vorbind o limbă de fiacru. (Rare excepții la aceasta.) Cîțiva din magnații unguri, precum contele Károlyi, au dat o educație îngrijită fiilor săi, trimețîndu-o în Anglia; dar acești sînt nenorociți, neavînd cu cine petrece și fiind luați în rîs de ceilalți *cavaleri*, — cum burghezii numesc aici pe puii de nobili, căci aceștia nu vorbesc și nu știu decît coif, femei și șampanie. Tristă viitorime pentru o țară, cînd are o asemenea junime... Aceasta eu singur o pot mărturisi.

Despre cei mai în vîrstă, nu pot zice nimica, căci, neavînd uniformă, n-am putut să mă înfățișez la curte. La ce lucru mic, la o uniformă, a atîrnat ca să nu pot vedea la curte această aristocrație, altădată atîta de superbă către norod. Oricum să fie, o mare ură clocotește între aristocrație și burghezi, mai luminați decît nobilii care îi asupresc. Aceasta deșteaptă în burghezi și o opoziție către guvern; precum s-a dovedit la toate cercările ce a făcut guvernul ca să supuie pe cetățenii Vienei la înrolație. Ei totdeauna s-au apărat cu energie, zicînd că atunci se vor supune, cînd această măsură s-ar face obștească.

Deosebire între sistemul Prusiei și al Austriei. În această de pe urmă țară, numai cei mojici sînt siliți să meargă la oaste, și prin urmare a fi soldat este o datorie de *vilain*, de *manant*; în Prusia cariera militară este o datorie obștească, și prin urmare o cinste; de la cel dintîi fiu a rigăi și pînă la fiul celui de pe urmă prusian, fieștecare este oștean, de la 21 de ani. De aceea și Prusia, dintr-o țară mică, s-a făcut una din cele cinci puteri. Landwehrul și școlile — iată puterea Prusiei!

Discordia între burghezii și nobilii austriaci se poate tare bine defini prin piesa lui Schiller „Cabal și amor" (Kabale und Liebe). Cîte asemenea tragedii se petrec în toate zilele în Viena, cîte nenorocite Luise își dau sfîrșit vieții ... Toate persoanele piesei se găsesc în Austria; prezidenți, ober-garderobe-maiștri, secretari, — numai maiori nu cred.

Silit, fără voia mea, de a rămînea în Viena, așteptînd voia de a-mi urma drumul, toată petrecerea mea se mărginește în cîteva ceasuri cu prietenul meu, cu un român, A. Rosetti, în cercetarea bibliotecii, unde uit că sînt în Austria și că vin din Moldova, și, seara, la teatru, unde aud pe Viardot Garcia, această dulce privighetoare, — vrednică moștenitoare a Malibranei. Cînd se dă cîte o piesă clasică, las atunci muzica și la Burgteatru. Odată s-a dat „Don Carlos"; toți acei care prețuiesc pe Schiller, se adunaseră; cînd Posa zice aceste frumoase cuvinte: „Dă-ne-o înapoi ce ni-ai luat: Fii rege între milioane de regi. Dă voia gîndului..."

Atunci o mie de aplauze s-au ivit în sală; credeți-mă, eu plîngeam, pentru că știam că această dorință în veac nu se va împlini în țara mea. Nobilii, chiar ei, aplaudau.

Aseară am fost să văd *Kabale und Liebe*. La deznădejdea bătrînului muzicant, care, în scenă cu prezidentul, se vedea insultat în casa sa și în persoana fiicei sale, cînd mii de mîini burghezești în parter băteau și mii de ochi lăcrămau (între care și ai mei), nobilii rîdeau. Iată deosebirea: la „Carlos", la cererea slobozeniei gîndirii, ei aplaudă, pentru că, către șefii săi, ei aveau ceva de cîștigat; la *Kabale und Liebe*, ei rîdeau pentru că își făgăduiau că multă vreme va trece încă pînă cînd vorbele lui „Muzicant" nu se vor mai putea arăta adevărate.

În Austria, a gîndi este o nenorocire; de aceea, toată silința oamenilor este de a omorî gîndul și de a se uita: clasele cele mici muncesc dar pînă în noapte; iar duminica și lunea nu gîndesc decît la petreceri; clasele cele mari se scoală tîrziu, își fac toaleta; seara fac vizite, iese la Prater, muzici și teatru, și pe urmă joacă, toată noaptea. Vei înțelege că cu un asemenea regim este cu neputință de a se găsi vreme și pentru gîndire.

A vorbi de însurarea arhiducăi, fiul lui arhiduca Carol, cu princesa Hildegard de Bavaria. Bucuria oficială a vienezilor. Teatruri, baluri, serbări publice, la Sperl, la Augarten.

O laudă de dat princeselor împărătești este îngrijirea și ocrotirea ce poartă mai multor așezăminte filantropice, precum: pentru tinerii vinovați ieșiți de la munci, pentru prunci fără părinți, pentru bătrîni, pentru săraci rușinați, pentru surdo-muți. În capul fiecărei din aceste așezăminte, găsiți cîte o princesă și, ca mădulari, damele cele mai însemnate. În Austria, ca mai pretutindeni, femeile sînt mai înalte decît bărbații. Recunoscători de această mărinimie, toți artiștii, tot publicul se silește a contribui la aceste așezăminte. În tot anul, se dau o mulțime și fel de fel de reprezentații, de loterii, de serbări în folosul acestora. Am fost la două de acestea: o reprezentație de balet dată la Kärnthnerthor-Theater de către dansatorii împărătești și de către vestita și prea-vestita Fanny Esler, și o academie dată la teatru de Josephstadt de către mai mulți artiști sub Saphir, umoristul cel mai mare al nemților. Amîndouă aceste pentru „Așezămîntul copiilor mici" („Kleinkinderbewehanstalt"), sub protecția arhiducesei Sofei. Aris-

tocrația Austriei este un popor gros, cu figuri fără nici o expresie, născut și crescut pentru viața senzuală. Cu cît înaintează în ani, cu atîta se îngreuiază. Nicăiri nu am văzut, și mai ales în societatea pe care *on est convenu* de a o numi aleasă nu am mai văzut fizionomii însemnate. Femeile sînt însă frumușele, unele frumoase; acelea mai ales care provin din amestecarea sîngelui german cu cel italian. Acestea sînt cu totul frumoase. O laudă ce este de făcut vienezelor este gustul și curățenia cu care se îmbracă; ele sînt vestite între toate națiile prin aceasta.

— *Note de călătorie*

Publicate postum de N. Iorga în *Foaia darurilor*, an. I (1907), n-rele 5 (1 martie), pp. 303—306, și 6 (1 aprilie), pp. 8—11, după manuscrisul aflat în posesia lui Al. Lepădat. Publicarea a rămas neterminată.

Kogălniceanu aștepta, la Viena, încuviințarea de a pleca la Paris (v. *Scrisori*, Ed. Petre V. Haneș, Buc., Minerva, 1913, p. 189).

Reproducem fragmentar textul din *Foaia darurilor*, loc. cit.

CARTE A FOSTULUI REGE LUDWIG FILIP CĂTRE ÎNCĂ FIINDUL DOMN MIHAIL STURDZA*

Claremont-house, Anglia, 1848. April

Alteță serenissimă!

Deși mai înainte știam cîtă magnetică tragere și stimă se aflau la sufletul Măriei Tale către a mea persoană și ale ei însușiri — dar apoi după faptele-ți cele de pe urmă m-am dovedit încă mai cu temei că te-ai dedat atîta în înțelegerea principiilor mele, încît cu a mea rușine mărturisesc Măriei Tale în fața lumii, că cu mult m-ai întrecut întru toate. De la 1830 eu prăd Franța, dar pe ascuns — Măria Ta prăzi Moldova fățiș fără sfială; eu introduc corupția cu bani — Măria Ta cu boierii numai, ce nu te țin nimic; eu cu mari greutăți îmi cîștig cîteva milioane de dotație — Măria Ta îți agonisești totul ce-i de agonisit cu cea mai mare ușurință. Eu nu pot decît cu mari jertfe să-mi măresc ceva moșiile — Măria Ta ți le înmulțești, încît ai cuprins cu hapca mai toată țara. Eu plătesc ca cînd n-aș fi rege, pe piatră și pe lemn să-mi zidesc o căsuță la Neuilly pentru copiii mei, Măria Ta le cari cu de-a sila și degeaba. Eu pentru binaua mea Palais royal plătesc vamă pe ferești și altele statului — și Măriei Tale îți plătește statul 40 mii galbeni numai pe a treia parte de palatul ce zidești.

* Anul 1848, vestit prin poznele sale, are și indiscreția de a da la iveală corespondențiile intime ale capetelor încoronate și ale altor asemenea însemnați bărbați. După revoluția de la Fevruarie s-au găsit la Tuilerie scrisorile lui Luis-Filip cu regina Spaniei și regele bielgilor. Mai deunăzi, jurnalele au reprodus corespondenția banului Jelacici cu fostul ministru de război Latour. Am fost și noi norociți de a prinde cîteva scrisori ale fostului rege al franțezilor către domnul Moldaviei pe cari, din pricina curiozității lor, le vom împărtăși cetitorilor noștri una după alta (n.a.).

Fiul meu, Duca de Montpensier, comănduiește numai artileria — al Măriei Tale comenduiește toată armia. Cît pentru al doilea-ți fiu, n-am cu care din ai mei să-l potrivesc — numai să ți-l păstreze Dumnezeu, pînă ce-i putea găsi pereche, căci vor fi zău lucruri rari. Dar apoi în ce te întrec eu, este că averea mai bine mi-am siguripsit-o, în cumpărări de pămînt, departe de țara mea, tocma la America, și mi-am pus și banii tot acolo — în vreme ce Măria Ta ți-ai pus în patrie și la Rotschild, care după vremea de astăzi, mîni, poimîni ți-a da numai 10—15 la sută și să fii însă bucuros și de atîta. Ai văzut cum mi-au luat din Franța, după fuga mea, acele 22 milioane ce s-au descoperit că erau ale mele, cu toate că le pusesem subt nume străin — și cum mi-au luat și moșiile și palaturile. Așa să te temi și Măria Ta, că poate nu ți-a mai rămînea nimica, și pentru noi cari știm a prețui scumpii bani, te las să judeci ce durere de moarte este una ca aceasta. Dar iarăși, în ce mă mai întreci Măria Ta, este acea știință a te ținea pe scaun cu ajutorul nemuritorilor fii, și gloria bătrîneților Măriei Tale, de care ai mult drit a fi părintește fudul — cu toate că de ai căuta bine, Măria Ta ai și întrebuințat niște chipuri ce eu nu m-am priceput a le pune în lucrare, precum gvardia domnească albaneză — căci de aș fi scos și eu tîlharii din galerele de la Toulon, tot eram prăpădit, dar mai tîrziu. Măria Ta ai plătit ucigași ca să-ți omoare împotrivitorii, și ai dat cîte atîta pe cap — eu nu am putut găsi de asemenea. Oastea Măriei Tale n-a fost așa de proastă să socotească că-i în potriva firei și a moralei creștine, să dea în frații ei fără pricină — în vreme ce franțujii mei au socotit-o și s-au împotrivit ca niște răi. Însă în ce ne potrivim cu desăvîrșire este că amîndoi tot deopotrivă ne-am vîndut patriile; deși eu am început această meserie folositoare de la 1830, și Măria Ta cu 4 ani mai tîrziu — dar tocma aceasta dovedește că și acolo ești mai al dracului decît mine.

Știi, ca cînd ne-am fi luat amîndoi de goană călare, și Măria Ta, deși în urma mea, m-ai fi ajuns și întrecut; iar în vreme cînd pe mine nărăvitul cal mă dă jos, Măria Ta urmezi falnic a da dejghinuri pe calea vînzării, netemîndu-te de trîntă, ca un nestrămutat izbînditor razem de nădejde a sistemului nostru; numai să te tot ții bine. Este

încă și aceasta, că pre mine m-au tot speriat multele mele neamuri, cărora le-a tăiat capul norodul, și pre alții i-a surgunit de veci, de au murit în calicie, mîncînd de grea nevoie oțărîta pîne a străinătății. Măria Ta încă n-ai trecut pe acolo, și de aceasta ai așa curaj mare, în care să te întărească Domnul. Cu toate că cam tîrziu poate, dar eu tot sfătuiesc pe Măria Ta să nu te temi de cei mari și fiii oamenilor, ce precum știi sînt peste tot locul slabi și iubitori de a se împărtăși din puterea stăpînitorilor; dar să-ți fie groază și urîtă spaimă de balaurul acel încruntat, cu milioane de capete, ce se cheamă *popor*, care cu toate razemile și ajutorurile Măriei Tale, tot va sfîrși prin a te înghiți cumplit, împreună și cu vrednicii clironomi ai Măriei Tale; unde n-a mai avea cine moșteni acea gloată de multă avere cu atîta istețime a duhului cîștigată ziua mare. Poate nici trista mîngîiere îți va rămînea a ști că trece la neamuri depărtate, ci o va risipi și o va face pulbere ca nisipul pustiilor, acel balaur spăimîntos. În acest punct crede-mi mie, că sînt proaspăt pățit.

Lăsînd multe alte simțiri deoparte, vezi că vorbesc Măriei Tale mai mult de avere, ca una ce știu că-ți pricinuiește mai reci sudori și fioare decît însuși locul ce vei avea în istorie, și pot a zice decît chiar pierderea vieții — c-apoi și viața fără avere, pentru unii ca noi, este precum și lumea fără soare.

Dar apoi, mai socotindu-mă în sfat tainic cu credinciosul meu ministru Guizot, ce nu m-a părăsit la zile rele, m-am îndemnat a-ți da oarecari sfaturi și în alte priviri, din multa pățanie ce am suferit, pregătindu-ți totodată și un mic sălaș lîngă mine la Londra, spre a muri mai bine cu noi și pe la noi în tovărășie și pace. Aceste sfaturi sînt: întîi și mai întîi de toate, nu mai aștepta, lasă tot și fugi în lumea mare cît mai este vreme. 2. lasă tot și fugi în lume etc., etc. 3. iar lasă tot și iar fugi etc., etc., căci cum se văd trebile, de vei ședea, vai de a Măriei Tale urgisită viață cît ai mai păstra-o. Închis în palatul cel plătit și neisprăvit ca într-o temniță, zi și noapte cu o mie de spaime în spate, neputîndu-se striga cei mai nevinovați covrigi de vînzare prin tîrg, fără să socotești că sînt vuiete de omorîtoare răscoală — netrăgîndu-se un clopot fără să

crezi că-ți sună glasul morții — nemîncînd o bucată de amară pîne fără să te temi de otravă — neputînd număra în pace miile-ți de galbini fără să-ți aduci aminte cum le-ai dobîndit... — neavînd un om fără să fii sigur că ți-e dușman — neputînd să-ți ochești un minut vrednicii fii, fără să-ți aduci aminte cu tînguitoarea părintească durere, că strîns și-au legat și ei soarta de a Măriei Tale — neputînd să-ți privești casnica tovărășiță, fără să-ți vie a blestema ticăloșia și osînda în care te-a afundat ajutorul fanariot al tată-său — neputînd bea o cafea și privi un găetan de mătase, fără a crede că tot printr-însul să ți se trimită aceste cîteodată drept răsplătitoare insigne mahometane — fără a vedea vreo gvardie albaneză a Măriei Tale, și a nu-ți aduce aminte de fioroasa pieire a lui Tomșa-vodă și a altor asemenea domni, ale cărora fapte ai urmat și ai întrecut — nevăzînd o femeie fără a te aștepta să te blesteme ca văduva pre Duca-vodă (ministrul meu Guizot fiind mai înainte profesor, de la dînsul trag aceste pilde istorice) — nemaiputînd Măria Ta crede, că să fie un singur om acolo unde domnești care să nu-ți dea bucuros cu piatra în cap cînd va putea, începînd de la cei mai aproape cari i-ai îmbogățit numai cu boierii deșarte — și multe asemenea triste cazuri mai înfățișîndu-se, apoi decît o viață de așa fel, mai bine o fugă în lume.

Și pentru Măria Ta, să o razi cam departe, și mai bine cu întuneric decît cu lumină, că pe unde-i trece din țara Măriei Tale, am aflat (tot prin Guizot, ministrul fost al meu de trebile din afară) cum că te pîndesc și te așteaptă gata să-ți toarne un zor, din care dacă-i scăpa, să pomenești cît vei mai fi. Norocit încă Măria Ta de ai păți numai ca mine, căci pe mine afară de două serenate cu cleșțe pe căldări ce mi-au făcut la Londra, m-au lăsat de acolo în pace. Dar apoi mi-a mai spus tot înțeleptul Guizot, că Măria Ta stai foarte prost și jos în opinia țărilor megieșite, unde dintr-o neprielnică întîmplare tot neam de al Măriei Tale se află — care precum ți-am spus este însuflat de mare nerăbdare către persoana și vrednicii fii ai Măriei Tale, o, domnule de Moldova. Pentru acest sfîrșit am socotit dar, cu harta geografică dinainte-ne, că Măria Ta de ai putea ajunge teafăr la Dunăre, să nu te duci pe aiurea, decît sau în sus,

sau în jos pe cursul ei, şi apoi cu căciula pe ureche, ch să te abaţi pe la Macin, spre a da cu mîndrie un despreţu adio răilor ce cu atîta dreptate ai surghiunit acolo — aşa făcînd, va fi astfel o neobişnuită mărinimie, încît altă asemenea pildă istoria nu mai pomeneşte în ni fugă a tiranilor vechi şi noi. Această combinaţie de retra călătorească neavînd eu a mă făli cu scornirea ei, îţi mă risesc că a ieşit tot din înţelepciunea pomenitului ministru.

În urmare dar a tuturor acestor priviri, iarăşi înt sfătuiesc pe Măria Ta să fugi şi iar să fugi, şi tot să fug neuitînd a lua cu sine-ţi şi clironomii Măriei Tale, ca cumva rămînînd să plătească numai ei toate oalele stricate precum zicem pe la noi, şi pentru dînşii şi pentru Măria Ta. Asemenea să-ţi iei şi miniştrii; mai vîrtos pe cei de Finanţe şi de Dreptate — unde unul să-ţi poată sfîrşi mai cu orînduială socotelile cu Rotschild — deşi pe Măria Ta te declarez Napoleonul sămilor, precum am fost şi eu Napoleonul păcii. Dar apoi cît de tare la minte să fie omul, tot sînt oarecari îndrăcite încunjurări, unde nici de bani nu se poate cineva îndeletnici. Iar cel al Dreptăţii, iscîndu-se cumva pricini judecătoreşti, cu puterea ofisurilor Măriei Tale să-ţi fie la proţesuri mînă de ajutor; căci precum m-au înştiinţat foştii mei consuli, ei nu-ţi fac nicicum ruşine, ci sînt vrednici cireci ai Măriei Tale. Iar spre siguranţia înalte-ţi persoane, ia-ţi împreună şi pe fostul agă, să te privegheze la drumuri, căci iacă nu prea sînt sigure acum.

Ce-mi pare însă mai rău, din toate aceste, este că unii dintre acei ce au stîrpit somnul Măriei Tale, i-am încălzit însuşi eu ca pe nişte şerpi, la sînul fostei mele capitale, şi fără voia mea ţi-am amărît cu destrămaţii acei domneştile zile. Deci călătorie bună, iubite Măria Ta, şi spre o grabnică revedere.

Nota bene. Nu uita că contele Camille Montalivet, un soi de Petrachi Asachi, şi ministru de fosta mea listă civilă, ţi-a găsit o gazdă lîngă mine — dar cam de mijloc; căci ce a fost mai bun s-a grăbit a se năimi de alţi prinţi şi oameni mari, mai înainte.

Luis-Filip

— *Carte a fostului rege Ludwig Filip către încă fiindul domn Mihail Sturdza*

Apărut în *Bucovina*, an. I (1848), n-rele 1 (4 oct.), pp. 2—3, şi 3 (22 dec.), pp 13—14.

Operă scrisă în acelaşi spirit cu *Noul acatist al marelui voievod Mihail Gregoriu*, Cernăuţi, 1848.

Reproducem integral textul din *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, Buc., 1909, pp. 16—20.

SCLĂVIE, VECINĂTATE ŞI BOIERESC

...Şerbia la români avu deosebite numiri: *iobăgie* la ardeleni, *rumânie* la munteni, iar în general, *vecinătate*. Acesta cuvînt singur ne dovedeşte că ea fu rezultatul concuistei. În adevăr, şerbia nu fu întrodusă între români decît foarte tîrziu. În Transilvania ea se întemeie după venirea ungurilor supt Arpad şi fiii săi (900 după Hs.). În Moldova şi Valahia ea luă născare şi mai tîrziu, adecă de abia după întemeierea Principatelor. Domnii cei dintăi care veniră din Făgăraş şi Maramurăş găsiseră îmbele ţări populate de oameni liberi; ei erau constituiţi ori în capitanaturi sau voievozii supt şefi pămînteni, sau în republice, precum: Bîrladul, Vrancea, Tecuciul, Cîmpu-Lung şi alte asămene comune libere. La o asemene organizaţie nu putea să fie şerbi. Odată aşezaţi în Principate, domnii dăruiră la căpiteniile şi boierii lor, pămînturile şi mai ales şesurile ce le găsiseră *pustii*. Noii proprietari însă, ca baronii la apusul Europei, nu putea să lucreze singuri dominiile lor; ei fură dară nevoiţi de a căuta braţe muncitoare, şi unde mai bine putea să le găsească, ei carii erau pururea în rezbel, decît la naţiile *megieşite* sau *vecine?* Prinşii lor de rezbel, *vecini*, fură dară cei întăi şerbi în Principate. De aice vine sinonimul de *vecin* cu *şerb*. Numărul acestora, necontenit sporit prin rezbelele domnilor vechi, se făcu foarte mare. În adevăr, noi vedem în cronicile noastre* că Ştefan cel Mare, într-o singură campanie asupra leşilor (1498) „a luat robi mai mult de o sută de mii, ce i-a aşezat Ştefan vodă în ţara sa, de şi pînă astăzi trăieşte

* Vornicul Urechi în *Letopisiţile Moldovei*, tom. I, pag. 140 (n.a.).

limba rusească* în Moldova, mai ales pre unde i-a descălecat". Fiiul său Bogdan urmă sistemul tătîni-său pentru a împopora țara cu prinși de rezbel, adecă cu vecini: „Ștefan vodă cel Bun și cu fiiul său Bogdan vodă — ne zice Ioan Neculce** — de multe ori au avut războaie cu leșii și multe robii au făcut în țara leșească, cît au pus pe leși în plug de au și arat cu dînșii, de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi pentru pomenirea sa, ca să nu se mai acolisească de Moldova: Dumbrava Roșie la Botoșeni și Dumbrava Roșie la Cotnar și Dumbrava Roșie mai jos de Roman; și leșii încă nu tăgăduiesc, că scrie și în cronicile lor. Și așa vorbesc oamenii, că cînd au fost arînd cu leșii, i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi, să tragă; iar ei se ruga să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciușcele, iar cînd îi bătea cu biciușcele, ei să ruga să-i împungă."

Abuzul și apoi și măsuri legislative veniră de întemeieră și asupra lăcuitorilor pămînteni șerbia, care din început nu fusese decît partea vecinilor, adecă a străinilor aduși în captivitate. Mihai Viteazul legiui printr-un așăzămînt, că fiecare țăran pe a cui moșie se va fi aflînd în ziua publicărei legei să rămîie rumân vecinic. Și așa numele glorios a romanilor ajunse în Valahia a se face sinonim de *șerb*.

Mulți învinovățesc pre Mihai Viteazul că el a făcut acest pacat cătră nația sa numai după îndemnul aristocrației muntenești***. Eu socot că învinovățirea este nedreaptă și asupra lui Mihai vodă și asupra boierimii românești, care are a-și imputa destule alte vini, fără a fi însărcinată și cu aceasta. Temeiul șerbiei lăcuitorilor români trebuie a fi căutat în timpul și în împregiurările critice în care se afla atunce Valahia. Țara atunce era aruncată într-o luptă de moarte cu Turcia spre a-și redobîndi libertatea sa. Domnul, carele era sufletul și inima acestei mari mișcări naționale, avea trebuință de toată energia și de toată autoritatea spre a putea cu micile sale mijloace și cu micul său popor, a respinge puterile combinate a Turciei din Europa și Asia ce venea asupră-i. Trebuia dară ca în toată țara să domnească o

* Adecă rusneacă sau rutenească, ce se vorbește în Galiția (n.a.).

** *Letopisețele Moldovei*, tom. II, pag. 200 (n.a.).

*** Această nedreaptă învinovățire se face de d.N. Bălcescu. Vezi *Magazinul istoric pentru Dacia*, tom. II, pag. 237 (n.a.).

singură vroință și o desăvîrșită desciplină, pentru ca la cea întăi chemare a sa, tot poporul să se scoale ca un singur om. Ca măsură rezbelică, el dar înregimentă, cum s-ar zice astăzi, toată nația, hotărînd că fiecare român să-și aibă domicil fix, să se ție de satul său, ca cu chipul acesta să se puie o stavilă emigrațiilor sau bejeniilor, cum se zicea pe atunce, care ar fi împrăștiat toată populația și ar fi lăsat țara fără apărători în contra dușmanilor dinafară.

În adevăr, fără această cumplită extremitate, motivată numai prin un mare pericul a patriei, cum s-ar putea crede că Mihai Viteazul, acela carele a fost cel mai mare campion a libertăței politice a românilor, s-ar fi înduplicat a le desființa libertatea civilă dinlăuntru și a-i preface în robi, numai ca să placă aristocrației sale, cînd mai ales și aceasta era atunce românească și prin urmare patriotică?

Vecinătatea, odată introdusă în Principate, în curînd fu sporită și prin alte izvoare decît concuista; vîna sa de viață cea mai importantă fu *lăcomia de pământ* în niște țări eminent agricole, ca Moldova și Valahia, unde toată bogăția și toate dreptățile politice și prin urmare și toată puterea și influința era lipite către proprietate, fiecare se silea de a avea pămînt, adecă *moșie*. Cei puternici începură dară a împila pre cei slabi și o luptă grozavă se ațîță între proprietarii cei mari și între cei mici, adecă *răzeși* sau *moșneni*. Silnicia și judecățile strîmbe fură armele ce cei dintăi întrebuințară asupra celor din urmă, spre a le lua moșiile, pre care mulți le avea moștenire încă dinaintea întemeierei Principatelor. Răzeșii despoiați de pămîntul lor, izgoniți din casele lor, pribegi în patria lor, reduși la desăvîrșită sărăcie și îngenuncheați supt greutatea birurilor, era, în sfîrșit, nevoiți a-și vinde și persoanele lor. Noi avem mai multe hrisoave care ne dau pilde de asămene vînzări. Și domnul Dimitrie Cantimir singur mărturisește că „o parte din vecini sînt din răzeși, carii pentru sărăcie și-au vîndut moșiile lor cele părintești și i-au silit cu strîmbătate să primească jugul supunerei"*. Pe de altă parte, proprietarii, în lăcomia lor, după ce luară răzeșilor moșiile, apoi se încercară a le lua și persoanele. Și nu este astăzi stăpîn de moșie care între docomentele sale să nu aibă hrisoave și acturi de

* *Descrierea Moldovei*, partea II, cap. 16 (n.a.).

giudecată, parte cu alți megieși pentru vecini, parte cu însuși lăcuitorii, reclamîndu-i ca *vecini*. Răul se făcuse atît de mare, încît domnii trebuiră a lua aspre măsuri spre a-l stăvila. Istoria cu recunoștință păstrează numele domnului Moldovei Constantin Duca Vv., carele în toată domnia sa fu apărătorul bieților lăcuitori, trași de proprietari în vecinătate. „Acest domn — zice Neculai Costin — măcar că era tînăr, era foare înțălept, negrabnic la mînie, nerăstitor... Așișderea și la Divan făcea dreptate tuturor și mai vîrtos celor ce se pîria pentru vecinătate, nu-l da fie cum la vecinătate și fără jurămînt, ce mai cu dinadinsul, răspundea celui ce avea nevoie de vecinătate, zicîndu-i: Pas de-ți caută trei-patru oameni jurători, cum n-a fost nici tată-tău, nici moșu-tău vecin de moșia aceluia cine-l trăgea. Și așa jurînd îi da volnicie să fie slobod în veci de vecinătate. Că acum făcuseră boierii obicei nou de zicea, cine au șezut în sat boieresc 12 ani să rămîie vecin. Iar Constantin Duca vodă nu se uita acolo și încă zicea: Că păcat este să-l robești pe frate-tău căci păgînii își cumpără robii pe bani și în al șeptelea an îi iartă, iar alții și mai curînd le dau slobozenie, iar tu ești creștin, și neluîndu-l pe bani, și fiind creștin ca și tine, și tu vrei să-l vecinești."*

Lăcuitorii agricoli se împărțea în îmbele Principate în trei clase:

1. *Răzeșii, cnezii* sau moșnenii, carii își păstraseră moșiile și libertatea.

2. *Lăturașii, oameni slobozi, oameni domnești,* carii avea numai libertatea lor; aceștii se alcătuiau din răzeșii ce-și vînduseră moșia fără persoana lor; din coloniști aduși de bunăvoia lor de boieri, spre a le lăcui *sloboziile,* adecă sate lăcuite de oameni *slobozi*; din ostașii carii ieșea din slujbă, liberi după ce slujea în cîteva cete privilegiate, precum: a călărașilor, a curtenilor, a aprozilor. Aceștia lăcuia pe moșii boierești sau mănăstirești, fără să fie lipiți pămîntului; ei se numea mai îndeosebi *lăturași,* adecă *alăturea cu vecinii* sau *hrisovoliți*. Pentru lăcuința și locurile de hrană a lor, ei se alcătuia prin bună tocmală cu proprietarii. Iar mai tîrziu

* *Letopisețele Moldovei,* tom. II, pag. 46 (n.a.).

se statornici ca să lucreze 12 zile pe an și să deie dejma locului după obicei.*

3. *Vecinii* sau *șerbii*. Hrisoavele de vecinătate și codicile de legi a lui Matei Basarab și a lui Vasili vodă ne arată îndestul de lămurit care era condiția vecinilor. Îndatorirea de căpetenie la care era supuși era că ei sta lipiți cu pămîntul; dacă își părăsea satul, stăpînul avea dreptate a-i urmări și aduce la urma lor. „Cînd va fugi țăranul — zice Codica lui Vasili vodă — de la locul și de la stăpînul său, nime nicăiri să nu-l primească, iar de-l va primi, deodată, de sîrg să-l întoarcă înapoi la satul lui de unde este; iar de va fi avînd vreo treabă ca aceea, cu dînsul, acesta ce l-a primit ca să aibă a-și spune către domnul acelui sat. Iar de va meșterșugi într-alt chip și va călca pravila aceasta, ca să plătească la domnie 12 litre de argint și 24 litre boiarului celuia a cui va fi țăranul."** Actul de emancipație a vecinilor din Moldova, din 5 april 1749, ne arată care era *legea* și care era *abuzul* pentru vecini. *Legea* era că ei să slujească numai partea bărbătească, să deie la lucrul stăpînului numai cîte un om de casă, că ei nu putea fi vînduți fără moșie, nici a se strămuta dintr-un sat în altul, că nu se putea deosebi prin împărțeala familiei, nici a fi trecuți prin zapisile de vînzări a moșiilor sau prin foi de zestre. Iar prin *abuz*, stăpînii ajunseră a face toate aceste cu vecinii lor, precum: a-i vinde ca pre robi, a-i împărți ca pre țigani, despărțind părinții de copii, a-i trece în zapese și în foi de zestre, a-i lua în casele boierești la slujba lor și a-i muta de la un loc la altul, *supuindu-i într-atîta ca pre robi*.

Șerbirea claselor de jos a societății de către clasele de sus trase după sine și șerbirea țărei.

„Acea lege înaltă a naturei — zice autorul *Stărei sociale a plugarilor* — că toată fapta trage după sine răsplata sa, acea lege se manifestă în sfîrșit cumplit asupra capetelor boierilor. Ei, carii făcuseră din frații lor robi, fuseră atunci siliți să-și plece trufașul lor cap și să geamă supt jugul robilor din Fanar. În acele minute, cînd toate duhurile era pre-

* Vezi în *Arhiva românească*, tom. II, pag. 228: *Hrisovul domnului Moldovei Ioan Neculai Mavrocordat*, din 1714, ghenarie 15 (n.a.).

** Vezi *Codica lui Vasili vodă din 1646* și *Arhiva românească*, tom. I, pag. 22 (n.a.).

ocupate de trista vedere a ruinei acestor țări, cînd obiceiurile, instituțiile, drepturile lor se corupea și se sfîșia de gheara de fier a fanarioților, cînd țăranii, desperați de îndoita tiranie ce îi apăsa, își părăsea în gloate patria, sau își căuta ușurarea chinurilor ce-i muncea în tălhărie, umblînd să dobîndească prin silă aceea ce li se răpisă prin silă, în acele triste minute Dumnezeu vorbi în inimile celor puternici ai țărei. Ei recunoscură vina lor și osînda cerească; și își aduseră aminte că sînt creștini și că Hristos s-a jărtfit pe pămînt ca să piară robia."

Emancipația vecinilor se hotărî dară în îmbele Principate și Constantin Mavrocordat, domn succesiv și în Moldova și în Valahia, inspirînd și întărind această reformă își făcu numele nemuritor în istoria națională. În seanța din 5 avgust 1746, Obșteasca Adunare a Țărei Românești declară că: „Ea nu cunoaște mai greu și mai mare păcat decît de a avea pre frații noștri cei întru Hristos supt jugul robiei noastre, de vreme ce Sf. Evanghelie ne zice: *Iubește pre aproapele tău ca însuși pre tine*. Ca următori dară acestei poronci, nu trebuie să robim pre frații noștri. Că robia n-a fost de nici un folos, ce încă un obicei de mare pagubă sufletelor noastre, rămasă fiind de la strămoși ca un blăstăm asupra capetelor noastre." Aceastași adunare hotărî: „Mai mult pentru ușurarea sufletelor noastre și a părinților, a moșilor și a strămoșilor, ca ori la cine din neamul boieresc, sau la monastiri, vor fi *rumâni* cu moșiile lor, moșiile să rămîie la stăpînirea noastră, să le stăpînim cum și pînă acum; dară cît pentru capetele rumânilor fără de moșie, care dintre noi va vrea din bunăvoința lui ca să-i iarte, pentru a sa pomenire, bine va face; iară de nu va vrea să facă această facere de bine sufletului său, să aibă a face acei rumâni *cum vor putea* și să deie bani de fieștecare cap cîte taleri zece, și să se răscumpere și cu voie de va fi stăpînului său și fără de voie."*

Trei ani în urmă, la 1749, Adunarea Obștească a Moldovei mersă și mai departe, căci hotărî emanciparea țăranilor fără răscumpărare. Alcătuită de clerul episcopal și egumenic, de toată boierimea, veliți, a doua și a treia stare și *de altă obștie*, ea se adună „la șese zile a lui april, joi întru a doua săptămînă după Paști, în mănăstirea Trii-Sfetitelor, la scosul

* Vezi actul de emancipație în *Magazinul pentru Dacia, tom. II*, pag. 281 (n.a.).

sfintelor moaște și s-a făcut sobor de întrebăciune. La care cu toții cu un glas au răspuns mărturisind adevărul că *vecini(i) robi nu sînt*, și că se primesc și mărturisesc cu toții ca în viitor oamenii să nu se vînză cînd s-a vinde moșia."*
Într-acest chip vecinătatea se desființă în Moldova. Este curios de a cunoaște impresia ce acest act făcu mai ales asupra proprietarilor. Enachi Kogălniceanu ne arată vederat că cel puțin o mare parte din boierime nu prea era mulțămită cu eman(cipația).

— *Sclăvie, vecinătate și boieresc*
Subtitlul este *Ochire istorică asupra sclăviei* și a apărut ca introducere la *Coliba lui Moș Toma* de Harriet Beecher Stowe, tradusă de I. Codrescu, Iași, 1853, pp. IX-XXXII. Teoria „concuistei" provine, ca și la Bălcescu, din istoriografia Restaurației franceze.
Reproducem fragmentar textul din Mihail Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. cit., pp. 286—294.

* *Arhiva românească*, tom. I, pag. 126 (n.a.).

PROCES-VERBAL NR. 7 — ȘEDINȚA DIN 7 OCTOMBRIE A ADUNĂRII AD-HOC A MOLDOVEI

7 octombrie 1857

[...]

Prezidentul dă învoirea și *d-l Mihail Kogălniceanu* cetește propunerea următoare:

„Astăzi, luni, în șapte octombrie, anul una mie opt sute cincizeci și șapte, în a șaptea ședință publică, Adunarea ad-hoc a Moldovei, instituată prin tratatul de Paris pentru a rosti dorințele țării asupra viitoarei organizații a Principatelor Române;

Simțind că cea întîie dorință a fiecărui popul este dorința de a fi;

Luînd în privire că un popul, pentru a fi, trebuie să-și asigure ființa sa în marea familie a nații lor;

Că acesta a fost țălul tuturor stăruințelor, luptelor și suferințelor neamului nostru într-un timp de mai mult de cinci secoli;

Că ființa politică și națională, că dritul de staturi suverane, Principatele pururea și le-au asigurat prin tratatele ce vechii noștri domni au încheiat cu regii de Polonia, de Ungaria și alți domnitori și în care suveranitatea Principatelor este scrisă cu litere mari;

Că numai pentru a păstra această suveranitate și a găsi o puternică garanție în contra a orice eventualități, *strămoșii noștri au încheiat cu glorioșii padișahi otomani tratatele sau capitulațiile din anii 1393, 1460, 1511 și 1634;*

Luînd în privire că aceste tratate, după dritul gintelor, n-au șters Principatele din rîndul statelor suverane, pentru că ele și-au rezervat toate drepturile suveranității, și în special dreptul de guvernămînt neatîrnat, dreptul de legislație,

adică o *întreagă și deplină autonomie* și că, prin urmare, nu s-a supus nici unei puteri legislative străine;

Că, chiar după încheierea capitulațiilor cu Înalta Poartă, Principatele au urmat a fi privite de către puterile europene ca staturi suverane, precum de dovadă stau mai multe tratate încheiate cu domnii Moldaviei și ai Valahiei și în urma capitulațiilor;

Luînd în privire că aceste capitulații, paladiul naționalității române nu s-au desființat prin deosebite tratate și stipulații ale marilor Puteri, și anume:

1. Prin tratatul de la Adrianopoli, articolul V;

2. La Conferințele de Viena, prin plenipotenții Franciei și ai Angliei, cari chiar în seanța întîie, ținută în 15 martie 1855, au declarat că scopul guvernelor lor nu era de a aduce vătămare Principatelor, ci, dimpotrivă, de a îmbunătăți soarta lor, combinînd noile întocmiri ce sînt a se face pentru ele într-un chip de a da o deplină și întreagă îndestulare drepturilor Înaltei Porți, drepturilor Principatelor și intereselor generale ale Europei;

3. La aceleași conferințe, prin protocolul al treilea din 19 martie 1855, în care, după proiectul baronului de Prokesch, *capitulațiile* s-au recunoscut ca baza drepturilor Principatelor (articolul I);

4. Prin cercularea escelenței-sale ministrul trebilor din afară al maiestății-sale imperiale împăratului *Napoleon III*, cu data din 23 maiu 1855, statornicind că: „relațiile dintre Înalta Poartă și Principate sînt rezultatul unei alcătuiri liber încheiate, cu sute de ani mai înainte, între Înalta Poartă și Țările de la Dunăre";

5. De către însăși Poarta otomană prin mai multe haturi ale glorioșilor padișahi, și în capul cărora se întrebuințau următoarele cuvinte:

„În tot chipul, cu toată libertatea obiceiurilor lor să fie aceste țări, și să se stăpînească numai singure de sine deosebite și despărțite de stăpînirea împărăției otomane";

6. Tot de către Poartă, prin protocolul Conferințelor din Constantinopole, cu data din 11 februarie 1856, și în care se declară că întărește din nou privilegiile și imunitățile de care zisele Principate s-au bucurat de la *Capitulațiile* ce li s-au dat de către sultanii Baiazed I și Mohamed II;

Luînd în privire că aceste Capitulații recunosc și întăresc Principatelor nu numai *privilegii* și *imunități*, ci toate drepturile suveranității, și între altele o ocîrmuire neatîrnată și națională, o deplină libertate de legislație, precum mai cu deosebire o dovedesc articolul I al Capitulației încheiate la 1511 între sultanul Baiazed I și domnul Bogdan și înnoite în secolul al XVII-lea între sultanul Murad și domnul Vasilie Lupu, și care zice anume: „Poarta cunoaște Moldova de pămînt «slobod și nesupus»", și articolul al IV-lea al „aceleiași Capitulații, care rostește că: «Moldova va fi stăpînită și ocîrmuită după legile și așezămintele sale», fără să se amestece Poarta «cît de puțin»";

Luînd în privire că tratatul de Paris nu numai că n-a rostit nimic în contra vechilor noastre Capitulații, ci, dimpotrivă, a recunoscut și a întărit Principatelor o administrație neatîrnată și națională, libertate de legislație, o putere națională înarmată și un sistem defensiv spre păzirea hotarelor și respingerea a orice năvăliri străine, și, în sfîrșit, o viitoare organizație conformă cu drepturile și cu dorințele nației, puindu-se Principatele sub garanția colectivă a puterilor subscriitoare tratatului de Paris;

Luînd în privire că atît în puterea vechilor Capitulații, cît și după stipulațiile tratatului de Paris, întinderea viitoarei organizații, cerută de trebuințele noastre naționale, materiale și morale, nu poate avea altă mărginire decît *nejignirea drepturilor Înaltei Porți anume precizate în acele Capitulații* și pe care românii le-au respectat și le vor respecta în toată întregimea lor;

Luînd în privire că pentru a pune un capăt suferințelor, abuzurilor și discordiilor dinlăuntru, care au paralizat toată dezvoltarea în țară, și pentru a precurma înrîuririle din afară, care au jignit autonomia Principatelor, și a introduce un regim de stabilitate, de bună rînduială, de pace și de prosperitate în Principatele Române, este neapărat de a da o deplină și întreagă îndestulare trebuințelor și dorințelor nației;

Luînd în privire că dorința cea mai mare, cea mai generală, acea hrănită de toate generațiile trecute, acea care este sufletul generației actuale, acea care împlinită va face fericirea generațiilor viitoare, este *Unirea Principatelor într-un*

singur stat, o unire care este firească, legiuită și neapărată, pentru că în Moldova și în Valahia sîntem același popul, omogen, identic ca nici un altul, pentru că avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri în trecut, același viitor de asigurat și, în sfîrșit, aceeași misie de împlinit;

Luînd în privire că această unire o dorim nu pentru ca să lovim drepturile și să amenințăm pacea altora, ci numai pentru ca să asigurăm drepturile și pacea noastră și că, dimpotrivă, această unire — la care au contribuit toate generațiile trecute, lucrînd de a ne da aceleași instituții și legi — împlinind o vie dorință a nației noastre, și făcîndu-se pentru noi un izvor de bună rînduială, de iconomie, de legalitate, de dignitate și de regenerație generală — prin însăși aceasta ar da Înaltei Porți și staturilor vecine o închizășluire de pace și de stabilitate la hotarele lor;

Luînd în privire că Unirea Principatelor este înscrisă în chiar instituțiile actuale, recunoscute de Înalta Poartă, și anume prin articolul 425, cap. IX din Regulamentul organic, care rostește textual că „Începutul, religia, obiceiurile și asemănarea limbei locuitorilor acestor două Principate, precum și trebuințele ambelor părți cuprind din însăși descălecarea lor elementele *nedespărțitei uniri*, care s-a împiedecat și s-a întîrziat numai de întîmplătoarele împrejurări. Mîntuitoarele folosuri ale rodului ce s-ar naște din întrunirea acestor două popoare sînt netăgăduite";

Luînd în privire că, după protocolul VI al Congresului de Paris, consultarea dorințelor țării a fost motivată mai cu deosebire de propunerea făcută de contele Walewski, atingătoare de Unirea Principatelor;

Luînd însă în privire că, pentru ca Unirea Principatelor să producă tot binele ce se așteaptă și înlăuntrul și în afară este trebuință de a se institua un guvern tare, stabil, respectat înlăuntru de toți și sprijinit în afară de marea familie a caselor domnitoare; că un asemenea guvern nu ni-l poate da regimul vițios al domnilor electivi și schimbători, care, istoria este martură, n-au produs decît anarhie prin rivalitățile

şi ambiţiile deşilor şi mulţilor aspiranţi, slăbiciune şi corupţie prin abuzurile şi nepotismul lor, şi mai ales năvăliri şi resbele prin despărţirea ţărilor şi prin supunerea domnilor la toate înrîuririle străine;

Luînd în privire că Principatele sînt însetate de legalitate, de stabilitate şi de dignitate naţională, voind a trăi cu însăşi viaţa lor, şi că aceste nu se pot dobîndi decît reîntorcîndu-se la vechiul princip al *eredităţii tronului*, care în întîile timpuri ale fundaţiei Principatelor, şi chiar în urma Capitulaţiilor, au esistat în familiile lui Radu Negru şi a lui Bogdan Dragoş, şi puindu-se în capul Principatelor Unite un prinţ străin, ales dintre dinastiile domnitoare ale Europei, afară de acele ale staturilor vecine, spre a nu motiva străine înrîuriri;

Luînd în privire că, spre a dobîndi un asemenea princip, menit de a pune un capăt relelor trecutului şi de a pregăti patriei o eră nouă, românii renunţă la dreptul ce au prin Capitulaţii de a-şi alege singuri pe şeful statului, încredinţînd numirea prinţului străin însuşi glorioşilor monarhi cari au luat în mînile lor soarta Principatelor;

Luînd în privire că, spre a întemeia cea mai grabnică şi mai intimă legătură între noua dinastie şi naţia română, este trebuinţă ca moştenitorii domnitorului să fie crescuţi în dogmele sfintei noastre biserici a Răsăritului;

Luînd în privire că, pentru ca prinţul străin să poată împlini tot ce ar aştepta de la dînsul şi ţara şi Europa, este trebuinţă ca el să fie încungiurat de toate garanţiile de pace şi de putere şi să fie asigurat în contra pericolelor din afară şi în contra tulburărilor dinlăuntru;

Că pericolele din afară se pot înlătura numai prin *neutralitatea* pămîntului Principatelor, neutralitate recunoscută în princip prin art. 26 şi 27 ale tratatului de Paris;

Că tulburările dinlăuntru se pot depărta numai întru cît domnitorul va căuta puterea sa în însăşi ţara şi va cîrmui după legi făcute de către însăşi ţara;

Luînd în privire că, după vechiul obiceiu, pururea şi sub toate guvernele, puterea legiuitoare în Principate a fost încredinţată unei *Adunări obşteşti*, care, mai mult sau mai puţin, a reprezentat ţara;

Că această Adunare, pentru ca să fie bine primită, pentru ca legile votate de ea să aibă toată puterea morală, ea trebuie astfel compusă încît să cuprindă în sînul ei toate marile interese ale nației;

Luînd în privire, în sfîrșit, că drepturile Principatelor anume cuprinse în capitulații și unirea țărilor sub un prinț străin și ereditar, asigurat prin neutralitatea pămîntului românesc și sprijinit prin o putere legislativă, care să cuprindă toate elementele vitale ale societății, atunci vor fi stabile, atunci vor contribui cu toată eficacitatea la dezvoltarea națională, morală și materială a patriei noastre cînd ele se vor pune sub *garanția atotputernică și salutară a marilor puteri ale Europei;*

Adunarea ad-hoc a Moldovei, pășind pe calea ce i s-a prescris de către tratatul de Paris, adecă *începînd a rosti dorințele țării* — în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, în toată curățenia cugetului, neavînd în privire decît drepturile și folosul nației române, declară că cele întîi, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorinți ale țării sunt:

1. Respectarea drepturilor Principatelor și îndeosebi a autonomiei lor în cuprinderea vechilor lor Capitulații încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 și 1634.
2. Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România.
3. Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țării.
4. Neutralitatea pămîntului Principatelor.
5. Puterea legiuitoare încredințată unei obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației.

Toate aceste sub garanția colectivă a puterilor care au subscris tratatul de Paris".

— Proces-verbal nr. 7 — ședința din 7 octombrie a Adunării ad-hoc a Moldovei

Reproducem integral textul din volumul *Gîndirea social-politică despre Unire* (1859), Buc., Edit. politică, 1966, pp. 147—152.

AUGUST TREBONIU LAURIAN
(1810—1881)

Născut la Fofeldea (lîngă Sibiu), studiază filozofia la Cluj (1830—1835), apoi la Viena (1835—1842); profesor la Bucureşti, editează cu Bălcescu *Magazinul istoric pentru Dacia* (1845); este în Ardeal în timpul revoluţiei de aici; din 1851 este inspector al şcolilor din Moldova, apoi, din 1859, editor, la Bucureşti, al revistei *Instrucţiunea publică* (1859—1861); membru fondator al Academiei. Opere principale: *Tentamen criticum* (1840), *Istoria românilor de la Romul* (1853), în 3 vol., *Dicţionarul limbii române*, cu Massim (1871—1876)

CUVÎNTUL CE S-A ZIS DE D. A. TREB. LAURIAN, PROFESOR DE FILOZOFIE

[..]

Noi românii sîntem o naţiune care se află încă în copilărie şi abia am ajuns la cunoştinţa de noi înşine. Noi încă n-avem filozofie. Noi am rămas foarte îndărăt în cultură. Cauzele sînt deobşte cunoscute şi n-avem trebuinţă să le înşirăm în aceste pagine. Datoria însă ne este acum să ne folosim de mijloacele ce ne stau gata şi să adăogăm partea noastră la cultura totală a umanităţii. Filozofia e o indiginţă

comună și nici un neam cultivat nu mai poate figura de aici înainte fără dînsa pe fața pămîntului. Dară daca venim mai tîrziu după celelalte neamuri, poate că avem cu un mijloc mai mult decît dînsele spre a înainta cu mai mare siguranță. Descoperirile celorlalte ne stau spre dispusăciune slobodă. În probele făcute de dînsele ne sînt cunoscute drumurile de rătăcire și putem să băgăm de seamă și să ne ferim de ele. După părerea mea cea individuală, născută din străbaterea critică a probelor făcute pînă în ziua de astăzi, socotesc că filozofia trebuie zidită pe temeiul cel neclădit al esperiinței, căci altmintrele se deschide ușa și poarta la toate visurile și fantasteriile; și al doilea, cu toate că sînt de părere că științelor nu trebuie puse obezi, ci trebuie lăsate în toată libertatea lor, însă cultivarea lor trebuie mărginită după folosul practic și o sistemă care stă în contrazicere cu interesele noastre cele soțiale și morale, cu aspectul nostru cel empiric al naturei, trebuie absolut lăpădată. Filozofia să ne dea deslușiri în aceste ținuturi ale cunoștinței și ale lucrării, dară să nu ne încurce sau să ne ducă chiar în contrazicere. Întrebarea este acum cum putem să păzim acest drum cu atîta siguranță? Răspunsul s-a dat prin aceste spuse. Pe drumul esperiinței cu ajutoriul criticei. Acest drum cu acest ajutoriu a dus la minuni, care de cei vechi s-ar fi socotit de fabule. Unde a ajuns nautica modernă prin observăciunele astronomice, comparat cu estravaganțele astrologice ale celor vechi? Unde a ajuns mehanica prin descoperirile matematicilor și ale fizicilor, comparat cu visurile magice ale anticilor? Unde a ajuns fabricatura prin cercetările himicilor, comparat cu fantasteriile alhimistilor? Unde au ajuns artele frumoase prin dezbaterile esteticilor, comparat cu gustul cel stricat al veacului de mijloc? Unde a ajuns, în sfîrșit, starea soțietăților civile prin lucrările jurisprudențelor și ale politicilor, comparat cu barbaria cea neomenoasă a veacurilor trecute? Mulțumită cerului, a încetat despotismul, s-a sugrumat mania de a face războaie esterminătoare, a început a se recunoaște dreptul fiecăruia, au început a se cultiva moralele și manierele ce înfrumusețează pe om, a se curăți religiunea, s-a desfăcut neunirea între interesele cele materiale și morale. Umanitatea s-a civilizat, s-a cultivat și s-a perfecționat și toate aceste daruri le-a priimit ea de la filozofie, care intră

în toate științele, pătrunde în toate artele, în toate ramurile de viață, domestică și politică, speculativă și practică. Căci filozofia e ceea ce dă viață tuturor științelor, tuturor artelor și tuturor lucrărilor naturale și libere și revarsă o lumină peste dînsele, prin care acestea se prefac în tot atîtea membre în care filozofia se arată concret. Fără filozofie științele particulare n-au un fundament comun dacă n-au nici un centru comun în care să-și afle legătura lor, ci din contră, divergesc în luptă și în ceartă ostilă. Fără filozofie viața ființelor raționale e un mehanism amestecat de un avut de libertate. Numai nutrit de adevăratele principie ale filozofiei poate sufletul omenesc să se înalțe la viața spirituală și să-și ajungă destinăciunea sa. Dea dătătoriul tuturor ca să se reverse și între noi românii lumina ei, ca să ne putem bucura și noi de binefacerile ei! Dorința se simte între noi de toate părțile, sîrguința se vede asemine, înlesnirile supt gubernul celui mai mare iubitoriu de înțelepciune și al celui mai zelos cultivatoriu al ei încă nu vor lipsi. Deci să purcedem cu toate puterile și să nu cruțăm nici o osteneală, scopul e sfînt, pentru ajungerea lui să fim încredințați că cine lucrează cu inimă curată, pe acela-l ajută Dumnezeu.

— *Cuvîntul ce s-a zis de d.A.Treb. Laurian, profesor de filozofie*

Apărut în *Foaie pentru minte...*, an. VIII (1845), nr. 32 (6 august), pp. 254—255, partea a II-a. Ca filozof, Laurian se ocupă, în acea perioadă, cu traducerea de manuale de tendință raționalistă: *Manual de filozofie* de A. Delavine (1846), *Manual de filozofie și literatură filozofică* de W. Tracy (1847) și, mai ales, *Manualul* lui Krug (1847).

Reproducem integral textul din *Foaie pentru minte...*, loc. cit.

IOAN MAIORESCU (1811–1864)

Născut în Bucerdea Grînoasă (lîngă Blaj); student la Blaj (1824–1829) și Budapesta (1830–1834), este apoi profesor de istorie în Muntenia. Reprezentant al Guvernului provizoriu la Frankfurt-am-Main, rămîne la Viena pînă în 1857. Din 1859 este în Muntenia, efor al școalelor și profesor la Universitate. Opere principale: articole istorice și lingvistice în *Foaie pentru minte...* (începînd din 1838), *Die Romanen der oesterreichischen Monarchie* (1849), *Itinerar la românii din Istria* (postum).

1. CUVÎNTUL CE S-A SPUS cu prilejul examenului din 4 iulie 1837 de d. *Ioan Maiorescu*, profesor suplent al școalii naționale din Cerneți, care acum se află inspector și profesor în școala centrală din Craiova.

Domnilor și doamnelor,

Sfîrșitul anului școlatic, timpul de mult doritului seceriș, din care mi se pare că văz cum doriți a vedea și a vă bucura de rodurile seminței celii mai nobile, a învățăturei, iară e de față. Ziua dar de astăzi ar fi o zi de bucurie. Și care lucrător încredințat n-a făcut toate cîte a putut pentru

îndreptarea pămîntului său, căruia conştiinţa îi spune că nu s-a speriat de nici o greutate arînd şi semănînd, grăpînd, plivind ca să curețe moşioara sieşi încredinţată de spini, polămide şi alte buruieni stricăcioase seminţei, venind timpul secerişului şi văzînd rodurile ostenelelor sale adunate pe arie, să nu se bucure?

Mie cu toate acestea a mă bucura nu-mi vine. Mai întîi că a lucra şi a semăna într-acest chip atîta-mi place, încît niciodată nu voi să săvîrşesc. Al doilea că rodurile de care vorbesc eu aici sînt foarte nesigure. *Foarte nesigure:* căci pămîntul în care semănăm încă e crud, e încă necopt şi din firea sa atîtor schimbări supus, încît sămînţa, de nu va fi bine sprijinită, ca aburul de dimineaţa se strecoară şi piere; apoi mii şi sute de împrejurări rele tocmai la aceasta din urmă lucrează. Aşa eu m-am înfăţişat astăzi înaintea d-voastră nu ca să vă fac părtaşi la vreo bucurie: căci eu aceasta nu o simt; nici să vă fac cunoscut numărul şcolarilor, ce s-au înscris aproape la o sută: căci mă veţi întreba nu cîţi ai avut, dar *ce ai făcut?* Nici să vă descriu starea şcoalei materială, mai aproape de rea decît bună: căci înşivă o vedeţi. Nu pentru aceste m-am înfăţişat înaintea d-voastră: ci ca să vă vorbesc de un lucru, la care locul acest sfînt îmi dă prilej; firea dregătoriei mele şi alte multe împrejurări mă îndeamnă şi, aşa zicînd, mă silesc; în urmă, încredinţarea ce o am de bunăvoinţa d-voastră către mine şi de îngrijirea ce o aveţi de fericirea acestor tineri mă încurajează.

Voi să zic astăzi către dumneavoastră *despre piedecile înaintării în creştere din partea părinţilor, acele* ce fac rodurile silinţei noastre *nesigure,* neuitîndu-mi a vă arăta şi a *sprijini* şi datoriile ce le are fieşce părinte într-aceasta.

Cea mai mare, ce împiedecă înaintarea în creşterea tinerimei, fără nici o îndoială este *grozava stricăciune* a năravurilor în patria noastră, care-şi ia începutul în *capitale,* de aici trece, ba *a trecut,* la oraşele cele mici, în urmă îşi înfige veninata sa limbă pînă şi în ţăran; dar, fiindcă această boală lipicioasă este numai o urmare din creşterea cea rea, în zadar vom fulgera împotriva ei, dacă nu o vom căuta în rădăcină-i, în casele părinteşti, unde cea mai mare parte toată creşterea se împotriveşte cu scopul guvernului şi sămînţele noastre. Vine această împotrivire de *acolo că: Unii părinţi*

nu vor să-și înțeleagă datoria de a-și crește pruncii după sistema nouă; iar alții rău o înțeleg, puind soarta fiilor săi în lucruri trecătoare și în așa-numita „rînduită".

Unii zic: *„nu vor să-și înțeleagă datoria lor"*. Aceștia sînt cărora singur numele *noului* le miroase rău. *„Noi așa ne-am pomenit; ceşti noi vor să ne învețe lucruri* ce noi nu le cunoșteam și eram fericiți; sau cel puțin trăiam fără ele." C-un cuvînt, buzele lor crapă numai *vechimea*. Scump nume este *vechitatea* și înaintea ochilor mei și de s-ar înțelege pe sine urătorii *noului* și eu le-aș da mîna, i-aș iubi, i-aș cinsti ca pe niște doritori de binele omenirei. Dar nu știu ce zic. Care rumân iubitor de binele nației sale n-ar dori să zboare așa zicînd cu toți frații săi în auritele timpuri ale grecilor celor vechi și ale romanilor: ale grecilor pînă la M. Alexandru, ale romanilor pînă la împărați, pînă cînd au început năravurile a se femeia, spiritul poporului a se mira, luxul a le dărăpăna și a le pregăti tristul apus? Cine n-ar dori să vază în țara rumânească pe romanii cei vechi, în vremea cînd îi descrie căpetenia istoricilor Salustie: dar *„romanii acasă și în războaie silindu-se se grăbea, isprăvea, unul pe altul îndemna, împrotivnicilor le ieșea înainte, libertatea, patria și părinții cu arme îi apăra"*. Dar să nu mergem așa departe. Cine nu și-ar pofti să trăiască între rumânii noștri după întoarcerea tătarilor înapoi, de la restatornicirea domniei rumânești, subt Radu Negru pînă la alianța cu Poarta, ba și de aci pînă la Mavrocordați? Cine, zic, nu și-ar dori timpurile acele trecute? Eu însă mă tem că acești oameni care strigă pe rupt: *„de la părinți noștri, de la mai-marii noștri așa ne-am pomenit"*, acești oameni, zic, de i-aș lua de mînă și i-aș preumbla în istoria patriei noastre, a veacurilor pomenite, mă tem că alăturîndu-și faptele lor pe lîngă ale acelora, rușinîndu-se, ș-ar acoperi ochii, și, de ar mai avea vreo scînteie de omenie, ar plînge, una cu mine, ticăloșia și mișelătatea noastră. Ar vedea negreșit acolo în loc de lene, silință; în loc de moliciune, bărbăție; în loc de fățărie, pe care o copere subt nume de „diplomatic", credet și dragoste împrumutată între oameni; în loc de lux, simplitate, adecă traiul cu cumpăt; și alte multe după care tot bunul oftează, dar oftează numai. Așadar vechimea aceasta, mi

se pare, în zadar și-o cheamă într-ajutor, ca să nu se dea după reformă.

Au doară prin „părinții și strămoșii săi“ înțeleg pe cești de curînd muriți, din veacul trecut? Fățărnici oameni! Cum pot să-și mai poftească veacul trecut, cînd toți cu palmele la cer întinse strigau: *„scăpare și mîntuire“?* Te-ai născut rob și acuși trăiești liber sau slobod; te-ai pomenit în întunerec și acum vezi că s-a ridicat școale și institutuYuri pentru creșterea pruncilor tăi, te-ai botezat de preoți care nu cunosc legea, acuși vei fi auzit că s-au făcut orînduieli ca, învățînd și ei, să-ți lumineze sufletul; ai venit pe lume subt tirani, acum te cîrmuiește un guvern blînd, te-ai pomenit la apus și acum trăiești în răsăritul soarelui, și totuși ai dori să mai fii în veacul trecut!

Însă să mă credeți, nu bunătatea vechiului pe care nu o cunosc, nici răutatea noului este pricina de nu vor să-și crească pruncii după sistema nouă, de nu vor să-i aducă în școala națională, de plătesc mai bucuroși la dăscălii sau îi învață mai bine într-o limbă streină decît într-a patriei care-l hrănește. Altele sînt care îi fac urători de sistema nouă. Li s-au tăiat mijloacele de a mai cîștiga averea ș.c.l. ca mai înainte; răpitorului i se scurtă degetile; nedreptului i se pune înainte pravila; nerozia și neștiința lor se rușinează prin știința tinerilor; tutulor se zice că „numai prin silință și dreaptă osteneală, numai prin hărnicie li se deschide drumul de a trăi“ și aceasta nu le place. Ei însă aceste nu le mărturisesc. Altele pretind zicînd că la noi nu se cetește pe psaltire; că pruncul n-a mai ajuns „Fericit bărbatul“ ș.c.l. Nu-i învățăm, cu adevărat, pe psaltire, ca în dăscălii, unde am putea zice că atîta înțelege din psaltire cele ce învață, cît cela ce se învață; dar îi învățăm dogmele credinții cu deslușire, nu numai să zică că sînt, dar să și știe cum și pentru ce sînt creștini. Nu îi învățăm să zică psalmii, acea adîncă poezie a lui David, ca papagalul: că ne temem de cuvintele Mîntuitorului ce zice: „popul acesta cu buzele mă laudă iar inima lui e departe de mine“, dar îi învățăm să stea cu mintea ridicată la Cerescul Părinte cînd cer și să știe ce cer. Îi învățăm și despre psaltire să cunoască; că și aceasta e o parte din scriiptură, din cartea aceea, în care a vorbit Dum-

nezeu prin aleșii săi către oameni. Ba îi învățăm să o și citească ca pe o carte foarte bună pentru mîngîierea sufletului în deosebite primejdii a vieții, în care David a dat o pildă minunată.

Cui strică acești părinți? pe guvern îl înșală, sau mai drept grăind se înșală pe sine, mai ales pe pruncii săi. Pe aceștia îi lasă fără cuviincioasa creștere, care o vor simți după mormîntul părinților săi, atunci cînd vor vedea că lumea s-a pregătit a-și cîștiga pîinea potrivit cu vremea de acum, iar dînșii nu sînt destoinici. Au nu-și vor plînge acești nevinovați tineri ziua nașterei, au nu-și vor arunca ticăloasa soartă pe părinții care și-au lăsat o asfel de amară pomenire! Mulți dintre părinții cei buni prevăd aceasta și se căiesc. Timpuriu îmi vin în minte cuvintele unui bărbat cinstit, care mi s-a plîns că și-a dat băiatul într-un an la școala națională; după aceea l-a ținut acasă; apoi l-a dat să învețe grecește; acuși mare fiind *nu știe nici una, nici alta.*

Însă crez că puțini sînt care urăsc sistema nouă din pricinile mai sus zise. Mulți se sperie de relele ce s-au vîrît de curînd în patrie. Cu durere trebuie să mărturîsim că așa este. Dar aceasta nu e vina sistimii nouă. Alte izvoare sînt de unde curg aceste, pe care deocamdată nu mi-am propus să le descopăr. Oricum, de aici nu urmează ca să nu-și crească părinții pe prunci după sistemă; dar așa să-i crească, ca să nu ducă cu sine în școală, încă din casele părintești, sămînța acelor răutăți, care lesne-și va da amarele roduri, avînd pretutindenea iască pentru căldura și hrana sa, de unde va urma apoi ca generația viitoare tot acolo să ne găsească, unde ne lasă aceasta rea de acum; de nu va fi încă mai rea. Aceasta o pot împiedeca părinții numai să știe sau să vrea a-și împlini datoria.

Preste tot, tutulor care fără judecată se lipesc numai de *vechime* și urăsc tot noul le zicem : *nu tot* vechiul e *rău*, nici tot noul bun; are vechimea bunele sale, precum și noul relele. Dar nouă ne-a dat Dumnezeu *minte* ca să judecăm. Calea de mijloc, cale de aur; și cine a umblat pe

lea, n-a greşit. Să ţinem bunul din cele vechi părăsind răul, precum şi din cele nouă să îmbrăţişăm numai folosul, ferindu-ne cu tot pieptul de cele stricăcioase. Aşa face tot înţeleptul.

Alţii, am zis, rău îşi înţeleg datoria ce o au în creşterea pruncilor săi, punînd soarta acestora în lucruri trecătoare şi în rînduită. Preste tot vorbim, oamenii noştri toate le preţuiesc numai din afară. Le place forma, nu crierii. Se mulţumesc cu cele ce se văd. C-un cuvînt, toată silinţa lor e opintită pe lucruri nestatornice. Patria noastră cam de la anul 1730, adecă cam de la mijlocul veacului trecut, cu toate că şi pînă aci, *încă acum mai urît*, era un teatru al neodihnelor. Unde aceste s-au vîrît, acolo muzele, adecă ştiinţele, nu-şi pot înfinge lăcaşul, astfel noi, cînd toată Europa se lumina, am trebuit să ne prostim. Prin necurmatele neodihne şi turburări, lăcuitorii acestor două principate nu putea să nu se primejduiască. Şi în ce fel de lucruri? în aşa-numitele bunuri ale fortunei sau ale *norocului*, adecă în *averi:* căci alta n-avea. Ca urmare, fieşcine, ca să trăiască, numai după aceste bunuri se silea.

Nimic strică mai tare dreapta judecată şi adevăratul gust, decît nesocotita iubire de avere şi de mărirea din afară, de ranguri ş.c.l. Astfel de judecată, din pricina mai sus zisă, stricată, aşa s-a înrădăcinat în inimile rumânilor noştri, încît şi acuşi, după ce provedinţa ne-a scăpat de necazurile subt care gemeam, toată fericirea şi-o pun în aceste lucruri trecătoare: soarta fiilor — în rang, în nobleţe, a fetelor — în zestre. Nefericite sprijoane! Să nu te miri dară, cînd auzi pe părinţi înainte de căsătoriile fiilor săi şi a fetelor zicînd: *„cum îi va fi rînduita“*, iară după ce li s-a întîmplat vreo nenorocire: *„aşa i-a fost rînduita“* negreşit, mai mare încredinţare despre soarta fiilor tăi nu poţi prevedea decît norocul şi rînduita. Căci, dacă nu într-o creştere bună, nu în procopsinţă, nu în vreun meşteşug folositor ai pus soarta fiilor tăi: dar în avere, dar în rang; precum aceste sînt lesne trecătoare şi la sute de primejdii supuse; aşa şi soarta lor trebuie să se legene de tot vîntul,

ca trestia, rușine este unui creștin a crede în rînduită, în fat, ca slujitorii Coranului, cinstitorii lui Muhamet, turcii, perșii și arapii? Dacă este rînduite așa cum o ziceți, de ce vă mai îngrijiți de avere pentru voi și fiii voștri: că dacă este rînduita să trăiți bine, veți trăi și de nu veți strînge nimic, și dimpotrivă. Dacă așa este rînduita, de ce n-a zis Dumnezeu către Adam sau Hristos către lume: Nebunilor! Culcați-vă și dormiți, răpiți, ucideți, că rînduita voastră e scrisă; cum s-a rînduit așa va fi, orice veți face. Vedeți cîte nebunii urmează din rînduita aceasta! Vedeți cum face pe Dumnezeu Nedumnezeu și pe om dobitoc! Rușine să-i fie unui creștin a nu ști că de aceea i-a dat Dumnezeu puteri, de aceea i-a înscris, după cum zice S. Pavel la romani, Legea, de aceea i-a mai descoperit altele, ca prin aceste să-i vie soarta; a nu ști că virtutea și omenia e mai mare decît toate și cum că ei i se supune soarta, ei se pleacă și norocul. Rușine să-i fie unui creștin a învăța aceasta de la un păgîn: „virtuței toate i se supun" scrie mai sus-numitul Salustie. Și iarăși într-alt loc: „De ar avea oamenii atîta grije de lucrurile cele bune, pe cît se bat după cele streine și nimic folositoare, ba de multe ori primejdioase, nu mai mult s-ar cîrmui decît însuși ar cîrmui soarta". Părinții dar rău își înțeleg datoria lor. Nu zic să-i facă retori, filozofi au teologi în casele sale, matematici sau astronomi; dar să-i învețe atîta cît pot să le cîștige dragostea, un lucru foarte lesne ca să-i asculte; să-i păzească de împrejurări rele;...

„Fac nebunii acasă; am hotărît să-i dau la școală." Pe cîți n-am auzit astfel zicînd? Eu nu mă poci destul mira. Dacă un părinte subt al cui ochi crește pruncul, de-i poate vedea toate pornirile, dacă o maică, care l-a născut, care l-a hrănit cu sîngele pieptului său, pe a căria genunchi a simțit mai întîi „ce este dragostea către de aproapele" nu e în stare să-și cîștige dragostea născutului său, ce o să fac eu în școală? Eu, un ceas, două, pe zi, tu în toată vremea cu el!; eu, între o sută, tu, între doi sau trei, au doară și singur unul avînd și nu ești în stare să-l îmblîn-

zești; ce nădejde poți să aibi de la mine? Însă nici atunci nu e tîrziu, numai să-l învățați: 1. a cunoaște pe învățător ca pe al doilea părinte, cui să se supuie ori din ce familie va fi; 2. să sprijiniți acasă acele ce le învață în școală, uniți-vă întru toate cu învățătorul.

Acesta ar fi piedecile care fac rodurile sămînțăi noastre nesigure, pe care eu cam preste tot, tăcînd însă multe, nu din vreo patimă, ci numai din dragoste ce o am către Patrie și deosebit către frații mei aceștia, fără de nici o sfială așa vi le-am înfirat, cum îmi zăcea pe inimă, tot în aceeași vreme arătîndu-vă și datoria din împotrivă.

A dumneavoastră datorie este acuși, părinți, a vă încredința despre folosul înțeleptelor întocmiri ale guvernului în trebile școalelor, a face destul așteptării prea bunului nostru domn, căruia nimic îi este mai aproape de inimă decît aceste case pentru creșterea tinerimei, a începe cu pruncii încă de acasă a-i pregăti de școală și, în școală fiind, a sprijini cu tot de-adinsul silințele învățătorilor, tot în aceeași vreme depărtînd piedecile ce pot să înece sămînța învățăturei, îndemnă-vă pe voi la aceasta, dacă nu natura și relegea:

1. Năpastea stricăciune a năravurilor, care vedeți cum se lățește, și căria numai prin o creștere bună putem să-i punem stavilă; îndemnă-vă 2. Datoria către Patrie. Toți care-i călcăm pe pămîntul ei și ne hrănim din bunătățile ei sîntem datori a aduce la sfîntul ei altar aur, argint sau fier, fieșcare după putința sa. Pietri neprețuite pune pe altar acela care dă patriei prunci bine crescuți. Mai mare merit decît acesta nu poate fi pentru Patrie. Nu acela mi se pare c-a făcut meritul cel mare, care Patria cu ascuțitul sabiei de împotrivnic sau cu iscusința sa cea politică și diplomatică de pierire a scăpat-o: dar acela, cu adevărat, care așa a știut sluji Patriei sale, ca să nu se învăluie cu războiul, nici să se apropie de pierire, niciodată. În urmă: 3. Îndemne-vă soarta fiilor d-voastre, pe care îi vedeți nefericiți pe viitorime fără ceruta creștere. Acei bani mulți pe care îi înghite luxul, luxul și altele, mai bine s-ar cheltui spre o bună creștere. Aceasta e cea mai sigură zestre, care-i poate să o lase un părinte fiilor săi. Cheltuielile bine în-

trebuințate în creștere nu sînt zadarnice niciodată: cel puțin moare un astfel de părinte cu inima odihnită că și-a împlinit datoria cea mai mare și cea mai grea către Patrie.

— *Cuvîntul ce s-a spus cu prilejul examenului din 4 iulie 1837...*

Apărut în *Muzeul Național*, an. II (1837), nr. 9 (dec.), pp. 69—74. Preocupări pedagogice ale autorului: *Priviri asupra educăciunei* (*Pămînteanul*, nr. 5/1839 și urm.), discursul din *Foaie pentru minte...*, nr. 51 (1846) etc.

Reproducem integral textul din *Muzeul Național*, loc. cit.

[SCRISOARE CĂTRE G. BARIŢIU]

Domnule redactor,

Craiova, 11 februarie 1838. Am priimit din foile ce iasă la voi numeri 1, 2 şi 3. N-am cuvinte să-ţi descoper bucuria de care a fost pătrunsă inima mea şi care se rennoieşte de atîtea ori, de cîte ori apuc la mînă acele foi. Cetesc *Foaia Literală* cu cea mai mare băgare de seamă. Mă opintesc în multe locuri — şi în mijlocul bucuriei oftez. Unde îi la noi căldura şi focul, — unde naţionalimea şi patrioţimea acea ce însufleteşte pe românii ardeleni? — Un *materialism gros* s-a lăsat ca un nuor greu pe Ţara Românească. De unde? Din Galia (Franţa). O beletristică lunecoasă amăgeşte mai pe toţi. De unde? din Galia. O judecată stricată, un gust primejdios, o silinţă opintită numai de lucruri din afară, un lux grozav dărăpănător: De unde? din *materialismul franţozesc*. O uşurătate — o nestatornicie — o procopsinţă superficială. De unde? din beletristica frîncească. Avem cîte un scriitor bun. Ba ne putem lăuda cu poeţi. Avem traducători. Ba se înmulţesc cărţile. Se vede că şi gustul de a ceti s-a lăţit: că numărul gazetelor creşte. Avem *Curier Românesc* care iasă acum într-un format nou şi mai frumos, româneşte şi franţozeşte (nu ştiu pentru ce). Avem *Buletin Oficial*, *Muzeu Naţional*. *Curier de ambe sexele* şi *Cantor de Avis*. În anul acesta a început a ieşi pe toată ziua o altă gazetă politică, supt nume *România*. Redactor principal este d. Aaron Florian. Peste puţin va ieşi şi în Craiova o altă foaie, *Desfătătorul*, supt redacţia d-lui Leca. Cine va cunoaşte aceste, va socoti că Ţara Românească au făcut înaintări vrednice

de mirare. Şi eu, alăturînd pe Ţara Românească cea dinainte de 6 ani cu cea de acum, mă mir! Dar şi vulpea cea din fabulă, dacă ar veni în Dacia, s-ar sui pe vîrful Carpaţilor şi ar vedea de acolo pînă în Dunăre o mască frumoasă, *fără crieri*, s-ar minuna şi ea, şi dacă ar iubi pe români ar plînge una cu mine! — Ce? Doar mă înşel... Nicedecum. Păziţi-vă să nu vă înşelaţi voi, fraţilor! Nu vă uitaţi că avem scriitori mulţi, cărţi multe şi gazete *cîte nu ne trebuie*. Trebuie să trăiţi aici cu noi, ca să ne cunoaşteţi. Avem scriitori nu fără talente bune. Dar care poet s-a silit a cunoaşte aceea ce trebuie românului şi aceea ce-l strică. Au de cunoaşte, care s-a silit să i le cînte şi cîntîndu-i-le să-l înveţe potrivit naturei lui? Ei se apucă de lucruri înalte. Aici vor să-şi arate talentele, *tîrînd* sărmana limbă şi *silindu-o* în toate părţile, ca pe un cal orb de căpăstru.

În limbă toţi vor să fie ziditori. O tot netezesc şi o pieptenă pînă ce-i trag şi pielea; apoi îi dau alta. Precum cu limba, aşa şi cu bietul român. Şi pe el se silesc să-l *supţie*, să-l îmbrace cu haine noauă după *civilizaţia Europei* pînă ca într-atîta îl cutrupesc de petece streine, încît nu se mai cunoaşte în el originalitatea. Şi să nu zic multe. N-avem mai nice un scriitor care să-şi fi ştiut înfige bine scopul, pe care să-l gonească ca să folosească. Din gazete *România* iasă acum cu mai multă rumânătate în stil decît toate celelalte. Autorul ei, au mai bine redactorul, scrie uşor şi luminat. Ştie multe dialecte româneşti şi de aceea sintaxul lui are o scurgere slobodă. Astfel de stil are tot acest redactor şi în *Muzeul Naţional*, precum iasă în anul acesta. Nu gîndiţi cu toate aceste că n-avem noi bărbaţi carii cunosc slăbiciunile noastre. Dar pagubă că sînt puţini şi fără curaj. Încă nu sînt destul de români ca să nu se supere, deşi nu vor plăcea tuturor. O nădejde avem în şcoale, care în organizaţia din afară sînt mai bune decît ale Austriei, însă şi aici cel mai mare rău este că n-avem profesori învăţaţi, au cel puţin carii şi-ar împlini datoriile lor din cunoştinţă şi o fierbinţeală patriotică. Cu toate aceste, avem Eforie bună şi un director silitor. Aceştia se învoiesc cu tot de-adinsul a reforma şcoalele şi a le aduce într-o stare mai bună.

Prietene, m-am depărtat de la scop. Gazeta ta şi-a propus drept scop aceea ce doreşte tot românul. Siliţi-vă! De

la voi prin nemuritorul G. Lazăr ne-a răsărit noauă lumina. Siliți-vă și acum, ca să rușinați pe mulți Scriblerii de ai noștri. Prenumeranți mulți nu îți trimet, poate mai tîrziu. Dar de nu vei avea tu atîția ca să poți ținea acea *Foaie*, eu îți făgăduiesc un ajutor. O disertație am lucrat despre „Începutul, natura și principii limbei românești". Îți voi trimite-o ca să o tipărești acolo. Are drept scop a aduce pe toți românii la o unire în cultivirea limbei. Cîștigul jumătate va fi spre ajutorul Foaiei tale. Dă această repede idee despre starea noastră literală în cunoștința publicului românesc, neschimbînd nimica, și primește de la mine mulțămită că mă numești curăspunzător la *Foaie*-ți și încredințarea că, cu toate că acum am altă Patrie, totuși nu mi-am uitat că-mi sînteți frați, precum îmi este orice român bun.

Ioan Maiorescu
Inspec. Școalei centrale din Craiova
și profesor de Istoria universală și de
Stilul național.

[*Scrisoare către G. Barițiu*]
Apărută în *Foaie literară*, an. I (1838), nr. 16 (16 apr.), pp. 121—123. Heliade răspunde violent acuzațiilor ridicate (*Curierul românesc*, nr. 18/1838, supliment), la fel Rucăreanu (*Foaie pentru minte*.., nr. 19/1838 și S. Marcovici (*ibid.*, nr. 20/1838). Maiorescu va fi suspendat din profesorat (v. și N. Iorga. *Partea românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească*, Vălenii-de-Munte, 1911), Lovinescu vede aici schițarea teoriei „formelor fără fond" (*Titu Maiorescu*, tom. I, Buc., 1940, pp. 9—11).

Reproducem integral textul din *Foaie literară*, loc. cit.

ASUPRA ORTOGRAFIEI RUMÂNEŞTI

[...].

„Ortografia" în rădăcina sa va să fie „bine-scriere". Cuvîntul dar însemneaza aceea ce ar trebui să fie lucrul Dar, fiindcă „scrierea" nu e totdeauna bună, ideea ortografiei mai bine se arată şi se hotăreşte cu aceste cuvinte: „chipul după care se scrie". Scriptura este veştmîntul limbei: de aceea trebuie să fie croită pe trup, trebuie să răspunză limbei. În limbă trebuie să osebim *materia* de *formă:* altfel niciodată nu vom ieşi la vad. Prin materia limbei înţeleg „cuvintele în sine", mai cu seamă înseşi *rădăcinele*. Prin *„forma"* limbei înţeleg: 1. chipul după care din doauă sau mai multe elemente se cumpune unul: spre pildă din *cu* şi *vine*: *cuvine*, din *cu* şi *leg: culeg*, din *cu* şi *prind*: *cuprind*, din *cu* şi *socru*: *cu scru* ş.c.l. ; 2.chipul după care din rădăcină prin întinderea ei se face alt cuvînt: spre pildă, la noi adăugînd la rădăcină *-mînt*, *-inţa*, *-tate* ş.c.l. precum *suffer, sufferinţa, cred, credinţa, adevăr-inţa, păciu-inţa; aşeză-mînt, creză-mînt, scăză-mînt* ş.c.l.; bunătate, răutate, greutate ş.c.l.; 3. chipul după care articulul, pronumele, numele şi vorbele (verbii) se schimbă la deosebite căderi sau întîmplări; adecă chipul după care *declinăm* şi *conjugăm*. Aici în urmă se poate reduce şi *compunerea formală* sau *sintaxul*. Această însă, aşa e de nestatornică vorbind peste tot, ca şi *materialul* limbei. În ortografie n-avem a face cu dînsa.

Am zis că ortografia e veştmîntul limbei şi în limbă osebii *materia* de *formă;* astfel ortografia se poate şi trebuie a se împărţi în *ortografia după forma limbei*. În *ortografia materială*, cine pofteşte ca să ne unim cu toţii, — adecă toţi să scriem *cîine* şi nu *cîne*, *pîine* şi nu şi *pîne*, *mulţumesc* şi nu *mulţămesc*, *rădic* au *arădic*, *ardic*, şi nu şi *ridic*, *scamnu* şi nu şi *scaun*,

luminat învederat și nu și *apriat*, — toți *repaos*, *odihnă*, *răgaz* și nu și *lete* (bănățănii), — *arunc*, *zvîrliu*, *azvîrliu* și nu și *ieptu*, *aieptu*, *înieptu*, — toți *arvună* și nu și *căparră* (bănățenii, de la italienescul *caparra*), — toți *salutație* și nu și *bineţe* (ardelenii), — toți *hotărît* și nu și *menit* (moldovenii, în loc de *destinatus*), c-un cuvînt, cine poftește ca toți să scriem într-un *dialect* acela arată învederat că n-are idei despre limbe și cultura lor. Nu numai n-avem trebuință de a scrie toți într-un dialect: am lucra și foarte *neînțelepțește*. Pricina este că: 1. Nu *materia* hotărăște caracterul unei limbi, dar *forma*. 2. Cel mai mare despot au domn al limbei este *obiceiul vorbirei de obște*, „usus aut consuetudo loquendi communis". Acesta ne învață că acolo trebuie să ne unim, unde s-a unit tot neamul acela care poartă nume de *rumân*. Unde s-a unit *popului român?* Negreșit nu în *materie*. Asta a fost și va fi osebită totdeauna după osebitatea locurilor pe unde lăcuiesc românii, carii cu toate aceste, s-au înțeles între sine. 3. Scriind toți într-un dialect, limba s-ar strîmtora și ar sărăci foarte. Pățania de toate zilele ne arată că sînt multe cuvinte curate românești împrăștiate p-aici și p-acolea, întrebuințate numai de niște plase de rumâni, care, de nu se vor învrednici de a fi priimite în cărți, cu vreme pot să pieie, precum au pierit multe cu întrebuințarea celor streine din cărțile bisericești. Știm și aceea că se află între rumâni cuvinte rumânești pe care, necunoscîndu-le, scriitorii primesc în locul lor pe altele streine. Asta o fac mai întîi din lipsă, au mai bine din neștiință; adecă nu știu că să află la rumâni cuvînt pentru ideea ce voiesc să o împărtășească. De aicea se naște apoi un obicei orb de a priimi terminii streini și atunci cînd avem cuvinte rumânești, cînd avem acasă ce ne trebuie: spre pildă să aduc unul din multe. Scriitorii noștri întrebuințează cuvîntul *acveduct*, cînd rumânul are trei cuvinte pentru acea idee: *scoc*, *erugă*, *jilip*. Din aceste trei cuvinte nici unul să nu fie vrednic de mai mare cinste, au cel puțin tot de o cinste, cu *acveduct?* Cel dintîi — *scoc* — se întrebuințează mai mult în loc de *canal;* dar *erugă* și *jilip* tocmai aceea însemnează ce arătăm prin *acveduct:* adecă „o apă ruptă din alt loc și adusă la altul prin scoc, șanț, val, zghiab ș.c.l." N-am loc aci a arăta mai multe nedreptăți făcute limbei noastre cu chipul acesta. Însă deși nu ne-am afla în lipsă de cuvinte, au nu va sta frumos

limbei rumânești să aibă mai multe nume pentru o idee? Pentru ce este limba grecească cea veche așa înavuțită de cuvinte, așa bogată la ziceri, așa de bună slujnică scriitorului? — Pentru că *s-au cultivit patru dialecte*. Și cum? Unele dialecte sînt chiar în *formă* osebite de celelalte, o nepotrivitate care, în limba noastră, laudă lui Dumnezeu!, nu se află. După elinica, cea mai adînc și original cultivită este limba germană; și, totuși, cei mai învățați filologi ai germanilor mărturisesc cu *părere de rău* că încă nu s-au întrebuințat *toate* dialectele spre mai mare înavuțire a limbei. Astfel să căiește Herder*[1], astfel Ficker** ș.c.l. — Adevărat, la toate neamurile cele mai cultivite în Europa, s-a luat cîte un dialect drept *normă*, în cărți și în limba bunului ton. Însă aceasta s-a întîmplat prea firește, fiind acel dialect la *căpitală*, au ivindu-se cei mai buni scriitori într-însul. Dar cu aceasta nu s-a împiedicat cultura celorlalte dialecte. Din împrotivă, vedem că se laudă limbele acele care s-au înavuțit prin întrebuințarea mai multor dialecte. În sfîrșit, din cele zise vede oricine ce este mai bine, mai înțelepțește și mai trebuincios. — Știu eu că sînt între noi cari pretind că dialectul lor este cel mai bun; și, dacă ar putea, ar sili pe toți să scrie în el. Dar sînt încredințat că aceștia sînt cari cunosc mai puțin dialectele noastre și mai puțin ce va să zică cultura limbei — O! alte neamuri caută rămășițele limbei lor ca pe niște moaște! —

Scrie dar fieșcine în dialectul său cît *pentru materie*, ca multe cuvinte rumânești din unghețe necunoscute să iasă la lumină și să se împrăștie între toți rumânii. Să scrie fieșcine în dialectul său, ca limba noastră să se îmbogățească de cuvinte și de ziceri; că atunci nu va fi scriitorul silit să tot priimească de la streini. În urmă, scrie în dialectul său, numai să *scrie rumânește*, Salustie, acel putenic scriitor, către care a știut scrie așa de *romanește*, are un chip de scriere *de tot al său*. Între celelalte, pe gradul ce-l numesc lătinii „superlativ" el scrie totdeauna cu „sumus" și nu cu „simus": spre pildă *maxumus, doctissumus, disertissumus*.

* Herder's gekrönte Preisschrift „*Ueber den Ursprung der Sprache*", Wien, 1813, s. 14 (n.a.).

** *F. Ficker's Unleitung zum Studium der griechischen und romischen Klasiker*, Wien und Trist, 1821, Erster Theil, s. 140 (n.a.).

Salustie a păzit aci etimologia: că forma aceea de superlativ la lătini nu e alta decît *summus*, *summa*, *summum* lipit de adieptiv. Dar, cu toate aceste, Salustie a scris *lătinește*, adecă a păzit *forma* la sfîrșit, declinînd și el ca și ceilalți. Mi se pare că am înțeles pe D.Ţ. Domnul Ţ. nădăjduiesc că mă va înțelege și pe mine și se va uni în cele ce voi zice acum asupra uniformității. La întîlnirea mea cu D.Ţ. în București, în anul 1836, mi-am descoperit ideile asupra chipului după care ar trebui regulată limba noastră și domnia sa a zis că nu sîntem departe unul de altul. Eu tot acela sînt, care eram atunci.

Asupra ortografiei rumânești

Apărut în *Foaie pentru minte...*, an. I (1838), n-rele 23 (3 dec.), pp. 177–184; 24 (10 dec.), pp. 189–192; 25 (17 dec.), pp. 193–198.

Aluzia finală se referă la T. Cipariu, care publica în *Foaie pentru minte...*, n-rele 2–4 (1838), un articol pe aceeași temă. Heliade răspunde ostil în *Curierul romănesc*, nr. 7/1839.

Reproducem fragmentar textul din *Foaie pentru minte...*, loc. cit.

1. *Herder, Johann Gottfried* (1744–1803): scriitor și savant german.

SIMEON MARCOVICI (1790–1877)

Născut la București; student la Pisa (1823–1827) și Paris (1827–1830), devine profesor la Sf. Sava și redactor al Regulamentului Organic. Ocupă diverse funcții importante: secretar de stat la Externe, secretar al lui Bibescu-vodă, director general al școalelor (din 1850), primar al Capitalei (1855), deputat etc. Reprezentant al generației prerevoluționare, S. Marcovici a rămas ideologic — un luminist. Traduce, în 1830, *Nopțile* lui Young.

IDEE PE SCURT ASUPRA TUTULOR FORMELOR DE OBLĂDUIRE

Trebuie să osebim două feluri de oblăduiri, adecă acelea care sînt așăzate numai pe folosul de obște, și iarăși acelea în care acest folos obștesc să socotește întru nimic. În clasul dintîi să coprinde monarhia mărginită, aristocrația și republica; în clasul de al doilea să coprinde tirania, oligarhia și ohlocrașcia,

PENTRU MONARHIA MĂRGINITĂ

Monarhul are toată puterea cîrmuitoare în mîinele sale şi priveghează asupra lucrărilor tuturora părţilor legiuitoare şi săvîrşitoare, precum şi asupra liniştirii statului.

El este dator neapărat să îndeplinească coprinderea legilor; dar, fiindcă nu poate săvîrşi aceasta de nu va avea şi o putere înarmată, iar din cealaltă parte fiindcă, încredinţîndu-i-să această putere, poate să o intrebuinţeze rău, de aceasta, ca să scape pe monarh de primejdiile turburărilor politiceşti şi norodul de asupririle despotismului, au dat monarhului îndestulă putere spre a pedepsi pe călcătorii legilor şi foarte puţine spre a apăsa neamul întreg.

Neputînd el singur să îmbrăţişeze tot şi să chibzuiască pentru toate, îşi alege un număr cuviincios de sfetnici, ca să-l povăţuiască şi să-l ajute la toate lucrările sale.

Întocmeşte dăjdiile după analoghia trebuinţelor statului şi după veniturile fieştecăruia, dînd mult cel ce are mult şi puţin cel ce are puţin; veniturile statului le cheltuieşte la trebuinţele Patriei, iar nu la cumpărarea unui grozav şi vătămător ajutor strein, nici la îngrăşarea linguşitorilor carii umple paharul adevărului cu otravă, îi unge buzele cu miere, şi ne-l dă să bem, sorbind într-acest chip moartea soţietăţii şi a noastră.

Nu defaimă, nici să bucură de sărăcia supuşilor, ci, din protivă să sîrguieşte cît poate a o rădia, izgonind din soţietate, ca pe nişte ucigaşi, pe toţi cei ce vor îndrăzni să-l îndemne a să arăta nesimţitor la durerile şi chinurile pătimaşilor.

Îşi orînduieşte ceasuri statornice în care să gîndeşte adînc asupra naturii puterii ce i s-a încredinţat; priimeşte cu blîndeţe şi cu dragoste pe toţi supuşii, mai vîrtos pe cei săraci, căci de la dînşii, ca de la nişte pătimaşi, mai lesne poate afla adevărul; căci bogăţia şi fericirea supuşilor săvîrşesc bogăţia şi fericirea lui; strălucirea carea îl înconjoară însuflă smerenie iar nu spaimă, cinstea este vecinicul mişcător a tuturora lucrărilor sale, şi dragostea supuşilor răsplătirea; priimeşte cu braţe deschise şi cinsteşte meritul şi învăţătura, ştiind bine că, de se vor depărta de scaun bărbaţii cei învăţaţi şi iubitori de adevăr, dreptatea nu să va mai

rezema fără numai pe umere lingușitorilor, carii îi vor da forma interesurilor lor în parte; lucrarea pămîntului fiind cea mai mare și mai temeinică bogăție a vericăruia stat, îndeamnă pe bogați la lucrarea bunurilor lor și apără pe plugari de asupririle bogaților, ca să învețe unii și alții să se cinstească și să se iubească ca niște frați ieșiți din sînul tot a unei maici.

Orînduiește legiuitori îndatorați: 1. Să cerceteze cu amăruntul caracterul, năravurile și pornirea supușilor, ca să afle pricinile și ca să dezrădăcineze năravurile cele rele și să sădească în locu-le vîrtutea; 2. Să aducă supușii în stare, încît fieștecare să fie apururea gata a-și jertfi viața pentru patrie, a împlini toate dregătoriile ce i să vor încredința cu cinste, fără de părtinire și cu cît să poate mai mult folos pentru obște; 3. Să dovedească netăgăduit tuturora orășanilor că au drepturi sfinte și neclintite, precum și datorii neapărate; și că nici drepturi fără datorii folosesc, nici datorii fără drepturi poate să-i mîntuiască, o parte a neamului muncind și cealaltă hrănindu-se cu sudoarea ei; 4. Să privegheze cu mare băgare de seamă asupra nunților cu strășnicie însoțirea persoanelor nepotrivite la gusturi și la caracter și arătîndu-le că cea mai mare zestre este vîrtutea, căci într-alt chip neunirea, urăciunea și desfrînarea vor urma negreșit; peste acestea și creșterea pruncilor va fi cu totul ticăloasă; 5. Să facă legi lămurite, de înțeles și toate spre ajutorul vîrtuților; 6. Să ia seama la zavistie să nu născocească mijloace viclene de a le tîlcui rău.

Toată monarhia mărginită are un temei obștesc pe care să reazămă și este acesta:

Așezămînt politicesc:

1. Toți lăcuitorii, coprinși subt aceeași numire unui pămînt, sînt deopotrivă înaintea legilor.

2. Toți plătesc pentru trebuințele statului după analoghia veniturilor lor.

3. Toți au dreptul de a fi orînduiți în dregătorii după meritul și vrednicia fieștecăruia.

4. Oblăduitorul are o leafă hotărîtă pe fieștecare an; iar prisosul veniturilor să adună în comoara națională, din care să plătesc lefurile tuturora slujbașilor obștești și să cheltuiește pentru celelalte trebuințe ale statului.

5. Să întocmeşte o armie naţională îndestulă spre a apăra patria de verice primejdie.

6. Crăiia este moştenitoare.

7. Să aşază un senat legiuitor, care chibzuieşte pentru prefacerea sau complinirea pravilii pămîntului, după trebuință și întîmplări, și care rămîne neclintit în lucrările sale pînă să poartă cu cinste și își împlinește datoriile cu scumpătate. Chibzuirile acestui senat, ce să fac prin dare de sorți ca să fie părerea fiecăruia slobodă, n-au putere de lege fără numai după ce să vor întări de monarh.

8. Să așază și alt senat săvîrșitor, a căruia datorie este să puie în lucrare cele de către senatul legiuitor hotărîte.

9. La fieștecare cinci ani, mădularele senaturilor să primenesc.

10. Craiul împreună au amîndouă senaturile încheie pace sau pornește război prin chibzuire obștească.

11. Judecătorii sînt nestrămutați din dregătoria lor, afară numai de nu să vor purta în lucrărilor lor după pravilă.

12. Învățătura națională să încredințează unui ministru învățat și învăpăiat la luminarea neamului.

13. Tiparul este slobod ca să-și dea fieștecare patrior ideile sale în scris asupra stării patriei, asupra înnoirilor ce sînt să se facă și chiar asupra mișcărilor oblăduirii, careia, fiind părintească, nu să teme de fiii săi.

PENTRU TIRANIE

Monarhia mărginită fiind întemeiată pe buna credință ce însuflă în inimile supușilor, să derapănă și să preface în tiranie, cînd oblăduitorul, în loc să-și dobîndească dragostea și smerenia supușilor prin bunele sale lucrări și prin neclintita pază a legilor, silește pe norod, prin asupririle sale, să-l urască; contractul soțial să fărîmă cu totul; înfocatele și derepănătoarele valuri a turburării politicești năvălesc unul asupra altuia, pînă cînd tiranul plutind, silește pe cealaltă parte să tacă și să geamă.

Un tiran întoarce toate puterile statului împrotiva norodului; calcă legile așăzate; hrăpește fără milostivire ave-

rile supușilor, le necinstește familiile și nu le lasă decît simțirea ticăloșiei lor.

În vreme ce monarhul are apururea înaintea ochilor slava împărăției și fericirea supușilor, tiranul privește numai la grămădirea bogățiilor statului în comoara sa, ca să le întrebuințeze la desfrînatele plăceri, sau la uneltirea mijloacelor de a nedreptăți și a hrăpi fără primejdie.

Fiindcă tiranul stăpînește cu frică, îngrijaște pentru siguranția sa personală, alegînd de paznici nu cetățeni adevărați și cunoscuți de patrioți buni, ci streini care, neavînd vreo căldură pentru patrie, sînt în veci gata a o sfîșia și a o căzni fără milostivire.

Tiranul derapă pe toți patrioții cei mai aleși; oprește sădirea și întinderea învățăturilor, mai vîrtos filozofia și științele politicești, carele ne învață drepturile omenirii; să împrotivește la tot felul de adunări patriotícești, subt pricinuiri zadarnice; presară spioni în toate casele ca să afle secreturile familiilor, sau de să urzește cevași împotrivă-i și folositor pentru patrie; însuflă dihonia între persoanele cele mai însemnate, și ura între prietinii cei mai iubiți; scurge pe deplin toate bogățiile statului, ca să nu aibă norodul mijloace de mîntuire; și, în sfîrșit, urmează dogmele religii mai presus decît cere cuviința, fără de a le crede, ca să arate norodului că este ales și prehotărît de Dumnezeu a fi locțiitorul său pre pămînt.

Unii scriitori din cei mai vestiți gîndesc că oblăduirea cea mai despotică și fără de hotar să face legiuită, dacă supușii o priimesc și o suferă; însă Istoria, această neuitarnică maică a adevărului, nu ne arată, în nenumăratele sale veacuri, vreun norod măcar cît de varvar, care să se fi îndeuplecat cu știința să facă o acest fel de jărtfă; pentru că numenea nu-și voiește răul, ci din protivă tot omul să silește să-și îmbunătățeze starea sa și să se apere de rele.

PENTRU ARISTOCRAȚIE, OLIGARHIE, REPUBLICĂ ȘI OHLOCRAȚIE

După dărăpănarea despotiscului, toiagul oblăduirii căzînd în mîinile norodului, nu mai rămîne vreo bănuială că o unire frățească va împărăți între toți lăcuitorii unui pă-

mînt; că mici și mari amestecîndu-se fără osebire și așăzînd cu învoire obștească monarhia mărginită, să vor îmbrățișa ca niște frați ca să prăznuiască cu lacrimi de bucurie cea mai mare din sărbători, adecă întocmirea unei oblăduiri părintești; că toți vor pune mîna pe sfînta carte a legilor și vor jura, în numele împăratului ceresc, să fie robi ai pravilii.

Dar iată de iznoavă neunire între cugetările lor; unii voiesc să așeze republica și alții oligarhia.

Așadar, iată că să ivesc două puternice fratrii, una a norodului și cealaltă a nobililor; amîndouă au tăcut și au gemut pînă cînd sabia cea pătrunzătoare a despotismului era spînzurată asupra capetelor lor; iar acum, că s-a văzut slobode din lanțuri, în loc să să folosească de pătimirile lor să-și tămăduiască ranele și să să odihnească în sînul fericirii, supt dumnezeiasca apărare a bunelor legi, își pierd vremea în zavistii și vicleșuguri: dar fie!... fie că nu vor întîrzia să simță relele urmări a neunirii, plătindu-le cu lacrimi de sînge.

Dacă în războiul norodului și al nobililor, cel dintîi biruiește și să înduplecă să aleagă pe unii din nobilii cei virtuoși și învățați ca să le încredințeze cîrma statului, atunci oblăduirea să numește aristocrație.

Dacă, din protivă, nobilii biruiesc și aleg pe unii dintr-înși ca să cîrmuiască, oblăduirea se numește oligarhie; osebirea între aristocrație și oligarhie este că alegerea mădularilor aristocrației să face după merit, iar a oligarhiei după bogăție; așadar, bogăția fiind un titlu destoinic de a pricinui nobilitatea și dregătorii, fieștecine să silește nu a fi cinstit, ci a dobîndi bani, în puterea cărora să poată ajunge o zi în slujbe, neputînd să afle alt liman la chinurile sale; cinstea și vîrtutea să socotesc drept sminteli și bunele năravuri drept prejudecăți; căci chiar sistema oblăduirii este întocmită cu acest chip. Nobilii sînt apururea mîndri că să reazămă pe o naștere osebită de a celorlalți oameni; toată învățătura și îndeletnicirea lor stă a opri pe seamă-le drepturile și a împovăra norodul, cuprins supt numirea de mojici, cu toate datoriile.

Dacă biruiește norodul și nu priimește să aleagă oblăduitorii săi dintre nobili, ci din sînul său să-i scoață, atunci să așază republica; iar dacă voiește să stăpînească singur,

oblăduirea să numește ohlocrație sau mai bine anarhie. Această din urmă formă de oblăduire este foarte primejdioasă, pentru că norodul, cînd stăpînește, să orbește cu totul, și nu-și mai pune hotar la desfrînările sale, fieștecare fiind volnic să facă ceea ce i să pare; peste acestea este nestatornic, neînvățat, făr'de măsuri bune, făr'de prevedere, și foarte lesne à cădea în lanțurile vulpei, sau în ghearele leului... Cele mai însemnate republici și aristocrații s-au derăpănat de sine, pentru că în cele dintîi norodul are o pornire prea mare asupra oblăduirii și în cele de al doilea mîndria stăpînește mai cu osebire; numai monarhiile mărginite moștenitoare au o ținere îndelungată, pentru că sînt întemeiate pe temei neclintit. De aceea s-au și numit *oblăduiri părintești*; chiar Dumnezeirea de s-ar pogorî din ceruri ca să așaze între oameni (aceste ființe de fum și de țărînă, ce trăiesc un ceas și neîncetat să pizmuiesc), ca să așaze, zis-am, între oameni o oblăduire cu adevărat mîntuitoare, n-ar putea să o întocmească mai bine. Și nici o mirare nu va cuprinde dacă vom binevoi să luăm seama că 17 de veacuri au povățuit pe legiuitorii cei noi.

Oblăduirile alegătoare, fie crăii sau aristocrații, sînt foarte primejdioase, mai vîrtos cînd oblăduitorul cel ales nu are dreptul de a stăpîni întru toată viața. Împărecherile și tot felul de pizmuiri să ivesc îndată cînd să apropie alegerea prințului; nevinovatul norod pătimește, pentru că cei mari, în loc să îngrijească pentru fericirea lui, să îndeletnicesc numai a aduna fieștecare pe seamă-și îndestui sorți spre a fi ales.

— *Idee pe scurt asupra tutulor formelor de oblăduire*

Apărut în *Curierul românesc*, an. I (1829), n-rele 29 (19/31 iulie), pp. 125—126; 30 (9 august) pp. 151—154; 39 (23 august), pp. 171—174.

Reproducem integral textul din *Curierul românesc*, loc. cit.

CIVILIZAŢIA

[...]

Dar neunirea şi desfrînarea împăraţilor bizanteni, dezghinarea bisericii, au fost pricina de nu s-au putut lăţi îndată aceste învăţături. Pe de altă parte, căderea cea necontenită şi neapărată a împărăţiii romane şi moliciunea năravurilor a dat prilej barbarilor, ce pînă atunci sta înfrînaţi, de au potopit Europa, au înecat tot, au cufundat ştiinţele iarăşi întru întunerec şi civilizaţia fu înapoiată cu vreo cîteva veacuri, pînă cînd ziorile unei lumini mîntuitoare se iviră iarăşi, manuscriptele păstrate de iezuiţi începură a circula şi Gutemberg se obşti prin aflarea tipografiii, care săvîrşeşte al şaselea şi cel mai însemnător period al civilizaţiii; căci, după ce manuscriptele era foarte rari, după ce cu prescrierea să făcea greşeli, apoi şi foarte puţine persoane avea mijloc de a le dobîndi. Dar prin tipografie, scoţîndu-se în foarte puţină vreme foarte multe exemplare şi preţul fiind mult mai jos decît al prescrierii, fiecare a putut lua cîte o carte, şi aşa ideile, împrăştiindu-se prea departe în scurtă vreme, lumina ce sta concentrată în puţine biblioteci s-a răvărsat şi asupra părţii cei mai mari şi cei mai nedreptăţite a omenirei. Barbarii, incuiziţia, fiică a întunericului, să împotrivea din toată virtutea la întinderea luminilor. Cazne, goane, orice mijloc cumplit şi anti-evanghelic s-a întrebuinţat spre apăsarea adevărului şi dobitocirea omenirei. Dar precum soarele, fiind din natura sa luminos, deşi se acoperă uneori de nori şi se pare că s-a stins, trebuie să răzbească printr-înşii şi să răverse razele sale, asemenea şi adevărul, deşi este silit a să ascunde, tot trebuie în sfîrşit să sfîşie vălul ce-l acoperă şi să iasă la lumină.

Națiile cele nouă din Europa, îmbogățite deodată cu științele grecilor și ale romanilor, nu mai avură trebuință să se întoarcă iarăși la începutul omenirei, ca prin cercări să afle ceea ce într-atîtea veacuri și cu atîta cazně se gătise; ci pe temeiul aceștii prețioase moșteniri, înaintînd cu pas măreț, izvodiră busola care, înlesnind plutirea și, prin urmare, comunicația între părțile pămîntului cunoscute și necunoscute, înlesniră și împărtășirea ideilor; cercetară drepturile omului și le hotărîră. Prin deosebite prefaceri și născociri, prin cultura științelor și a filozofiii, prin dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului, prin întinderea învățăturii, înaintară, numai în trei veacuri, foarte mult civilizația și supt cîrmuirea unor genii privelegiate de dumnezeire, ajunseră la acest mîntuitor rezultat: că atunci numai omenirea va fi fericită, cînd se vor chezășui fără părtinire și pe temeiuri neclintite siguranța persoanelor, a proprietăților, slobozenia industriii, a opiniii, conștiinții și cînd soțietatea se va întocmi cu astfel de chip, încît fiecare cu o muncă cinstită și potrivită cu puterea omului să poată a-și agonisi mijloace de o viețuire plăcută.

Ce dar este civilizația? Cea mai mare și prin putință dezvoltare a puterilor omului pentru binele tuturora de obște și numai printr-această dezvoltare, de care omenirea se pare a nu fi departe, se va putea dobîndi acel rezultat, adică fericirea omului.

La acest sfîrșit privesc strădaniile bărbaților celor luminați și tot pentru a lui dobîndire să muncesc națiile. Egoismul a început a pieri, năravurile s-au îndulcit și cosmopolitismul a mai împreunat națiile. Deși sînt încă multe stavili, dar cu vremea îndreptîndu-se și întărindu-se opinia obștii prin învățătură, se vor desființa de sine.

[..]

Țara Românească, după ce a trecut, ca toate națiile, prin potopul barbarilor; după ce a avut epocile ei cele luminoase supt Radul Negru Basarab, formatorul ei, supt Mircea cel Bătrîn, supt Vlad Țepeș, supt Mihai Viteazul, fala românilor și supt Matei Basarab și Ștefan Cantacozino, după ce aceste raze de lumină s-au cutrupit cînd de împrejurări nebiruite, cînd de idra zavistii și a neunirei; după ce a răzbătut cu eroică răbdare cumplitul veac al optsprezecelea și a privit cu ochiul unei fiice vitrigi mulțime de

prinți streini clipind un minut pe scaunul oblăduirei și pierind îndată după ivirea lor; după ce, în sfîrșit, și-a văzut limba introdusă în sfintele jertfelnice și în acturile stăpînirei, a început a vedea literile și științele pămîntenindu-să cu încetul, năravurile înnobilîndu-se și sentimentul național reînviat. Civilizația, deși a pășit încet la noi, dar puținele pasuri ce a făcut au fost statornice, căci n-a mai înapoiat. Cereasca pronie a păzit-o și de otrava incuizițiii și de apăsarea feodalității. Dar temeiurile civilizațiiiei și, prin urmare, a fericirei, au început a se pune mai cu dinadinsul de la anul 1822 prin restatornicirea prinților pămînteni și prin sistematica așăzare la școale publice în limba națională. Iar la 2 septembrie 1829 s-a consfințit ființa ei și la anul 1831 o prefacere mîntuitoare s-a legiuit întru toate și, firește, se înțelege că învățătura, fiind mijlocul cel mai puternic de fericire, s-a așăzat pe bazuri neclintite. Acum toate merg spre desăvîrșire; corabia civilizațiii plutește pe o mare lină și supt povățuirea unui cîrmuitor iscusit. În toți anii, la asemenea epocă, această cinstită adunare, prezidată de însuși căpetenia oblăduirei și ocrotitorul luminilor, cinstește acest lăcaș cu a sa înfățișare ca să prăznuiască sărbătoarea sporirei la învățături și prin urmare înaintarea civilizațiii.

Deschide dar, Doamne Dumnezeul nostru, sînul îndurărilor tale, triimite bogatele tale mili asupra celor ce conlucrează spre desăvîrșirea făpturei tale și întărește pre dînșii ca să poată aduce la îndeplinire însuși poruncile tale, și, prin luminare și civilizație, să se așeze între oameni frăția, dragostea, unirea și, cu un cuvînt, fericirea.

— *Civilizația*

Apărut în *Muzeul Național,* an. II (1837), n-rele 4 (iunie), pp. 31—36 și 5 (august), pp. 37—38.

Reproducem fragmentar textul din *Muzeul Național,* loc. cit.

VASILE MĂLINESCU (1817–1866)

Născut în Moldova, la Valea Seacă; student la Cernăuţi, Lwow şi Paris, judecător la Dorohoi (1835), secretar al Arhivelor Statului, este exilat de Mihai Sturdza (1847) şi ajunge „revoluţionar de profesie", rămînînd la Paris. Membru în Divanul ad-hoc, redactor la *Steaua Dunării*, devine ministru în vremea lui Cuza (1861), după ce se făcuse remarcat prin poziţia energică din cadrul Comisiei Centrale de la Focşani.

FLAMURA (STEAGUL) ROMÂNILOR

Român sunt şi la români vorbesc, de aceea aş voi ca, dacă s-ar putea, puţinul meu glas, umplîndu-se de o credinţă tare în viitorul românilor, să răsune ca bucinul arhanghelilor la a doua venire spre a deştepta pe tot românul la apropiata înviere a României. Dar eu sunt proscris, românii sunt împilaţi, cel ce are inimă de român mă va auzi.

Ascultaţi, români! Durerile, suferinţele, chinurile grămădite de veacuri asupra neamului nostru, ajunsă la culmea lor, timpul mîntuirei s-a apropiat. Pămîntul acesta, unde strămoşii noştri fură trimişi spre a apăra lumea de barbari, ţara aceasta adăpată cu sîngele a mii de mii de români, mormîntul acesta în care sunt păstrate sfintele oase a atîtor

viteji martiri căzuți în luptă, România, voi românilor veți să fiți iarăși liberi! Dar veți să fiți liberi, și de s-ar aduna toți tiranii cu toate legioanele, cu toți zbirii, cu toți gîzii lor ca să vă ție îndelung ferecați nu vor mai putea, căci a fost o zi cînd v-ați pus în rîndul neamurilor ce viază, ați arătat că sunteți și că vreți să fiți un popor. Fierea ce v-o mai toarnă dușmanii voștri acum e pe fund, încercarea aceasta e cea de pe urmă, inima voastră numai să nu scadă și veți fi mîntuiți!

Însă pentru ca ziua încercării să nu ne afle iarăși dezarmați și să nu ne pierdem nu din neputință, ci din neștiință și neprevedere, trebuie mai dinainte să ne spălăm armele, să întrupăm bine ceata română și să ne cunoaștem flamura pentru ca, avînd ochii întotdeauna ațintiți asupră-i, la orice semn, la orice mișcare, cu toții împreună făcînd un trup și un suflet, să înfruntăm întruniți dușmanul ca sau să învingem, sau să pierim bărbătește, urmînd acelora ce ne lăsară garda mormintelor lor.

Fiți dară deștepți, vegheați zi și noapte, căci ziua luptei, luptei cei depre urmă nu e departe. Să nu ne amăgim a crede că dacă dușmanii omenirei sunt astăzi învingători, omenirea, adevărul, dreptatea sunt învinse, căci ele sunt vecinice, ca tot ce poartă în sine chipul lui Dumnezeu, și de au fost vreodată învinse, au fost numai pentru că acei ce erau apărătorii lor fură orbiți de uneltirile tiranilor. De aceea toți împilatorii din toți timpii nu ațintesc alt, decît a insufla egoismul, a aprinde patimile, a semăna dezbinarea, a ațîța om asupra om, frate asupra frate, plasă asupra plasă, neam asupra neam, pentru ca, sfîșiindu-se unii pe alții, ei să vie apoi ca nește mîntuitori, și, ferecîndu-i în obezile ce le numesc *legi de liniște*, să poată domni preste niște trunchiuri batjocurite cu sfînta numire de cetățeni și oameni.

Uitați-vă și vedeți atîtea popoare, italieni, frînci, germani, poloni, români, unguri, care într-o zi de deșteptare frînseră și juguri și împilări, spulberînd ca volbura paiele, împărații, regii și coroanele, cum fură iarăși îngenuncheate. Fiecăruia s-a zis în parte: „ucide pe vecinul tău și tu vei fi liber" și ei în orbirea lor se ucise frate pe frate, iar pentru libertate și dreptate, astăzi toți luară ștreang și sabie.

Cartea sufletului omenirei, Istoria, e plină de sîngiuri vărsate de către acei ce apucară cumpenile dreptății în mîinile lor! Dar timpul lor a trecut; întunericul neștiinței e învins de ziorile adevărului, lumina din ce în ce se face. Popoarele s-au deșteptat și nu vor mai adormi; cruntele învățături ce primiră nu-i vor mai lăsa a se orbi. De acum înainte vor ști că jurămintele tiranilor mincinoase sunt și că libertatea se smulge din ghearele lor, iar în dar nu se ia; căci cei de împilează împilători vor rămînea; vor ști că pînă cînd toți tiranii nu vor fi stîrpiți de pe facia pămîntului, pînă cînd un popor va geme încă sub jug, nici unul nu va putea fi deplin liber; vor ști că cine vrea să fie liber cu pierderea fratelui său, că cel ce împrumută brațul spre împilarea vecinului, pierdut și împilat va fi, vor ști că pînă cînd toate popoarele nu se vor scula în același cuget de frăție, dreptate nu li se va face.

Dreptate, Frăție, aceasta e credința nouă care va sfărîma obezile, va învinge tiranii, va mîntui popoarele. *Dreptate, Frăție, Unitate* e flamura românilor. Cu dînsa vor scutura jugul streinilor; cu dînsa își vor redobîndi drepturile, cu dînsa se vor pune în rîndul neamurilor, cu dînsa vor propăși înainte pe calea omenirei, cu dînsa vor șterge numirile de muntean, moldovean, transilvănean, bănățean, [...] pentru ca să fie numai *români și o singură Românie!*

Cine își zice dară român, cine se simte umilit de jugul ce-l poartă, cine singeră văzîndu-și neamul batjocurit și împilat, cine mai simte arzînd într-însul o scînteie de iubirea neamului și a țării sale, îmbrățișeze flamura aceasta și lucreze zi și noapte ca să o înrădăcineze în sufletul a tot românul, pentru ca la ziua cea mare, la ziua luptei care nu e departe, cînd vor auzi iarăși glasul poporului, glasul lui Dumnezeu tunînd și chemînd tiranii la judecată, toți împreună într-un suflet, un cuget sculîndu-se cu arma în mînă, vărsîndu-și pînă la cea depre urmă picătură de sînge, să-și apere pămîntul, neamul și dreptul lor.

Căci vai de aceia cari așteaptă, care cred că mîntuirea le va veni dormitînd! Acelora, chiar de li s-ar rumpe lanțurile, sufletele lor vor rămînea tot ferecate. Și vai de neamul acela care, surd la glasul adevărului, în ziua judecății nu-și va cere, nu-și va apăra dreptul său, nu-și va cunoaște

chemarea sa; călcat, batjocurit de dușmani, repins ca o rădăcină putredă de frații săi chiar, veacuri va zăcea în mișelie și rușine! Pentru că numai acela e demn de libertate care știe să lupte pentru dînsa; numai acela care iubește face, își pune sufletul pentru dreptate, este demn de dreptate; numai acela care, cunoscîndu-și chemarea, să smulge din sînul putreziciunei și propășește pe calea vieții, numai acela se va putea mîntui.

Paris, 15 septemvrie 1850

— *Flamura (steagul) românilor*

Apărut în *România viitoare*, Paris, 1850, pp. 16—18.

Ideile sînt cele ale manifestului intitulat *Poporului român* (publicat în *România viitoare*, pp. 3—5), pe care Mălinescu îl semna împreună cu alți 10 emigranți.

Reproducem integral textul din *România viitoare*, loc. cit.

GEORGE MELIDON (1831–1897)

Născut la Roman, elev la Iași și, din 1852, publicist, desfășurîndu-și activitatea, îndeosebi, la *Zimbrul* (1854–1860) cu poezii, note, proză romantică. Profesor la Colegiul din Iași (1856), apoi în Capitală (1862), director general al școlilor, director al Școlii pedagogice. Moare la Iași. Scrieri principale: *Tratatul de versificație* (1857), *Cîntecul Unirei* — poezii (1859); apoi, manuale și scrieri pedagogice: *Carte de lectură* (1858), *Prietenul tinerimii* (1858), *Pedagogie elementară* (1874), *Istoria națională pentru popor* (1876) etc.

DESPRE ÎNVĂȚĂTURA PUBLICĂ DIN MOLDOVA

Cea mai întîie trebuință morală a unui popor este aceea de a se lumina, adecă a căpăta cunoștinți radicale, prin care spiritul său să se puie în stare a se puté aplica la dezvălirea de orice mijloace, care trebuințele sale ar cere, sau la crearea de orice inspirații provenite din geniul său particular. Așadar, învățătura publică trebuie a fi privită ca bază fundamentală a civilizației în toată întinderea sa. În era de regenrație în care au intrat acum Moldova, cel întîi lucru de care este trebuință, pentru a se căpăta un temeinic punt de purcedere pe calea civilizației și un impuls eficace

de propășire, este nimerirea unui sistem de învățătură publică potrivit cu trebuințele și cu starea sa actuală. Voind a vorbi despre un obiect de o asemine importență națională, noi nu ne amăgim asupra slabei noastre competențe. Totuși, credem de datorie a expune aici și ideile noastre, precît esperiința sau observația ne pun în stare a face. De aceea ne vom mărgini a trata numai despre învățătura publică pentru Moldova în princip, iar sistematizarea clasificativă o vom lăsa celor carii au această treabă.

A ne convinge de trebuințile sau lipsurile noastre e de prisos, căci ele sînt viderate. Avem un pămînt cel mai roditoriu, păduri virginale, mine înavuțite. Locuim o țară cea mai frumoasă, cea mai proprie pentru comerciu, prin puseciunea sa geografică, numeroasele ape de care e brăzdată, și clima sa, una din cele mai favorabile pentru producție. Cu toate aceste noi nu avem nimic. Afară de obiectele de întîia trebuință materială, toate celelalte sîntem nevoiți a le trage din afară. Din aceste derivă însă: 1° că trebuie a plăti toate lucrurile îndoit și întreit de cum ne ar ține dacă ni le-am procura noi înșii cu mijloacele ce le avem și 2° că aceasta ne face a sta totdeauna în atîrnarea altora. Din consecvența materială derivă apoi acea morală că nu putem sta de noi înșii și aceasta trebuie a se privi ca singura adevărată cauză a oarecum dependenței noastre politice.

Acum, pentru a cunoaște starea noastră actuală, se cere a cerceta mai întîi gradul de cultură în care s-au menținut nația și modul cu care cearcă a se lumina. Oricît am voi a ne linguși amorul propriu, timpul au sosit cînd trebuie a nu ne mai amăgi asupra stărei noastre adevărate de cultură. În adevăr, masa la noi e foarte înapoiată în toate privirile. Poporul de jos zace într-o adîncă ignoranță, prin urmare în o apatie cu totul stearpă. Clasele mai de sus au numai o simplă spoială de civilizare și putem zice numai defectele ei. Aceste din urmă înțeleg atît de puțin civilizația, încît, pentru ele, aceasta nu stă decît în dezvălirea unui lux surpătoriu și contractarea unor obiceiuri pernicioase în care stă adînc imprimat străinismul.

Cea mai simțitoare lipsă a românului, și prin aceasta eu înțeleg masa nației și mai ales poporul de gios, simburele ei, este simțul național. Nu vom cerca nici a răscoli cauzele nădușirei acestui simț, care făcea din român odineoară o

nație atît de glorioasă. Destul că acest simț, impulsul fundamental, condițiunea *sine qua non* a orice deșteptare civilizatoare, deși nu sterpit, este amorțit binișor în noi. Prin urmare, principiul radical al învățăturii publice trebuie a fi dizvoltarea sau dizmorțirea acestui simț.

Pentru acest *finit* însă, sistemul adoptat astăzi, deși perfect în princip, ne pare cam precoce în marșa sa în raport la generalitate. În genere, se grăbește prea mult completarea lui, în vreme ce nu se asigurează soliditatea începutului său, prin o răspîndire mai întinsă. Așa vom avè curînd clase înalte, facultăți, fără să avem mai întîi scoli sătești universale. Prin acest chip însă, pe de o parte va ieși un însemnătoriu număr de juni înzestrați cu cele mai complete cunoștinți, care se vor găsi deodată neavînd ce face cu învățătura lor, pentru că, pe de altă parte, masa nației rămasă în urmă nu va simți îndestul nevoie sau nu va avea îndestul plecare pentru a-i îmbrățișa. Din asemine cauză, cercul societății aflîndu-se foarte restrîns la noi, puținătatea lucrurilor fiind necombinată cu dezvălirea de cunoștinți precum și modicitatea salarelor nestînd în raport cu capitalul de muncă, trebile urmează a intra în un cerc vicios, care de pe acum chiar începe a se simți.

Către aceste încurcături apoi, prin grăbirea completărei instructive, se adauge piedeca lipsei de cărți scolastice. În timpul de față la noi sînt puține persoane în stare a se ocupa cu lucrarea aceasta și, oricare ar fi bunavoință sau activitatea lor, nu pot să acopere toată lipsa simțită. Pe de o parte, le lipsește timpul trebuincios și liniștit cerut pentru niște asemine ocupații. Cauza e că la noi cariera aceasta este cea mai grea și cea mai atîrnată în privirea trebuințelor materiale, așa precum toți oamenii de litere sînt nevoiți totodată a-și asigura traiul prin un mod sau altul. Pe de altă parte, întîmpină mari greutăți din lipsa de biblioteci, de esperimente și mai vîrtos greutatea publicărei foarte scumpă la noi, din aceeași cauză principală, că masa rămîind în urmă, se găsesc puțini cetitori, prin urmare puțini cumpărători. Trebuie o deosebită bunăvoință și neinteresare pentru a face să meargă învățătura și mai ales printr-un mod sistematic și progresiv. De aceea, din împregiurările de mai sus se naște un al doilea cerc vicios, căci nu se pot avea cărți

fără bărbați luminați, și nu se pot avea bărbați luminați fără cărți.

Mai vine și a treia neconsecvență, lipsa de scolari. Aceasta, ca și celelalte, provine iarăși numai chiar din aceea că masa rămîne în urmă. Părinții, nefiind în stare a giudeca mai departe, nu au aplecare a lăsa pre fiii lor vreo cincisprezece ani în scoli. Cei mai progresivi, îndată ce văd că au urmat patru clase primare, mult două-trei din gimnazii, trag pe fiii lor din scoală pentru a-i face logofetași, băieți de comerciu, vătăjei, clirici sau altele. Clasele mai înalte au de îngiosire a crește fiii lor în scolile naționale și tocmesc profesori streini în casă sau îi trimit în Europa. Nepregătiți cu începuturi naționale, ei se întorc mai curînd sau mai tîrziu pricopsiți atît de bine, că nici nu mai vorbesc românește și mai că se tem a se ști de români. Starea de mijloc, voind a momița aristocratismul, preferează a-i crește prin pensionate, care, deși supuse inspecției generale a învățăturilor publice, totuși, fără a aduce rezultate curat naționale, fac o stricăcioasă concurință scoalelor publice. Așadar clasele mai de sus și acele secundare își mărginesc învățătura în cunoștința de cîteva limbi. Cît pentru popor, el în starea sa de față nici n-are ce face cu atîta carte. El ambiționează a-și face fiii mult popi, ca să-i scape de bir; de aceea, mai bine se împacă cu azbucoavna și cu Alexandria. Prin urmare se iscă un al treile cerc vicios, căci nu se pot avé scoale fără scoleri și nu se pot avé scoleri fără scoale.

Chiar fără aceste neregularități, defectul principal este, precum am spus, că în vreme ce masa rămîne în urmă, o mică parte numai din ea ieșind din scoli cu cunoștinți completate, se produce din aceasta o dizbinare vicioasă. Partea instruită nu poate esista pentru masă, așa precum aceasta din urmă, din cauză că nu înțelege, nu se simțește matură a îmbrățișa nici povățuirile, nici serviciile oferite de cea întîie. Învățătura mărginită într-un cerc foarte restrîns în raport către generalitate nu poate produce nici un folos, căci masa rămasă în urmă nu poate niciodată ajunge partea progresivă, carea asemine merge tot înainte. Rezultatul devine prin urmare nula și în curînd va trebui a se începe lucrul iar din capăt. Aceasta văzurăm că se și întîmplă la 1847 și avu triste urmări.

Pentru a ne feri de aceste toate, trebuie a ne sili ca să dăm învățăturei publice o dezvălire întinsă la început și apoi a păși gradat cu completarea sistemului, așa încît diferitele graduri de cultură să se succeadă totdeauna în potrivită distanță și să nu se piardă niciodată din videre între ele. Noi n-avem a crea civilizația, noi o găsim creată și perfecționată precît s-au putut pînă în seculul de față. Se cere numai a o primi. Prin urmare, trebuie să ne ferim a trece prin viciozitățile urmate în crearea ei. Spre acest finit trebuie mai întîi de toate a ne ocupa serios cu luminarea masei, cu învățătura primară.

Am arătat cum impulsul fundamental de orice dezvoltare civilizătoare este simțul național și cum acest simț este amorțit în român, adecă în masa nației. Acum de sine se înțelege că pentru a face primită orice lumină privitoare la oricare ramură a civilizației, trebuie a se deștepta simțul național.

Aceasta nu se poate agiunge decît prin canalul de scoli sătești, din care popolul să primească cunoștințe radicale, pentru a căpăta pregătirea de maturitate, prin care spiritul său să devină susceptibil de orice inspirare civilizatoare. Orice alt mijloc e de neagiuns. Încercarea cu foi sătești și alte publicări populare au rămas mai zădarnice, căci aceste, deși se cumpărau obligat de sate, nu le citea nime, sau să le fi citit nu le înțelegea. Pentru a se înființa însă scoli avem trebuință de cărți potrivite cu starea intelectuală de față în carea găsim pe popor. Acestuia, pentru ca să poată înțelege, trebuie a i se vorbi în limba lui și într-un chip potrivit cu înțelegerea lui. Se cunoaște rezultatul nemărginit al poeziilor lui Béranger. Din nenorocire, tocmai asemine cărți ne lipsesc. În genere învățătura primară, această adevărată bază de cultură națională, s-au neglijat mult la noi. În Valahia acest ram de instrucție, dizvălit în o mai mare întindere, au adus foarte curînd cele mai minunate și mai fericite rezultate. În Moldova nu avem nici chiar un abecedariu. Abecedariul D. Săulescu, adoptat de carte scolastică ca cea mai populară din cîte se aflå, nu răspundea mai nicicum la trebuință. Nu voim a contesta meritele autorului, unul din bărbații care au lucrat cel mai mult și din cei mai întîi pentru luminarea popolului. Adesea cu

cea mai sinceră bunăvoință și cel mai neobosit zel, tendința se vede amăgită în rezultate. Am avut ocazie a se încredința despre nepotrivirea acelui abecedar. În el stilul, deși foarte popular, cuprinde o mulțime de cuvinte nouă pentru popor. De cîte ori copilul învățînd cetirea dă de un cuvînt, fie macar cuvîntul *natură*, pre care nu-l înțelege, i se pare că nu-l știe ceti. Am văzut mulți carii ceteau tot abecedariul bine, fără să poată parveni a dezlega nici unul din cuvintele nouă pentru el.

Așadar, chiar pentru înființarea scolilor sătești, trebuie mai întîi a se prelucra cărți în limba vorbită de popor, lăsînd cultura limbistică scoalelor ținutale. Ne trebuie numaidecît un mic abecedar, un mic catihis, o mică tratare de cele patru operații ale numerilor simple sau complexe, o mică scurtare de istoria românilor și de geografia generală, un mic tratat de agricultură, economie rurală și medicină casnică, toate aceste în limba poporană. De gramatică l-am și putea scuti pe bietul popor, sau îi vom da cît se poate mai pe scurt, căci e o mare greutate a-l face să înțeleagă pronumele și conjugația. Aceste cunoștinți elementare bine organizate sînt prea de ajuns pentru a deștepta în el dorința și pentru a-l pregăti să primească lumini mai mari și învățături mai întinse.

Pe cînd pentru popor vor funcționa scoli sătești și pentru clasa de mijloc gimnazii, pînă a se căpăta rezultatele acestor așezări, în așteptare ca o cultură primară și secundară progresivă să facă simțită masei trebuința de cunoștinți mai întinse, noi ne vom îngriji a pregăti oameni și mijloace indestule spre a răspunde la tendința ei. Pentru acest finit, tineri aleși se vor trimite în Europa. Aceștia, la înturnarea lor, vor găsi masa așteptîndu-i cu nerăbdare, se vor aplica a-i comunica toate științele căpătate și lucrul civilizărei va fi consomat. Organizarea unui ram de instrucție mai înalt nu va întîmpina nici o greutate, nici va înfățișa vreun defect.

În fine, nu va rămîne decît a urma marșa civilizației mai departe, împreună cu toate celelalte familii a lumei civilizate.

O asemine marșă în sistemul învățăturei publice, pe lîngă succesul sigur și rezultate fericite, ar înfățișa și o

iconomie finanţială pentru timpul de faţă. Organizarea învăţăturei primare săteşti mai cu seamă ar putea înfăţişa totodată şi chiar o mare îmbunătăţire socială, prin intrunirea catedrei profesorale în atributele parohului. Prin aceste s-ar înălţa şi demnitatea clericală şi s-ar îmbunătăţi şi esistenţa materială a preoţilor. Acum însă vine cvestia că ni trebuie preoţi învăţaţi, pătrunşi de sublimitatea îndoitei lor misii. Timpul cere a ne regenra în totul şi nu trebuie a ne opri în nimic. Se pot găsi chipuri a îndeplini toate lipsurile îndată ce este bunăvoinţă şi hotărîre.

Aşadar, încă o dată, trebuie a se da învăţăturei publice marşă progresivă bine cumpănită, nici grăbită, nici staţionară. Mai întîi de toate trebuie a îngriji de luminarea masei. Puntul de purcedere, scolile săteşti, trebuie dezvălite în modul cel mai întins şi mai potrivit în starea actuală a popolului, căci aceasta este totodată puntul de concentraţie pe care are să se rezema toată zidirea civilizaţiei. Aceste sînt principiile ce trebuiesc dizvălite. Cît pentru modul şi mijloacele dizvălirei lor, acesta lăsăm, precum am spus, celor carii au această treabă.

— *Despre învăţătura publică din Moldova*

Apărut în *Foiletonul Zimbrului*, an. I (1855), nr. 13 (17 aprilie), pp. 97—100. Idei înrudite în *Studii politice şi sociale* (din *Foiletonul Zimbrului*, nr. 11/1855, p. 85).

Reproducem integral textul din *Foiletonul Zimbrului*, loc. cit.

ANDREI MUREȘANU (1816–1863)

Născut în Bistrița; învață teologia și filozofia la Blaj (1832–1838), urmînd, ca profesor, pe Barițiu la Brașov (1840–1849). Ia parte la revoluție și se retrage, după aceea, la Sibiu, unde ocupă o mică funcție. În afară de cîteva articole de îndrumare literară și artistică (publicate în *Foaie pentru minte...*, și *Telegraful român)* a scris poezii care fac din el cel mai însemnat poet ardelean al epocii. Volumul de poezii îi apare în 1862.

CÎTEVA REFLEXII ASUPRA POEZIEI NOASTRE

Cu poezii au făcut începutul toate națiile Europei, vrînd a-și cultiva limba, de cumva au prevăzut că aceea este capabilă de vreo cultură. Acesta este un adevăr atît de chiar, încît nu văz trebuința de a înșira esemple pentru lămurirea lui. Cum că limba românească și pînă acum au dat semne că e primitoare de o cultură mai 'naltă încă este cunoscut. Destul e dar a atinge numai atîta că în prințipatele de peste Carpați ea este astăzi limba bisericei, limba statului, limba domnitoare și, în lipsa celei franceze, poate că ar fi și limba conversației, deși pînă acuma în puține case aristocratice, luînd afară pe servitori, au meritat a fi vorbită. Scopul meu nu este a trata deosebit pentru mijloacele prin

care s-ar putea cultiva această limbă. O asemenea osteneală o încred unui condei mai deprins, unor creieri mai ageri, ori scurt, unui ins pe care atît poziția sa mai potrivită, de unde ar putea privi peste toți românii, căci toți trebuie respectați, cît și mai ales împregiurările proprie le-ar ierta a se coprinde cu asemenea obiect critic. Eu luai asupră-mi a face numai cîteva reflexii asupra poeziei în interesul unor tineri din Transilvania și Ungaria, despre care citii cea mai mare bucurie, că, fiind încă în cursul învățăturilor, au început a forma soțietăți nevinovate, cu scop de a se coprinde cu acum răsărinda literatură românească, dintre care unii s-au și dedat spre deprinderi în ramul poeziei. Apoi, după cum sînt tinerii, ei abia așteaptă să-și vadă tipărite versurelele sale, înfruntînd pe redacție, căci nu primește a se asemîna dorinței lor. Fraților! Să punem mîna la piept și să mărturisim adevărul, au nu s-au purtat redactorul acestor foi cu noi întocma ca o mamă înțeleaptă, carea, iubindu-și fierbinte pe fiii săi, le concede toate cîte le află cu cale? Să aruncăm o privire peste foile trecute și care nu vom afla tipărite poeziile cu sutele, bune și mai slăbuțe fără osebire? Acum, cînd împregiurările politice ne fac a deschide ochii, cînd de la un minut așa zicînd, întrebuințat fără economie și înțelepciune ne atîrnă existența ori neexistența noastră politică pentru totdeauna, să fim și noi mulțumiți cu cele ce ni s-au spus o dată de către redactor cum că poeziile îi vor fi pentru astă dată numai de condiment sau dresătură, cum îi zicem, în bucate.

Cum că tinerii noștri au așa mare plecare spre versuri nu mă mir; căci la aceasta se pot îndemna atît prin cetirea poeziilor, cît și prin acea împregiurare, că prin părțile acestea nici un fel de veselie, nici un sunet de vioară nu se aude fără de versuri; dar ce versuri? populare, firești, fără vreo legătură măiestrită; căci capitele din care au ieșit, acelea n-au învățat nici o loghică, n-au cetit pe Virgil, nici pe Șiller ori Ghete. Cu toate acestea au un ce poetic în sine, ce ne place și nouă, și după care mult ne batem capul, împlînd coli, ba cărți întregi, și tot nu-l aflăm.

Aci — deși mă despart puțin de scopul meu — îmi vine a răspunde și la acel scriitoriu german, care, neavînd nici măcar idee despre român și limbă-i — după cum s-au îm-

tîmplat deobşte cu cei ce ne-au copiat pînă acum — au strigat în lumea mare că românii încep toate versurile cu „frunză verde" şi n-au băgat de seamă că după „frunză verde" urma descrierea unui război cu turcii şi tirania ce întreprindeau aceia cu partea femeiască.

[...]

Dacă poporul şi-au ştiut esprima prin poeziile sale cele populare, dictate singur de focul cel poetic şi, în loc de figuri poetice presărate cu frunză verde, toate sentimentele sale, atît de întristare, fior, groază, tiranie, apăsare, cît şi cele de bucurie, de amor nenorocit sau înşelat; cu cît va fi mai uşor acelora, carii, — avînd talent de poet — se ştiu ajuta în loc de frunză verde cu mijloacele ce ni le subministră o retorică bine înţeleasă, o loghică devărată.

În poezie ne-am depărtat cu totul de străbunii noştri romani şi de elini; căci versurile noastre pînă acum sînt partea cea mai mare cădinţe şi rime, după cum se numesc în poezie, care străbunilor noştri le-au fost necunoscute. Avem însă dreptate; căci limba noastră suferă foarte bine cădinţa, nu ca latina sau elinica. Aceasta ne-o sfătuieşte şi acea împregiurare că pînă acuma prozodia limbii noastre nu este deobşte statornicită; altfel se pronunţie unele cuvinte în România, cu totul altfel în Moldova şi iarăşi altfel în Transilvania şi Ungaria. Adaogă că cititorii poeziilor noastre — de cumva scriem popular, căci altfel nici că ni le citesc — sînt dedaţi pînă acuma a căuta îndată în al doilea vers cădinţa, carea, de nu urmează, le lapădă, cu cuvînt că n-ar fi vers.

[...]

Lucruri istorice s-au obicinuit a se descrie cu versuri de cele lungi de 16 bărbăteşti. Iar la traducerea poeţilor clasici, spre pildă a lui Virgilie, Oraţie şi Ovid, aş recomanda oricărui întreprinzătoriu să traducă cu versuri albe, sau de acelea la care se numără numai silabele iar cădinţă nu se cere; căci atunci cel puţin am putea spera o traducere bună; iar de se vor opinti a traduce spre o pildă, pe Virgil în exametri, atunci ştie Dumnezeu ce schidoală va ieşi. Am uitat să zic la început că, vorbind şi reflectînd eu asupra poeziei noastre, nu m-am însărcinat a dijudeca şi talentul sau însuflarea acea poetică, carea se cere de la un poet; ci eu

mi-am propus a cerceta numai vestmîntul cel din afară al versului, prin urmare numai despre calitățile ce se cer la aceste, vorbesc. A doua, că nu vorbesc despre români de peste Carpați, ci numai pentru cei din Transilvanie și Ungaria.

Așadar, cea dintîie calitate din afară la rimă este să sune la urmă întocma, sau să se potrivească. Aci nu e destul că versul cel dintîi se va sfîrși spre pildă cu *ă* și al doilea iar cu *ă*; ce se cere ca de la silaba cea din urmă accentuată, fie bărbătească au femeiască, pînă la sfîrșit să fie într-amîndouă versurile aceleași litere, căci altfel nu e rimă. S.p. scot aci din un vers ce-l văzui la redacție titulat: „Călăritul românului": trei strofe, una bună, două rele: „Neaua ninge, vîntul bate / Mai cît nu zboară așa cure — /
Un cal cu românu-n spate / Pe o cale prin pădure". Vezi așa.
Iar nu:

Românu-i bronet minună (doar minune)
Vestmîntul lui lung în lînă.

Și în altă strofă:

Deodată-i vine-n cale
Un bărbat iute călare.

În cea dintîi *u* și *î* sînt cu totul deosebite, iar în a doua *l* și *r* nu se pot suferi. Auzul cel subțire poate fi cel mai bun povățuitoriu într-aceasta.

25 de poezioare stau la mine pe masă și, în toate acestea, se află mai multe sau mai puține scăderi în contra acestei calități de căpătenie; locul însă nu mă iertă a scoate din toate cîte una sau două strofe. Mai încolo, cu cît va fi versul mai natural, nesilit și mai curat în privința cădinței, cu atîta este și mai prețuit; nici că este iertat poetului a jertfi bunul înțeles și legătura ce o poftește sintactica clădire, numai ca să bată bine versul la urmă, s.p.

Ce vers e acela domnul meu?

„Nici visat/ Nici cugetat/ Am cîndva eu, zău de tine"
Ai vrut să zici: „Nici am visat, nici am cugetat cîndva de tine".

Asemenea am băgat de seamă că unii fac abuz cu eliziile sau cu ștergerea unei litere cînd cere trebuința. Într-aceasta, ar trebui să imităm pe latini, care numai acolo fac elizie, unde sfîrșește vorba cea dinainte o vocală ori *m* și următoarea iarăși începe cu vocală. Iar noi, neobservînd acesta, facem elizie îndată ce vedem că versul e mai lung cu o silabă, necăutînd de e vocală ori consoană s.p.

Ș-mulțumitoare cuvinte.

În alt vers:

Ș-pentru tine rugăminte.

În ambele versuri aveai mai mult cu o silabă și, ca să o scoți la cale, ai depărtat pe *i*, fără a-ți fi greșit el ceva, fără a fi avut cuvînt la aceasta și așa versul sună cam prea vătămătoriu de tort și de urechi, cine le are.

Cu mare bucurie văzui că și sexul delicat începe a se ocupa cu poezii; însă îmi pare rău că unele au ales un metru necăutat și, a doua, că regulele cădinței sau a rimei peste tot s-au pierdut din vedere. Așa pentru esemplu:

Ce scop avuși? Ce gîndiri? nu pot cuprinde.
Că de nou la treapta ce-am fost, a pătrunde.

Cuprinde și *pătrunde* nu se potrivesc, nu-i cădință, pentru că *u* și *i* sînt sonuri deosebite.

Viața ce-o am nu mi se ajunge.
Dar și rîvna acum văzu că mi se stinge.

iar nu-i cădință.

Apoi în versul titulat „Inimare" sînt rău numărate silabele? căci p.e. în strofa întîie, versul al doilea este de 8 silabe: „Și oricum ești tu de mare". Iar în strofa a doua același vers este de 9. Apoi aceasta nu se poate ierta. El sună așa: „Nici te iau în vro socotire". De vei face elizie din „în", atunci vei fi silită a pronunția „iaun", la care nu știu ce va zice limba.

Asemenea scăderi s-ar încungiura, cînd ne-am sili a asculta mai mult cu urechea, nu numai a număra pe degite, căci aceasta se poate greși.

Iar cealaltă, în versul ce-l numește: „Mîngăierea speranței înșelate“, tăcînd despre „Graeca per Ausoniae fines“ întrebuințează la urmă silabe șchiopătînde:

Nu tremurăm dar de vuietul vijeliilor,
Că cînd nici visăm, lucesc razele ceriurilor.

Vijeliilor accentul cade pe *i*.
Ceriurilor „ „ „ *e*.

Încă una, cînd facem versuri așa lungi, în acele deobște între două construcții sau ziceri e cu cale a întrerumpe versul la mijloc, fiind înaintea ochilor silaba bărbătească, ori femeiască, precum și numărul lor, s.p.

Presupuneți-mi stînci mute, ce soarte au s-aștepte
Acestea Țări române, vestite-n istorii!
Veni-va vreun înger din cer să le deștepte?
Ori că imperiul silei le-au șters din cele vii.

Socotesc că cu acele puține reflexii n-am atins pe nimenea, n-am detras nimărui. Scopul mi-au fost a îndrepta ce e de îndreptat și, prin aceasta, totdeodată a încuraja pe tinerii noștri, ca, urmînd pilda celor de peste Carpați, să scrie tomuri întregi de poezii. Iar pe redacția acestor foi, carea, după cum zisei mai sus, și-au declarat cugetul în privința acestui obiect, zicînd că va mai rări cu poeziile, din cauze binecuvîntate, de cumva îi trimitem din cînd în cînd vreo poeziuță, să nu o supărăm cu grăbirea noastră, căci ea știe ce se potrivește.

— *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*

Apărut în *Foaie pentru minte...*, an. VII (1844), nr. 26 (26 iunie), pp. 201—205. Primul articol din polemica ce s-a desfășurat în *Foaie pentru minte...*, în legătură cu versificația: unul dintre poeții atacați, Vichenție Babeș, răspunde iritat, luînd apă-

rarea versului alb *(idem*, nr. 43 (1844), articolul *Răspuns)*, iar Mureşanu reafirmă poziţia sa *(Duplică (asupra poeziei)*, *ibid.*, n-rele 44–45 (1844). Articolul lui Bariţ despre versificaţia românească *(ibid.*, n-rele 14–16/1845) apare ca un fel de încheiere a discuţiei.

Reproducem cu unele omisiuni textul din *Foaie pentru minte...*, loc. cit.

COSTACHE NEGRUZZI (1808–1868)

Născut la Trifești; învață în casă, cu dascăli particulari. După o trecere prin Chișinău (1821–1822), are o înaltă carieră administrativă (căminar, deputat în Obșteasca Adunare — 1837, primar al Iașului — 1840, ministru de finanțe 1843, membru al Divanului domnesc — 1857). Nu participă la revoluție, dar simpatizează cu ideile noi și colaborează la revistele epocii: *Curierul românesc*, *Curierul de ambe-sexele*, *Foaie pentru minte...*, *Dacia literară*, *Albina românească* etc. După revoluție, editează *Săptămîna*.

Boier patriarhal, C. Negruzzi, asemeni altor pașoptiști moldoveni, a fost un liberal luminist. Opere principale: traduceri din Hugo (*Marie Tudor* și *Angelo* — 1837), poemul *Aprodul Purice* — 1837, nuvele romantice (*Zoe*, *O alergare de cai*, *Alexandru Lăpușneanu* — 1840, *Toderică*—1844), memorialistică realistă (ciclul *Negru pe alb* din volumul *Păcatele tinereților* — 1857), piese ușoare (*Carantina* — 1841, *Muza de la Burdujeni*, *Cîrlanii*—1849 etc.).

[SCRISOARE CĂTRE I. HELIADE-RĂDULESCU]

Domnul meu,

Literatura românească, atîtea veacuri înghețată de gerul barbarismului, și a căreia abia o umbră mai rămăsese disfi-

gurată și aceea ciontită, a început a-și lua ființa sa. Domnia-ta ai deschis drumul regenerației sale prin Gramatica d-nei tale. Acum multe frumoase alcătuiri și tălmăciri s-au tipărit în București. Un teatru național s-a urzit și multe alte îmbunătățiri s-au făcut, care-ți face multă cinste, domnule! Noi ar trebui să fim geloși de dv. și să ne arătăm gelozia scriind, traducînd și făcînd și noi ceva. Din nenorocire nu este așa și în vreme ce dv., dînd o formă regulată limbei, puteți scri orice voiți și socotiți de folos, noi, întru aceasta zăcem încă în întunericul barbarismului. Noi nu scrim, căci nu știm cum vom scri; de vom zice „barbar" și nu „varvar", strigă că stricăm limba. D-om întrebuința vreo zicere străină, pe care n-o avem, ne-am prăpădit. D-om scrie *simtiment* (care, fiindcă derează de la „simte", „simțire", astfel trebuie să se zică) nu-l înțelege. El s-a deprins a zice „santiment", fără rimă și rezon. Asemenea și „correspundere, văl, prevedere, rezicere", și altele (care rumânindu-se, a trebuit să ia formă rumânească). El s-a învățat a le cuvînta: „corespondenție (ital.), voal (franț.), pronie (gr.) și poftorire (slav)". El zice: „răspuns, răsuflare, desfăcut, descrezut, dezrobit", dar nu suferă „rebelere, reluat, recunoștință, desprețuit" etc. ... Nu mă îndoiesc că și d-ta ai avut a te lupta cu nu mai puține pregiudețe, căci nătărăi unde nu sunt? Aceasta e un soi care rodește pe orice timp, pe secetă și pe ploaie și care nu seacă lesne. Se vede însă că acolo sunt mai puțini decît la noi. Ai învins, ai dezbinat biata limbă de împestrituri, ai spălat-o de rugină, i-ai dat o haină potrivită cu a mumei și surorilor ei și ai făcut-o vrednică a figura și ea pintre celelalte. Hotărînd o dată și izgoni din sînul ei ocsiile și pe ω,и,ž,y,ȣ, le-ai alungat încît nu s-or mai înturna. Noi suntem puțini cari urmăm d-tale și cu cîtă nevoie abia am intirit pe ѡ,ž,y, iar pe ѧ și и, ne-am deznădăjduit că-l vom putea scoate. Surda strigăm și, chiuind, surda le dăm mii de rezoane pipăitoare, surda îl lovim cu prefața gramaticei d-tale, și cu dizertația ce faceți asupra literaturei românești; rămîne vînt. Pentru ѳ ne zice că vine frumos la vorbă. Pentru и ne pun să scrim fiii și dacă văd că scrim cu trei *i*, strigă lago asupra noastră, fără să judece că această zicere, avînd obîrșia sa de latină, sau din italiană, unde se zice *figlio* și în numărul plural *figlii* dacă zicerea ar fi fost fiio și nu *figlio* nu trebuia să se zică la înmulțit *fiii*? La aceasta

mi-e de mirare pentru ce dv. acolo lepădați articolul la numărul plural și faceți o greșală gramaticească, au doar vă sfiiți de nătărăi?

Însă-n ceasul de pe urmă, dați-mi voi pe fii mei,
Să mor într-ale lor brațe, să-mi închiză ochii mei?
(Fanatismul)

De ce să nu fie *fiii* și *ochii?* Versificarea nu pătimea. Acestea sunt părăginitele lor rezoane. Cît pentru d-ta, care ai despuiat și ai schimonosit limba, îți menesc feluri de chinuri. Ocsiile și variile și perispomeni, ai să le vezi ca niște zburători plutind în legione pe deasupra d-tale, și turburîndu-ți odihna, în vreme ce ȣ,и,ž,φ,ѡ, te vor urma pretutindenea ca niște stahii grozave! Cutremură-te, dar, domnule Eliad!

Noi cei puțini însă, fără a ne bate capul să înălbim pe arap, avem și noi a-ți bănui, domnule. Pentru ce, după ce ne-ai scăpat de aste bastarde litere, burduhoase, grebănoase, ovale, rătunde, sucite și cîrligate, apoi ne-ai lăsat cu ↑, această literă amfibie, care în alfabetul vechi era neglasnică, iar la scris și citit glasnică.

Ce este acest monstru cu trei picioare? Este el glasnic ori neglasnic? alcătuit e dintr-o vocală și consună, precum ȣS, cel grecesc, sau tot litera ѱ? De este tot ѱ, ѱ are el două fețe, ca Dumnezeul Ian? Eu, din partea mea domnule, l-am urgisit și nu-l voi mai întrebuința; bine ar fi ca și dv. scoțîndu-l din literele tiparului, să-l trimiteți pe urma lui η și ω.

Crede, domnul meu, că noi cei puțini prețuind ostenelele d-tale, ne place a te avea model în scrierile și traducerile noastre, și a vă aduce lauda ce se cuvine unui literat reformator și legiuitor a limbei. Dar vei întreba, poate, ce scrim și ce traducem? Aveți dreptate, căci nimic de la noi nu s-a văzut pentru... o sută de pricini...

[. . . . .]

Acum, de-mi vei da voie a deschide cu d-ta o mică filozoficească dispută, sau, mai nemerit a zice, a vă cere oarecare sfătuiri și luminări la îndoielile mele, aș rămînea foarte

îndatorat filo-românici d-tale, și mai întîi arăt, domnule, că mă unesc la aceasta, a zice:

Ori în loc de *oriŭ*.
Regulamentele, decît... *regulamenturile* etc.
Recomandez în loc de *recomandarisesc* etc.
Murindul decît *muritorul*.
Sbor, *isvor* etc. în loc de *zbor*, *izvor*. Și fiindcă *S* la no nu se glăsuiește ca *z* între vocale, atuncea se va pune *z* de pildă: *zi*, *astă-zi* etc.

Cunoaștem greșeala noastră la zicerile neutre, pe care noi le întrebuințăm în neam femeiesc: *privileghia*, *coleghia* și făgăduim că ne vom îndrepta, deși dv., care sfințiți neamul neutru, ziceți că ar trebui să zicem și în loc de *substantive*, *verburi*, *substantivi* și *verbi*; apoi atuncea ar trebui să zicem și în loc de *scaune*, *scauni*, în loc de *drumuri*, *drumi*, prin urmare: *doi scauni*, *trei drumi* etc. ... D-ta însă zici la unele numai, dar care sunt acele unile? Se pot ele ști fără un dicsioner? Și oare, dacă s-ar da această voie a preface din neamul neutru în bărbătesc, fieștecare noitor, ca să facă și el ceva, vrînd să neutreze și să prescurteze, nu s-ar face nu o regulă, ci o zăhăire gramaticească?

Dv. scriți: „jos, joc, judecător, ajutor" etc., cu ж și: „gingie, lege, gelozie, gemere, genunche", cu џ. Noi, lăsînd a zice că џ sună mai bine decît ж, le scrim toate cu џ, pilduindu-ne de la italiană, de unde derază zicerile acestea: „giu, gioco, giudice, ajuto, ingiiuo", iar pe ж îl întrebuințăm numai la acele ce se trag din slavona, de pildă: *jale*, *jăratic*, *cojoc*, *pojar* etc., cărora nu le putem zice *ğale*, *coğoc* etc.

Dv. ziceți: „cîine, pîine, mîine", noi zicem *cîne*, *pîne*, *mîne*, căci latinește sau italienește nu zice „painis, cainis, domaini", ci „pane, cane, dimani"; și apoi iar dv. ziceți la singurit „mînă", *mano* și la înmulțit „mîinile", *mani*.

Țesătura limbei noastre — pare-mi-se — și dreptul cuvînt cere ca să imităm: I) pe latina și II) pe italiana. Pe acest temei noi zicem: „proțes, țivilizat, pronunție, canțelarie, partițipă, prințip, ghiață, Țezar, Țițero" etc. Dv. „proces, civilizat, pronuncie (pronunzia), Cezar, Cicero, dar canțelarie" ș.c.l. ca și noi. Tot după acest cuvînt, noi scrim: sțenă, Sțipion etc. Dv. „șenă, Șipion". Pentru ce vreți

să italieniți pre rumân, a căruia limbă (precum d-ta însuți zici) trebuie să s-arate în haine rumânești? Care-i rumânul acela, care știind orice altă limbă, afară de italiana, poate înțelege că *scena* este *șena* și *Scipion*, *Știpion*? Zicerile: *conoscenza*, *scienza*, *schedula*, *scinteluzza*, *scettro* etc., rumânindu-se s-au făcut: *cunoștință*, *știință*, *țedulă*, *scînteiuță*, *schiptru* precum s-a făcut și *corispondenza*, *corespundere* etc.: rumânul nu zice *șientă*, *ședulă*, *șinteuță*, *șetru*, *ghiacă* dar ca să nu urmeze barbarism și cacofonie, nu fie *sțenă*, *Schipion* etc. nu fie — dacă vreți — nici cum zicem noi, imitînd pe latină, dar fie *scenă*, *Scipion*, iar nu *șenă*.

Dv. ziceți, și dați bune rezoane, că trebuie a se zice: *general*, *geografie* etc., rumânul însă, care nu cunoaște decît limba lui, nu va înțelege niciodată că generalul este *gheneral*. Și apoi chiar dv. ziceți: *reghistru*, *loghică*, *ghiaur* etc. iar nu *logică*, *giaur*, *registru*. Asemenea și pentru *object*, *project*, cărora noi le zicem *proiect*, projetto, *obiect*, obbietto. Pentru ce să le lăsăm întregi franțozești și dacă nu e bine — poate — cum le zicem noi, de ce să nu le zicem după rumânism „obget, proget"? Rumânul iarăși înțelege rău și pe *tinerețe*, „tendresse" după italiană. El știe pe *giunie*, tinerețe, deși poate, cînd străbunii noștri au luat zicerea aceasta, au înțeles-o ca și italienii: și el greu s-ar deprinde a o înțelege că „a iubi cu tinerețe", va să zică „a iubi cu voioșie". De ce să zicem „delicios, ruină, torent, sacru" etc., în vreme ce avem chiar zicerile noastre: „desfătător, năruire, șioi (șiroi), sfințit"?

Dar în sfîrșit, numai un dicsioner — pe care sunt încredințat că dv. nu l-ați lăsat în uitare — poate sluji de pravilă nu numai rumânului din Moldova și Țara-rumânească, ci și celui din [...] Transilvania și regulînd limba, poate învoi și duhurile. În el n-ar trebui să se uite zicerile care la noi se numesc într-un fel, și la dv. altfel, de pildă: *cușciug* (secriu), *gîde* (călău), *cioc* (plisc) *etc*.

Cît pentru mine, credeți domnule Eliad, că cetind într-o broșură a d-tale cuvîntul ce ați făcut la deschiderea școalei societății filarmonice m-am simțit atîta pătruns de bucurie încît lacrimi au curs din ochii mei. Literatura ce pășește cu pași uriași către desăvîrșire, bunele așeză-

minte, patriotica rîvnă a tinerimii, m-au încîntat, și în bucuria mea am oftat că maicei naturei i-a plăcut mai bine, născîndu-mă rumân, să mă așeze de astă parte de Milcov.

Vă rog dar, — dacă propunerea mea va fi primită — să mă scrieți în numărul prenumeranților Societății Filarmonice, ca mădular ajutător și conlucrător, cu încredințare că mă voi sili a contribui spre folosul Literaturei și a Teatrului.

Și pentru orice Societatea va avea trebuință aicea, scriindu-mi, mă voi sîrgui a împlini poruncile sale. Iar acum, îndată ce voi primi într-aceasta răspunsul d-tale, voi trimite la casă, prin poștă, suma banilor ce mi s-o cuveni.

Sfîrșesc, cerîndu-ți iertare de îndrăzneala ce am luat a-ți scri și a face acest crim de les-literatură.

[—*Scrisoare către I. Heliade-Rădulescu*]

Apărută în *Muzeul Național*, an. I (1836,) nr. 36 (4 nov.), pp. 141—142, sub titlul *Corespondență între doi români, unul din Țara Românească și altul din Moldova.* Ecou în Ardeal: corespondența e reprodusă în *Foaia literară* (vor fi cîte două scrisori ale fiecăruia) și un oarecare N.M. o va comenta critic *(Foaie pentru minte*, n-rele 14—15, 1838).

Reproducem cu unele omisiuni textul din *Muzeul Național*, loc. cit.

CÎNTECE POPULARE A MOLDAVIEI

Natura voiește ca omul să-și cînte plăcerile și suferințele. Prin cîntecele sale, el își zugrăvește gîndul, naravurile, faptele, într-un cuvînt, toată ființa sa; cîntecul este o răsfrîngere a sufletului său.

Precum și în Europa civilizată, lăcuitorii dealului au deosebite vorbe și obiceiuri de lăcuitorii văiei; precum orice tîrg, orice sat are a sa particulară fizionomie, fieștecare țară are cîntecele sale, a căror muzica și poezia sunt potrivite cu firea pămîntului său și caracterul lăcuitorilor ei. În țările friguroase, muzica este rece, ca și pămîntul; iar de ce te apropii de climele stîmpărate, vezi că fieștece nouă zi este înzestrată cu nouă frumuseți. Circulația sîngelui făcîndu-se mai repede prin încălzirea razelor soarelui, este pricina astei plecări atît de vii spre desfătare. Cu cît un norod e mai apropiat de amiazi, cu atît mai mult îndemnul acesta se face mai iute, mai puternic. O natură îmbilșugată se îngrijește de toate trebuințele omului; florile și poamele sunt tot pe același arbure. După zile frumoase urmază nopți și mai frumoase, și vremea se numără nu după ceasuri, ci după plăcere. Din aceasta vine astă trîndăvie, acest drag farniente, astă sîlnică plecare către joc, cîntec, danț și plăceri a simțurilor.

Moldavia, atît prin poziția sa geografică, cît și prin climatul său, se poate socoti printre țările organizate pentru muzică. Moldovanul, de un natural vesel și molatec, e puțin grijaliv pentru a doua zi. Mulțămit în coliba sa, sigur că semința ce a aruncat-o într-un pămînt abia brăz-

dat are a-i da însutită roadă, gîndește numai la astăzi, iar pe mîne îl lasă în voia Domnului. În toată duminica, adunîndu-se la casa unui bătrîn, flăcăii și fetele alcătuiesc o horă. Matroanele vorbesc de gospodărie, iar bătrînii, șezînd pe prispă și privind la fiii lor, au acel aer patriarhal, care nu-l găsești astăzi decît în omul sătean, necorcit cu alte nații, căci păstrează încă toată simplitatea primitivă. Cîte puțin-puțin, danțul se înfierbîntă; moșnegii, care bătea măsura întovărășind cu glas tremurînd pe lăutarul ce strigă în gura mare, lăsînd abia să se audă tonurile scîrțîitoarei lui vioare, sar, se amestecă printre tineri și încep a danța, încuragind cu pilda lor pe junii mai rușinoși. Atunci lăutarul strigă și mai tare, și, ca să înveselească pe dănțași începe:

Gheorghe! Gheorghe! și Marine!
Țineți nevestele bine,
C-oi veni-ntr-o seară bat
Ș-oi da năvală la pat ș.c.l.

Ce hohote! Ce ropote! Dar lăutarul vede multe frunți încrețindu-se; simte că trebuie să-și schimbe cîntecul, dacă nu vrea să iaie o plată cum n-o așteaptă, de la Gheorghi și Marini, pentru că în cîtă vreme vor fi pe lume neveste frumoase, au să fie și bărbați geloși. Începe un *allegro*:

Du-te, du-te la bărbat,
Să nu dau piste-un păcat!
Du-te, du-te, fata mea,
Să nu dau piste-o belea!
Du-te, du-te de la mine,
Să nu dau piste-o rușine!
Du-te la bărbatul tău,
Ce ți l-au dat Dumnezeu ș.c.l.

Odinioară cimpoiul era muzica norodului, dar cimpoieșul, suflînd, nu putea spune acele ce spune lăutarul. Abia cînd sudoarea înroura frunțile, cînd picioarele obosea, găsea el vreme a-și spune glumele și cimiliturile ce înveselea pe ascultători.

Cînd va face plopul pere,
Și răchita vișinele.
Lado! Lado!* ș.c.l.

Ne rămîne a vorbi de cîntecul voinicesc sau tîlhăresc. Moldavia a avut și ea ai săi Fra Diavoli din tot clasul de societate. Vasile cel Mare, Bujor ș.c.l. au avut și epohele lor. Fiecare au murit cum se cade unui viteaz, de sabie sau de ștreang.

Vasile, numit cel Mare, era un tîlhar crud și superstițios. Arma lui era o secure grozavă, cu care despica în două pe oricine întîlnea, boier, neguțitor, țăran; și însă această fiară sîngeratică credea păcat de moarte, a mînca carne vinerea sau miercurea. Odineoară, intrînd cu banda lui în casa unui neguțitor, după ce l-a despicat în jumătate cu securea, a înjunghiat pe femeie și a zvîrlit copiii pe fereastră, companionii lui spărgînd lăzi, căutînd prin poduri, pe sub paturi, unul a dat peste o oală cu unt; flămînd fiind, începu a mînca. Abia-l zări Vasile și furios lovește oala, o sparge și, dînd strașnică palmă hoțului călcător de post: „Păgîn spurcat, îi zice, nu te temi de Dumnezeu a mînca frupt miercurea?"

Bujor era mai romantic. Nu mai puțin crud decît Vasile, era fără milostivire către boieri și neguțitori. Înverșunarea lui însă cruța femeile și copiii. Adese îmbla incognito prin sate și tîrguri, cercetînd pre săraci și miluindu-i din prăzile bogaților. De aceea și pomenirea lui n-a perit ca a lui Vasile, și cîntecul lui e de obște știut:

Frunză verde de nagară,
Au ieșit Bujor în țară;
Pradă popii și-i omoară,
Pe ciocoi îi bagă-n fiară.
Haideți, feciori, după mine,
Că știu calea-n codru bine,
Ici, în vale, la fîntînă,
Două fete spală lînă;
Bujor le ține de mînă.

* Cantemir zice că acesta ar fi un nume de zeu a dacilor (n.a.).

Ici, în vale, la pîrîu,
Două fete spală grîu;
Bujor le ține de brîu ș.c.l.

De cînd românii avea necurmate războaie cu leșii și cu ungurii, ne-a mai rămas un cîntec:

Frunză verde pelinița
Pe cel deal, pe cea colniță
Mi se primblă-o cătăniță
Cu doi bani în pungulița,
Și cu doi în buzunari,
Cu doisprezece lăutari ș.c.l.

Este de luat seama că mai toate cîntecele populare se încep cu frunză verde. Judecînd cineva, va vedea că ideea e îndestul de poetică. Frunza verde! Ea vestește primăvara, ea este emblema nădejdei, singurul bun din cutia Pandorei; singura mîngîiere și mijlocul a suferi celelalte rele ale acestei bune lumi. Frunza verde în traiul ei samănă cu viața!

Aceea însă ce caracterisește pe moldovan sunt *doinele* sau cîntecele muntene. Privească cineva pre acești tineri flăcăi, cu pălăriile rătunde împodobite cu pene de păun și cu roze, cu pletele lăsate pe spate în undoioase coame, cu cămeșa albă ca zăpada, încinși cu curele late, cusute cu bumbi și cu ghioci, și zică învățatul anticar de nu e asta acea *tunică virilă*, atît de prețioasă la romani; vază aceste opinci legate cruciș pe pulpatele lor picioare și tăgăduiască că nu sunt coturnele romanilor?

Costumul fetelor e îndestul de pitoresc și simplu. Vezi astă tînără fată cu părul împletit în două cosițe ce cad ca niște vițe de aur pe feciorescul ei sîn? Poartă o cămeșă cusută cu altițe; e împregiurată cu o fotă albastră ca viorica de pe fruntea ei, și în picioare are pantofi galbeni sau roși. Nevestele se deosebesc prin ștergarul sau fesul roșu ce poartă, și în astă simplitate e mult mai preferat decît toate zorzoanele magopaților din orașe. Flăcăi, fete s-au prins la horă. Lăutarul cîntă:

Pentru tine le-am tras toate,
Ș-apoi zici că nu se poate? ș.c.l.

Cînd însă danțul și-a luat toată întinderea, începe:

Elenuță de la Piatră,
Cu percica retezată
Ce-ai fărmăcat lumea toată,
Vin' să te sărut o dată!
Să mă farmeci și pre mine,
Ca să mă iubesc cu tine,
Hai, Eleno, la grădină,
Să săpăm o rădăcină,
Rădăcina macului,
Ca s-o dăm bărbatului,
De ți-i bărbatul urît,
Ia țărnă de la mormînt,
Și-i presară-n așternut
Să se scoale surd și mut.
De ți-i bărbățelul drag,
Așterne-i pe vatra-un sac,
Și-i dă-n mînă o vărguță
Ca să s-apăre de mîță ș.c.l.

Cine a fost acea Elenuță, a căria nume vremea și anii ni l-a păstrat? Cine ne va spune cît a fost ea de frumoasă? Zadarnică a fost truda noastră de a putea afla ceva despre ea; nici o tradiție! nici o poveste! Atîta vedem, că era măritată și iubeață; dar farmecul ce avea trăind, Elenuța l-a lăsat și după moarte. Care e acel bătrîn, tînăr, nobil sau prost, mare sau mic, ce nu-și simte inima săltînd întru auzul cîntecului ei? Odinioară, boierii cei mai în vîrstă trăgea danțul; domnii înșuși intra în horă, auzind acoardele cîntecului Elenuței. În vremile noastre, domnul Mihail Suțu — cel de pe urmă domn grec, care ar fi urmat pașilor Mavrocordaților și a Muruzilor, dacă întîmplările l-ar fi iertat — îl danța adeseori. Dar precum altele, asemenea și Elenuța este uitată. Civilizația a omorît-o!

În vremea sărbătorilor de Paști, muntenii au particularul lor cîntec. Cum se adună șepte-opt flăcăi, îndată unul

scoate fluierul din cingătoare și începe a fluiera; toți se prind la danț, cîntînd în hor:

Subt o poală de dugheană
Mîndruța mă cheamă ș.c.l.

Pe urmă, după cîteva pahare de vin, danțul se aprinde, fluierarul începe un *allegro animato*. Toți cîntă:

Subt potcoava cizmei mele,
Șede dracu ș-o muiere
Și mă-nvață-a face rele ș.c.l.

Cine i-ar vedea atunce, ar socoti că, negreșit, ei au hotărît sau să prăbușească pămîntul, sau că picioarele nu sunt ale lor.

Muzica acelor mai multe cîntece de gură e în tonul minore, tîngăioasă și melancolică. Mulți învățați muzici disprețuiesc cîntecele românești, a cărora cuvinte nu sunt așezate după regulele prozodiei, și muzica după tractatele meșteșugoase de armonie; căci pentru dînșii arta este tot, natura și inima nimic. Dar s-au găsit oameni care au aflat dulceața acestei simple poezii. D. Herffner a alcătuit o uvertură dintr-un cîntec de danț, căruia nici armonie, nici originalitate nu-i lipsește. D. Rujițki a pus pe note pentru *pianoforte* o colecție prea nimerită. Și acesta e un lucru îndestul de greu, căci nici într-un fel de cîntece nu credem că se pot găsi atîtea trilere, atîta prelungire în sonuri, atîta modulație în ton. Un moldovan care n-are idee de note și joacă flautul numai din deprindere, totdeauna va executa mai bine un cîntec, decît cel mai iscusit flautist.

Sfîrșind acest articol asupra cîntecelor naționale, nu putem lăsa a nu pomeni frumoasele balade a mumei lui Ștefan și a nimfei Dochia, renviate din pulberea veacurilor de d. aga Asachi, pre care nu ne sfiim a le recomanda atît cetitorilor noștri cît și oricărui artist străin, ca pre niște cap d-opere de melodie.

— *Cîntece populare a Moldaviei*

Apărut în *Dacia literară*, an. I (1840), nr. 2 (martie-aprilie), pp. 121–134, la rubrica *Scene pitorești din obiceiurile Moldaviei*.

În *Foaie pentru minte*..., (n-rele 13 [1842] și 23 [1843]) apar *Trei doine făcute „în fugă"* și un „cîntec vechi", culese de Negruzzi.

Reproducem integral textul din *Păcatele tinereţelor*, ediţia Liviu Leonte, Buc., E.S.P.L.A., 1959, pp. 231–241.

ELEMENTE DE DREPTUL POLITIC

Cap. VII

DESPRE GUVERNUL REPREZENTATIV

Ne au fost lesne a arăta caracterurile ce deosebesc guvernul republican de cel monarhic, pentru că deși istoria nu ne înfățișează nici două monarhii, nici două republici ocîrmuite în totul într-un fel, ne arată, însă, un mare număr din acelea și din altele, pentru ca să putem lămuri și alege trăsăturile cele mai deosebite din amîndouă aste forme de guvern. Dar nu e tot astfel de guvernul mixt sau reprezentativ; mixt, pentru că se ține de monarhie, fiindcă are un stăpînitor sau rege și de republică, fiindcă poporul face parte din suveranitate; reprezentativ, pentru că poporul are acea parte de suveranitate nu de-a dreptul, ci prin reprezentanții (deputații) aleși de el. Rămîne numai ca, după cum urmează alegerea, reprezentația să fie bună sau rea, să fie de folos nației sau de vătămare slujind de mască despotismului.

Să cercăm a arăta din fugă cîteva din trăsăturile pre care nemuritorul autor al *Duhurilor legilor* (Montesquieu) le privește ca caracteristice:

1. *Împărțirea celor trei puteri.* Nu poate fi slobozenie acolo unde puterea legiuitivă, puterea împlinitoare (administrativă) și puterea judecătorească sînt în mîinile unui singur ins sau unite într-o singură adunare, or măcar împărțite între mai multe adunări deosebite, dar alcătuită numai din cetățenii unei clase privilegiate ce au interese potrivite între ei, protivnice însă pentru rămășița nației. Nu face vreo osebire cînd despotismul sau puterea de a face tot e în mîna unui monarh sau a unei aristocrații,

căci nu e dovedit că un cetățean era mai slobod sau mai fericit în Republica Veneției sau în Turcia. Aci lăcomia unui pașă sau capriția unui cadiu îl putea ticăloși sau omorî; acolo o pîră anonimă aruncată în gura răului, era de-ajuns ca să-l facă să moară sub plumb sau să-l înece în canal*.

2. *Lucrarea puterii legiuitive.* „Așa precum într-un stat liber, tot omul care are un suflet liber trebuie a se ocîrmui pe sine un guvern, ca tot poporul să aibă puterea legiuitivă; dat fiindcă aceasta e cu neputință în statele mari și supusă la multe necuvinți în cele mici, trebuie ca poporul să facă prin reprezentanții săi tot ce nu poate face prin sine."

Nu e îndoială că e de datoria acestor reprezentanți să nu uite că nu sînt mai înainte decît toată înfățășitori ai nației, că au a face trebile țării iar nu ale lor și că interesul particular trebuie să se stîrnească dinainte interesului public.

„Toți cetățenii se cuvine să aibă drept ieșire din glasul la alegerea deputatului, afară de acei ce sînt într-o așa stare de înjiosiri încît pot fi socotiți nedestoinici a avea voia lor." Montesquieu vrea să zică aici că cetățenii care sînt subt atîrnarea unui străin, au interes a nu vota. Iată cum: dacă un om bogat face să trăiască 100 de inși care nu pot vietui fără ajutorul lui, el poate cumpăra pre unii, înfricoșa pe ceilalți și cu acest chip va avea negreșit 100 și un glas în loc de unul. Astfel, oamenii puternici ar stăpîni totdeuna majoritatea în adunările alegătoare; căci chiar poporul le-ar da mijloace de a cuprinde autoritatea și i-ar ajuta. Învinge pre alegătorii clasei de mijloc a căreia interese se potrivesc cu ale sale. Să adăogim însă că cu cît învățătura va pătrunde mai adînc în șirurile muncitoare, ei vor cîștiga mai multă neatîrnare; deci învățătura și neatîrnarea nu se leagă cu starea de înjiosire de care vorbește Montesquieu.

Trebuie ca puterea legiuitivă să statuieze în tot anul iar nu odată pentru totdeuna, strîngerea birului și puterea de uscat și de mare, pe care are s-o încredințeze puterii

* Vezi *Istoria Republicii Veneției* (n. a.).

împlinitoare. Altfel n-ar avea nici un chip de a ține pre puterea împlinitoare în respect.

Trebuie ca armia să fie poporul, să aibă tot un duh cu poporul și cu cetățenii ce fac parte din ea, să nu fie înrolați decît pentru o formă hotărîtă, pentru că avînd a intra în masa nației, să nu-și poate face interese deosebite ale nației și să ajungă a fi unelte ale puterii.

„Dacă corpul legiuitiv ar rămînea o vreme îndelungată fără a se aduna, nu ar mai fi libertate, căci ar urma din două lucruri, unul: sau că n-ar mai fi hotărîri legiuitive și statul ar căde în anarhie; sau că aceste hotărîri s-ar da de puterea împlinitoare și ea s-ar face absolută."

În sfîrșit, pentru ca puterea legiuitivă să nu calce peste cea împlinitoare și ca să nu se facă despotică, trăgînd la ea toate puterile, trebuie ca puterea împlinitoare (ocîrmuitorul) să aibă voie a primi sau nu legile.

3. *Lucrarea puterii împlinitoare.* „Puterea împlinitoare trebuie a fi în mîinile unui monarh (singur stăpînitor), pentru că această parte de guvern, care are mai totdeuna trebuință de o lucrare grabnică e mai bine administrată de unul decît de mulți; în loc ca ceea ce atîrnă de puterea legiuitivă e mai bine orînduită de mai mulți decît de unul."

„Dacă n-ar fi un monarh și puterea împlinitoare ar fi încredințată la un oarecare număr de persoane trase din corpul legiuitiv, n-ar mai fi slobozenie pentru că amîndouă puterile ar fi împlinite, aceleași persoane făcînd parte la una și la alta.

Corpul legiuitiv, care nu poate lucra decît atunci cînd e adunat, nu poate să se adune de la sine și trebuie să fie convocat de monarh. „Dacă iarăși ar avea dreptul a se împrăștia de sine, s-ar putea ca să nu se împrăștie care ar da îngrijire la căutarea a apuca puterea împlinitoare. Trebuie, deci, ca puterea împlinitoare să însemne chemarea și ținerea adunării după împredjiurările cunoscute ei."

„Armia statornicindu-se, trebuie să atîrne numai de puterea împlinitoare, căci din însăși firea lucrului, lucrarea ei stă mai mult în faptă decît în deliberație."

Puterea legiuitivă „are și se cuvine să aibă dreptul de a cerceta în ce chip se săvîrșesc legile făcute de ea. Prin aceasta, acest guvern (reprezentativ) covîrșește guvernările repu-

blicilor Cretului și Lacedemoniei, unde magistrații însărcinați cu puterea împlinitoare — Costi și Efori — nu da seama de administrația lor."

„Corpul legiuitiv nu trebuie să aibă puterea de a judeca persoana și prin urmare purtarea celui ce o ocîrmuiește. Persoana lui trebuie a fi sacră ca fiind trebuitoare statului, pentru că corpul legiuitiv să nu se facă tiranic, din dată ce ar fi învinovățit sau judecat, n-ar mai fi libertate. Dar fiindcă acel ce ocîrmuiește nu poate ocîrmui rău dacă n-are sfetnici răi care să urască legile ca miniștri, măcar că și ei se favorează de ei că cetățenii aceștia pot fi pîrîți și judecați". Acest mijloc împlinit cu pravilnicie e de-ajuns ca să strunească puterea pentru că stăpînitorii neputînd lucra decît prin canalul miniștrilor săi, ei își vor da seama de graba dimisiei decît să facă ceva care să-i compromiteze către corpul legiuitiv ce înfățoșează nația.

4. *Lucrarea puterii judecătorești*. Puterea de a judeca nu poate fi a corpului legiuitiv, nici a persoanei investite cu puterea împlinitoare. La cel întîi caz, puterea asupra vieții și libertății cetățenilor ar fi arbitrară și pentru că judecătorul fiind totodată și legiuitor, el poate mări sau micșora pedeapsa după voia sa și într-un cuvînt schimba legea la fiecare aplicație ce i-ar face. La cel al doilea, puterea împlinitoare ar fi totodată judecătoare și ar lua parte în toate neînvoielile ce s-ar naște între cetățeni și agenții săi.

„Puterea de a judeca nu trebuie a fi dată unui Senat statornic (permanent), ci la persoane trase din trupul poporului cu chipul prescris de lege pentru a compune un tribunal care să fie numai cît va cere trebuința. Trebuie încă ca pîrîtul să-și aleagă judecătorii sau să poată recuza un așa număr încît acei nerecuzați să fi fost socotiți ca și cînd ar fi fost aleși de el. Trebuie încă ca judecătorii să fie de aceeași condiție cu pîrîtul, pentru ca el să nu poată gîndi că a căzut în mîinile unor oameni plecați ai strîmbătății."

Astfel e instituția juraților (jury). Trebile civile însă (unde dreptatea poate atîrna de la niște formalități și în care puterea nu are nici un interes a întreveni) se cuvine a fi judecate de magistrați cunoscători de știința legilor

și cari fiind neschimbați din postul lor, să fie neatîrnați de guvern.

În orice caz hotărîrile judecății trebuie să fie atît de statornice cît să nu fie altă decît chiar un text al legii. Dacă are a-l cuprinde socotința particulară a judecătorului, n-ar mai fi nimeni la ce să se aștepte. „Aceasta însă nu privește pre jurații care hotărăsc numai dupre conștiința lor."

5. *Libertate individuală.* Dacă puterea legiuitivă lasă cei împlinitoare dreptul de a putea pune la opreală pre cetățeni pentru urmările și purtarea lor fără încuviințare și cercetarea corpului legiuitiv nu mai este libertate, afară numai cînd ei ar fi chemați spre a da un grabnic răspuns la o învinovățire capitală și afară de greșalele acele ce se pedepsesc prin globire care nu se socoate pedeapsă măritoare (peine infamente).

Acum, adunînd cele ce am zis, găsim că trăsăturile cele mai de căpetenie a guvernului reprezentativ sînt: 1. împărțirea celor trei puteri; 2. lucrarea puterii legiuitive prin reprezentanții poporului; 3. alegerea acestora în fiecare ținut sau parte hotărîtă a țării de către toți cetățenii neatîrnați; 4. votul anual pentru bir; 5. așezarea anuală a puterii de uscat și de apă; 6. alcătuirea chiar populară a armiei; 7. vremea adunării corpului legiuitiv și a ținerii ședințelor sale; 8. dreptul dat puterii împlinitoare de a primi sau nu legile votate; 9. concentrația aceștii puteri în mîna unui singur ins; 10. siguranța persoanei stăpînitorului; 11. răspunderea miniștrilor; 12. neatîrnarea judecătorilor; 13. instituția juraților (jury); 14. siguranța libertății individuale. Pe lîngă acestea trebuie a mai adăogi: 15. dreptul de jăluire și slobozenia teascului, care nu e altul decît dreptul jăluirii exersat în alt chip.

Tot cetățeanul trebuie să poată înfățoșa corpului legiuitiv tînguirile sale, observațiile sale întru ceea ce îl privește personal, întru tot ce interesează un clas de cetățeni, pentru ca deputații țării să ceară și să capete de la puterea împlinitoare îndreptarea răului de care se jăluiesc sau să-l îndrepte ei însăși prin lege, și tot cetățeanul să-și poată obști prin canalul jurnalelor observațiile și tînguirile sale, pentru ca nația luată de marturi să poată cunoaște dacă

jăluitorul are dreptate sau nu. În statele mari, unde e cu neputință cetățenilor să se poată aduna, libertatea teascului e singur mijlocul ce ei au de a se lumina întru sine și a se concerta asupra intereselor lor. Dar oriunde e un guvern reprezentativ, fie stat mare sau mic, libertatea teascului e neapărată, căci fără ea, acest guvern e nedesăvîrșit.

Condițiile acestea de mai sus, îndeobște toate acele ce hotărăsc drepturile cetățenilor și marginile acestor trei puteri, se numesc legi fundamentale constituționale a statului. Toate împreună alcătuiesc Constituția.

— *Elemente de dreptul politic*

Reproducem integral cap. VII din cartea *Elemente de dreptul politic despre mai mulți autori de un filo-român*, 38 pagini, Brașov, 1846, apărută fără menționarea autorului. Pentru discutarea paternității și analiza ei, vezi studiul din Paul Cornea, *De la Alexandrescu la Eminescu*, E.P.L., 1966, p.77.

AL. I. ODOBESCU (1834–1895)

Născut la București, studiază literele și arheologia la Paris (1850–1855), editează *Revista română* (1861–1863). Sub Cuza este ministru al cultelor și instrucțiunii (1863), apoi gazetar politic la *Românul* (1876). Profesor universitar, se ocupă de arheologie și istoria artelor; în ultimii ani este secretar al legației de la Paris (1880–1885), director al Școlii normale. Fidel idealurilor de tinerețe, Odobescu a pus cîteva principii democratice la baza întregii sale activități. Opere principale: studii de artă și litere (*Viitorul artelor în România* — 1851, *Psaltirea din 1557*, *Răsunete ale Pindului în Carpați*, *Poeții Văcărești* — toate în *Revista română)*; scrieri arheologice (*Nota asupra antichităților României* — 1867, *Antichitățile județului Romanați*—1878, *Antichități scitice*—1879, *Istoria arheologiei* — 1874, lucrarea *Le Trésor de Pétrossa* I (1889); în literatură *Scene istorice* (1860), eseul *Pseudokynegheticos* (1874) în 1887 *Opere complete*, 3 vol.

VIITORUL ARTELOR ÎN ROMÂNIA

Domnilor,

În schița care am făcut-o cînd mi-a fost rîndul de a vorbi în cercul nostru, am pășit spre conchiderea următoare:

„Pentru a ridica starea fizică a poporului român, *agricultura* e pîrghia cea mai puternică: o *legislație* bine chibzuită îi va da cel mai mare ajutor. Cît pentru starea lui morală, avem două mijloace pe care nimeni nu le va tăgădui, adică: dintr-o parte, *instrucția publică*, bine răspîndită; din cealaltă, formarea unei *literaturi* și a unor *arte* naționale. Iar peste toate acestea domnește marele simțămînt care singur poate aduce puterea: adică unirea într-o credință comună, cum am zice, într-o *religie* care ar fi a tuturor românilor, și pe care, din norocire, începem a o căpăta."

Fiecare din noi simte cîtă energie locuiește în fiecare din aceste mijloace; fiecare și-a format asupra lor idei mai mult sau mai puțin desăvîrșite. Asemenea și eu, domnilor, am căutat a descoperi care vor fi înrîurirea și caracterul lor în România. Azi, culegînd toate ideile ce am putut a-mi forma asupra artelor, vin a le expune dinaintea d-voastră, ca, împărtășindu-vi-le, să poci afla de la cei ce au studiat aceste mai cu de-amănuntul, care dintr-însele cuprind ceva adevăr și care sînt greșite și pentru ce cauză.

Eram cu totul nehotărît asupra cuvîntării mele de astăzi, cînd o întîmplare destul de curioasă, pe care vă voi împărtăși-o, m-a hotărît a îmbrățișa această chestie.

Iată întîmplarea: un tînăr american din republica Chili, viind în Paris cu scopul hotărît de a căta aci bazele pe care se vor putea întemeia artele naționale în țara lui, scrise d-lui Dumesnil spre a-i cere povețe asupra acestui sujet. Ce e mai curios decît un om pătruns în inima sa de marea trebuință a artelor naționale și care, neputînd a-și formula acea trebuință, vine într-o țară, despărțită de a sa prin mai mult decît jumătatea globului, să caute acolo demonstrarea acestui simțămînt așa de natural — o nație care se născu ieri și care pentru a-și vedea libertatea întărită cere a o sprijini pe arte! Ea vrea să aibă arta în raport cu caracterul ei; și nu așteaptă decît o temelie teoretică spre a-și înălța zidirea! Pare că artele n-ar fi decît aplicația practică a unor principii teoretice bine lămurite! Această faptă, după părerea mea, ne arată cît de depărtată e acea nație de adevăratul înțeles al artelor și ne face să ne bucurăm noi, cari ca și dînșii, n-avem arte, dar care însă vedem mai limpede calea ce avem a o urma spre a ajunge la țel.

Voi căta dar, d-lor, a vă expune aci care este scopul la care îmi pare mie că trebuie să ajungem sub raportul artelor.

E un adevăr recunoscut acum „că artele sînt expresia simțirilor unui popor întreg", și că numai în acest caz sînt ele întemeiate cu putere; căci sînt din nenorocire școli artistice pe cari le gustă numai parte din societate și într-un spațiu de timp foarte scurt; acele școli falșe, în loc de a înainta arta, o ocolesc pe un drum nevrednic de dînsa și o fac bastardă, luîndu-i adevăratul ei sens.

Principiul acesta fiind întemeiat, eu voi examina fiecare din arte în parte și voi expune puținele idei pe care le-am putut culege asupra destinației artelor în lumea viitoare.

În timpul nostru vine o epocă unde o artă nouă e negreșit de trebuință pentru a exprima lucruri de tot nouă; arta trebuie acuma să formeze o școală pe baze cu totul nouă, împrumutînd celei vechi numai niște principii generale pe cari le va preschimba după trebuințele și geniul ei.

Uriașele încercări făcute în sensul acesta, mai ales în muzică, sînt o dovadă pipăită că lumea cere o preschimbare obștească. Într-adevăr, cînd auzim una din simfoniile lui Beethoven, așa de majestoase în simplitatea lor, copleșită într-o sală unde abia pătrunde cu cea mai mare greutate vro mie de auditori, simțim cu putere că locul lor nu e acela; pereții te strîng și te îneacă de toate părțile, în vreme ce acele melodii sublime cer o întindere proporțională cu mișcările majestoase pe care le aduc inimei; societatea mănușată care o vezi îmbulzită la concerte, exclamațiile ei migăloase și adesea pedante, la ascultarea unor lucruri așa de înalte, sunt un contrast necontenit. Acele simfonii cer un altfel de local, un altfel de public și aceasta e învederat fiecărei inimi tinere, care ascultă acele expresii sublime a vieții întregi a unui popor, majestoase și naive totodată ca poporul însuși; acele aspirațiuni puternice cătră o lume de tot nouă și visată de noi toți. Spațiul liber și simplicitatea, iată deviza artelor moderne; cu acestea vor putea ele insufla tuturor eroismul și un cuget curat.

Iertați această digresie: vream, printr-o pildă, să vă arăt arta nouă așa de întinsă, de spațioasă, de curată,

strînsă și înghesuită în micile și recele proporții ale societății actuale.

Dar pentru că am vorbit întîi de muzică, voi urma a vă întreține asupra acestei arte; și pe urmă voi privi împărțirea actuală a artelor în patru clase: muzică, pictură, arhitectură și sculptură spre a zice ceva despre fiecare în parte. Nu discut aci dacă această împărțire e bună; sunt poate lucruri în arta nouă așa de străine celor ce au fost pînă acuma, încît nu li s-a dat nici un nume; viitorul ne va deschide poate și acolo orizonturi necunoscute. Acuma mă voi mulțumi a vă spune ceea ce eu zăresc în arta viitoare prin vălul prezentului.

1. *Muzica*. Arta muzicii născută cea din urmă a suferit într-un timp scurt destule preschimbări; însă sămînța ei s-a păstrat curată și în frăgezimea ei a îmbrățișat cea dintîi calea lumei nouă. În cea mai adîncă depărtare a istoriei muzicii, zărim cîntecele popoarelor din veacul de mijloc. Acele cîntece sunt pline de monotonie dulce și religioasă și totdeodată de o simțire, de o veselie de tot naivă,—pare că poporul s-ar fi bucurat a găsi libertatea sa în acel locaș al bisericii, unde toată lumea se înfățișa deopotrivă înaintea lui Dumnezeu. Ele erau numite *noël* și se cîntau în cor la sărbătorile cele mari. Deosebit cu totul de idealul muzical al nostru, ele exprimau toată suferința și toată religiozitatea acelei epoci. Muzica religioasă nu iese însă numai din gura poporului. Ea avu fondatori care o stabiliră într-un chip mai puternic și mai hotărît; cu Pergolese[1], nemuritorul autor al *Stabat-Mater*-ului, muzica luă de sprijin numai pe biserică și dete acestei instituții o putere pe care începea d-atunci a o pierde; negreșit, azi mulți oameni nu intră în biserica Sf. Petru la Roma, decît ca să audă cîntecele și psalmele lui Pergolese și ale lui Morallo, sau în vreuna din acele vechi catedrale gotice din Germania, decît spre a auzi melodia sublimă a *Requiem*-ului lui Mozart. Dinaintea acelor forme arhitecturale mărețe și impunătoare, acelor statui înnegrite de timp și toate cu capul plecate sub marele triumf care domnește înconjurat de lumină din înalta culme a clopotniței, dinaintea acelei pompe majestoase a preoților și a altarului, a acelei sublime lumini pătrunzînd lin, dinaintea acelui chip al Mîntuitorului omenirii răstignit pe cruce, inspirat la auzul sunetului pătrunzător și trist al clopotelor,

un respect adînc și o supunere oarbă venea negreșit în inimile oamenilor din acele veacuri de mijloc, pline de nedreptate și tiranie, acelor oameni care cîntau la biserică mîngîierea suferințelor lor din toate minutele. Muzica aducea un nou balsam omenirii pătimitoare și chiar cînd credința în biserică se mai răci, muzica contribuia a mai păstra acea căldură. Dar cu acea societate se stinse și acea muzică, și în loc de simțirile religioase pe care ea le ațîța mai înainte, ea deveni o muzică clasică, regulată, lipsită de suflet și căutînd a atrage atenția prin regularitatea recelor ei sunete... Astfel sînt leturghiile făcute de compozitori moderni, Spontini[2], Cherubini[3] și alții. Cît pentru Mozart, un geniu cu totul măreț și o înlesnire minunată îi dete voie a trata cu deosebire orice ea întreprindea. Putem zice însă că muzica religioasă își sfîrși cariera ei.

O întîmplare cu totul istorică hotărî despre aceasta (și vedem aci cîtă influență are istoria asupra artelor); revoluțiile și războaiele religioase fac să se nască o muzică nouă; populul, luptîndu-se pentru întîia oară de bună-voie și în interesul său, găsi acorduri delicioase și energice, dar crude și abrupte, pentru a-și exprima patimile sale; husiții și puritanii cîntară marșuri înfiorătoare, a căror putere o pot abia exprima orchestrele din zilele noastre; pe de altă parte populul francez, cu spiritul său sarcastic, scorni o muzică ușoară și lesne pe care o cîntau în vaudevillurile din timpul Ligei; această muzică luă o mare întindere; dintr-o parte ea avea romanța, dintr-altă parte se formă opera care fu mai întîi o reprezentație feerică amestecată cu muzică; Lulli[4] o începu. Dar orizontul operei se deschise din ce în ce mai mult; Italia se aprinse printr-o melodie dulce și grațioasă; totuși capetele de operă ale lui Bellini și Donizetti, spre pildă *Norma* și *Lucia*, cu toată desăvîrșita lor frumusețe, au încă ceva care se află mai în raport cu micile teatre, cu micul public al societății de astăzi, decît cu vasta și majestoasa întindere a creațiunilor viitoare; alte opere italiene mai moderne se apropiară mai mult de acest scop; spre pildă *Guillaume Tell* a lui Rossini și *Lombardi* a lui Verdi. Dar în fața Italiei înainta vechea Germanie cu o muzică „fiică a poporului", cum a zis învățatul Humboldt. Haydn, autorul *Armidiei* și Weber, autorul lui *Freishütz*, au fost în Germania ceea ce Bellini

și Donizetti au fost în Italia; în urma lor veni marele Mozart, care dete scenei pe vestitul *Don Juan*, pas mare de propășire către muzica modernă. Meyerbeer[5], după un studiu trudnic și adînc, scoase opera *Hughenoții*, în care ajunge a da un tablou vast și măreț al războaielor religioase; poate că știința lui omoară cîteodată simțămîntul, dar niciodată majestatea operei sale. Nu zic nimic aci de muzica franțeză care fără de a aduce artei muzicale nici o însemnată înaintare, nu-i stă de loc piedică; într-o grămădire de utilități muzicale (dacă pot zice așa) ea conține lucruri demne de laudă.

Să ajungem în sfîrșit la marele om în care e personificată arta muzicală. Beethoven trăi de la începutul veacului acestui; la întîia ivire, compozițiile lui părură așa de neasemănate cu tot ce fusese, încît nimeni nu se temea a zice că ele sunt cele mai mari absurdități. Adevărat om de geniu atît în compozițiile sale muzicale, cît și în judecata care o făcea despre societatea în care se afla, el se îndeletnici mai mult cu muzica instrumentală; el compuse vreo cîteva sonate, melodioasele concerte care se zic muzică de cameră, opera *Fidelio*, uverturile lui *Coriolan* și *Egmont*, *Prometeu* și, în sfîrșit, nemuritoarele lui simfonii, în care el puse adevăratele baze ale artei muzicale. După aceea ce am putut auzi la dînsul, eu îmi deslușesc astfel în muzica lui trei elemente deosebite, dar unite cu arta nespusă: 1 — descripția naturei; 2 — cîntecele populare; 3 — visarea alegorică a geniului său.

Dar cine poate să descrie arta și inima cu care aceste trei elemente sunt exprimate? Ceva așa de sublim nu rabdă nici o analiză; trebuie să auzi; și nu poți să auzi fără să simți. Cine poate să audă furtuna descrisă de dînsul în *Simfonia pastorală* fără de a se simți pătruns de aceeași groază care o simte omul în luptă cu elementele desfrînate! Îți pare mai întîi că auzi tunetul, murmurînd groaznic în cer; deodată un fulger străbate norii, îi sparge și auzi ploaia izbind cu putere pămîntul; viscolul începe, se aud șuierînd frunzele pomilor și vîntul chiuie cu sunete ascuțite în vreme ce un tunet din ce în ce mai slab se aude abia în depărtare; cu încetul totul se liniștește și nu mai auzi decît un vînt ușor scuturînd picăturile de ploaie după foile ierbei, pe urmă se face soare pe cîmpii, îți pare că vezi

soarele ieșind luminos dintre nori, cari fug către orizont, în vreme ce curcubeul se destinde pe cer; atunci se aude deodată strigătul de bucurie al prepelițelor care ies iarăși la soare și, departe, ca din ecoul unei văi, se aude mugetul oilor și fluierul păstorului; cine va putea descrie mai bine decît Beethoven această scenă a cărei frumusețe nu e de comparat cu nimic alt? Simțirile cele mai adevărate sunt ațîțate de această muzică grozavă și melodioasă deodată; dar ea, din nenorocire, din zi în zi, astăzi nu e în raport cu nimica din ceea ce o înconjură, ea e prea *întinsă* ca să fie cîntată precum este astăzi și se vede că omul care a simțit aceste lucruri nu le-a scris pentru un auditoriu de cîțiva oameni, ci pentru tot cel ce simte, adică pentru tot omul îndeobște. Această muzică descriptivă nu e aceea a lui Haydn, ce se potrivește cu o sală de concert mică și elegantă, și nu auzi într-însa păstori și păstorițe cîntînd din fluier înconjurați cu panglici și cu flori; nu este aceasta o istorie ca a Estelei și Nemorin; aci natura vorbește și natura trebuie să vorbească *tuturor*.

Dacă de la muzica descriptivă a lui Beethoven, trecem la cîntecele sale populare, simțim aceeași mulțumire, aceeași plăcere curată și priincioasă inimei. El mai bine decît oricine a înțeles muzica populară; și pentru dînsul acesta a fost un motiv din cele mai iubite. A studiat ariile popoarelor din toată Germania, din Anglia, din Scoția și din Irlanda și n-a pierdut nici o ocazie de a face să intre această muzică în compozițiile lui. El scria unui corespondent care îi trimitea ariile din Scoția, să-i trimeată întotdeauna cuvintele, căci altfel nu mai poate înțelege adevăratul sens al cîntecului, care, zice el, nu e decît unul, și acesta este sensul care îl pricepe chiar poporul la acea arie; el văzu arii populare puse astfel pe muzică încît poporul nu le mai înțelegea și se feri totdeauna de această greșeală. De aceea în ariile populare care umplu simfoniie sale simți pe loc simplicitatea în frumusețea cîntecului popular, de aceea și poporul nemțesc primi cu entuziasm cîntecele lui Beethoven și în acea țară vei auzi orice colibă răsunînd de melodiile acestui mare geniu. Iată cum ar trebui să fie muzica noastră, astfel încît țăranul să recunoască într-însa *doina* și alte cîntece favorite ale sale. Țelul e însemnat, n-avem decît să-l ajungem.

Vreo cîteva cuvinte încă asupra elementului al treilea din care se compune muzica lui Beethoven, adică visarea alegorică. Din realitatea naturii și a omenirii, acest mare geniu se înalță adesea la visurile cele mai sublime și cele mai întinse. Adesea ai să auzi la dînsul zgomotul unei lupte, altădată sunetul majestos al unui marș triumfal; pe urmă un vis de putere și de blîndețe, care îți înalță și îți alină sufletul; în sfîrșit creațiile cele mai grațioase, cele mai mlădioase. Între alte multe exemple, voi numi unul în care pare că a descris niște silfide, niște îngeri, care vrînd a se înălța spre cer, nu pot a se despărți de pămînt; acea mișcare nehotărîtă *(saccadée)* este de o frumusețe nespusă. Putem zice însă că în acest gen, Beethoven avu de egal pe Haydn, profesorul lui, a cărui sonată din urmă intitulată *Moartea*, dă priveliștea cea mai pătrunzătoare a unui trup omenesc ce se cufundă în nesimțire, în vreme ce sufletu-i zboară cu iuțeală în regiuni mai fericite. Iată, domnilor, cum am înțeles pe Beethoven; cari sunt părțile însemnate ce le-am văzut într-însul și pe care le propun ca model acelora ce vor crea muzica națională română. Să știe să descrie frumoasa natură a țării noastre, să prinză adevăratul sens al muzicei noastre populare, în sfîrșit să se ajute de geniul său spre a-și exprima în acorduri melodioase simțirile cele interne, visurile ce-i apar dinaintea ochilor; și acestea să le expuie cu acea inimă, cu acea frăgezime, cu acel ritm limpede și măreț, care ne plac atîta în muzicantul german. Să se recunoască poporul în muzica sa, s-o guste și să tragă dintr-însa simțiri mari și nobile, căci aceasta e adevărata menire a muzicei și a artelor în general. Exemple spre a dovedi aceasta avem destule cu *Marseillesa* în cap; avem și exemple contrarii; să ne ferim de dînsele și să călcăm pe calea arătată atît de luminos de marele Beethoven.

2. *Pictura.* Artele în general au între dînsele o legare mutuală atît de mare încît vorbind de una treci pe nesimțite la alta. Cu toate acestea, două dintr-însele par a fi deodată cu totul deosebite, adică: muzica și pictura. Într-adevăr nu poți sări de loc lanțul drept care te duce de la una pînă la alta; cu toate acestea, legăturile sunt numeroase și puternice; un minut de gîndire te face să le vezi; spre pildă, ca să trecem de la muzică la pictură, putem lua muzica în opera teatrală. Iată o menire mare a picturii; ea în

teatru se află unită tutulor artelor și mai mult încă, literaturii chiar; partea ei e mare; din nenorocire este efemeră; dar această forță a picturii, născută de puțin, vrea să ia întindere, și nu numai în decorul teatrului, ci încă în decorul arhitecturii; căci acum lumea nu mai cere recele ziduri de piatră goale ale veacului de mijloc; ea vrea să vază în tot ceva care să-i aducă în inimă eroismul și amorul; de aceea majestății arhitecturii trebuie să-i fie unită viața și focul picturii; menire mare, sublimă a picturii arhitecturale! Pe de altă parte, în fiece zidire o mare condiție e lumina; lumina e neapărată zidirilor moderne; dar vrea ca lumina să fie plăcută și potrivită; iată aci încă o condiție ce-o poate împlini pictura, adică pictura pe geamuri; în climatele neguroase, brumoase, pictura geamurilor va opri ca acea tristeță a naturii să pătrunză în inima omului care s-a retras sub acoperămînt; în țările calde, unde soarele bate arzînd pămîntul și răspîndind asupra-i o lumină înșelătoare, acolo pictura ferestrelor va pune stavilă la aceste rele. Pretutindeni, în sfîrșit, colorată de o lumină mai călduroasă, mai strălucitoare, ea se va ajuta de aceste bunuri spre a înfățișa (cum am zice) apoteoza eroului ce-l va arăta. Dar lăsînd la o parte aceste trei ramuri ale picturii (în teatru, în ornamentul arhitectural, pe geamuri), așa de neîngrijite și așa de uitate pînă acuma, însă așa de trebuincioase în viitor, să venim la pictura cea mare, adică la pictura de fresce și la cea de ulei. Aceste arte, așa de mult lucrate pînă astăzi, ne arată mai bine decît orice că arta e adevărata expresiune a spiritului unui popor și al unei epoce. Cînd, spre pildă, Rafael zugrăvea acele fecioare de o frumusețe fără de pată, toate fiice ale poporului, el exprima negreșit simțămîntul cel mai adînc al Italiei, a acelei țări înamorată, ca Grecia veche, de formă și îmbătată de încîntătoarea ei natură; în fiecare el pare a-ți zice cu toți italienii împreună: „Îmi place frumosul, numai căci e frumos".

Iar alte tablouri ale lui Rafael, Michel Angelo, vestita *Cină* a lui Leonardo da Vinci te fac să vezi acele forme sistematice, regulate, simetrice, dar grațioase, mlădioase în simpla lor exactitate. În vreme ce flamanzii cu materialismul lor, arătat în orice, se aplicau a copia natura și a împărți lumina cu o simetrie matematică, uitînd adesea

frumosul pentru asemănarea mai completă cu adevărul. Unii le fac laudă de aceasta; mie însă îmi pare că arta are de scop a arăta un tip, un model mai presus de natură, care să ațîțe în noi dorința de a ajunge la acel ideal. Această idee pătrunse în marii pictori din al XV-lea și al XVI-lea veac; ei luară de model pe Christos și arătînd-l sub toate chipurile frumuseții și virtuții ideale, îl puseră ca exemplu înaintea omenirii, tip de o simplicitate și de o virtute mai sublimă decît ori ceea ce ne putea arăta antichitatea greacă și romană! Din nenorocire, în același timp pictura și muzica luară o cută rea sub veacul lui Ludovic al XIV-lea. Personalitatea pictorului se topi, și arta nu mai servi decît la petrecerea curții; aci vine acel chip de pictură așa de fad al lui Watteau[6], în care găsim oarecare talent, dar care ne este cu totul nesuferit nouă, cari suntem așa de deosebiți de societatea acelui timp. Arta ajunge adevărat bastardă, cît fuse lepădată de marele jude, de popor, și, într-adevăr cînd vine revoluția de la 1793, care răstoarnă toate cele trecute, acel fel de artă se pierde în cataclismul societății vechi.

Pentru o epocă nouă trebuiau arte nouă; dar oamenii revoluției, inovatori minunați în lumea nouă, căutau un sprijin în istoria lumii, de frică ca lucrarea lor să nu se pară o monstruozitate; ei nu găseau decît pe greci și pe romani, cu care să aibă ceva mici raporturi și pe loc îi luară de model. Pictura urmă aceeași cale. David[7], marele artist al acestei epoce, nu căută a se inspira decît din vechime. Însă de curînd, științele omenirii lărgindu-se, ieșise la iveală un nou lucru care umbla a se face din ce în ce mai general; aceasta era aceea ce se cheamă „culoarea locală". David nu vrea s-o lase a se arăta; el studie vechimea; studiu greu, trudnic, rău, care îl răci pe dînsul însuși în loc de a insufla, prin tablourile sale, simțirile istorice ale vechimii, care nu mai erau ale lumii moderne; el făcu ceva falș, care te îngheață mai mult decît te atrage. El avu însă marele merit de a restabili culoarea în pictură, așa năpăstuită de Lesueur[8], așa de batjocorită și de serbezită de Watteau. Culoarea de la dînsul încoace făcu progresuri minunate și putem zice că afară de cîteva glorioase excepții, de la David pînă la crearea picturii nouă, pe care o așteptam, arta nu se susține decît prin culoare. Iată însă acele excep-

ții glorioase; imperiul găsi în Gros un pictor demn de o epocă așa eroică. Atît e de adevărat că arta nu se dezvoltă la un popor decît cînd el se află într-un moment de putere; tristele timpuri ale Restaurației se petreceau în nimicuri; un singur artist mai există, Géricault[9], care, ca poetul roman Horațiu, zugrăvise cu o putere minunată durerea de care i se umplu sufletul văzîndu-și patria căzînd în acea josime. Cei doi militari ai lui Géricault simt adevărat o rememorare măreață a măreților timpuri ale imperiului Franței; cît pentru naufragiul lui, într-însul se vede mărimea sufletului zdrobit și pătimitor al pictorului; în fața tabloului, pe cel dintîi plan, e tatăl fără speranță, ce și-a pierdut fiul său mort dinainte-i; iar pe al doilea plan se mai ivește abia o rază de speranță, însă dureroasă, căci corabia de la care aștepta scăparea e încă departe și valurile groaznice îl desparte de dînsa. Să mai adăugăm și pe Prudhon[10], și el artist al desperării; cu forme crunte, cu culori întunecoase, cu o imaginație neagră și sceptică. El a zugrăvit sufletul zburînd către cer și lăsînd după dînsul pămîntul deșert pe care nu se mai vede decît un șarpe tîrîtor. Cu Ludovic-Filip și cu întemeierea muzeului Versailles se nasc o mulțime de pictori nevrednici care umplu expunerea. Rare sunt excepțiile, însă se văd cîteva înturnări fericite către trecut, unele opintiri slabe și greșite către viitor. Dar care fi va pictura viitorului? Iată o chestie grozavă și atît mai grea de dezlegat încît nici o încercare serioasă nu se ivește pînă acum. Cît pentru mine, afară de deosebitele puteri de care am vorbit și de frumoasa ramură a picturii de peisagiuri, credem că pictura cea mare va fi *pictura istorică*; astfel alcătuită încît fieșcine să poată participa la înțelesul ei; pictură care, aducînd aminte gloriile trecute, să insufle credință și putere pentru viitor. Însă aci încă putem pune trei baze ca în muzică; pictura înfățișînd natura, adecă de peisagiuri; pictura istorică sau eroică, formînd fondul și temelia artei și pictura de fantazie care se zice pictură de *genre*. Frumoasă, sublimă carieră! Gloria și recunoștința patriei așteaptă pe acei care o vor petrece!

3. *Sculptura*. Sculptura se împarte, cum știe toată lumea, în sculptură ornamentală sau monumentală și în sculptură adevărată. Cea dintîi intră atît în arhitectură, încît n-are

nici un sens fără dînsa; trebuie dar lăsată arhitecturii. Dar cealaltă artă este ea oare o artă sau nu? Este o artă acea lucrare a unor genii, care, muncită de 30 veacuri, n-a dat omenirii decît vreo cîteva producte? Într-adevăr, în sculptură mediocritatea nu e iertată; ea poate place, dar nu entuziasmează! În vreme ce capul d-operă al sculpturii este productul cel mai perfect, cel mai desăvîrșit care poată să cază din mîna omului! N-ai decît să gîndești că aceea ce ți se pare o lucrare mai mult decît omenească, a fost un bulgăre de piatră fără nici o formă; și un singur om a scos din acea piatră ceea ce ai dinaintea ochilor; atunci acel om ți se pare un uriaș, ți se pare o ființă care nu poate să fi trăit cu ceilanți oameni. Lupta cea mai crudă a susținut-o împotriva unei substanțe fără simțiri și dintr-însa, cu un foarfece și un ciocan, a scos mai mult decît o formă omenească, a scos un trup cu nuanțele cele mai fine, cu formele cele mai mlădioase, cu expresia cea mai sublimă! E o ființă; sufletul numai îi lipsește; uitîndu-te la dînsa ți se pare că o să se miște cînd ți-aduci aminte că e piatră atunci te miri însuți de iluzia care ți-ai făcut-o! Ce simțire mare, ce mîndrie de a fi om și de a ști că ființe deopotrivă-ți au putut face astfel de lucruri, te pătrund atuncea! Atîta simt cînd văz dinainte-mi *Laocoonul*, *Venera* lui Praxitel sau cea de la Milo, îngerul lui Canova și alte capete d-opere ale sculpturii! Aci trebuie mai mult decît geniu! Și de urez astfel de sculptori, nu-i urez României mai mult decît altei nații, căci acei oameni sunt ai lumii întregi și ceea ce ei lucrează nu e expresia unei naționalități, ci a geniului și a ființei lucrătorului. Cît pentru sculptura în România aș socoti o mare fericire pentru noi de a avea în țara noastră vreuna din acele capete d-operă. În lipsa lor, cel puțin còpii cu merit; cît pentru creații noi, potrivite veacurilor viitoare, vor aduce negreșit geniuri vrednice de astfel de creații! O altă parte a sculpturii, adică sculptura ornamentală, trebuie dezvoltată în raport cu arhitectura, fiind una alteia, caracterul lor trebuie să fie comun; acea sculptură are de datorie a forma ceea ce ar fi prea slab în lipsa ei.

4. *Arhitectura*. Ajungem acuma la arhitectură. Aci omul se pierde și nu mai vezi decît mărirea unui popor; expresia uriașă a unei idei vrednice de a uni o națiune întreagă la o faptă mare și statornică. Care om, într-adevăr, e capabil

de a dezvolta totdeodată puterea morală și cea fizică care trebuie la o zidire destinată omenirii? S-a văzut însă și astfel de exemple; au fost oameni cari au ridicat monumente; dar acelea sunt bastarde și majestatea lor se nimicește dinaintea celor pe care le-a zidit un popor. Lăsînd la o parte arhitecturile maure și bizantine care ne vin din Asia, două mari școli arhitecturale au domnit asupra Europei, din cele mai vechi timpuri: arhitectura grecească, cu formele ei drepte, regulate și simetrice, și cea gotică, cu forme ascuțite, rotunde și neregulate; fiecare și-a avut ornamentația și în raport cu caracterul său, și fiecare dintr-însele a înfățișat curat spiritul popoarelor și al epocelor lor. Arhitectura grecească, de tot omenească, tinzînd a da oamenilor numai o probă de finețea, de geniul și de cunoștința lor despre frumos; cea gotică, închinată dumnezeirei și destinului, vedea pe oameni supuindu-se la puteri mai mari decît dînșii. Fiecare își avu fiicele sale bastarde; cea greacă dete naștere plagiajului roman; cea gotică născu pe cea a Renașterii; însă cad toate într-o confuzie bizară; se formează o școală arhitecturală eclectică care domni pînă azi. Nici un caracter particular n-o deosibește; nimic care să fie în raport cu trebuințele lumei viitoare cum se vede într-însa; lipsă de spațiu, înghesuire, nedreptate în cele mai mici lucruri, rea împărțire a luminii, a nivelului, a căldurii, în sfîrșit tot se unește spre a o arăta de tot greșită. Trebuie dar să pășim negreșit pe un drum cu totul altul. Care este acest drum? Am mai încercat a spune că cererea lumei nouă este libertatea, adică spațiu; egalitate sau dreptate, adică dreapta împărțire a tuturor linielor; în sfîrșit frăție sau adunarea omenirii spre a putea fiecare împărtăși simțirile frățește cu ceilanți concetățeni. Iată scopul la care să tindă arhitectura; îi trebuie o teorie de tot nouă, o teorie care să se bazeze pe aceste principii și în care să se bage în seamă cele mai mărunte legi ale fizicei, precum ale luminii, ale sunetului, ale căldurii și altele. Această teorie n-o poate face decît juni artiști cari se ocupă de această specialitate, dar pentru ca să o facă au a lua în băgare de seamă nu numai legile generale ale naturii, ci au a face observații locale; au trebuință a pătrunde în spiritul arhitectoral al vieței, au trebuință a trage din popor ideea unei arhitecturi nouă; astfel, precum chinezii au adoptat în toată arhitectura lor forma unui

cort, arhitectul român are trebuință a adopta forma colibei și a bordeiului țărănimei. Atunci numai edificiul lui va fi aprobat de nația întreagă, atunci numai cînd românii vor recunoaște în palatele publice forma micei lui case, atunci numai acea arhitectură va fi națională și susținută de norodul întreg.

Aceasta va trebui să fie forma zidirii ; cît pentru destinația ei generală, va fi sau spre a conține adunarea poporului sau a unei părți din popor, care va discuta interese publice sau particulare, sau spre a studia, sau în sfîrșit pentru a da priveliștea deosebită lucrării artistice. Într-însul, cum am zis, totul va fi astfel așezat încît lucrarea fiecăruia să fie cu cît va putea mai egală. Iată dar 3 feluri deosebite de zidiri, întemeiate pe aceleași baze, dintr-o parte localele destinate discuției, precum camere, cluburi, și chiar templuri, dintr-alta amfiteatre pentru predarea publică a științei, biblioteci, cabinete de deosebite colecții științifice, florării sub coveltir, în sfîrșit într-a treia categorie întru teatrele, salele de concerte, colecțiunile de tablouri, de statui și de alte obiecte de artă. Care va fi ornamentația acestor zidiri? Care va fi înfățișarea lor? Despre acestea nu poate hotărî decît gustul și bunul simț al arhitectului ; el va căuta a nu face nimic netrebuincios în acele monumente, dar nici nu va lăsa să scape cît de puțin orice ocazie de a aduce aminte amorul și gloria naționalității. Un punct care mi se pare foarte însemnat în artele moderne e lănțuirea lor și împrumutarea care cer a-și face în tot minutul una de la alta. Am zis de ce importanță e pictura și sculptura, pentru a da suflet unei zidiri ; pe de altă parte sonoritatea pereților va juca negreșit un rol din cele mai însemnate într-o societate unde libertatea discuției va predomni ; dar nu acea surdă și întunecoasă ce o varsă ogivele asupra credincioșilor îngenuncheați dinaintea pridvoarelor catedralelor gotice, de unde propovăduiește călugărul supunerea la legile dumnezeiești și nimicnicia omului, ci un sunet curat și limpede care să pătrunză pînă la oricine cu această putere și să poată răspîndi cu aceeași franchețe ca și cuvîntul ieșit din gura oratorului.

Nu zic nimic despre teatre ; fiecine vede cruda nedreptate care domnește într-însele ; adevărate cocioabe burgheze, un petic de loc mai comod într-însele se tocmește cu bani,

şi chiar acela plătit mai bine nu se bucură de o vedere şi de o auzire deplină; asemenea sunt şi salele de concerte. Toţi recunosc preschimbările trebuincioase acestor zidiri. Însă două mari, largi cariere de reînnoire se mai deschid arhitecturii. În raport cu marile progrese ce le face pe toată ziua, manufactura are a dezvolta un chip nou de zidiri vrednice de a conţine şi de a îndeplini numeroasele trebuinţi ale lumii lucrătoare. De acuma chiar încercări demne de laudă şi de admirare se văd în unele ambarcadere de drum de fier din Anglia, Statele Unite şi Germania, în fabricile din Belgia, Anglia şi Franţa; în deosebite poduri pe apă, de piatră sau de fier etc. Rămîne să se mai facă ateliere unde lucrul în comun va produce acea egalitate şi acea frăţie atît de dorită între cetăţeni. Dar aceasta nu e tot! Localurile particulare cer cele mai însemnate îmbunătăţiri. Cîte comodităţi demonstrate prin legi fizice le lipsesc astăzi? Cît de greu, de apăsător, de nesănătos e aerul ce se răsuflă în acele case înghesuite, strîmbe, în care toate bunurile naturii sînt aşa de rău împărţite sau lipsesc cu deplinătate! Şi aci trebuiesc preschimbări obşteşti de la care spînzură viaţa şi sănătatea şi adesea starea intelectuală a oamenilor! Aci e dureros, e crud a vedea sărmana omenire, ucisă prin neştiinţa sa sau mai bine prin neîngrijirea şi nepăsarea celor ce se zic cîrmuitorii ei! Cîte suferinţi, cîte dureri, cîte necazuri, cîte boli ar fi lipsit dacă fiece om ar fi putut să se bucure de bucuria internă ce le aduc o casă sănătoasă şi veselă! Acestea se par a fi lucruri mici; însă de la dînsele atîrnă în parte destinul unui om, unei familii şi chiar unei naţii!

Să venim la altă ramură a artei arhitecturale. Monumentele instituite în cinstea oamenilor mari sau a faptelor însemnate sunt iarăşi lucruri care cer cea mai mare băgare de seamă din partea arhitecţilor. Într-însele îşi vede naţia mărirea ei; de aceea ele trebuie să fie în raport cu acea mărire! Dar ar fi cu prisos a înşira o nomenclatură despre aceea ce a face măreaţa artă a arhitecturii! Să cercăm a descoperi într-însa cît se va putea mai multe faze ale viitorului şi, studiind caracterul naţiei noastre şi trebuinţele ei, cei din noi care se îndeletnicesc cu această artă, să dea României bazele artei sale naţionale, prin care faptă trudnică în adevăr vor dobîndi veşnica recunoştinţă a patriei.

Suntem, domnilor, cel puțin așa cred, destul de juni și vom fi destul de statornici în dorința noastră, spre a ne putea linguși de acum cu ideea că vom vedea cel puțin începînd înflorirea artelor române! Dar ce zic? Avem asupră-ne mai mult decît grija de a ne bucura la pașterea acelor arte; avem a le pune temeliile!

Să fie deci și arta, ca una din cele mai mari baze ale restabilirii măreței noastre naționalități, să fie și ea un țel la care să tinză mijloacele noastre intelectuale, precum tinde inima noastră! Și dacă acele puteri nu ne vor ierta să ajungem pînă la țelul ce ne propunem, să avem cel puțin conștiința limpede că am făcut ceea ce ne-a fost în putință, lăsînd urmașilor noștri cinstea de a întemeia ceea ce noi am fi încercat numai!

— *Viitorul artelor în România*

Conferință ținută la *Cercul românilor* din Paris, în 17 martie 1851. Textul a fost publicat postum, în *Convorbiri literare*, an XLI (1907), nr. 11 (noiembrie), pp. 1041—1058. Pentru spiritul care domnea printre tinerii români de la Paris, vezi articolul lui Odobescu însuși, din 1887, *Junimea română din Paris pe la 1852.*

Reproducem integral textul din Al. I. Odobescu, *Opere*, ed. T. Vianu, Buc., E.S.P.L.A., 1956, tom. II, pp. 7—21.

1. *Pergolese, Giovanni-Battista* (1710—1736): compozitor italian de muzică religioasă și dramatică; în afară de *Stabat Mata* a mai scris și *Serva Padrona.*

2. *Spontini, Gasparo* (1774—1851): compozitor italian, care a stat multă vreme în străinătate (în Franța și Germania); autorul *Vestalei.*

3. *Cherubini, Salvatore* (1760—1842): compozitor italian stabilit în Franța; autor al unei *Messe* și al unor opere *(Lodoiska, Medeea).*

4. *Lulli, Jean-Baptiste* (1632—1687); cel mai mare compozitor francez al perioadei clasice, întemeietorul operei franceze *(Psyché, Proserpina, Armida* etc.).

5. *Meyerbeer, Giacomo* (1791—1864): compozitor german, autor al operelor *Robert Diavolul*, *Hughenoții*, *Profetul* etc.

6. *Watteau, Antoine* (1684—1721); mare pictor pastoral și galant al epocii clasice *(Îmbarcarea pentru Cythera)*.

7. *David, Louis* (1748—1825): pictor francez al Revoluției și al Imperiului, care a căutat să rupă cu tradiția clasică a secolului al XVIII-lea.

8. *Le Sueur, Eustache* (1616—1655): pictor francez al epocii clasice, autor al unei suite de tablouri pe marginea vieții Sfîntului Bruno.

9. *Géricault, Théodore* (1791 — 1824): pictor romantic francez.

10. *Prudhon, Pierre Paul* (1758—1823): pictor clasicizant francez.

AL. PAPADOPOL-CALIMAH (1833—1898)

Luptător unionist, om politic conservator (ministru de externe în 1865—1866 și al cultelor în 1868); membru al „*Junimii*", specialist în istorie veche, limbi clasice și slavonă, autor al unor studii despre trecutul nostru și vechea cultură românească. Membru al Academiei Române, din 1876.

LIMBA ROMÂNEASCĂ

„Vetera odere, nova exoptant"

SALLUST, De Catit.

Dacia era cuprinsă, în vechime, de un mare și renumit popor, vrednic de a ține cumpăna cu Roma. Decebal, regele dacilor, nu numai că nu s-au supus lui Domițian, ci îl și bătu înfricoșat, și nu numai că au asigurat libertatea patriei sale, ci au făcut tributar pe statul cel mai mare și mai puternic din lume. Dacii sînt cei mai vechi, cei mai întîi lăcuitori ai țărilor ce în îndelungată vreme purta numele lor.

După adeverințele vechilor scriitori, dacii era de o limbă și de un neam cu tracii*, a căror limbă semăna mult cu acea elină. Vechii scriitori fac totodată mare deosebire între schiți, ce lăcuia dincolo de Boristen, Dnepru și daci, care de către romanii se numeau și gheți**. Ovidie, surgunit la cetatea Portului Tomi, aproape de gura Dunărei, zice că în limba daco-gheților el au găsit asemănare cu limba elină, deși ei produceau zicerile cu accent greu și aspru***. Din aceste și mai multe alte istorice și filologice priviri, noi putem zice că graiul daco-gheților, precum îl numește și Geterer, era un dialect a marei limbe pelasgo-tracice. Dacă gheții nu era, nici nu putea să fie, slavi, precum arată însuși Caramzin[2], luînd în ris greșita sistemă a lui Geterer****.

După ce Traian au stins cu totul pe daco-gheții cei războinici și Dacia s-au supus împărăției romane, an 106 de la Hs., trecu o mulțime nemărginită de oameni din toată lumea romană, ex toto orbe Romano, spre împoporarea acestei provinții, între Dunărea, Tisa, Carpați și Dniestru. Coloniile romane, așezîndu-se în Dacia, au adus aici și limba și scrisoarea; însă ei, viind din toate marginile pămîntului roman, trebuia să fie grăit în mai multe idioame latine, pentru că înșiși lăcuitorii Romei luaseră multe ziceri de la feluritele idioame ale Italiei. Pornind de la acest început, noi putem estrage următoarele două socotinți despre limba românească:

1. Că în limba ce românii astăzi grăiesc sînt mai multe cuvinte care, fiind latinești, nu putem însă cunoaște începutul lor, fiindcă toate zicerile latinilor, neputîndu-se găsi în cărți, multe cuvinte vor fi lipsit din Italia mai înainte de a se statornici vocabulariul limbei latine.

2. Că limba românească, fiind fără îndoială latină, nu-i n să acea care noi învățăm prin scrierile oratorilor și a poeților romani.

[..]

Putem giudeca din zicerile celui mai mare ritor roman dacă neolatinismul poate fi priincios limbei române și

* Strab[1], *Geograph.*, libr. VII., Cap. 295, 303, 305 (n.a.).

** Dion Chrysost, orat. *Boryst.*, cap. I et Plin, lib. IV, cap. 2 (n.a.).

*** Ovid., *Trist.*, V, vers. 2, 5, 7 (n.a.).

**** Caramzin, *Histoire* etc., tom. I, note LXXX, page 32 (texte) (n.a.).

dacă, prin el, n-o conducem la o întreagă degenerație, dizbrăcînd-o de antichitatea ei, cînd noi dătorim să o păstrăm cu prețuire...

Caramzin zice că o giumătate din zicerile românești sînt latine; însă acest mare istoric, urmînd socotințelor lui Tupman, s-au greșit mult în aceasta. Mai potrivit decît el, d. Hîncu au scris că în limba românească 5/10 de cuvinte sînt latinești, 3/10 slave și 2/10 ungurești, turcești și grecești. Cé mai bună încredințare despre acestea e *glosometrul*, adică alăturarea limbei române cu celelalte. Noi, luînd aicé un pasagiu din *Psaltirea* lui Dositeiu, Mitropolitul Moldovei, scrisă pe la anul 1680 îl vom cerceta etimologicește:

„Limbele să salte / Cu cîntice-nalte; / Să strige-n tărie / Glas de bucurie! / Lăudînd pre Domnul / Să cînte tot omul;/ Domnul este tare, / Est-Împărat mare!... / Peste tot pămîntul / Își ține cuvîntul. / Pe vîrfuri de munte / S-aud glasuri multe / De buciume mare / Cu-naltă cîntare / Că s-au suit Domnul. / Să-l vază tot omul!"

Din zicerile cuprinse în această poemă cîte găsim slave? numai una!... și de ne vom pogori la cercetarea celor de mai întîie întrebuințare în viață, nu vom găsi nici un singur cuvînt de altă origină decît numai romană. Apucăm vocabulariul, și mai toate zicerile sînt latine, la început găsim; abat (batuo); adaog (adaugeo); adevăr (ad-verum); adecă (adeoque); ades (densus, dense); adorm (ab-dormis); adun (aduno); adăp (adaqo); ajut (adjuto); aista, ista (iste); ac (acus); acasă (a casa); alac (alaca); alb (albus); alin (lenio); alt (alter); alunec (allucinor); alună (avellana); alăture (a latere); amar (amarus); amestec (admiscio); amețeală (amentia); amor (amor); amuș (mox) ș.c.l. Apoi dar putem statornici cu destulă apropiere următoarea proporție despre limba românească: 6/10 de cuvinte latinești sau autoctone române; 2/10 de cuvinte slave; și 2/10 de ziceri ungurești, grecești și turcești. Frumos se esprimă despre aceasta Bonfin, zicînd că: românii din romani fiind născuți, precum graiul lor și astăzi adeverează, cu toate că ei au stătut între mai multe și deosebite neamuri străine, însă nimene să dezrădăcineze limba lor n-au putut; și că:

românii nu atît se luptară pentru viață, cît pentru limba lor*.

Literatura românească, ce de europieni se reduce în două epohe: de la 1580 pînă la 1830 și de la 1830 pînă la zilele noastre, mai vîrtos de la 1812 au avut mulți barbați vrednici de a se îndeletnici cu cultura unei limbi, care, după zisa lui Malte-Brun[3]: „par son harmonie, sa grâce et sa richesse ne déshonore pas ses autres soeurs (le français, l'italien, l'espagnol) filles, comme elle, du latin"**. Mulți însă, însuflețiți de duhul nobilismului sau neo-latinismului, au întreprins întreprinderea cea mai greșită și cea mai împrotivitoare civilizației popoarelor. În loc de a se îndeletnici cu limba părinților lor, curățindu-o numai de acele ziceri străine ce ar fi cu totul neromâne și nu înrădăcinate în popor, ei au depărtat și acele cuvinte care, fiind române și înrădăcinate din veacuri în țară, sînt mult mai melodice și mai frumoase decît cele de acum întroduse. Așa au închipuit și au apucat mulți mai multe sisteme, scriind numai pentru însăși, fiindcă poporul, pentru care mai ales au scris toți barbații cei mai însemnați, în loc de a se puté folosi de scrisurile lor, s-au găsit deodată cuprins într-o negură literară, în care el s-au văzut străin înaintea patrioților săi, românii străini înaintea românilor!... O asemine întreprindere de au fost au ba folositoare poporului român, e lesne a videa. Vîntul patimilor au îmflat, pe de altă parte, această pornire, încît în scurtă vreme, au ieșit la lumină sute de cărți franțezo-neolatinești, prescrise numai, ca să zic așa, cu litere românești, iar într-alt chip cu totul străine și poporul românesc, în mijlocul literatorilor săi, fără cărți și fără literatură, semăna cu Marota lui Molière, care zicea stăpînei sale: Quel diable de jargon entends-je ici? par ma foi, je ne sais point quelle bête c'est-la; il faut parler chrétien și vous voulez que je vous entende!...

Nu zic însă să mai rămîie vechile rugini introduse de fanatism și de ipocritism în limba românească, ce acum se află într-o epohă de dezvoltare și de propășire. N-aș vroi să mai vezi în cărțile patriei: *pol* și *pricaz* și *predlojenie* și

* Bonfinius, *Decal.*, II., libr. V et VII (n. a).

** Vezi Malte-Brun (3) *Geograph. Univers*, livre CXIX, tom. 4, page 353, edit. Paris, 1853 — et script. in eodem loc. cit. (n. a.)

lét și *lipon* și *chir* și *delă*... cînd putem întrebuința însești românește: *jumătate, poroncă, propunere, an, dară, Domn, lucrare*..., însă nici nu pot suferi să aud în țara românească pe român zicînd și scriind că: s-au dat o *petițiune* la *administrațiune*, cînd românul, ca român, putea foarte bine să deie o *cerere* la *dregători** și că „gloria nu e dată decît unui cor ce știe a sufri penele și a fula în piede plezirurile". Cînd putea să fie că: „gloria, mărirea nu se cuvine decît unei inimi ce știe a suferi durerile și a călca în picioare plăcerile"! Să vroiască cineva a curăți cu totul, *intus et in cute*, limba românească de toate zicerile străine și ne-latine, e un lucru nu numai necuvenit, ba chiar cu neputință și o zădarnică întreprindere. Națiile cele tinere, în pășirea lor spre civilizație, datoresc să aibă înaintea ochilor pre acele nații ce au trecut calea pe care ele astăzi petrec și care ne-au lăsat pilde vii ca să urmăm după ele.

[...]

Literatura unui popor e însuși poporul: La littérature d'un peuple c'est ce peuple lui-même; prin urmare, literatura, limba unui popor nu se poate preface, nu se poate schimba, fără să nu aducă poporului o mare smintire, fiindcă prin o asemine faptă cărțile, ce sînt învățătura și plăcerea națiilor, a popoarelor, se fac cu totul neînțelese lor, precum zice iarăși Voltaire**. Ca să scrii în mijlocul românilor, ca să scrii cătră români, trebuie să scrii românește; altfel te trudești în zadar, îndeletnicindu-te a strămuta ziceri împoporate și recunoscute de toți vechii scriitori ai țărei, ca să poți numai plăcé vro cîtorva neologiști pasionați, vro cîtorva pedanți și, ca prin babilonistica ta, să poți auzi cu dreptate despre tine ist vers a lui Orație:

> Sunt quos curriculo pulverem olympicam
> Collegisse juval!...

Nu zic că n-om fi avut nevoie și de împrumuturi: limba românească e lipsită de mai multe ziceri și de fraze, însă, vroind să o curățim astfel, o strimturăm și o serăcim și, prin urmare, e de cuviință să ne luăm după povățuirea lui Fénelon, care ne învață să nu lepădăm nici una din zicerile ce

* de la quaerere-dirigo (n.a.).
** *Diction. Philosoph.*, V. pag. 119 in voce: Langue (n.a.).

avem şi să cîştigăm nouă, acele însă despre care vom avea nevoie, fiindcă schimbările *de pure fantesie* pot numai să încurce şi să tulbure o limbă, iar nu să o desăvîrşească. Şi la asemine nevoie de împrumuturi sîntem datori a ne căuta lipsurile mai vîrtos în limba romană, pentru că sunetурile (les sons) a istia sînt mai dulci, au mai multă analoghie, mai multă asemănare cu alte cuvinte ce s-au înrădăcinat la noi şi pentru că urechea noastră e mai deprinsă cu ele. Aceasta este mijlocul spre a cultiva limba. Ca să desăvîrşim şi să dezvoltăm limba noastră, trebuie întîi să o cunoaştem şi să fim cunoscuţi în ea.

Să respectăm dar limba strămoşilor, după pilda celor mai înţălepte naţii care se află într-o periodă de civilizaţie şi de dezvoltare înţelegătoare mult mai înaltă decît noi şi, de cîte ori scrim, de cîte ori grăim să ne aducem aminte de zisa lui M. Sismondi*[4] că: Le plus puissant lieu pour un peuple, celui qui se rattache à ses moeurs, à ses habitudes, à ses plus doux souvenirs, c'est la langue de ses pères. La plus grande humiliation á laquelle il puisse se voir soumis, c'est d'être forcé de l'oublier pour en aprendre une nouvelle.

— *Limba românească*

Apărut în *România literară*, an. I (1855), nr. 26 (9 iulie), pp. 305—309.

Reproducem cu unele omisiuni textul din *România literară*, loc. cit.

1. *Strabon* (58 î.e.n.—25 e.n.): geograf grec din Capadochia.

2. *Karamzin, Nicolai* (1765—1826): istoric romantic rus, autor al unei *Istorii a Rusiei*.

3. *Malte-Brun, Konrad* (1775—1826): geograf danez stabilit în Franţa, autor al unei *Geografii universale*.

4. *Sismondi, Leonard* (1773—1842): istoric şi economist elveţian, autor al *Istoriei republicilor italiene* şi al *Istoriei francezilor*.

* Sismondi, *Litterat.*, tom. I, pag. 254 (n. a.).

PETRACHE POENARU (1804–1875)

Născut la Craiova; trimis în străinătate cu o misiune de Tudor Vladimirescu, studiază la Viena (1822–1826) și la Paris (1826–1831). Din 1831 este profesor la Sf. Sava și inspector, apoi director la Eforia Școalelor, deputat în Obșteasca Adunare (1841); sub căimăcămia lui Cantacuzino își păstrează postul; este membru în Consiliul de Stat al lui Cuza. Împreună cu Heliade, Poenaru reprezintă generația luministă a pașoptismului, care credea în progresul realizat prin reforme interne. În afară de diverse articole, Poenaru a scris o *Legiuire școlară;* este organizatorul învățămîntului în Muntenia.

[CORESPONDENȚĂ CU UNCHII SĂI GEORGE (IORDACHE) ȘI GR. OTETELIȘANU][1]

[*Scrisoare către George Otetelișanu*]

Cinstite unchiule,

Găsind ocazie sigură înștiințez d-tale mai pă larg intrigile ce fac în țara noastră vrășmașii omenirii. Cîțiva neghiobi de la *Obșteasca Adunare* luat lumea în cap și pă lîngă alte piedeci ce au făcut împotriva folosului obștesc,

acum strigă ca nişte dezmetici împotriva *Şcoalelor obşteşti* fără să ştie care sînt învăţăturile ce se predau în şcoale, fără să cunoască veniturile acestor aşezăminte şi cheltuielile lor, latră ca cîinii la lună, zicînd că ca acum şcoalele nu au fost niciodată în aşa proastă stare, că profesorii iau leafa degeaba fiindcă de abia vin pă la şcoală la zece zile o dată, că şcolarii nu sînt mai mulţi de 20 în tot *Colegiul*, că eu cu eforii am mîncat din veniturile şcoalelor 200 000 de lei, că eforia, ca să facă hatîr lui *Ştirbei* i-a cumpărat locul din Craiova *cu cinci mii de galbeni*, că poştele nu s-au precurmat de la Craiova aducînd şi ducînd pă persoane din familia mea cu cheltuiala din Casa Şcoalelor, şi alte asemenea minciuni groase, parcă ar fi nişte caraghioşi plătiţi să spuie la basme. Negreşit, te mir(i) şi d-ta de aşa ticăloşii ce se urmează în *Obşteasca Adunare*, acest aşezămînt care ar trebuie să fie cel mai sfînt în ochii tuturor, care ar trebui să fie altarul dreptăţii, al cinstei şi al iubirii de omenire, a ajuns *cafenea* de basme, o adunare de deşuchiaţi, de vrăşmaşi omenirii!

Sînt, adevărat, cîţiva dintr-înşii, care se deosebesc cu oareşicare sentimenturi bune; dar şi aceştia se pierd pe lîngă ceilalţi, carii sînt mai mulţi.

Focul lor este că văd pă clasa aceea de oameni pă care ei numesc *prostime*, că înaintează la învăţătură şi umblă să arunce feluri de pricini piezişe ca să dărapene şcoalele.

Ştii că pentru cercetarea socotelelor, la fieşcare departament, se orînduieşte din *Obşteasca Adunare*, în toţi anii cîte o comisie. În anul acesta s-au ales mădulari la comisia pentru cercetarea socotelilor şcoalelor, aceia care s-au arătat mai vrăşmaşi învăţăturilor obşteşti: *Mihăiţă Filipescu* a cărui inimă este de fiară sălbatică pă cum îi sînt buzele de zavod; *Fălcoianul* cel bătrîn, cu idei ruginite; *Grigore Cantacuzino* care se face că e om iubitor de libertate cînd nu este în slujbă şi să tîraşte ca un rob la interes; un *Cornescu* de la Tîrgovişte, care încai nu se mai preface, ci spune în gura mare, oricui voieşte să-l asculte, că învăţăturile ar trebui să fie slobode numai pentru nobilime iar nu şi pentru *mojici*, el zice că de se va urma tot aşa, să înveţe toţi ţăranii carte, o să ajungă vremea păste vro zece ani să nu mai găsească boierii slugi sau plugari. De acest

fel de oameni a fost compusă comisia orînduită a cerceta socotelile şcoalelor.

D-ta acum îţi poţi închipui ce părere a dat această comisie. Fără a cere nici o hîrtie de la Eforie, fără a vedea socotelile, fără a veni măcar o dată prin şcoale ca să vază învăţăturile, ei îşi făcuseră planul mai dinainte ce raport să dea şi a înşirat numai basme care, citindu-le la *Obşteasca Adunare*, s-a întins prin deputaţi zgomotul în toată ţara că şcoalele se află în proastă stare şi că s-au făcut abuzuri.

Aici, într-această ţară, *publicul este boierimea*, ceea ce ar lătra unii din ei crede tot norodul!

Eforia nu a lăsat jos aceste minciuni ale Comisiei, ci am cerut la *Obşteasca Adunare* copie după acel raport ca să răspundem la fieşcare punt. Ei cîrmea şi nu vrea să ne dea copie ştiind că au spus minciuni, dar noi nu i-am lăsat în pace şi am luat copie după raportul lor. În răspunsul ce am dat şi care s-a citit iarăşi în *Obşteasca Adunare* am dovedit de mincinoase toate arătările lor; am arătat şi pentru locul lui *Ştirbei* că s-a cumpărat de d-ta şi l-ai dăruit şcolii, iar nu de Eforie pă cum zicea ei.

După aceea a hotărît *Obşteasca Adunare* ca să rămîie neţinut în samă raportul Comisiei în care nu să coprindea nici un adevăr şi să ne tragem şi noi înapoi răspunsul ca să nu să ocărască adunarea dovedindu-se de mincinoasă comisia ei. Dar fiindcă se făcuse zgomot împotriva şcoalelor am cerut cu denadinsul să se orînduiască de iznoavă Comisie pentru cercetarea socotelilor şcoalii ca să iese adevărul la lumină, şi să se poruncească mădularii acei comisii să intre cu de-amănuntul în cercetarea socotelilor. Aşa s-a orînduit de iznoavă aceeaşi mădulari şi fiindcă aveam toate socotelile în bună orînduială şi documenturi temeinice de primiri şi de răspunderi, i-am făcut şi fără de voia lor de a căutat socotelile cu de-amănuntul şi şi-a cunoscut singuri ocara prin raportul ce a dat de iznoava, mărturisind că toate socotelile s-au găsit în bună orînduială. Despre învăţături însă tot nu încetează a lătra ce le vine în gură. Scopul lor este să se mărginească învăţătura populului ca să nu slăbească puterea boierească. Pe lîngă acest scop se mai adaugă şi ura cu care se mănîncă unii pe alţii: *Filipescu Buzatu*, din ura ce are asupra lui *Ştirbei* goneşte pă toţi cîţi sînt prieteni acestuia, şi umblă să scormonească orice prilej de a-i face

rău. Alții iarăși pizmuiesc pe logofătul *Filipescu Vulpe*, alții pe *Bălăcescu* din pricina judecăților. Și fiindcă aceștia sînt efori la școală, să învrăjmășesc și asupra învățăturilor.

Mihăiță Fil a scris *Brăiloilor* la Craiova să afle de este adevărat ceea ce am arătat noi despre cumpărătoarea locului lui *Știrbei* și i-a răspuns boierul turcesc *Nicolăiță Brăiloiu* „că adevărat d-ta ai cumpărat locul dar cu banii bisericilor *Sf. Ilie* și *Maica Precista* ale căror venituri zice că-i răsipești fără orînduială, că ai cumpărat adică locul pentru hatîrul lui *Știrbei* iar nu pentru trebuință fiindcă Craiova are școală și loc îndestul la *Obedeanu*, că cheltuiești sumă de bani fără știrea nimănui ca să strici o fîntînă vestită ca să o aduci la cîțiva pași mai aproape de oraș, în vreme ce această cheltuială era cu totul de prisos fiindcă toți locuitorii din Craiova avea înlesnirile lor să-ș(i) aducă apă de la fîntînă de acolo unde se afla, că ai deschis și altă pricină de încărcarea socotelilor cu un pension de fete".

De acestea și altele asemenea scîrbe a scris *Turcitu* și *Buzatu* a citit acea scrisoare în *Obșteasca Adunare* cerînd să se trimiță și d-tale Comisie pentru ca să dai socoteală de întrebuințarea veniturilor acelor biserici. Pă de altă parte putredul acela *K. Br. Geană* a scris tot bîrfeli de ale lor că adecă profesorii de la școala de acolo sînt toți nelegiuiți, ca *Stanciu* (Căpățîneanu) în loc de a priveghea despre aceasta și pă ceilalți profesori, face însuși el cele mai mari păgînități, că astă-iarnă într-o zi întrebînd *Stanciu* pă rîndaș pentru ce n-a făcut focul în școală el i-a răspuns că nu are lemne că s-au isprăvit, *Stanciu* atunci i-a zis rîndașului, ci ia acea scîndură de acolo și o pune pă foc. „Care scîndură, a întrebat rîndașul? Aceea, răspunsă Stanciul, care voi o numiți *icoană*!"

Vezi cîtă nerușinare, ba încă cîtă tîlhărie, au acești oameni! Și de aceștia nu sînt puțini în Țara Românească, ci încă ei sînt puterea, ei stăpînesc, ei domnesc, ei hoțesc fără a li să turbura un fir din părul capului. Hoția o socotesc vrednicie, obrăznicia, talent și desfrînarea o au de laudă.

Am dobîndit regulamenturi, toată țara s-a reformat iar ei tot așa a rămas și nici că se vor mai schimba.

Avem și noi *Obșteasca Adunare*, numele este tot acela ca și la alte neamuri luminate iar fapta este cît cerul de pămînt de departe. Și nici putem nădăjdui că acest sfînt

așezămînt va fi curînd de vreun folos obștii, pentru că boierimea este elementul ei. Alegătorii și aleșii, după regulament, numai boierii au dreptul a fi. Și așa, toți ruginiții, tigrii, boieri din București, vor fi deputați. Ce poate aștepta cineva și de la asemenea adunare!

Rupe, mă rog, îndată aceste foi, că destul de amărît lucru este că le avem neșterse din aducerea aminte ticăloșiile ce a pătimit și pătimește această țară de la clasa privileghiată a boierilor, încăi să nu le mai păstrăm și în scris, că sînt prea scîrboase.

Scrisoare către Grigore Oteteleșanu

Cinstite unchiule,

La 19 ianuarie 1842. Băiatul care prescrie manuscrisul s-a bolnăvit și de aceea n-am putut să mai trimiț d-tale coale prescrise. Pe de altă parte m-a năpădit și scrisul la lucrările *Obșteștii Adunări* și n-am avut vreme să săvîrșesc mai curînd citirea volumului I. Acum trimeț d-tale manuscrisul întreg al acestui volum însămnat pe alocurea și de mine, după cum mi s-a părut că ar fi mai deslușit. Volumul al 2-lea este tot corectat și prescris, rămîne numai a se revizui de *cenzură*. Pentru aceasta am rugat pe d-l Marcovici să grăbească cu citirea și socotesc că în săptămîna viitoare a și putea trimete d-tale și acest al 2-lea volum.

În *Obșteasca Adunare*, după ce s-a săvîrșit cercetarea condițiilor de arenda vămilor pe 5 ani s-a început dezbaterea asupra condițiilor. Pe arendare(a) vămelor Giurgiu și Turnu. Aci s-au făcut mari dispute asupra articolului unde se vorbește dă drepturile și îndatoririle reciproce ale proprietarului și ale clăcașului. Guvernul, adecă, propunea ca pentru vitele ce fiecare locuitor ar avea de prisos peste numărul de 5, hotărît prin *Regulament*, pentru care este dator proprietarul să le asigureze hrana, daca lăcuitorii vor putea să știe acel prisos tot în cuprinsul hotărîtelor programe de islaz, să nu fie datori la nici o răspundere; iar vrînd ei să

ia osebit loc de islaz peste programele ce-i dă *Regulamentul*, atunci acel loc să li să măsoare cu pogonul și să plătească ei cîte lei 4 de pogon; însă acel prisos va fi scutit de ierbărit numai pînă la 10 capete de vite mari, iar cîte vor covîrși peste aceste să aibă a plăti ierbărit, după cum să vor învoi locuitorii cu arendașul.

A propus încă guvernul ca pentru prisosul pogoanelor de arături, să nu se ia de la locuitori mai mult decît dreapta dijmă.

Iarăși guvernul a propus ca precum preoții satelor așa să fie scutiți de dările proprietărești și învățătorii școalelor sătești.

Acestea pe lîngă altele mai multe era niște propuneri foarte drepte care, făcînd țăranului un trai mai ticnit poate și el să se îndemne mai mult la lucru și, prin urmare, să fie și proprietarul mai folosit de munca sa.

Dar, socotești că a luat cineva în băgare de seamă aceste propuneri despre folosul ce pot aduce proprietății mai cu vremea?

Nimeni n-a vrut să cerceteze aceste propuneri într-alt chip decît despre interesul particular de astăzi al proprietarilor. Și, așa n-au primit nici o îmbunătățire a soartei țăranului, n-au primit să i se înlesnească nici stare materială, nice cea morală, nici munca pămîntului, nici școalele, sub pricinuirea greșită că vor să se ție strîns de legiuirea coprinsă în *Regulament!*

Am cercat să pui și eu umărul să nu se prăstegălească în prăpastie gogonețul noroc al bietului plugar, dar în zadar, că o mulțime de alte brațe de *vruarciu*(?) i-au făcut vînt la vale și a pierit în adîncurile negrului *egoism!*

Pentru arendarea vămilor s-a făcut pînă acum numai strigarea întîi și au ieșit la 2 milioane cinci mii, covîrșind cu cîteva mii arenda ce a fost pînă acum. Vom vedea cît va ieși la strigarea a 3-a.

P-aici în săptămîna trecută, marți și miercuri, am avut un viscol grozav, după care ne-a rămas o zăpadă bună de însăniat, îmi pare însă mai bine că este prin... și să...

Închisă aici scrisoare a medelicerului Jianu mă rog să se dea după adresă. Și rămîi al dumitale prea plecat.

P. Poenaru

— [*Corespondență cu unchii săi George (Iordache) și Gr. Otetelișanu*]

Apărute — postum — în *Convorbiri literare*, an. XLVIII (1914), nr. 3 (martie), pp. 297—300 și 303—304. Prima scrisoare se referă la dezbaterea, în Obșteasca Adunare, a problemei școlilor sătești. Aceleași idei într-un articol din *Curierul românesc*, nr. 43 (1836).

Reproducem integral textul din *Convorbiri literare*, loc. cit.

1. *Otetelișanu* (frații Iordache și Grigore): fiii vornicului Ilie Otetelișanu, din Craiova. Iordache avea o tipografie, iar fratele său Grigore s-a ocupat cu traduceri de piese și însemnări filozofice din grecește.

DIMITRIE RALLET (?–1858)

Născut la Constantinopole, studiază în Franța. Președinte al Tribunalului din Botoșani, participă la revoluție și se exilează în Bucovina. Director în Ministerul Justiției (1849), ministru al cultelor (1855), membru al Comitetului Unionist, întreprinde o misiune diplomatică, cu Costache Negri, la Constantinopol. Moare la Botoșani. Autor de fabule și satire, apoi de satire politice (*Plutarhul Moldovei* — 1848), de articole în *România literară* (1855) și de însemnări de călătorie (*Souvenirs et impressions d'un voyage à Constantinople*, Paris, 1858).

LIMBA NOASTRĂ

„Les peuples modernes ont la plus souvent reçu leurs langues de la force des événements dont ils n'étaient pas les maîtres."

MALTEBRUN

I

Asia au fost leagănul limbilor. Limba este stenografia gîndului, mijlocul de a ne tălmăci gîndul, de a însemna prin sunetul glasului obiectele ce ne lovesc simțurile sau duhul.

La noi românii, însă, începe limba a nu mai face acea slujbă, mulțemită fie neo-latinismului, care voieste a întroduce și a impune cuvinte neînțelese și forme străinatice firei limbei românești.

Se vede că soarta țărei noastre, pe lîngă altele, au vrut să nu se folosească publicul pe cît s-ar puté din cunoștințele, activitatea și zelul netăgăduit ai puținilor barbați ce avem și aceasta din singura pricină că mijlocul cu care își împărtășesc ideile nu corespunde cu nevoia, cu starea poporului, vrem a zice că limba nu le este îndestul de înțeleasă, de românească.

Încă în fundul cutiei Pandorei[1] ce se revărsă preste noi, a rămas nădejdea, o nădejde cu atît mai întemeietă, cu cît patriotismul și rîvna acelor bărbați le credem mai presus de jărtfirea unor caprițioase forme și a cîtorva străine și grele cuvinte, cu cît acei bărbați sînt convinși că un popor ce vrea, în sfîrșit, să se deștepte din amorțeala în care îl aduseră vremile, un popor ce vrea să se sprijine pe drepturile sale, un popor ce vrea să se îngîmfeze cu istoria sa, firește, nu poate să fie înstrăinat de moștenirea sa cea mai legiuită și cea mai scumpă, de limba părinților săi.

Pe lîngă aceste priviri, mai sînt două împregiurări ce trebuie să-i îndemne a părăsi formele îngreuitoare scrierei și cuvintele de care nu se simte nevoie neapărată.

Întîi, că *întunecismul* ruginit, reprezentat de multe persoane din două clase nelucrătoare ale adunărei, clase ce și-au sprijinit pururea privilegiurile și abuzurile pe neștiință, găsind motiv a cîrti asupra neînțelegerei limbei, se grăbesc a supune îndoielii chiar folosința învățăturii.

Al doile, că semi-învățătura pretențioasă și pizmașă, prin singura ușurătate a stilului, bătînd la ochi, agiunge a întuneca meritul adevărat al românilor ce ne vin și din alte părți și care, din nenorocire, au păcatul original al neolatinismului, mijloc ce împiedecă pe cetitori de a merge înainte, precum s-ar îngreuie cineva de o călătorie în care ar întîlni multe hopuri și multe drumuri neîmblate și singuratice [....]

III

Poporul este o majoritate care trebuie a fi luminată, dar și ascultată; înțelegem că trebuie a zice mai bine *redus* decît *catandisit*, *raport* decît *anafora*, *referat* decît *doclad*, *substras* decît *cacerdisit*, dar nu vedem nevoia a porecli numaidecît cîteva cuvinte bune, moldovenești sau împămîntenite, cu altele latine și necunoscute. Nu socotim de trebuință a le mai înșira aice ca nu, din întîmplare, să jîcnim în vreun cuvînt vreo slăbiciune limbistică a cuiva. Asemine cuvinte și forme se mai găsesc și în multe jurnale progresiste, adică scrise pentru oameni învățați. Am sfătui însă și pre oamenii gîngavi a le ceti, căci, din toate înmulțirile consonantelor, din toate îngreuierile volnice ale ortografiei, vor puté trage folosul ce vestitul Demosten au tras odinioară din purtarea prundului în gură.

Lăsăm în nepărtinirea cetitorilor să mai giudece cît timp se strecură și cît se precurmă șirul ideii prin impunerea fără trebuință a unor cuvinte și forme neobicinuite, mai ales în cărți al căroa merit, ca să nu zicem că stă în lesnicioasa lor înțelegere, vom zice că sporește prin ea. În viața poporului cea întinsă se pot culege ziceri pe care mulți le caută la străini. Nu departe de noi găsim cuvintele: avalm, aprod, alintat, buimac, boșăntat, bîrfe, basne, vîlfă, vîntă, galiș, gligan, gîngurire, dugliș, dîră, durare, crîng, colnie, cîtuși, căluș, călesc, lucoare, lînced, leșuiesc, lămuresc argintul, mesăr, măgură, matur, mită, mă obîrșesc, undesc (sonder), pajiște, răstoacă (cascade), mă remășesc, solie, îmbuibat, înghesuiesc, ințălinit, harță, holbură și altele care stau astăzi înlăturate cu portul lor cel părințesc, precum ar îmbla cineva cu contășul pe ulițe făr-a fi întrebat de nime, numai pentru că nu-i în frac.

Limba poporului o părăsim, căci nu se lovește, poate, cu subțietatea cugetărilor noastre, și pentru că nici face osteneala a ne lipi de *sucmanele* românului, a ne boți paltonul, ca să aflăm un cuvînt pe care mult mai ușor îl găsim în cel mai întîi vocabulariu de limbi străine. Dar ce ne oprește a deschide cronicarii și a vedé limba lor și formele ro-

mânești cele bine înțelese de toți pînă astăzi? Întîlnim versuri scrise aproape cu două veacuri înainte, care vorbesc inimei noastre și care n-au trebuință de tîlcuire ca oarecare scrieri, bune cel mult pentru vremi de *ocupație* spre a fi mai lesne înțelese de străini...

IV

Iată cum scria la 1680 Mitropolitul Dosoteiu, traducătoriul Psalmilor.

„Cine cunoaște cinstitul tău nume,/ Șede cu nădejde petrecînd în lume,/ Și cine te cearcă cu rugă curată,/ Îl grijești la lipsă cu mînă-ndurată......."

Oare aceste în ce limbă sînt scrise? Nu-s destule să dovedească că, cu două veacuri înainte, simțea oamenii ca și astăzi și avé mijloc a-și tălmăci ideile, făr-a scrie în limba pretențioasă ce n-are alt merit și alt scop decît a fi mai lesne înțelească de oricine altul afară de români, pentru care numai ar trebui să fie scrisă și vorbită. Oare pentru că întîlnim în rîndurile de mai sus cuvintele *slavă*, *nădejde*, *vîna*, *vădesc*, *dragoste*, scrierea aceasta este mai puțin simțită de români? Oare ca să arătăm că ne iubim țara n-avem alte chipuri? De ce să năzuim dar la acel de a prigoni niște cuvinte înțelese și împămîntenite? Și mai este de luat aminte că, pe cînd se făcură aste împrumutări, prietenii noștri, chiar de exista, n-avea vreo însemnătate în privința noastră, căci pe atunce nu ne năvălea alți slavi decît polonii, pe care astăzi, după schimbarea vremurilor, îi iubim... Atuncea ne asuprea apusul care astăzi ne-a îmbrățișat interesele...

V

Unirea românilor cu bulgarii, ce ținu mulți ani, consfințită prin credința ortodoxă, și lupta ce credința avu împrotiva necurmatelor ispitiri a bisericei latine, a căreia po-

litică sta numai în religie, au restrîns acele popoare ortodoxe prin credință, întroducîndu-se în limba românilor și cuvintele care tălmăcesc ideile de respect, ideile religioase, cum și tot ce însemna mărimea și puterea; drept pildă: precista, duh, slujbă, voevod, boierime, crai, slavă, cinste, dragoste ș.a.

Scrisorile papii Urban V către domni, 1372, a lui Grigorie XI către Lațco, domnul Moldovii, a lui Eughenie către mitropolitul Grigore 1435 ș.a., dovedesc dorința ce avea biserica a înriuri asupra românilor.

Alexandru cel Bun au poroncit, în adevăr, gonirea literilor, dar n-au putut să schimbe limba țărei prin o poroncă, că nu prefăcea o măsură de administrație.

Englezii, fără a sta purure în unire cu francezii, bătîndu-se veacuri întregi cu dînșii, nu lepădară*, pentru aceasta, cuvintele ce priimiseră în limba lor. Chiar deviza lor este franceză: honny soit ș.c.l.

Americanii se bătură cu englejii, însă limba întreagă le este engleză. Și noi, deși apucarăm de la strămoși cîteva cuvinte slavone, bine înțelese, nu iubim pentru aceasta mai puțin francezii, care adeveresc în priința civilizației zisa lui Shakespeare că Franța este soldatul lui Dumnezeu.

Cine ar vrea să întoarcă toate limbile la limba lor mamă, lasă că ar găsi și pe aceasta fiica alteia, dar s-ar face și neînțeles, prin urmare nefolositor. De am vrea să întoarcem pe franceza sau pe româna la latina și să cercetăm tot ce au ele străin, am găsi în cea întîia cuvinte ce le luă tocmai din ellina: grillon, γρνλλος; gauche, γαυσος; galène, γαλῆνη; se moquer, μωκασθαι; lourdand, λορδός.

Din germana, deși în ironică întrebuințare: Bouquin, Buch, hère, Herr, trinquer, trinken, rosse, Ross.

Cine ar crede că și româna are în sine și ea multe cuvinte împămîntenite de nepomenită vreme, încît aici se prea deosebesc ca să se teamă de prigonirea curățitorilor (puriștilor), folos, οφελος; malotea, μηλοτή (blană de miel), pirostea, πυροστια; drum, δρομος; proaspăt, προσφατος; har, καρις, malic (o boală), μαλις ș.a., Soltuz, Schuthei; pîrgar, Bürger; galbăn, gelb; pat, Bett; pahar, Becker; plug, Pflug etc. Cele de italiană origină sînt mai cunoscute: sca-

* Unii zic *lapidară*, ca să păstreze forma latină (n.a.).

pare, scăpare; ingauno, îngîn; scopire, descoperi; secatura, săcătură; zoppo, șchiop ș.a. Oare toate aceste ar trebui scoase, pentru că nu vin de-a dreptul sau nicidecum din latină?

Nu putem destul rezice că latina trebuie să ne slujească ca un izvor de unde să ne îndeplinim nevoile, dar să nu latinizăm numaidecît forma *limbii*, pentru c-atunce ar trebui să ne omorîm poezia, istoria, tradițiile, care înființează viața și slava națională. Decebal, cînd se văzu năvălit de romani, se sinucise; iar pre noi ne-ar omorî îmbrățișarea latinismului.

Limbile, ca și națiile, s-au amestecat. În cuvinte nu putem aplica respingerea ce n-o putu aduce nici hrisovul lui Ștefan Racoviță, nici acela a lui Leon în contra străinilor. Cuvintele sînt ca familiile străine statornicite de lung timp în România și românizate. Ar fi varvar și nesocotit a le contesta naționalitatea, dacă ele s-au împămîntenit după legile politice, precum și multe cuvinte ce le-au supt poporul văzînd lumina s-au împămîntenit după legile întrebuințării. Unor cuvinte bune, practice și înțelese (ca și multor oameni), nu le găsim altă pricină decît că ar fi străine [....]

VI

Nu venim a imputa nimărui rea plecare, nici a rădica pe unul pe socoteala altuia; căci toți scriitorii au unul și același scop; toți doresc binele, numai ar trebui să se înțeleagă mai întîi asupra mijloacelor, ar trebui să jărtfească fiecare cîte-o pretenție limbistică, cîte un prejudeț, ca să se curme tot războiul și să nu ne întîrzie de voie bună progresul. Avem destule scrieri, și vechi și nouă, ca să putem lua pilde, ca să recunoaștem că limba ne-i statornicită și ca să-i păstrăm originalitatea, chiar în împrumuturile ce am face; avem destule scrieri bine înțelese și prețuite obștește, ca să aplicăm zisa lui Voltaire: „Toute langue etant imparfaite, il ne s'ensuit pas qu'on doive la changer. Il faut absolument s'en tenir à la manière dont les bons auteurs l'on parlée, et quand on a un nombre suffisant d'auteurs approuvés, la langue est fixée; ainsi ou ne peut plus rien

changer à l'espagnol, à l'anglais, au français sans les corrompre; la raison en est claire, c'est qu'on rendrait bientôt inintelligibles les livres qui font l'instruction et le plaisir des nations."

Sînt bărbaţi vrednici de toată preţuirea pentru rîvna şi învăţătura lor, dar carii, din pricina neo-latinismului, corump limba, crezînd că o curăţă şi carii, de ar fi mai practici, ce-i dreptul, ar fi mult mai folositori decît mulţi din scriitorii ce au stil curat, înţeles, dar sînt prea comozi şi trătează numai lucruri uşuratice. Această împregiurare, sub îndoita ei privire, aduce mare sminteală în luminarea publicului român, care nu vrea în istorie, în cărţi elementare, în gazete menite spre a răspîndi şi a poporaliza cunoştinţele neapărate, să găsească limba ştiinţifică ori să se împiedece de cuvinte şi de forme curat latine, ce fac atîte *termine* neînţelese.

Chemăm luarea-aminte a literaţilor asupra trebuinţelor de faţă, asupra nevoiei de a dovedi, odată cu potrivirea şi înţelegerea limbei, şi potrivirea ideilor şi a dorinţelor. Să lăsăm dar cîteva cuvinte nevinovate, să păstrăm formele ce fac originalitatea limbei noastre, să nu sporim neînţelegerea cuvintelor şi dezbinarea ideilor şi să gonim mai bine năravurile ce ne sămănară împregiurările cîte se strecurară preste noi.

Curăţirea limbei ce-i zic epurăciune (cuvînt sălbatic) cînd merge prea departe este un mijloc sigur a descompune şi a strica limbile şi a face din ele limbagiuri rău sunătoare. A lăsa limba românească, acea a mulţimii, şi-a ne încurca fără cuvînt în formele nouă este a face din concertul, din armonia limbii, un şarivari.

Sînt însă terminaţii latine (naţio, naţie), pe care le-au primit mulţimea ca mai scurte şi mai bine sunătoare, fără a năzui la ablativul latin, de la care pretind unii că se formează terminaţiile cuvintelor româneşti: rugăciune, amărăciune, mîhniciune. Aste nu ştim dacă s-au înfiinţat din ablativ, dar tălmăcesc desigur prelungirea rugii, a amărirei, a mîhnirei. Preferăm ca ele să rămîie de ecepţii, decît a se supune regulii monotone şi arbitrare care ar cere, contra întrebuinţării obşteşti, a se zice constituciune, emancipăciune, secularizăciune, năciune, şi nu constituţie, naţie ş.c.l., precum le zic toţi în proză şi în versuri, precum o cere, se vede, şi armonia care atinge auzul, drumul cel mai scurt la inimă.

Preferim dar a lăsa pe *une* între ecepții și a-l scoate din cuvintele nouă, precum italienii prescurtează cuvintele bontà sanità, virtù.

Nici un sistem nu s-au împus fără a ține socoteala întrebuințărilor limbii, care sînt legiuiții ei suverani. Purismul neolatin și necumpătat n-au putut să se ție, ca și orice tiran ce nu are opinia pentru dînsul. Autorii n-au fost respinși nici întru o țară, încît gramaticile să vie a le împune alte obiceiuri, alt gust. Limba franceză au ieșit din amestecătura unor limbagiuri prostatice, iar formele latine nu se putură delung ținea în ea. De la Marot[2] ce schimosea articolele și pronumele în scriere și căuta de laolaltă formele latine, pînă la Malherbes, Rollin[3], Pascal, Racine, foarte s-au îmbunătățit limba, dar mai mult prin autori și poeți. Cît pierdu în latinism, în pedantism, atîta cîștigă în gust și în eleganță. Rollin se căi că începu atît de tîrziu a scrie limba sa și Rousseau mi se pare că, deși nici știa latinește, avu mare înriurire asupra veacului său.

Limba italiană se preschimbă ades prin înrîurirea normanilor de la nord și a provensalilor de la sud. Pe urmă se întrebuință și se închipui de către poeți după dialecte, pînă cînd Dante statornici limba, alegînd dialectul florentin ca cel mai armonios. Cu reformarea religiei începu și reforma limbei germane prin Luther, care alesă dialectul saxon ca cel mai curat. . . . .

Nu cerem numaidecît ca unii din scriitorii nostri să-și schimbe sistemul în privința slabelor dar sincerilor observații ce se fac, dar simpla și via dorință a noastră este a-i vedea mai folositori publicului, ce așteaptă totul de la ei, a-i vede, în sfîrșit, neîmpiedecînd de bunăvoie isprava chiemărei lor, a-i vede îmbrățoșind limba scriitorilor români, ce vorbesc atît de dulce, atît de înțeles și de simțit, de la Costin, Dosotei, Petru Maior, Șincai, Conachi, Beldiman, Cîrlova, pînă la scriitorii contimpurani și cu treptatele ei îmbunătățiri.

Nu destul că avem puriști care știu pre mult latinește, dar avem și de aceia carii nu știu nicidecum latinește și totuși scriu cu *ucuri* scurte, cu *une*; escriu *elle suntu*, în loc de *ele sînt* ș.a. ca să se arate latiniști, precum sînt multe

persoane de *bon-ton* care nu pot zice bundimineață curat românește, și, cînd vorbesc franțuzește zic: ma femme *elle* se porte bien, impôt *fonctier*, *bille* du parlement *tari* de réputation ș.a.

VII

În năvălirea de față a neolatinismului, propunem un fel de Landsturm limbistic, adecă o rădicare obștească însă neobicinuită, ciudată dar și pacinică, o rădicare, nu de tineri, ce de bătrîni; cerem să se scoale și să se adune toate cuvintele vechi, de unde vor fi, din cîmpii și din munții României, să se înfățoșeze în portul lor cel antic — apoi să ne întrunim și să facem cu toții un vocabulariu, încît să ne cunoaștem toată limba, toate cuvintele și să știm o dată ce avem și ce ne lipsește. Dar pîn-atunce este de dorit a nu se mai vedea îngruindu-se de bună voie și serios limba cu cuvinte cînd neînțelese și prisosnice, cînd prea lungi, care aceste din urmă le văzurăm întrebuințate numai de către autorii comici Aristofan, Plaut și Kotzebue în titlurile persoanelor din comedia sa *Kleinstädter*. Este de dorit a nu se mai vedé îngreuindu-se ortografia, cînd cu ămemoriă, glori-ă, cînd cu îndoirea consonantelor (neglasnicilor), precum adduc, sufflet, țearră, cînd cu ŭ scurt, Lordulŭ Russellŭ, pare că ar cădea cuvîntul dintr-un gurliu de șip, aducîndu-ne aminte de Molière cînd zice:

„Qu'ils sont doux
Tes petits glouglous" [....]

VIII

Este vreme a ne împăca, a ne întruni cu curăție ș-a ne folosi și din capitalele noastre părăsite. Facem cu limba ca cu averile, ne lăsăm moșiile, nu le căutăm însene, ca să ne folosim mai mult și cășunîndu-ne prin aceasta numai neagiun-

suri, le întîmpinăm cu împrumuturi. Ce-i trist este că în limbă au ajuns curățismul (purismul) neolatin ceea ce este în adunări eticheta, unde se întîlnesc amîndouă, ca să ne încurce obiceiurile, să ne strîmtoreze convorbirea și, oprindu-ne prin urmare a ne înțelege, ne înădușă curățenia, ne răcesc și ne dezbină. Această rătăcire are, și credem că va avè, cu atît mai grabnică îndreptare, cu cît limba, fiind mai mult unelta decît scopul, fără limbă națională bine înțeleasă nu vom agiunge la scop, adecă la răspîndirea cunoștinților. În aceea că scopul este dorit și folositor ne unim cu toți, de ce dar nu ne înțelegem ș-asupra mijloacelor? De ce să ne îngreuiem din loc și prin urmare să le respingem isprava? De ce să ne îndeletnicim mai mult cu scormolirea și schimosirea cuvintelor, întru o îndeletnicire care ne strîmtează duhul, decît în răspîndirea și popolarizarea ideilor largi și folositoare? De ce dăm cuvînt a se zice că trebuie a se tălmăci românește multe cărți ce le vedem încremenind prin librării, nu fie de măsură alăture cu neînțelesul Lycophron[4], cu întunicosul prezicătoriu Nostradamus[5], sau cu niscaiva cărți macaronice ce se păstrează încai spre curiozitate? De ce dăm cuvînt a se zice că trebuie vreo două limbi străine spre a se înțelege limba de astăzi (vezi foaia sătească nr.8). De ce agiunseră românii a face politică în limbă, a crede că formele latine sînt scutul naționalității noastre, a porecli de reocționari pre cei ce nu primesc iznoavele, de apostați pre cei ce cu plăcere îi vedem a se întoarce din neolatinism, de moderați pre cei ce primesc cu mare cumpănire și introduc cuvintele străine numai la nevoie, fără a latiniza limba noastră? Din toate se încheie: Că scrierile ce sînt menite întru a răspîndi începătoarele cunoștinți, ce sînt menite a deștepta gustul învățăturei, jurnalele prin care trebuie să se familiarizeze mulțimea cu ideile politice, să-și cunoască mai bine interesele, toate aceste nu se cuvine să-și piardă scopul, pentru a dezvăli știința unei limbi străine, nu se cuvine a fi presărate de cuvinte care par *termine tecnice*.

— Că la trebuinți neapărate, la nevoia de a tălmăci idei și lucruri nouă, la științi, firește, vom alerga la împrumuturi. Că nu ne putem depărta de forma, de originalitatea limbei noastre, afară numai cînd armonia ei ar fi jîcnită, bunăoară prin terminarea *-une*, pe care mulțimea o primește numai în *rugăciune*, *mîhniciune*, dar nu o suferă în *constituțiune*,

în *năciune*, cînd nația, și ca cuvînt și ca lucru, trebuie a fi respectată și nu espusă la schimosirile limbistice, parcă nu-i sînt destule acele ale obiceiurilor și chiar ale politicei.

— Că nu putem lepăda cuvintele împămîntenite și obștește înțelese, numai pentru că s-ar trage din limba unei nații ce ne asupri mai încoace.

— Că după toate, lipsînd pe popor de limba a o înțelege, lipsîndu-l de mijlocul de a-și hrăni mintea cu înlesnire, oare în altă privire n-ar fi tot aceea ca și cum l-am opri de a se hrăni cu păpușoi, mîncare ieftină, deprinsă și hrănitoare, numai pentru că nu-i o plîntă întrodusă de romani?

— Că în îmbunătățirea limbei nu trebuie să scăpăm din vedere zisa din scriptură: La lettre tue, l'esprit vivifie, duhul (nu *spirtul*) dă viață.

— Că-i vreme în sfîrșit a ne înțelege ș-a lepăda fiecare din parta-i cîteva secături în care punem un fel de amor propriu, pe lîngă că ne pierdem vremea. E timp să ne ferim de a doua confuzie a limbilor, care ne amerință, tocmai cînd ar trebui să gîndim la ceva mai mare, tocmai cînd dorim a forma o nație puternică numai prin unire!

D.R.

— *Limba noastră*

Apărut în *România literară*, an. I (1855), nr-le 14 (16 aprilie), pp. 165—168; 15 (23 aprilie), pp. 177—179; 16 (30 aprilie), pp. 189—192.

Reproducem cu unele omisiuni textul din *România literară*, loc. cit.

1. *Pandora*: în mitologia greacă, prima femeie creată de Vulcan; Jupiter i-a dăruit o cutie, în care se aflau toate relele pămîntului.

2. *Marot, Clément* (1495—1544): poet francez al Renașterii, care a excelat în epistolă și madrigal.

3. *Rollin, Charles* (1661—1741): umanist și istoric francez, autorul *Tratatului de studii* și al *Istoriei romane*.

4. *Lycophron* (sec. III î.e.n.): poet grec, autor al poemului obscur *Casandra*.

5. *Nostradamus* (1503—1566): astrolog celebru, autor al cărții de profeții *Centuries*.

C. A. ROSETTI (1816–1885)

Născut la București, elev la Sf. Sava; pleacă la Paris, în 1845, și revine în țară în preajma revoluției, unde joacă un rol de prim ordin. Exilat la Paris (1848–1856), se reîntoarce în mijlocul luptelor pentru Unire (în 1857 apărea *Românul*). Fruntaș al partidului liberal, ocupă diverse funcții politice (ministrul instrucției sub Locotenență, președinte al Camerei, ministru de interne – 1877). Liberal naiv și sentimental, Rosetti a cunoscut evoluția de la revoluționarism la demagogia politicianistă. A scris poezii originale și traduceri *(Ceasuri de mulțumire* – 1843), articole în *Pruncul român* și în revista exilaților, *Republica română*, apoi publicistică politică liberală în *Românul*.

APEL LA TOATE PARTIDELE

Paris, 1850

„Ah! mes frères, ne nous donnons point de relâche que nous n'ayons couvert de fleurs les rues de Jérusalem!"

(M. De SAINT-MARTIN[1])

I

Nu este om carele să n-aibă smintele și neputințele lutului în care sufletul este-nchis, și n-am nici pretenția, nici do-

rinţa poate, d-a nu fi şi eu om. Sunt însă minute în care sufletul, prin aripile iubirei ş-ale rugei, scuturîndu-se de pulbere şi ardicîndu-se mai sus, mai aproape de urzitorul său, învinge scăderile trupeşti. Atunci omul este simţitor, luminat, bun, drept şi prevăzător.

Unor asemene minute suntem datori prorociile, poeziile şi invenţiile ce bucură, îmbunătăţează şi-mpinge omenirea spre propăşire ; în asemene minute, zice relegea, să fie creştinul cînd s-apropie de sfîntul Potir ; în asemene minute trebuie să fie preotul cînd ţine pruncul pe apa cea sfîntă şi cere venirea duhului sfînt, sau cînd opreşte trupul omului la gura mormîntului, şi cere puterea d-a ierta păcatele lui ; şi tot în asemene minute cere şi omenirea să fie omu cînd vorbeşte fraţilor săi.

Lege sfîntă la care mă supui din toate puterile mele ; şi de nu-mi va fi dat să m-apropii, o dată măcar în viaţa mea, de lumina cea mare, cel puţin nimeni nu mă va bănui fără păcat, că nu sunt despuiat d-orice patimă şi interes personal cînd cutez a vorbi rumânilor.

Astăzi, cînd din pricina neunirei şi-a nedestoiniciei noastre revoluţionare, unii rătăcim pe pămînt strein şi alţii gem în servie şi-n întunericul temniţilor ; astăzi cînd împăraţii se-nfrăţesc şi toţi într-o unire păzesc mormîntul în care îngropară libertatea, iar noi, în seara simbetii, care luminează spre ziua cea dintîi a învierii, păcătuim întru necredinţă şi neunire, mă cred dator a vorbi întru amăriciunea sufletului meu, pentru cei ce sufăr şi nu ştiu d-unde vine răul ; pentru cei ce se cleatenă în credinţa lor şi nu pot vedea steaua mîntuirei, şi pentru cei ce crezură ziselor noastre şi nu ştiu de ce nu se-nfiinţară.

Populul a voit ca mînele-mi cele slabe să ţie cîteva zile o parte din cîrma statului şi sunt dator a-i spune, întru curăţenia inimii, ce steiuri am întîlnit, şi care era steaua ce conducea sufletul meu.

A ! Rumânie nemuritoare ! Doi ani de cînd mă uit cum te pun pe cruce ! Doi ani de cînd aud bătăile cuilor şi rîsurile ucigaşilor ; doi ani de cînd văd suliţele înfigîndu-se-n coas-

tele tale, buzele-ți udate cu fiere, pe Petru lepădîndu-se de tine și pe Toma necrezînd întru învierea ta, și cu toate acestea, astfel precum sunt, izgonit, învins și umilit de oameni, rădic fruntea-mi spre cer și strig:

Stea sfîntă a Rumâniei, te-am văzut și crez că ești nebiruită!

Nu vorbesc astăzi pentru popul, căci, deși suferă mai mult decît oricine, are unitatea și credința cea mai deplină, ce sînt reazămul cel mai puternic și mântuirea cea mai sigură. Primejdia este pentru cei ce suntem împărțiți în partide, orbiți de patimi și interese personale și nu mai credem în unitatea și puterea nației noastre.

Nu voiesc a osîndi pe nimini, pentru că la noi nimini n-a păcătuit din voință, și știu că pentru unii orbia era mare, și pentru alții piedicile fură și mai mari, și multe volburile revoluționare.

Nu voiesc a cărti, ci a cerceta faptele, ș-a pune pe față credința mea revoluționară trecută și viitoare, ca nimeni să nu se mai înșale din neștiință.

Scopu-mi este a căuta unde este adevărul; suntem în ajunul învierii; din toate națiile rumânii sunt mai puțini divizați; și singura diferență stă în timp și-n mijloace; toți au aceeași dorință, dar ideile sunt în luptă și fierbințeală.

Unii atrag spre Turcia, alții spre Englitera ș-alții spre Francia; unii cred în diplomație, în echilibrul european și ajutorul Turciei, ș-alții în democrație, în solidaritatea populilor, în puterea și unitatea Rumâniei întregi.

Astfel îmi tind mintea-n toate părțile și, cu toate aceste, cînd pui mîna pe inimă-mi, simpt că-n fund sunt unu ca și Rumânia și c-a venit timpul a cerceta, fără cea mai mică părtinire, pricinile căderii ș-a găsi mijloacele cele mai sigure ale biruinței; a cunoaște ce furăm și ce suntem, care ne sunt oamenii și care este misia fiecăruia, unde ne sunt ranele și unde ne este puterea, ca să ne găsească învierea tari și pregătiți întru toate, ca asfel în minutul ce Domnul va zice, „Rumânio, vino afară“ să putem să-i luăm mahrama dupe față și s-o lăsăm să meargă.

Această stare a duhurilor, această tindere a inimilor este, după părerea mea, primejdia cea mai mare, căci cîmpul

bătăliei rămîne deschis pentru patimi și neștiință și nu este nicăiri puterea unității ca să le biruie.

A face o chemare partidelor, a arăta celora moartea ce este-n inima lor, cestora puterea ce pot găsi în Rumânia, și tutulor greșalele ce făcurăm; a cerceta cum s-a făcut și cum a căzut revoluțiunea este, după părerea mea, a găsi lumina viitorului, unitatea și puterea noastră.

Această chemare a unui cetățean necunoscut, dar cu bună credință și dat cu inima patriei sale, fi-va oare ascultată? Amorul Patriei ș-al libertății fi-va oare mai puternic decît patimile partidelor, și cuvintele mele fi-vor îndestul de tari ca să smulgă din unele inimi credința ce au în diplomație și-n ajutorul streinilor? Oamenii revoluției cunoaște-vor greșalele lor și veni-vor în sfîrșit toți într-o unire se puie credința, puterea și-nrîurirea lor în regenerarea Rumâniei, prin Rumânia numai?

Ca izvorul de apă ce țișnește făr-a se-ngriji de este-n stare a desetoșa pe călător, mă duc dupe glasul inimii mele, sigur, fiindcă merg dupe voia Domnului.

II

[...]

De nu este cum zic, glas din ceruri ce strigă poporului ca slăbănogului „ia-ți patu și pasă", cum puteți tălmăci, fără să pieriți de rușine, biruința unui mic număr de oameni nedisciplinați și nearmați, asupra puterilor spăimîntătoare de mii de baionete și miliarde de venituri, ce căzură pretutindeni la picioarele noastre, ca zidurile cetății Ericho[2] la a șeptea cîntare a trîmbiței? De nu este puterea sufletului asupra materiei, glasul lui Dumnezeu ce comîndă armia revoluționară, cum puteți tălmăci, fără să pieriți de turbare, că nici într-un loc și nici într-un timp, armia revoluționară, ca și Isus, n-a fost biruită decît numai prin vînzare? Cum puteți tălmăci că la 1821, epoca cea mai priincioasă tiraniei, revoluția domnului Tudor se făcu d-odată cu a Spaniei, a Sardiniei etc., etc., etc. staturi și revoluții despre care, în simplicitatea sa, viteazul rumân, nici că visa de esistența lor

chiar? De n-auziți trîmbițele îngerilor ce cîntă marșul sculării, cum tălmăciți universalitatea revoluțiilor de la 89, 30 și 48, cînd s-au făcut tunete, fulgere și cutremur, grindină și foc mestecat cu sînge, și populii, ca un munte mare aprins de foc, căzură peste scaunele împăraților și le prefăcură-n cenușă; credința ce-nsufletea și-nsuflă din zi în zi toți populii, solidaritatea ce se-ntemeiază între noi, mărinimia populilor, îngenunchearea d-atunci a tutulor împăraților și cruzimele lor de astăzi, frămîntarea și colcăirea tutulor ideilor morale și sociale, turbarea și frica ce aveți voi în triumf, liniștea ș-asigurarea noastră în mijlocul durerilor, ș-această sfîntă priveliște d-a vedea în partea celor restigniți nădejdea, credința, virtutea și jertfele cele mai mari, și-n partea voastră, a gîzilor noștri, spaima, necredința, turbarea, depravația, cruzimile cele mai satanice, icoana cea adevărată a luptei îngerilor cu fiii întunericului, a păgînilor cu apostolii legei celei noi?

A! Revoluție, geniu uriaș al viitorului, sfîntă trîmbiță a vieței, cum să nu cred în tine cînd văd că-n Englitera războaiele eptarhiei, conchista normanzilor și cearta a două roze fură revoluțiile ce dezvoltară caracteru național și produseră fericirea publică; în Francia tristele anale ale urmașilor lui Charlemagne, dureroasa deservire a comunelor, războaiele cele sîngerînde ale relegei și sfintele revoluții de la 89, 30 și 48 sînt singurile mijloace prin care se desfășurară toate calitățile cele mari și nobile ale populului frînc, ș-ale lumii întregi; cînd văd că Grecia, Polonia, Italia, Germania, Ungaria și Rumânia sînt datoare viața lor revoluțiilor numai și rîurilor de sînge cu care desetoșarăm pămîntul nostru? cînd văd că natura prin revoluții numai trăiește și urzește, cînd văd că femeia naște prin revoluție și dureri, că Isus născu în iesle în mijlocul miilor de prunci junghiați de către cei ce voiau să stingă lumina, că evangelia prin revoluții numai ajunse pînă la noi și că revoluția noastră este tot pentru frăție și dreptate?

Curcubeu sfînt al lumii celii noi, cum să nu cred în tine, cînd văd astăzi apele potopului stătute și moarte din minut în minut afundîndu-se-n abisele pămîntului, corbii fîlfîind pe capetile vrăjmașilor noștri și porumbița cu ramura de maslin jucîndu-se d-asupra capului meu? Revoluție! schinteie sfîntă a sufletului urzitor, cum să nu cred în tine cînd

în Rumânia, unde mii de baionete veghează pe mormîntul tău, căldura-ţi din ce în ce mai mult dezamorţeşte inimile rumânilor, circulă din vine în vine şi tresaltă pînă şi chiar pana mea!

— *Apel la toate partidele*

Broşura cu acest titlu apare la Paris în 1850. Reproducem cu unele omisiuni textul din *loc. cit.*, pp. 3—7, 14—16.

1. *Saint-Martin, Louis Claude* (1743—1803): scriitor şi filozof francez.

2. *Jeriho*: oraş din Palestina, la est de Jerusalim; după legendă, zidurile lui s-ar fi prăbuşit, în sunetul trîmbiţelor sfinte.

CRONICA POLITICĂ

Zece milioane de români sînt în temniță. Puțin ne pasă daca temnița este mai mare sau mai mică, mai luminoasă sau mai întunecoasă, și daca vornicu temniții se numește Nicolae, Adbul Megit[1], Franț-Iosif, Ghica[2], Știrbei[3] sau Ioanid. Combatem principiile și faptele, iar nu oamenii. Cînd omu are un stăpîn care, prin silă, dispune de libertatea, de munca, de starea și de onoarea sa; cînd omu nu se poate mișca, nu poate merge unde va voi și nu poate face ceea ce mintea și cugetul său îi spun că este folositor pentru dînsul și semenii săi, cînd nu poate citi, scrie sau vorbi ceea ce-i zice inima și mintea sa că este bun, drept și frumos, omul atunci este în robie și-n temniță.

Această robie barbară și nefirească noi credem că nu trebuie și nu mai poate ține. Temeiurile credinței noastre ne vom sili să le arătăm treptat în jurnalul acesta și cronica politică va avea mai cu denadinsul această țintă.

„În 50 de ani lumea va fi Republicană sau cazacă" a zis Napoleon pe steiul sfintei Eleni.

Libertate sau robie, Republică sau monarhie, munca sau esploatarea,iată toată lupta de astăzi.

Ca să lămurim dezbaterea să-ncepem cercetarea inaintea Revoluției de la 48.

Europa ajunsese într-o stare de progres în idei, în științe și-n industrie astfel încît oamenii, fiind mult mai naintați decît toate instituțiile politice și sociale ce cîrmuiau osebitele staturi chiar și cele mai libere, se simțeau ca copilul ce voiește și are puterea d-a umbla singur și se simte ținut încă în fașe.

Stăpînitorii, văzînd nemulţumirea Populilor şi simţind că spiritul de revoltă creştea din ce în ce mai mult, din zi în zi îndoiau şi ei pazele, crezînd că legămintele materiale vor fi mai puternice decît legile naturei.

Aci este locul să dărîm şi acel adevăr cu care stăpînitorii şi slugile lor voiesc pe de-o parte să-nvăluiască ruşinoasa lor cădere de la 48, iar pe de alta să ne sperie pentru viitor, zicînd că Revoluţia a triumfat atunci fiindcă erau nepregătiţi. Minciună neruşinată, ca toate cuvintele şi faptele lor, şi ca toate lesne de doborît; căci se văd zidurile cu care mult mai nainte regele Franţei încongiura Parisul, cetăţuile şi 80 000 de soldaţi în capitală numai, cu care credea că va zdrumica Revoluţia; se văd încă bateriile prin care regele Neapolului îşi transforma palatul în cetate; se văd, sînt săpate în inimile noastre uneltirile prin care Meternich învrăşmăşa naţionalităţile; se văd legile şi cursele prin care regele Prusiei se silea s-aducă Germania în evul de mijloc, şi toţi ştiu cum Nicolae, în călătoria sa în Italia, la 1845, se declarase protectorul iezuiţilor (pe carii Alexandru la 1815 i-a goni din staturile lui, confiscîndu-le toate averile) şi-şi didese mîna cu toţi sugrumătorii Poporului, carii, pe lîngă pregătirile materiale, se sileau, prin toate mijloacele a face din oştire şi din Popul două cîmpuri, doi Populi vrăjmaşi.

Dar corupţia are totdeauna temeliile de ţărînă şi numai dreptatea, adevărul şi libertatea sînt aşezate pe temelii de granit înfipte în inima şi conştiinţa omului. Cînd dar legile şi instituţiile sînt mai napoiate decît ideile Poporului, cînd, în loc d-a fi o asigurare a libertăţii omului, ele sînt robie şi stavili ale dezvoltării şi-a binelui său moral şi material; şi cînd corupţia ajunge d-a umbla în lumina cea mare şi cu fruntea semeaţă, atunci soseşte totodată ora dezrobirei şi Popului scuturînd pulberea dupe frunte-i îşi pune fiarele, şi cetăţile, zidurile şi tunurile tiraniei cad la strigarea conştiinţei care este mai puternică decît chiar trompetele de la Ieriho.

Acestea toate le-au dovedit Revoluţia de la 48 şi nu-mi mai rămîne decît a căuta pricinile căderei ei şi starea actuală a Europei care ne va conduce la Revoluţia viitoare şi la deplina ei biruinţă.

Societatea s-afla atunci împărţită în patru părţi. În guvern sau partea conservativă, în opoziţie sau partea libe-

rală, în republicani democrați sau partea libertății absolute a omului și-a cetățeanului, și în Popul.

Guvernul, oricare i-ar fi numele, este silit, prin natura lui, a se opune la orice tendință de dezrobire. Guvernul, din ziua clădirei lui și pînă astăzi, n-a știut și n-a putut face alt decît a stăvili și-a sugruma. Guvernul nu voiește și nu poate voi alt decît a strivi și-a suge sucul supușilor săi; și de-aceea el fu totdeauna combătut și totdodată dorit de toți aceia ce voiau să sploateze la rîndul lor pe semenii lor.

Guvernul dar, silit a se menține prin silă, a trebuit să fie totdeauna și pretutindeni părăsit și corumpător și să se silească, prin orice mijloace, a menține Populul în robie, în neștiință și dezunire.

Partida liberală se compune, totdeauna și pretutindeni, de toți aceia carii au fost în guvern sau de aceia cari n-au altă țintă decît a ajunge la guvern. Ieșiți dintr-o clasă privileghiată, trăiți și crescuți într-un fel de eclectism, cu mintea egoistă și leneșă, familie, religie, virtute, dreptate, egalitate, filozofie, democrație, socialism, artă, știință și chiar morala, toate pentru dînșii sînt niște obiceiuri, o distracție și-o mantie de lux și de paradă sub care, ascunzînd materialismul și goliciunea lor, voiesc a s-arăta în ochii Populului mai buni, mai progresiști și mai știuți decît partida guvernamentală, ca să poată, prin Popul, s-o răstoarne și să se puie în locul ei.

În 48 partida liberală, pretutindini ca și la noi, avînd singură deschise, mai mult sau mai puțin, jurnalismul și tribunele camerilor, era singura ce părea că apără drepturile Populului, singura ce ataca și părea proprie a surpa puterea guvernului, și prin urmare, ea numai se bucura de-ncrederea publică și numai cuvintele ei pătrundeau mai mult și mai cu lesnire în Popul.

Partida republicană, deși organul cel adevărat al Populului, dar neavînd încă bine formulată toată știința cea nouă, neavînd mijloc de-a scrie și-a răspîndi în mulțime ideile ei, fiind tînără încă și prin urmare foarte puțin cunoscută, neavînd nici influința nici autoritatea trebuincioasă în aseminea lupte și nevoind să s-abată din calea virtuței, cum putea s-abată partida liberală, care, pe lîngă influința poziției avea și armele ipocriziei și-ale diplomației!

Populul în adevăr înaintase, se luminase și-ncepuse a-și cunoaște drepturile sale; dovadă că-n 48, cînd partida libe-

rală în Paris, l-a chemat numai ca să protesteze contra ministerului care le contesta dreptul d-a se aduna, el răsturnă ministerul şi tronul chiar şi ceru îndată Republica universală ; dar pe d-o parte, neavînd nici el bine lămurite ştiinţa şi ideile cele noi care trebuiau puse în locul celor răsturnate, necunoscînd nici oamenii nici amăgirile, în Franţa, în Italia, în Austria, ca şi-n România, Revoluţia căzu în mîinile liberalilor, carii nu voiau şi nu puteau gîndi alt, decît a face cîteva prefaceri superfiţiale, a schimba oamenii numai, şi numele guvernului ş-a merge iarăşi în făgaşele monarhice şi constituţionale ale legilor celor vechi.

Iată în toată simplitatea sa pricina vremelnicei căderi a Revoluţiei de la 48. Ştiu că tocmai această simplitate va face pe unii să citească cuvintele mele c-un surîs de dispreţ. Educaţia monarhică şi scamatoriile preoţilor ş-ale liberalilor ne-a obicinuit a nu crede în nimic, nici chiar în Dumnezeu, de nu vor fi mistere şi cuvinte pompoase. Cu toate acestea, persist a urî misterul ş-a crede că orice adevăr este simplu ca lumina zilei, ca dreptatea Poporului, ca iubirea mumei ; şi menţiu că Revoluţia de la 48 căzu fiindcă toată lumea era, mai mult sau mai puţin împiedicată în ideile şi obiceiurile monarhice.

Popurii, deşi simţeau prea bine drepturile lor, fiindcă nu se cîrmuiseră singuri niciodată, fiindcă fuseseră lipsiţi de adunări şi dezbateri publice, nu cunoşteau cu deplinitate suzeranitatea lor, nu cunoşteau bine solidaritatea, nu-şi cunoşteau bine nici oamenii şi cu încrederea aceea ce are oricare cuget curat, depuseră în mîinile liberalilor revoluţia şi biruinţa lor, şi se traseră zicînd: „trei luni de mizerie şi răbdare depunem la slujba Republicei".

Cuvinte eroice şi sfinte ale Poporului franţez, ce ar fi putut sanctifica pe oricari om, d-ar fi mai putut bate o inimă de om în pieptul unui liberal suit pe treptele guvernului.

Libertate sau robie, Republică sau monarhie, egoism sau frăţie, munca sau esploatarea,iată Revoluţia de la 48.

O asemenea Revoluţie, încredinţată liberalilor şi Popurul retras, ca să le dea pas să organizeze, ce făcură şi ce putură oare ei?

Liberalii, prin educaţia şi ştiinţa lor de lux şi de paradă, nu cunoşteau şi nu-nţelegeau decît legile monarhice şi constituţionale. Cu legile şi obiceiurile monarhice, cu regimul

proprietății celii vechi, cu domnia cea absolută a capitalului asupra neaverii,cu filozofia eclectică și maxima ei, „fiecare la dînsul, fiecare pentru dînsul", este invederat (că Revoluția nu putea face un pas nainte; și cu toată încrederea) și răbdarea Populilor, chestiile sociale, politice și naționale năpădeau nencetat pe guvern cerîndu-i soluția și punerea lor în lucrare. În această poziție critică, guvernele simțind că sosește timpul pieirei lor, pe de-o parte făgăduiră tot, iar pe de alta, profitînd de-ncrederea ce Populii mai aveau încă într-însele, întinseră cursele cele mai infernale, sigure fiind că Populii, în simplitatea lor, vor cădea orbește într-însele. Capitaliștii traseră capitalurile lor și comerciul stăbilit, sărăcia și foametea intinse vălul ei cel negru peste toți lucrătorii. Chestia proprietății, în Franția, ca și la noi, guvernul se sili din ce în ce s-o-ntunece mai mult, pînă cînd ajunse din nențelegere în nențelegere, din încurcătură-ncurcătură, să nemulțumească proletari și proprietari și să semene ura in inimile tutulor și războiul civil întinzînd vălul său cel sîngerat peste toți, credința în Republică șovăia, inimile slăbeau, se-ncovoiau, și fiecare se silea să scape cu orice preț dintr-o primejdie ce amenința zdrumicarea societăților. Supt asemenea impresii se făcură alegerile și maioritatea tutulor camerilor se compuse de liberali și de monarhiști absoluți și constituționali.

Solidaritatea Populilor și constituarea naționalităților sluji și mai bine destrucția Republicei întreprinsă cu atîta perseverență și-ndemînare de guvernele liberale, sprijinite ș-ajutate de oamenii monarhiilor.

Jurnaliști puțini și emisari secreți ziceau, cînd mai pe față, cînd mai pe supt ascuns, că Franția nu poate și nu voiește veni în ajutorul celorlalți Populi carii se vor scula și se vor lupta pentru independința și naționalitatea lor; că Franția voiește să-și redobîndească hotarele imperiale și astfel liberalii și monarhiștii italieni găsiră un pretest a refuza ajutorul cel propus de Populul franțez, Germania se zburli crezînd că Franția voiește să-i ia Rinul și celelalte naționalități simțîndu-se părăsite, slăbeau în credința lor și s-aruncau în cursele împăraților chiar, carii, la rîndul lor,acum făgădu(i)au reconstituirea naționalităților și libertatea absolută. Pe d-altă parte, alți jurnaliști și emisari liberali și

monarhici ațîtau rivalități provinciale și uri internaționale. Astfel Milanul, Veneția, Roma și celelalte părți ale Italiei, în loc d-a se scula toate d-odată și, într-o unire, resturnînd pe toți împărații, să proclame Republica Italiei, o singură cameră ș-un singur guvern popular și republican, se sculară pe rînd, refuzară ajutorul propus de Poporul franțez cînd era încă în fierberea sa și crezură, că regele Piemontului, Carol Albert, o să poată și-o să voiască comanda oștirea independenței naționale. Astfel românii, în loc să se scoale toți deodată să promulge unirea și independența națională și, numind o singură cameră ș-un singur Guvern, să fie toți o singură nație, o singură inimă în zece milioane de ostași, ne sculărăm cîte o parte numai și pe rînd, și strigînd cei din țara Muntenească trăiască Sultanul, cei din Transilvania trăiască împăratul și cei din Moldova jos Sturzea, din slăbiciune-n slăbiciune și din concesii în concesii, căzurăm pe rînd în cursele împăraților. [...]

Suferințele au și ele bunul lor, căci ajută înfrățirea și coc mintea și inima popoarelor și d-aceea, în acești trei ani de dureri fără margini, se lămuriră mai toate chestiile politice și sociale pe care se vor pune temeliile societății celei noi. În acești trei ani ai sîngiuirilor Italia, Germania și România învățară că nu poate fi biruință fără unire și unitate și Populii toți, văzînd că fiecare Popul în parte este mult mai tare decît asupritorii săi, fu biruit prin alianța despoților, promulgară solidaritatea Populilor și pentru ca pregătirile să fie temeinice și sularea unanimă, pe lîngă comitetele naționale ale fiecărui Popul, numiră ș-un comitet european, un comitet compus de toate națiile, carele lucrînd pentru toți, Populii, de astăzi încă avem fapta și puterea solidarității ș-a unității. Ș-aceastã unitate și solidaritate, făcură că astăzi Europa toată să aibă același stindard, aceeași acție, aceeași țintă, același minut hotărît pentru sculare. Toate legile cele vechi, toate cetățile, toate tronurile, toate palatele stau astăzi pe un vulcan. De la un capăt pînă la celalt capăt al pămîntului, Populii se țin de mînă, ș-aceeași schintee electrică merge de la cel dîntîi pînă la cel din urmă, de la cel din urmă pînă la cel dîntîi. Fiecare om este astăzi un soldat, și fiecare mumă, fiecare sor, fiecare socie, un conspirator. Astfel fie-

care om trimite ideea și ajutorul său tutulor, și fiece țară este un arsenal de idei și de arme.

Cîteva suferințe încă, cîteva jărtfe și puterile noastre tari prin unire, prin dreptate și concentrație, vulcanul va izbucni pretutindin și deodată și lumina se va face.

C. A. Rosetti

Paris, la 20 ale brumarului

— *Cronica politică*

Apărut în *Republica română*, nr. 1 (noiembrie), Paris, 1851, pp. 103—128. Referirile la „liberali" vizează grupul Heliade — Tell, atacat și cu alte prilejuri (*Apel la oamenii cei liberi*, Paris, 1849).

Reproducem cu unele omisiuni textul din *Republica română*, loc. cit.

1. *Abdul Megid*: sultan al Turciei, între 1839 și 1861.

2. *Ghica, Alexandru Grigore:* ultimul domn al Moldovei separate (1849—1856).

3. *Știrbei, Barbu Dimitrie:* domn al Munteniei între 1849 și 1856.

ALECU RUSSO (1819–1859)

Născut la Chişinău, învaţă în Elveţia (1829 – 1835); din 1841 ocupă diverse funcţii modeste (asesor judecătoresc la Piatra-Neamţ – 1841, avocat în Iaşi – 1844). Participă la Revoluţie, pleacă în exil în Austria şi Franţa, revine în ţară în 1851, unde va practica avocatura, paralel cu ocuparea diverselor posturi administrative, pînă la sfîrşitul vieţii. Ca ideolog, Russo cultivă un progresism grefat pe fondul tradiţionalist. Începe prin a scrie schiţe în franceză (*La pierre du tilleul*, *Le rocher du corbeau*, *Etudes nationales*, *Jassy et ses habitants en 1840*), apoi două piese pierdute (*Băcălia ambiţioasă* şi *Jitnicerul Vadră* – 1846), eseurile literar-filozofice *Studie moldovană* – 1851, *Cugetări* şi *Amintiri* – 1855, precum şi „poemul în proză" *Cîntarea României*.

CRITICA CRITICII

Publicul a cetit in foiletonul *Albinei* din 17 ianuarie nişte luări-aminte a domnului D.G. asupra piesilor date la Teatrul Naţional la prilejul benefisului d-lui Necolau.

Iscălitul se socoteşte în numărul acelora care gîndesc cum că critica nu ar prinde loc în epoha de astăzi, căci, fără a vătăma vro iubire de sine, încă nu avem, nici putem avé o

literatură pînă mai tîrziu. Tălmăciri, imitaţii, cercări, deşi vrednice de laudă, nu alcătuieşte o literatură, ş-ar fi păzit tăcere, dacă oareşcare socotinţi judecătoreşti a d-lui D.G. nu l-ar sili o dată pentru totdeauna a-şi da opinia sa asupra criticei de faţă, precum ş-asupra celor ce critică, spre învăţătură, pe viitorime.

Pe aicea, pe acole sînt oameni carii se socot singuri în dreptate de a găsi un lucru bun sau rău, care se mînie cînd rîde publicul şi socot cu totul abătută de bunăvoinţă însuşirea ce-şi ia parterul de a bate în palme la o piesă, fără mai întîi să treacă acele piese la ţenzura dumilor-sale domnilor, ţenzuri mai dehai decît a postelniciei. O dată cu binele s-a născut şi răul; o dată cu lumina s-a ivit intunericul, adecă critica; de aceea, de cînd lumea, critica a fost şchioapă şi oarbă, cînd s-a iscălit D.G.

De laudă este publicul că a înţeles că, bun, rău, locul său este la piese naţionale; dă aplausuri nu numai pentru că piesile sînt bune, dar pentru că a înţeles, fără însuşi a-şi da socoteala de ce, că este mai folos de a se juca pe sţena naţională obiceiurile, năravurile ştiute în limba noastră, decît traduceri de obiceiuri streine, de multe ori tălmăcite într-o limbă zisă românească, care n-o înţelege nici publicul, nici actorul, nici tălmaciul, obiceiuri şi năravuri care n-au nici o asemănare cu a noastre, şi prin urmare nici pot aduce vreun folos scopului unui teatru, adecă îmbunătăţirea năravurilor şi educaţia obştească.

Acei carii s-au alunecat pe calea teatrului naţional, niciodată n-au avut gînd să scrie pentru a-şi face un nume sau pentru a se da publicului drept autori, ei sînt simpli iubitori de fală românească, socotindu-se ca nişte salahori chemaţi a rădica o zidire... arhitecţii vor veni mai tîrziu, dacă criticii nu-i vor spăriè cumva silindu-se a da o mică direcţie deşteptării publicului şi acelora care au gînd, talent şi vreme de a scri... Scopul lor este de a întroduce pe sţena naţională, naţionalitate, dramă şi comedii îmbrăcate în caracterul pămîntului, vorbind cum vorbim cu toţii cînd sîntem între noi, *fieşcare după treapta lui*, iară nu nemţi, franţuji îmbrăcaţi în haine moldoveneşti şi mîrîind o limbă care nu-i nici a lor, nici a noastră.

Critica rareori este cumpănită în lecţii sau în laudă, dreaptă în judecată şi învăţată... nu-i destul de a şti carte şi a

scri, pentru a fi critică... mai trebuie neapărat giudecata nepărtinitoare, cunoştinţa lucrurilor, a lumei şi a oamenilor... cunosc mulţi critici, oameni învăţaţi şi belè profesori, carii la şcoala inimei omeneşti ar fi la a.b.c. Sfătuieşti, domnule, publicul a învăţa toate cîte nu ştiu şi toate cîte zic că ştiu... şi apoi să fie critice. Acum altă gîscă... să vorbim de critica de faţă... începutul de la sfîrşit.

Domnul D.G. laudă talentul benefiţientului şi are cuvînt... Domnul D.G. laudă tot benefiţientul de *gustoasa* alegere a pieselor şi domnul D.G. se încurcă, sau uită cum a început articolul... pentru un critic aceasta este o mare greşală, începutul şi sfîrşitul nu trebuie să se bată în capete... critica, bună, ră, trebuie să fie logică. Domnul D.G. n-a făcut despicarea cuvenită, domnul D.G. a vătămat logica.

Suindu-ne în sus, găsim lauda domnului Alecsandri; nu ştiu cum ar fi făcut să nu-l laude... Dar pot încredința că nu l-a înțăles... căci vorbind de un personaj a piesei şi anume de cc. (cuconaşu) Nicu: „prostia unui cuconaş de astăzi era caracterizată în el, ca cel mai desăvîrşit model, pe lîngă care întruneşte încă şi patima amorului". Nimică de asemenea nu se vede... Domnul A., care a învăţat la alt dascal decît la dumnealui D.G. istoria lumei, cînd a pus pe sţenă pe coconu Nicu, nici i-a trecut prin minte să caracterizeze pe cc. de astăzi, dar să ne arăte cum am fost cu toţii în vîrsta zisă a nevinovăţiei, care nu-i nici copilăria, nici holteiia coaptă, prin care tot omul, care a ajuns măcar la 24 de ani, a trecut, ori de ce treaptă a fost sau este: boieri, ţigani, feciori de bacal... am rîs cu toţii, pentru că fiecare din noi s-a văzut în cc. Nicu, în vreme cînd n-avè mustăţi încă şi iubè o *femeie slăvită, cerească*, precum sînt toate femeile pentru ibovnicii cei de 18 ani... ai rîs, domnule D.G., fără să ştii de ce rîzi: pentru un critic îi mare mîngîiere...şi coconaşii de astăzi mulţămesc că-i socoţi prea proşti ca să rîdă cu d-ta... de d-ta... nu zic.

Domnul D.G. să pare a-şi fi adunat toate puterile învăţăturilor gramaticale, toată experienţa filologică, pentru a critica în tot felul biata *Băcălie ambiţioasă* şi a o îngropa subt un nămol de cuvinte sunătoare de ştiinţe dramatice. Din nenorocirea publicului şi acelora cari au citit articolul, domnul D.G. precum a înţeles piesa d-lui A., asemene a înţeles şi *Băcălia* d-lui R.; nu este de mirare căci nici unul

din cari au văzut reprezentația nu era mai în stare de a o înțelege și a critica cu știință! *Băcălia* este scrisă moldovinește, încît fieștecare a înțăles-o pînă la o iotă, și tocmai un critic să-și astupe urechile sau să-și inchidă ochii într-o epohă în care duhul ominesc se dizvălește, precum știm, pînă și la băcali!

S-a zis *Băcălia ambițioasă* și nu *O băcălie* sau *O băcăliță*, pentru că ideea autorului este și a fost a generaliza și nicicum a privi la o singură *băcălie*. Domnul D.G. ar fi trebuit să înțeleagă că *băcălia* s-a luat drept nume colectiv, care cuprinde toată tagma, precum cînd zice ciubotare se înțăleg și cel care face ciubote sau papuci sau care le cîrpește.

S-a zis *ambițioasă:* asta nu s-a pus în bobot, cum ar crede criticul, și cere o explicație care va sluji domnului D.G. pentru alte articule.

De la Adam Babadam pînă acum și cît va fi lumea, omul, cît de mic și mai cu seamă cel mic, are în cap o sămînță de ambiție. Acé ambiție se îmbracă cu haina favorită a omului, supus, fără să simtă, unei pravili nestrămutate de sporire, de înaintire, lăsat de la Dumnezeu, ca omul să nu zacă în statu-co (statu-quo) letargic ca dobitoacele. Între oameni învățați, acele pravili se îndeletnicesc cu descoperiri, izvoade, cărți, zidiri și altele. La mulți, pravila aceasta de deșteptare, mai bine zicînd instinctul, scris cu inima ominească (cu care inimi domnul D.G. n-a citit niciodată), nu-i înțeles deopotrivă, nici poate a fi, de vreme ce unii sînt crescuți cu mai puține mijloace intelectuale, alții n-au creștere bună, alții pe giumătate învățați, alți cîțiva, deși învățați, înfășurați însă în pelinjele năravurilor pămîntului sau a casnicilor obiceie, alții în sfîrșit după croiala duhului lor. De aice izvorăsc strîmbăturile, grimasele, ridicurile, criticile și toate cusururile care îndeamnă pe oameni să rîdă unii de alții, a se deosăbi; cei învățați, înțălepți se însamnă prin faptele care rămîn. De aceea un sătean vra să se facă vornic în satul lui, de aceea vornicul a face, dacă poate, băietul său dascăl de biserică, de aceea un cojocar nu-și dă fata după un sacagiu, de aceea orișice fată de băcal are ambiție de a fi mai mult decît o băcăliță sadè sau o băcăliță de frunte, de aceea un băcal îi dă învățătură copilului, de aceea fieștecare ficior de bacal vra să-și schimbe bernivicii pe un pantalon, pestelca

pe o păreche de mănuşi, contăşelul pe un surtuc, cuţitul sau compenile pe un condei şi să-şi zică domn, în loc de Neculai ficiorul. Este de mirare că un om învăţat ca domnul D.G., care vorbeşte de gramatică, să nu ştie aceste toate. Ambiţia este în orice om, în ceea ce atîrnă de dînsul, să incuibează in toată tagma, s-ascunde şi se preface in fel de fel de patimi. Domnul D.G. n-a înţeles titlul piesei, pentru că nu înţelege oamenii.

De zice domnul D.G. în trei rînduri că *Băcălia* nu învredniceşte numele de piesă şi că este numai un tablou de năravuri, sau că cursul piesei nu dezvăleşte sfîrşitul ei, sau că acel sfîrşit îi adus fără oareşicare preparaţii dramatice ce se cer neapărat într-o piesă, sau că o intitulaţie de asemenea în mîna d-lui D.G., sau în mîna unui om cu talent ar fi produs o comedie în 4—5 acte, m-aş închina şi aş zice: „foarte mulţămesc, ai cuvînt şi m-oi îndrepta, dacă voi puté"; dar cînd zice că Zoiţa rămîne înfruntată şi Sărmală, fără nici o răsplătire, în numele dreptei judecăţi răspund: domnul D.G., precum n-a înţăles pe A., precum n-a înţeles titlul *Băcăliei*, asemenea n-a înţeles nici pe Zoiţa, nici noima piesei care o critică. Zoiţa, în gîndul autorului, este o fiinţă care s-a aruncat afară din sfera ei, prin ambiţia ce are de a fi cocoană, fără a-şi cumpeni acé ambiţie cu tactul ce este de trebuinţă oricărui om spre a nu fi un obiect de rîs, cînd aleargă după un ţăl. Scoposul scriitorului a fost de a arăta ridiculi, precum şi este, încheindu-şi morala piesei în ruşinarea Zoiţei ca o matimă pentru toate fetile (nu numai de bacal, căci noima Băcălia se poate înţălăge orice trepte a societăţii) care se urcă mai sus decît se cuvine după împrejurările educaţiei şi a prejudeţelor pămîntului: tonul face cîntecul.

Domnul Sărmală nu-i un cuconaş pospăit numai, care umblă după averi, precum critica îl vede. Sărmală este domnul D.G., autorul, toţi cîţi sîntem; în sfîrşit lumea, publicul, care rîde şi se joacă cu cusururile Zoiţei, precum eu cu critica domnului D.G. Sărmală înfiinţază în el judecata obştiei, rîzînd şi folosindu-se de ridicurile Zoiţei; el s-a pus în piesă numai şi numai pentru ca lecţia să saie în ochii fiştecăruia. Sărmală o rîs cît o rîs şi neputîndu-se folosi şi-a luat pălăria şi s-a dus: „aşa-i lumea".

Cînd se scrie o critică sau o piesă, trebuie cunoştinţa omului de cînd se naşte şi pînă ce moare. De aceea autorul

a pus în sțenă pe Matasar, care, afară de slăbiciunea părintească, face morală croită după meseria lui, educația lui și judecata firească de care în țara Moldovei cei mai mulți au cîte o fărmătură, afară de critici, cari socot că cu gugoașe de fată mare se face ou roșu. Sărmală îi critica Zoiței, Mătăsarul îi critica Zoiței și a lui Sărmală.

Domnul D.G., carele judecă lucrurile și critică precum se vede, se face țenzor stilului zicînd că ești familiar! Învățat... literat și scoborît cu hîrzobul din ceriu, domnul D.G. socoate că băcalii vorbesc ca profesorii de Academie și cinovnicii în stilul pieselor tălmăcite.

Sinonimitate de cuvinte cam groase este iertat, deși în în acest prilej există numai în închipuirea domnului critic, cînd e vorba de bacale și vorbești cu bacali... după țigan și ciocan...

Încă un punct al criticii nu ințăleg... răsplătirea ce cere domnul D.G., pentru Sărmală... care fuje pe ușî fără a-și lua ziua bună... Domnul D.G. poate să aibă cuvînt... și să fie mai competent în răsplătiri băcălești decît în critică... dar noi n-am socotit iertat să-l ținem pe sțenă, ca Paraschiva, soția bacalului, să-l ocărască, precum se va fi obicinuind pe la bacali... sau să-i arunci în cap vreo strachină de icri moi.

Să venim la personalitatea cu totul nerespectată.

Domnule D.G., cînd un om, precum se ințălege acest cuvînt, ș-a însușit [cu] dreptate a găsi personalități într-o producere literară, este dator a-și sprijini zicerea cu dovezi; căci la dimpotrivă își dă numele de un ațîțător de foc și de neadevăruri. Numai și numai pentru acest cuvînt nu trebuie a răspunde la critica d-lui D.G.; și dacă dumnealui a văzut o personalitate în *Băcălia*, îmi cer iertăciune și mă jur pe cinste că cînd s-a făcut această piesă n-avem cinste a cunoaște pe domnul critic; nici am prevăzut că domnul D.G. va cinsti cu ființa dumisale *Băcălia ambițioasă*.

Domnule D.G., cînd am avé vreme să stăm la vorbă, ți-aș spune că n-ai idee de construcția unei piese, că nu ințălegi nici autorul, nici piesa, nici lucrurile, nici noima celor care se arată pe sțenă, nici știința oamenilor, a lumei și altor multe, dar sînt încredințat că nu m-ai ințelege, precum nu ințelegi nici ce citești acum. Știu că la vîrsta d-tale îi greu de a învăța; îi mai lesne de a desface decît a face,

a discoasă decît a coasă, a critica decît a scri: de aceea te las în pace, sfătuindu-te ca pe viitorime să înțăleji ce critici, să nu dai iar peste rușîne.

— *Critica criticii*

Apărut în *Albina românească*, an. XVIII (1846), nr. 13 (14 februarie), pp. 49—52. Autorul se referă la critica făcută de D. Gusti în articolul *Teatrul Național (idem*, nr. 5 [17 ian.], p. 17). Piesa *Băcălia ambițioasă* s-a pierdut.

Reproducem integral textul din Alecu Russo, *Scrieri alese*, ed. Geo Șerban, Buc., E.S.P.L.A, 1959, pp. 3—9.

POEZIA POPORALĂ

I

Datinele, poveştile, muzica şi poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricînd reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbei noastre, de naşterea naţiunalităţii române, de plăcerile naturei cu cari este înzestrat poporul, şi de luptele, ce le-au susţinut coloniile romane pîn-a nu se priface în locuitorii de astăzi ai vechei Dacie.

Între diferitele neamuri răspîndite pe malurile Dunării, nici unul nu are, ca neamul românesc, o poezie poporală atît de originală, atît de variată, atît de frumoasă şi atît de strîns unită cu suvenirile anticităţii.

Născut din sînge meridional, strămutat de sub un soare fierbinte într-o ţară nouă, neamul român a păstrat o închipuire fecundă, vie, graţioasă, o agerime de spirit, care se traduce în mii de cugetări fine şi înţelepte, o simţire adîncă de dragoste pentru natură şi o limbă armonioasă, care exprimă cu gingăşie şi totodată cu energie toate aspirările sufletului, toate iscodirile minţii.

Să luăm de exemplu aceste versuri dintr-o baladă:

Viaţa omului
Floarea cîmpului!
Cîte flori pe-acest pămînt
Toate se duc la mormînt;

Însă floarea lacului
Stă la uşa raiului
De judecă florile,
Ce-au făcut miroasele.

Mult am cerceta în literaturile cele mai înaintate și în operele poeților celor mai emininți, fără a găsi o idee atît de minunată și așa de frumos zisă. O asemenea idee este rezumatul cuminției omenești, relevarea simțului de nemurire, exprimat prin glasul poporului. *Vox populi, vox Dei!*

II

Poezia poporală este întîia fază a civilizației unui neam, ce se trezește la lumina vieții, iar cînd acest neam cade din vechea sa civilizație, poezia poporală devine *paladium* al limbei și al obiceiurilor strămoșești. Pentru noi, ea este și o fază și un paladium.

De vom deschide pre Virgil și pre Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi. Virgil, istoricul didactic și poetic al vieții agricole, autorul *Georgicelor*, descrie însăși viața cîmpenească a românilor de astăzi. Ovid este izvorul credințelor mitologice ce sînt răspîndite între noi prin povești și tradiții. În ele găsim, ca și în gura poporului nostru, fete și flăcăi schimbați în brazi, în păuni, în dafini, dobitoace cari grăiesc, păsări măiestre etc.

Pe lîngă acești doi creatori de poezie antică s-a adăogit un al treilea poet, *păstoriul* cîmpiilor și al munților noștri, care a produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume: *Miorița*. Însuși Virgil și Ovid s-ar fi mîndrit, cu drept cuvînt, dacă ar fi compus această minune poetică.

III

Poporul e un mare neolog, cînd îi face trebuință; el răstoarnă sistemele învățaților, cînd ele nu sînt întemeiate pe logică, și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia. El cată a cuprinde în puține

cuvinte o lume de idei, fiind *vorba lungă sărăcia omului*, adică sărăcia gîndului; prin urmare tocmai în forma frazelor lui descoperim rudirea limbei noastre cu limba latină.

Poporul împarte poeziile sale în *cîntice bătrînești*, în *cîntice de frunză*, în *doine* și *hore*.

Cele mai multe balade ce le avem datează de la seculii XVI, XVII și XVIII, precum: *Toma Alimoș*, *Gruia Grozovan*, *Codreanul*, *Ghimciu*, *Novac* etc.

Soțietatea de pe atuncia era războinică; toți oamenii erau înarmați și în picioare, toate ideile pornite spre luptă cu dușmanii țării. Principatele noastre de-abia știau că au tractate cu țările vecine: lovirile erau zilnice cînd cu leșii, cînd cu ungurii, cînd cu tatarii, cînd cu turcii și, ce e mai trist, cînd chiar cu românii!

Arăturile se făceau cu o mînă pe coarnele plugului și cu una pe pală, căci tatarul sta la pîndă în marginea țării. Cînd tatarul prăda în țară, românul găsea cu drept să-și întoarcă paguba cu dobîndă; așa el era mai mult prin Bugeac decît pe-acasă.

Cînticele bătrînești adeveresc cronicile, însă cînticele au un ce care te mișcă pînă-n suflet; nu poți sta în neuimire, cînd auzi pe Gruia Grozovan zicînd:

Alei! tu, Ghirai bătrîn,
Lasă cel hamger la sîn
Că eu sînt pui de român
Și nu-mi pasă de păgîn!

Nu poți să nu admiri calul lui Codrean, care cînd fugea: *văile se limpezea!*

Nu poți să stai nesimțitor în auzul armoniei limbei poporului, cînd Toma Alimoș zice murgului său:

Așterne-te drumului
Ca și iarba cîmpului
La suflarea vîntului!

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde românul intra în doi ca în doisprezece și unde hanul tatarilor trimitea *jalobă* cătră domnii Moldovei, cu rugămintea ca să poruncească Grozăvenilor de pe atuncea *de a nu li mai opri calea, cînd se întorceau cu pradă din Țara leșească!*

Însă roata norocului se întoarce! Starea Principatelor se schimbă; neatîrnarea lor piere; poporul sufere, vitejia lui amorțește și trece de la gloate la cete, de la cete la indivizi, și prin urmare baladele strămoșești sînt înlocuite prin *cîntice de frunză*, cîntice hoțești.

IV

Poezia poporală este nu numai expresia cea mai vie a caracterului național, dar ea aruncă și o lumină asupra comerțului din timpurile trecute:

Măiculița tot mă-ntreabă,
Care muncă mi-i mai dragă?
Un cal bun de călărie
Și arme de *Veneție*.

Nici Miron, nici Niculcea, nici Urechie în cronicile lor nu pomenesc de comerțul venețianilor și al genovenilor cu țările noastre; însă cînticul poporal îndeplinește acea lacună cu două cuvinte.

El asemenea arată dragostea nemărginită a românului pentru frumusețele naturei, ca o moștenire virgiliană:

Primăvară, muma noastră,
Ia zăpada de pe coastă,
Iarba verde să mai crească,
Sufletu-mi să-mi răcorească;
Să-mi aud ceriul tunînd,
Să mai văd turme păscînd! etc.

Este dar de nevoie a mai analiza simțirea exprimată în aceste rînduri și poetica lor frumusețe?

Este oare vreo introducere mai minunată în literatura modernă, un tablou mai omeric decît această strofă care începe un vechi cîntic haiducesc?

Sub poale de codru verde
O zare de foc se vede,
Și-mprejurul focului
Stau haiducii codrului!... etc.

Este mai simplă, mai colorată, mai frumoasă descriere decît aceasta din *Balada Badiului*?

Pe luciul Dunării,
La scursurile Gîrlii,
La cotitura mării,
Ian, mări, că mi-aş venea...
Un caiac lung, şinuit,
Pe dinăuntru poleit,
Cu postav verde-nvălit,
Şi-n caiac şedea lungit
Tăietorul frîncilor,
Măcelariul turcilor!... etc.

Poezia poporală se mai deosebeşte şi prin o cunoştinţă psihologică, care denotă spiritul observator al poporului. De voieşte să arate cochetărie femeiască, cînticul zice:

Puica trece şi zîmbeşte
Şi-a mă zări nu voieşte etc.

În balada *Păunaşul codrului*, femeia privind lupta pe moarte a doi voinici, care o iubesc, zice cu mîndrie:

Din doi care-a birui
Eu cu dînsul m-oi iubi,
Bărbăţel voios mi-a fi... etc.

La notiţele preţioase despre relaţiile (referinţele) noastre politice şi comerţiale, poezia poporală mai adaogă o largă prescriere de starea morală, de obiceiurile vieţii intime şi de organizarea soţială a Principatelor; prin urmare poezia poporală trebuie să fie obiectul studiilor noastre serioase, dacă vrem să aflăm cine am fost şi cine sîntem.

V

Albia literaturii noastre e atît de îngustă, că, de aş zice că mai nici o scriere nouă nu posedă condiţiile unei scrieri nemuritoare, aş zice un adevăr supărător pentru tagma li-

teraților, și adevărul, de cînd lumea, îmblă cu capul spart, însă mărturisesc că privind babilonia limbistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorul nostru literar și mă mîngîi numai cu credința că acest viitor își va găsi loc de scăpare în poezia poporală!

Îmi închipuiesc că sînt un străin sosit în Moldova sau în Valahia, cu dorința de a studia istoria, datinile, natura și geniul neamului românesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărți scrise în felurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistică etc.

Deschid o carte istorică și văd în ea nume, date, pomeniri de războaie, însă nici o idee de mișcarea soțială, de institutúri, de gradul civilizației diferitelor epoce. Nemulțămit, mă duc să vizitez monumintele, dar nu voi descoperi un vestigiu din lumea trecută: monumintele lipsesc! Mă întorc deci la limba și la literatura de astăzi. Aicia mă cuprind fiori de gheață!

Gramaticele îmi par niște seci dizertațiuni de limbistică latină, franceză, italiană... însă nu de adevărate gramatici românești.

Cercetez literatura și dau de o amestecătură indigestă de limbile neolatine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem de la străini, și prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original.

Unde este dar romanismul? Unde să-l caut, pentru ca să-mi fac o idee exactă de geniul român?

Din întîmplare mă primblu într-o zi printr-un iarmaroc, și deodată mă cred în altă lume. Văd oameni și haine ce nu văzusem încă în orașe; aud o limbă armonioasă, pitorească și cu totul străină de jargonul cărților. De unde eram la îndoială dacă românii sînt o nație sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algerie franco-italiano-grecească, încep a întrevedea adevărul.

Iată un om cu fizionomia veselă. El intră într-o colibă de frunze, scoate de sub suman un instrumînt ce-i zice *lăută*, și se pune a cînta. Mulțime de oameni se îndeasă împregiurul lui și îl ascultă cu dragoste, căci el zice balade strămoșești!... Ochii-mi se deschid; o naționalitate întreagă se dezvelește în graiul, în hainele, în tipul antic, în cînticele acelor oameni.

Lăutarul cîntă:

Pe cîmpul Tinechiei,
Pe zarele cîmpiei,
Răsărit-au florile
O dată cu zorile?
N-au răsărit florile,
Și-a scos badea oile
De-au umplut văile...etc.

și dinaintea mea se desfășoară un tablou care mă încîntă; mai pe urmă lăutarul, vrînd să mă aducă în extaz, începe balada *Mioriței:*

Pe-un picior de plai,
Pe gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei... etc.

Și cînd el sfîrșește, toată nedumerirea s-a șters din minte-mi; rămîn convins de naționalitatea română, de geniul român, de adevărata literatură română.

Înțeleg dragostea românului pentru țara lui; îl înțeleg de ce el zice:

În neagra străinătate
Dorul m-apucă de spate.

Înțeleg puterea legăturilor de familie, cînd el suspină în modul cel mai poetic:

Bate vîntul printre brazi
Și-mi aduce dor de frați;
Bate vîntul printre flori,
Îmi dă dor de la surori;
Bate vîntul printre munți,
Îmi dă dor de la părinți... etc.

Iată poezie! iată adevărata literatură, de care se pot mîndri românii!

Fie forma versurilor uneori defectuoasă, ele îmi par mie poleite cu razele geniului. Privighetoarea nu e frumoasă, dar cînticul ei este din rai!

— *Poezia poporală*

Datează din 1846, editată postum de Aleccsandri în *Foaia soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina* cu subtitlul *Studiu literar*, an. IV (1868), nr. 8—10 (aug., sept., oct.), pp. 189—195.

Reproducem textul din Alecu Russo, *Scrieri alese*, ed. cit., pp. 243—250.

STUDIE MOLDOVANĂ

Oamenii care să învîrtesc astăzi în frumoasa noastră patrie sînt acia oameni cari cu 15 ani mai devreme era cunoscuţi subt generala denumire de nemţi, adică, într-un cuvînt mai lung, de *stropşiţi*.

Bătrînii, stavile neurcătoare, au părăsit încet cîte încet lumea, unii prin neputinţa vrîstei, alţii şi-au trăit traiul şi şi-au mîncat zilele, adică moldovineşte mălaiul... Curioază socoteală! sînt oameni mulţi, cea mai mare parte din generaţia de faţă, copilaşii cu musteaţă, barbă şi plete lungi de la 1835, cari şi astăzi tot tineri să numesc; pentru dînşii, vremea a stat locului; şi să îngîmfesc în denumirea de *bonjurişti*, poreclă ce rămăşiţa bătrînilor ne-a lăsat la 1848 drept moştenire, împreună cu datoriile lor, în ziua călătoriei vecinică.

Vai de tinerimea aceea şi de tinereţile aceeaşi tinerime! Veacul n-a stat locului pentru dînsa! Între 1836 şi 1852 sînt şesăsprezece ani. Astăzi nemţii, franţuzii de la 1836, bonjuriştii de la 1848 sînt albi, suri, cei mai tineri sînt obosiţi, care cu 40, care cu 37, cei mai gios cu 32 ani în spinare, tocmai vrîsta celor bătrîni de la 1835.

Bez socoteala artimeticească a anilor, aş pune un rămăşag pe o chestie psicologică. Tînărul cel mai tînăr din oamenii de la 1835 este mai bătrîn decît cel mai bătrîn din bătrîni, fie acel bătrîn din vremea celor întîi moscali. În 16 ani, de la 1835 pănă la 1851, mai mult a trăit Moldova decît în cele cinci sute ani istorice, de la descălecarea lui Dragoş la 1359, pînă în zilele părinţilor noştri. Viaţa părinţilor a trecut ca şi viaţa strămoşilor lor, adică lină ca un rîu ce

cură prin livezi și grădini și să perde fără huiet în Siret. Întîmplările lumei deprinpregiur murea la graniță, vălmășagul veacului îi găsea și-i lasa liniștiți. Viața noastră nu are legătură cu a lor, am putè să zicem mai că nu sîntem fiii lor. Părinții noștri au dischis ochii în leagănul strămoșesc, oamenii de la 1835 cari inaugurează generația de fa- ță, au răsărit în larma ideilor nouă. Ochii și gîndul părinților se învîrtea la Răsărit, a noștri sînt țintiți spre Apus, deosăbire de la cer la pămînt. Este o vorbă țărănească, ce samănă a fi în Moldova de cînd Papură-vodă: *sireacu Ștefan vodă, unde-i să vadă?* Această vorbă mult m-a muncit cu gînduri care n-am vreme să le spui toate decît unul. Îmi închipuiesc cîteodată că a ieșit din mormînt un strămoș de ai noștri, un vornic de Țara de Sus, un boier de Orhei, un hatman, un căpitan de tîrg sau macar cel mai ascuns postelnicel din Adunarea țării, carile a iscalit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Trei-Sînților. Oare hatmanul acela ar puté să-și cunoască urmașii în oamenii de astăzi?... Hainile, naravurile, pămîntul au luat prifacire... pînă și numele. Astăzi nu mai sîntem fiii hatmanului Baltag sau a capitanului Dragomir, dară domnul de Baltag, domnul de Dragomir, domnul de Lozonschi. Cît despre Ștefan vodă, fi mai ușoară treaba. Lozonscheștii, Dragomireștii s-ar miera, Ștefan vodă s-ar crede în țară străină.

Întîi și-ntîi, de-ar mai puté veni un Ștefan vodă pe calul lui cel voinic de la Valea Albă, de la Tîrgul Băii, din codrii Bîrladului, de la Dumbrava Roșie, sînt încredințat că nu l-am înțălege... vorba lui n-ar fi vorba noastră!... Văd parcă în foiletonul *Zimbrului* imnul următor:

„Erou ilustru, trompeta gloriei tale, penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă și indifinisabilă pentru meritul neinninvincinibilităciunei tale!..."

I alte cauze și mai frumoasă, la care bietul Ștefan ar holba ochii lui cei înfricoșați... tare mi-i teamă că în ziua de pe urmă, cînd trîmbița cerească ne va chema la giudecata cea mare, nu ne vom puté înțălege cu strămoșii noștri, nici în limbă, nici în idee—Moldova s-a schimbat în 16 ani din talpă pănă în vîrv: limbă, haine, obiceiuri, pănă și numele... nu mai sîntem moldoveni, ce romani.

II

Să spui drept, răsîpirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale; lupta interesilor, nevoile viețci nouă, iuțala sîngelui au năruit răsîpă piste răsîpă în societatea moldovinească casnică, fără să ne uităm înapoi, fără să ne simțîm! dar sînt ceasuri cînd inima să întoarce în urmă și ș-aduce aminte de cîteva fizionomii, de cîteva obiceiuri ce plutesc pe nămolul răsîpilor. Răpegiunea cu care să stinge trecutul dintre noi este cea mai strașnică giudecată a acelui trecut; ceea ce este vrednic de viață nu moare niciodată; nevrednicia să șterge din aducirea-aminte a oamenilor într-o clipală! Unde sînt faptile de la 1772 pănă la 1835, care vor rămîne drept fală și folos în hronicile țării! Unde sînt numile neuitate de poporul moldovan?... trecutul dar îi mort și de tot mort. Pănă a nu arunca țărîna vecinică pe săcriul lui, să ne mai uităm la dînsul; nu se întîmplă adeseori în lume într-o casă de mort, carele, în viața fiind, nu-l iubea casnicii? insă copiii, rudile, megieșii se strîng, se uită încă o dată la dînsul, își aduc aminte numai de bunile însușiri a raposatului și spre vecinica ziua bună cuvîntează un frumos și creștinesc: *Dumnezeu să-l ierte!*

Așa zicem și noi: Dumnezeu să ierte trecutul, întîi pentru că a murit, și al doile pentru că sîntem ca megieșii cei buni și am scociorît în viața lui ce-o fost mai bun.

Sîntem de ieri, putem încă să ne rememorim cîteva din obiceiurele copilăriei noastre... adivărat că am fost copii amfibii (în doi peri): ne-am născut în Moldova și am supt străinătatea, capul ni-i cap de neamț, de franțuz, dar inima ne-a rămas, tot de moldovan; avem o datorie fiească de a arunca cîteva flori pe mormîntul grabnic a părintelui nostru trecut: va veni vremea, dacă n-a și sosit, în care și noi tinerii de la 1835, tinerii și bonjuriștii suri de astăzi, vom fi chemați „bărbărie", vom fi giudecați nu după ceea ce am făcut, dar după ce se ar fi trebuit să facem, vom fi osîndiți nu după greutatea vremilor, dar după patima nădejdilor partizilor și a opiniei mulțîmii, opiniei armă nouă ca și cuvîntul cu care am îngropat părinții noștri, și care la rîndul nostru are să ne dizgrume... Noi, încale, ne măgulim

că am prefăcut Moldova în 16 ani... așa... încît mii de ani n-a preface-o.

Rămășița trecutului, ce întunecă cînd și cînd o parte din viața noastră zilnică, să rărește, Moldova vechi mi să înfățoșază ca o pădure deasă și mare, unde toporul a tăiet iute fără a avé vreme de a curăți locul. Plugul, adică civilizația, stîrpește zi de zi rădăcinile și preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, iar lanul în cîmpii roditoare.

Dar strămoșii noștri, săracii, cu ce să-i mîngîiem? Florile care aș vra s-arunc pe țărîna proaspătă a trecutului sînt culeasă nu în viața lui politică sau morală, dară în cele multe obiceiuri casnice, care ne-au legănat în fașură. Multe s-au dus, multe au rămas, dar, sarmanele, vai de ele! fricoasă, rușinoasă, ele se ascund și să pierd de frica bontonului. În stîrpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul, nici condițiile țivile, morale, politice sau sociale a vremii de atuncea, ce numai fizionomia casnică, viorelile și toporașii îngropați în răsîpa codrului. Nu numai le doresc, dar îi le găsesc de neapărată nevoie. Nimică nu ne mai leagă cu trecutul, și fără trecut o societate este șchioapă. Națiile care au pierdut *afiliația* naravurilor părintești îs nații nestatornice sau, precum zice vorba cea proastă, nici turc, nici turlac.

Obiceiurile părintești au părăsit clasile boierești; să mărturisim un adevăr adînc: ele s-au depărtat de fizionomia poporală, pre cît s-au depărtat de tradițiile boierești; în vreme ce în zilele părinților noștri obiceiurile acoperè supt o singură mantie toate treptile poporului moldovan. Credința, vorba, era una la boieri și la plugari; acea legătură s-a întrerupt, o prăpastie adîncă desparte boieriu de astăzi de popor; acé prăpastie să cheamă știința; pe cît boieriul crește în idei și în învățături, pe atîta poporul rămîne în urmă. Pe vremea trecută, boieriul vorbea, trăiè cu țăranul precum ar fi vorbit cu alt boier, se înțălegea amîndoi în limbă și în idei, astăzi înțălegim poporul cu inima numai; el nu mai este alta pentru noi, decît o studie curioază, morală sau pitorească. Pentru părinții noștri, studia pitorească nu era pe lume.

Avem dar o datorie sfîntă, fiească și națională a culege viața părintească privată; nenorocirea literaturei, pedan-

tă în silogism, pedantă în condei, pedantă în idei, care ne îneacă și omoară în țările române închipuirea subt o *ridiculă ingeniozitate* a cuvintelor, nu vine din altă pricină, decît din neștiința tradițiilor vieței strămoșești. De abié născuți la lumină, nu ne uităm la leagănul copilăriei noastre, am agiuns în halul poeților, învățaților i teologilor imperiei răsăritene; sau pentru înțălegerea versificatorilor, gramaticilor i neologilor moldoveni, ardileni, bocovineni și bucureșteni sîntem Trisotinii și Vadiușii veacului al 19—lea.

Pentru cei ce nu ar înțălege ideea mea, i-aș întreba cine oare cetește nămolul de poezii, ce se nasc ca mușțele vara pe toată ziua? și cui nu-i place un cîntec poporal, editat de prietinul meu A.?....

Adivărat, *filomela* îi cuvînt poetic, *azura* îi frumos, *orizonul* nu-i slut și *elementile* fac bine în *paginile* poeziilor văduve de cetitori. Dar ce folos! *limbajul, geniul, inspirația* și *filomela* cu *suavele* ei *modulații plîngeferi* nu ne încîntă, sau pentru că sînt străine, iar nu române, sau pentru că sîntem încă pre barbari și *îndemni* de lirile acestor *armonioși*, deși *neintelegibili* Orfei.

Ne învîrtim într-o dilemă grè: sau sînt poeții de astăzi pre *sublimi* pentru noi, sau sîntem pre proști pentru *acțentele divei armoniei* nouă, și dar în tot chipul poeții scriu în dișărt; însă nu așa, poezia adivărată este și a fost răsuflarea națiilor, inima popoarălor; fiiștecare nație are organizația sa; în acé organizație intră limbă, haine, tradiții istorici sau casnice, obiceiurile care dizvoltesc plecările bune sau răle, în timp ce tăria lor pe un pămînt și cu înrîurirele sufletești și soțiale să numește naționalitate. Cei care cîntă latinește, franțuzește, italienește, inglizește sau macar chinezește pot plăcè pedanților, dar nu-s poeți români. *Mioara, Naframa, Mihul* (balada), *Bujor, Toma lui Moșu Codreanul* vor trăi cît va fi un român pe lume, iar poeziile d.d..., d.d..., d.d... vor trăi vremea cerșută ca să putrezească un conț de hîrtie sau cu mare greutate și cu cheltuială să treacă de la librăria d-lui Nica la cofetăria lui Vasîle.

Închierea mea este în puține vorbe, ceea ce să face pentru balade, trebuie să se facă și pentru toate tradițiile noastre; cîntice și tradiții fac una, ele se tălmăcesc și se întregesc.

Izvorul adevăratei literaturi este aice: dacă aş fi poet şi mai ales poet mitologic, aş edita întîi mitologia română, care-i frumoasă ca şi acea latină sau greacă, şi care nu-i bătrînă şi purtată ca o rufă lepădată, şi ar fi înţăleasă de tot omul ce ştie numai româneşte.

Am agiuns departe-departe şi nu pre departe, cum zice cîntecul. Sîntem în minunatul *vajnic*, unde trebuie să facem chipul trecutului, precum să face la ceasul morţii portretul unei rude. Cincisprezeci ani încă, şi hainele, limba şi obiceiurile societăţii moldovene de ieri se vor acufunda în uitare; cu ce vom fabrica oda, drama, vodvilul sau elegia trecutului? Cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu vom cunoaşte sufletul mortului? Ce va puté fi propăşirea dacă nu vom şti de unde a pornit? Ce mîngîieri putem simţi noi ostaşii propăşirei, dacă nu ştim mărimea luptei? Ce soi de părinţi vom fi, dacă lepădăm clironomia părintească: cîntecele mancilor, stahiile nopţilor, poveştile chelarilor, priteşugul ţîgănaşilor, ocara şi zaharul giupîneselor, greceasca dascalului şi cîte şi cîte obiceiuri şi credinţi, care s-au dus şi n-or mai veni, sînt legate cu viaţa politică şi morala obştească, istoria filozofică a vremilor trecute?

III

Arma întîi şi cè mai grozavă care a bătut cetatea trecutului a fost schimbarea portului vechi. Straiul făcea omul; feliul hainei modelează trupul şi mintea, şi întipăreşte din părinţi în fii tradiţiile şi obiceiurile. Precuvîntarea istoriei moderne a ţărilor române este neapărat schimbul portului: ţivilizaţia de astăzi este fapta logică a părăsirei hainilor vechi; ideea nouă a năvălit în ţară o dată cu pantalonii, şi mai straşnici decît năvălirile tătăreşti; cît ai scăpăra, au pîrjolit şacşiri, şlicuri, mestii, giubele şi toată garderoba strămoşească.

Ivirea pantalonului in Prinţipate, ca tot lucrul menit de a preface societăţile, fu întîi ruşinoasă, rîsă, hulită şi bagiocorită. Cel întîi român care ş-a schimbat hainele pe

un frac și o pălărie a fost multă vreme pentru curțile boierești din Iași și din București un soi de caraghios, sau, după limba nouă, un bufon: vatavii de pin ogrăzi rîdea, rîndașii și țiganii s-ar fi rușinat să-și ie căciula înaintea unui frac, iar boierii, netezîndu-și barbile mari și tufoase după rang și cin striga:

— Măi neamțule! cu un haz nespus. Iarna ștrengarii alunga surtucile pe uliță... „cald... cald... domnule?" și alte multe frumoase iscodiri a duhului de pe acea vreme. Boierii și cucoanele leșina de rîs. Un boier mare din capitalie, în ziua care, mai mult de glumă decît denadins, se sfăbisă, ieși pe ulițile Ieșului; i se păru lumea cu totul alta, pînă în acea zi, soarele și lumina nu avusă putere să răzbată prin taclituri, scurteice; boieriul, deși deprins în hainele egalității, cum le numesc autorii de astăzi, sufla însă mai slobod și mai voios. Ce gîndea boieriul în hainele egalităței, nu se știe, el singur a uitat impresiile momentului, căci în mijlocul vioșălei sale o mînă neagră și vînoasă îl apucă de mîneca surtucului, și un glas îl striga în ureche: „A! ce dracul!... Domnule,... parcă ești surd... de cînd te strig!... hai degrabă să dregi trăsura, că așteaptă boieriul să iasă la Copou!..." Boieriul se întoarsără cu o vorbă lată și curată moldovinească... iar vezeteul, inspăimîntat, se dipărta mîrîind în dinți":

— Pas de cunoaște acum care-i boier și care nu-i, dacă s-a nemțit și stăpînul meu!...

Vezeteul luasă pe boier sadè de carătaș!

O, egalitate! iată, faptele tale...!

Nu trecea prin cugetul epohii că în ziua aceea un vînt mare trecea peste Moldova și-i schimba fața... astăzi hainele vechi a rămas un suvenir de care ne mierăm cînd se mai ivește pe teatru.

Precum primăvara rupe gheața, umflă pîrîile și pornește pohoaiele, așa schimbarea costiumului fu sămnul pornirei duhului de deșteptare. Ideea și progresul au ieșit din coada fracului și din buzunariul jeletcii; repegiunea revoluției fu măreață, furioasă, dărmînd în dreapta și-n stînga bunul și răul, clătinînd toate obiceiurile și toate credințile oamenilor vechi; șalvarii încurcau slobozenia mișcărei, calpacile și șlicile îngreuia capul, de aceea rămă-

sărăm în urma civilizației; am trîntit tot la pămînt, să alergăm mai iute; prifacirea hainelor a prefăcut de îndată condițiile sociale a lumei noastre precum și relațiile familiei. Imancipația copiilor de supt frica și palmele pedagogului să trage de la pantaloni... Înrîurirea morală a pantalonului a fost nemărginită... În vremea veche un copil pănă la 25 ani nu avè voie, nici îndrăzneală să șadă gios fără poronca tatului; cît a fost de bătrîn, burlac sau însurat, ieșit sau neieșit din casa părintească, tot copil era; un boier cu barba albă istorisi într-o zi că, fiind o dată la drum cu nevasta lui, doi copii și părintele lui, s-a ascuns în dosul trăsurei să tragă un ciubuc de chief... și găsindu-l tata-boier i-a rupt ciubucul de spate!... De cînd pantalonii, sistema educației s-a schimbat: frica, varga și ciubucu au lipsit.

În relațiile sociale, schimbarea a fost mai mare, mai simțitoare, fracul a introdus dignitatea, pantalonul a silit oamenii a-și măsura coloveranțiile ce le făcea celor de la care aștepta vrun folos.

Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de îndoială... straiul de astăzi, prins în curăle, supiele, gîtul dezgrumat de lăgături, împiedică îndoiturile de șăle și de cap; de voie, de nevoie, oamenii sînt siliți a nu se pleca pe cît poate ar vra... între doi oameni cu fraci, pantaloni și pălărie, pas de cunoaște care îi de viță, care îi om nou; educația și pantalonul au astupat șanțurile ce despărță clasele boierești. În vremea de mai înainte, haina era ravașul de drum a omului, care-ți spunea de departe măsura închinăciunei, sau te silè să dai dreapta sau stînga pe drumuri. După barba rasă de tot, mai mult sau mai puțin rătunzită, sau după soiul căciulei știe cu cine ai a face; cu cît căciula era mai mare, cu atîta omul era mai însemnat; pe cît șlicul se urca în lățime și în lungime, cu atîta capul aflat dedesupt era tare și mare și strașnic la viață.

Un om pe vremea aceea puté fără rușine să nu știe carte, dar pentru un șlic, mai ales să fi fost acel șlic nalt ca obeliscul din grădina publică, s-ar fi dat în vînt.

Costiumul însamnat aice va părea urmașilor noștri o poveste din halimale!... poate că străbunii noștri ne-ar fi strîns de gît, să fi gîndit ei că vom fi cu capitile pletoasă,

nerasă și nevrednice de șlic și de calpac! Halima va părea viitorului slava lăutarilor, precum ni să pare halima astăzi, cînd povestesc babile și moșnegii de taiefetul bătrînilor: un boiernaș avé 20 slugi, un boier șlicar de la 20 în sus, calpacile se urma peste sută! Deși mamele noastre strîngea oalile cu unt și smîntînă supt divanuri, iconomia era cuvînt și lucru necunoscut, pitrecirile era urieșe, viața de la țară o veselie îndelungată! Ospitalitatea de care ne fălim astăzi ca o dreaptă, sfîntă și nemuritoare moștenire a sîngelui român... este umbra numai a ospitalității părintești... hamurile, tractirurile, otelurile au intrat în țară în frac și în pantaloni.

IV

Aceste sînt suvenirurile care le jălesc, parte s-au dus, parte se duc... cu cît vremea trece mai iute și le acopere de uitare, cu atîta par mai frumoase. Nu mai înțălegem viața de la țară; părinții noștri singuri o cunoștea. Vara și iarna, porțile curților scîrțîiè, orzul și ovăzul nu agiungè la musafiri, pivnița era plină pînă la gît de vin vechi, de Odobești și de Cotnari, iar pelinul voios se scotea cu mare țerimonie la zi-întîi mai. Boierii de primpregiur în chiutele surugiilor, în pocnitile harapnicilor, în împușcăturile ficiorilor boierești se aduna cînd la unul, cînd la altul. Țiganii trăgeau la manele de se omora, cucoanile sulimenite ofta, iar boierii așazați pe covoare bea vutcă în papucii amorezelor; își zvîrlea în sus fesurile și se săruta cu lăutarii; cînd nu era nici musafiri, nici lăutari, nici amori, rămînea frica talharilor. Gătirea unei familii boierești de țară era un eveniment serioz, la care cucoana gîndea cu cinci luni mai nainte; pornirea era o bejenie întreagă. Astăzi ducerea la țară samănă o preumblare la Copou; cel mai ahotnic șade două sau trei luni între gazete, reviste și publicațiile nouă a Parisului și a Iașului; poarta îi incuietă, boierul cască pe un divan, cucoana pe celalalt, cînd și cînd cîte o rară vizită întriește mai mult decît impră-

tie urîtul; boierii nu mai au pin sat nici cumătri, nici hini, nici hinișoare; nici că se mai învîrtește prin ogradă hora sătească; de abiè s-a zărit boierului cînd agiung și cînd pornesc... Verdeața cîmpului se cuprinde în iarba din ogradă... umbra copacilor... în doi salcîmi din grădină. După trei luni de zile, boierul și cucoana se întorc în colbul Iașilor, și nouă luni suspin iarăși după petrecirea și frumuseța de la țară.

Cînd îmi aduc aminte de vremile acelea, de veselia familiilor, de credințele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare că moldovanul era vioi, vesăl, cu inima deschisă, ca și casa; fracul ne-a deșteptat mintea, dar ne-a strîns inimile, ca și piepturile; veselia noastră îi păcătoasă, rîsul nostru îi giumătate de rîs; fudulia părintească era măreață, pompoasă și boierească, a noastră îi oțărîtă; veselia cuprindè știuții, cunoscuții și necunoscuții; se videa și era prietini; noi sîntem răci și cît s-ar puté mai străini unii de alții: șlic și șlic să iubea, noi nu știm dacă supt oricare frac este un om; de aceea prietenia in acé vreme era multă și șagă lungă, astăzi prieteșugul îi rar, dar șaga îi mai bună; cu șaga, veselia și traiul de atunce numai țara putea să placă părinților noștri. Salonul îi nou ca și noi. Cu cît era slobozi și șagalnici cu femeile în adunările lor, începute și sfîrșite cu mese mari și lăutari, cu atîta sîntem politicoși și rezervați cu damile; gluma și gluma groasă era duhul de atuncea; galanteria lor nu s-ar primi nici măcar intr-un bal public din Păcurari sau în vestitul și raposatul Șuster-bal de la Pîrlita... Cîte și cîte alte obiceiuri care nu le știu nu vorbesc de vremile încă mai vechi unde echipajurile giupîneselor era un car în doi sau în patru boi, trăsurile boierilor un cal umblător, cofetăriile o rachierie-crîșmă, unde boierii cinsteau un pahar de rachiu și luau un covrig pănă a nu merge la Divan; aceste vremi sînt timpurile eroice, adică fabuloase, a societății moldovene.

Socotesc in opinia mé că mult aș face pentru luminarea istoriei, pentru dizvoltarea adevăratei literaturi naționale, de aș putea culege zi de zi, ceas de ceas impresiile, hainele, traiul strămoșesc, sau macar de aș putea ținti gîndul oaminilor de talent a o face.

Nu numai că nu-s bătrîn... dar încă sînt tînăr de la 1835... și tot îmi aduc aminte de cîteva lucruri. Una din

cele mai vii întipăriri a trecutului îmi este sărbarea a zilei-întîi mai. Dacă aş fi cît de puţin pedant, nu mi-ar fi greu să leg astă sărbare naţională cu sărbătoarea unei dumnezoaie a cîmpiilor latine de pe vremea strămoşului nostru Traian şi suitorii lui până la bunul Evandru[1]; de nu mai jărfim pe oltar un miel, fruntea turmei, şi o giuncă albă, fudulia imaşilor, de nu mai dăm zînei colivi făcute de miere şi fructe de făină în ziua aceasta, dar obiceiul tot a păstrat florile şi veselia. Fie această zi serbarea Maiei, sau, precum îmi place a gîndi, a (zeiţei) Floris; cîţi flăcăi şi cîte fete mari sau codane în ţările româneşti, toţi şi toate se împodobesc cu flori, carii la pălării, carii la codiţă, carii la sîn; Moldova, Ardealul, Ţara Muntenească în acea zi sînt flori mişcătoare; decusară fetele se lau, flăcăii se piaptănă şi în zori de ziuă cînd Flora, vreu să zic zi-întîi mai, surîde (mă rog de iertare), văile clocotesc de chiute, pocnite de frunze, de rîsuri, de fluieri şi de cimpoaie; fetele alerg pin pădure după flori, băieţii după fete; mesele se întind pe subt copaci, doinile răsună, pe coastele dealurilor nevestele şăd la vorbă, iar sara o horă neobosită se învîrteşte la scrînciob în preajma crîşmei.

Deşi boierii, părinţii noştri, erau moldoveni, viaţa cîmpeană fiind adevărata lor viaţă, sărbătorile avea tot aceeaşi primire în curtea boierească şi în bordeiul sătesc; epohile mari a anului, adecă sărbătorile bisericei si serbările obiceiului, erau bucuria boierului, şi bucuria ţăranului, precum umbra, urletul cînilor noaptea, stahiile şi strigoii (nu de la Teatrul Naţional, dar strigoii de la Sf. Andrei) îi umplè de spăriet pe amîndoi.

La zi-întîi mai era huiet mare în curţile boiereşti; ţiganii, până şi bucătarul, se fudulea în cămaşe din întîmplare curate, chelarul, chelăriţa, lăptăriţa, surugiii, oamenii ogrădaşi, albi ca omătul şi raşi; ograda se mătura, ţigăncile de pin casă n-avea încă vreme să rupă rochiile roşie şi tulpanile galbine de la Paşti.

În sfîrşit, toată casa era plină de mişcare, toate feţile pline de bucurie; în asămine zi, giupînesile de la camară ţipau şi nu pre bătè, cucoana da două palme în loc de trei; după mult învalmaşag şi ameţală a nenumăratelor slugi, trăsurile cu caii împovăraţi trăgea la scară; în

una se suia cucoana, cuconul și arnăutul cu ciubucul, în alta giupîneasa cu vutca și dulcețile, în alta sofragiul cu talgerile, cuțitele, tacîmurile și țîganașul clasic, în alta stolnicul cu vinul, cafeaua și pînea, în alta bucătariul, în alta proviziile, și în sfîrșit slugile, fimeile și cuconașii. De se întîmpla musafiri, precum și era obiceiul, adunarea nu se mai număra, drumul se acoperè de trăsuri, strînsura cu răcnitile, chiutul ei semăna a o nuntă de cele huioasă, precum numai părinții noștri știau a le face; călăreții, baloanele, brașovencile și căruțele agiungeau într-o poiană mare și frumoasă în mijlocul codrului, unde iarba (e) frumoasă ca mătasa și în vîrf se găitănește, nu departe de un izvor răce, în care steclesc fedeleșile cu vin. Mesele se întind după o dulceață: masa boierească, masa giupînesii, a ficiorilor, masa oamenilor și masa țiganilor; supt poalele codrului verde se vede un foc urieș și împregiurul focului bucătarii asudați muncesc cît pot: miei întregi se întorc în frigări de lemn iar pârpălacul umple pădurea de miros. Lăutarii cîntă; lăutarii, bucuria inimilor, veselie urechilor părintești, tot soiul lăutarilor de astăzi, care numai la videre ne umplea pe noi de spaimă și frică ca buhaiul urător în agiunul Anului Nou.

Boierii se puneau la benchetuit și-i trăgè o veselie mai omerică decît cele din Iliada, boierii cei tineri cu arnăuții da din puște, cucoanele cîntau un viers frumos cu ahturi nesfîrșite și cu ochii înecați în amor, slugile huiau și se băteau în capite, surugiii se îmbătau; porneala era un zgomot și o amestecare nespusă.

La întoarcere popasurile se îndesè, închinarea paharelor era un act serioz și beția o faptă măreață.

Generația noastră îi posomorîtă, lumea era zgomotoasă și cerul neguros, cînd ne-am născut... O zi îi ca și alta; nici una nu se așteaptă cu nerăbdare, nici una nu trece cu mulțămire deosăbită; ar veni sau nu, tot atîta ne-ar fi. Bucuriile și necazurile oamenilor trecuți nu le înțălegem; Anul Nou sau anul trecut, zi-întîi mai au altă zi tot același urît ne aduce, tot același sacalîc ne lasă. Petrecerea noastră nu-i veselia, caii, vinul, țiganii, femeile și huietul; petrecerea noastră e gîndul posomorît; balurile, care țin loc de adunările cele vechi, samănă pe lîngă ele o îngropare.

Dacă culegem cîte o floare, dacă vrem cîteodată să iubim, facem... o esperiență... o studie a inimei!...
Sînt douăzeci ani de cînd n-am mai văzut o zi-întîi mai cumsecade... și nici voi mai vidé. De-abié se simte în ziua aceea o mișcare moale; sărbătorile au zburat. Societatea educată a Moldovei samănă a fi o colonie ingleză într-o țară a căria nici limbă, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoaște; streinătatea se oploșește între noi; doi oameni se măsură astăzi de două ori din cap pînă în picioare pînă a nu rosti un cuvînt. Cu cît cîștigăm în propășiri, cu atîta pierdem in relațiile private.

— *Studie moldovană*

Apărut în *Zimbrul*, an. I (1851), nr. 1–3 (neterminat).

Descrierea Armindenului este aceeași cu cea din *Amintiri*, partea II.

Reproducem integral textul din Alecu Russo, *Scrieri alese*, ed. cit., pp.10–25.

1. *Evandru:* fiul lui Pallas, regele Arcadiei (în mitologia romană). Întemeiază orașul Palladium și îl întîmpină pe Eneas la venirea în Italia.

TEODOR STAMATI (1812–1852)

Studiază la Școala Vasiliană (1828–1832), apoi la Viena filozofia și matematicile (1834–1838). Profesor la Academia Mihăileană (1838), inspector școlar (1845), director al Școlii de fete și profesor (1850). Scrieri principale: *Abețedarul franțezo-romănesc* (1833), *Fizica elementară* (1844), *Manual de istorie naturală* (1848), *Dicționăraș de cuvinte tehnice* (1850); a mai publicat în *Albina românească* și *Icoana lumii* studii de știință popularizată.

FIZICA ELEMENTARĂ PENTRU CLASELE COLEGIALE DIN PRINȚIPATUL MOLDOVEI

PRECUVÎNTARE

... Între toate ființele viezetoare dar pre pămîntul nostru, unul singur, după mai multe dovezi, rezemate pe o cugitare rațională, este creat pentru un scop mai nobil, mai înalt, mai sublim, căci lui, adecă omului, în privirea spirituală, i s-au dat ceva mai mult decît tuturor celorlalte ființe ale globului nostru, i s-au dat zic, minte, rațiune,

iar în privirea fizică i s-au dat un organ (trupul) în carele să lucreze și carele împreună cu celelalte ființe ale universului să-i fie de mijloc ca să ajungă la acel înalt, nobil, d-zeesc scop.

Dar care este acest nobil, înalt și sublim scop la care omul trebuie să țintească și să se sîrguiască ca să ajungă, sau măcar să se apropie? Scriptura și toți înțelepții ne l-au spus, ne l-au lămurit, ne l-au făcut cunoscut.

Cum că fizicește omul cînd se naște este foarte mărginit, se știe, și cum că lucrurile rațiunei se desfășură și sfera cunoștințelor se întinde cu creșterea și desevărșirea organismului și cu cunoștința obiecturilor ce-și încunjură este viderat.

Omul capătă cele întîi cunoștințe despre obiecturile naturei numai prin contact. Aceste cunoștințe urmează după gradul impresiunii ce fac obiecturile asupra simțurilor. Cunoștințele despre obiecturile intelectuale le capătă prin rațiunea sa, treptat după gradul desfășurărei, cu creșterea și desăvîrșirea trupului și după sfera cunoștințelor despre obiecturile universului.

Ca să voiască omul ceva și să țintească la ceva, trebuie mai întîi să priceapă, să înțăleagă, să cunoască ce voiește și la ce țintește; și ca să ajungă la țintă, la scop, trebuie să cunoască, să știe atît scopul acesta, cum și mijloacele prin care se poate ajunge la dînsul. Cunoștințele dar și științele sînt omului neapărate ca să ajungă la acel scop înalt, sublim. Acestea sînt uneltele, acestea sînt mijloacele, acestea sînt luminile ce-l călăuzesc, fără dînsele omul rătăcește, rămîne, ori cade între celelalte animale, care, potrivit naturei lor, țintesc numai la un scop material și se aseamănă lor. „Alăturatu-s-au cu dobitoacele cele fără de minte și s-au asemănat lor." Fără cunoștințe și științe omul pierde calea cè adevărată, oarbecă întru întuneric, nu cunoaște ce este de folos și ce este vătămătoriu sufletului și trupului, nu cunoaște nici adevăratul bine, nici adevăratul rău; face ce nu-i de făcut, își pierde timpul în zadar, își pierde viața fără nici un scop, se pierde trupește și sufletește pre sine însuși și pre alții. Cunoștințele și științele arată omului calea cea adevărată, cea mai scurtă și mai lesnicioasă, ele îl înlesnesc și îl îndămnează, îl călăuzesc în ostenicioasa

călătorie către înaltul scop; ele îl învață în fericire să nu-și iasă din măsuri și în nenorocire să nu-și piardă cumpătul, să nu se disperezе. De aceea dar se cer cunoștințe și științe, căci nimine nu se naște învățat.

Științele sînt foarte întinse și felurite, după felurimea obiecturilor și după gradul cunoștințelor de căpătat despre dînsele. Omul nu poate să aibă în spețial cunoștință despre toate, ba și în general este cu anevoie, drept care omul nu poate ști toate, căci numai D-zeu este a toate știitoriu, totuși, prin o sistematică învățătură, poate ajunge de știe multe, foarte multe și, după cele zise, este de nevoie să învețe un curs regulat și sistematic de științe, căci altfel, învățînd numai cîte ceva de ici-colea și adesea pe dos, fără adevăratul înțeles, se face un om stricat și mai rău decît cel firesc, pre care îl povățuiește măcar frica lui D-zeu și dreapta sa judecată în cele ce cunoaște și nu se atinge de cele ce nu cunoaște, nici nu se rușinează a-și mărturisi neștiința și a întreba pe cei ce știu. Un om stricat, un șarlatan vatămă mai mult soțietății decît un om firesc, căci omul stricat și șarlatanul nu cunoaște adevărata vrednicie a omului, nu se cunoaște pre sine, este o creatură fără suflet, o mașină infernală, căzută din vrednicia omenirei, gata a împlini orice faptă nelegiuită și vătămătoare. Cunoștințe și științe sistematice sînt de nevoie omului ca să fie adevărat om.

Am zis că științele după felurimea obiecturilor sînt felurite. Științele ce ne povățuiesc către cunoștința obiecturilor naturei se numesc științe naturale sau mai bine științele obiecturilor naturei.

Între aceste științe, fizica este una din cele mai însemnate, căci după istoria naturei, apoi dînsa ne încunoaște chiar din pruncie cu fenomenile, cu prefacerile, cu legile statornicite de creator în natură.

Cînd aflăm în copilărie că focul arde, ne încălzește și ne frige, că apa ne adapă, ne răcorește și ne îneacă, învățăm fizica. Acestea înse sînt fenomene foarte cunoscute; dar sînt altele mai ascunse și mai greu de înțăles, care totuși atîrnă de la niște legi statornice, și pe acestea ni le spune fizica. O așa frumoasă și folositoare știință, la națiile civilizate se împărtășește tinerimei încă în fragida vîrstă; noi, romanii, pînă acum în limba noastră încă n-avem

vreo carte cuprinzătoare de această știință, aceasta este cea întîi carea acum părăsește tiparul. Ea înse este menită a fi mai mult o carte elementară scolastică pentru clasele de colegii, drept care pre cît s-au putut potrivi(t) pentru aceste clase m-am sîrguit de o am și prelucrat-o.

Iași în april 1849.

INTRODUCERE

1. În natură ne naștem, creștem și murim ; ne este dar de mare trebuință a cunoaște obiceiurile ei, cu care venim în atingere prin felurite chipuri. Oamenii, încă din vechime, s-au îndeletnicit a observa și a cerceta pe aceste obiecturi cuprinse toate subt cuvîntul *Natură*; înse veacuri trecură pînă ce au ajuns ii a cunoaște macar pe unele cu deplinătate, parte din pricina mulțimei obiecturilor, iară parte și pentru însușirile lor cea ascunsă, și adese cu greu pătrunsă de cunoștința omenească cea foarte mărginită.

Cuvîntul *natură* mai are și alte înțelesuri.

2. Nu tîrziu s-au însemnat că obiecturile s-ar puté înorîndui în niște clase, dacă s-ar socoti tot într-o clasă trupurile ce au tot acele însușiri, sau făptuiesc tot după aceleași legi. Prin acest chip, împărțind natura în mai multe ramuri, ar fi mai lesne și mai putincios ca să se îndeletnicească un om sau și mai mulți, numai cu un ram, ș-apoi adunînd rezultaturile observațiilor tuturor, să se înorînduiască într-o sistemă.

Asemine s-au însemnat că tot aceleași obiecturi se pot observa și cerceta felurit; adecă învățînd numai însușimile și raporturile lor cele dinafară sau căutînd compunerea lor cea dinlăuntru, sau cercetînd însușirile și puterea lor.

Deci dupre feluritele clase și dupre feluritele cercuri făcute cu numitele obiecturi, s-au informat o mulțime de științe toate la un loc numite *științe naturale*.

Așa e și împărțirea trupurilor în organice și neorganice.

3. *Fizica* încă e una din științele naturale, căci ea se îndeletnicește cu *trupurile neorganice*, cercetînd *legile făptuirilor* lor între sine.

Trupurile organice numai în atîta se cuvine aice în cercetare, încît cuprind în sine materii neorganice. Mai toate trupurile organice se cuprind tot din acele materii din care și cele neorganice; numai în acelea o putere proprie — puterea viețuirei produce cu totul deosebite producturi și făpturi decît în aceste.

4. Cum că trupurile organice, mai ales cele însomișcătoare, pot *făptui* asupra *altor* trupuri și a produce în ele prifaceri, videm parte în noi înșine, parte în alte trupuri. Dar și cele neorganice sînt în stare să făptuiască între sine; numai aceste făpturi nu urmează dupre *voința* lor, ce dupre niște regule hotărîte ale naturei.

5. Fiindcă trupurile neorganice făptuiesc unul asupra altuia, de aceea trebuie să fie între însele *puteri*. Prin *putere* înțălegem putința a produce o prefacere în statul altui trup. Supt tot aceleși condiții, puterile făptuiesc tot în acel chip, așadar se pot da niște regule sau legi dupre care făptuiesc trupurile, deci aceste legi se numesc *naturale*. Prefacerile produse în natură prin făptuirea trupurilor întru sine se numesc *fenomene naturale*.

Cuvîntul *putere* însămnează un ce nesupus simțirelor noastre, cu care putem cuprinde numai făptuirile puterilor, drept care despre feluritele făptuiri numim felurit și puterile.

6. Fizica ne spune fenomenele naturale, adecă ea hotărăște legile cărora sînt supuse aceste fenomene. Așadar ea trebuie să ne spuie puterile ce le făptuiesc și condițiile subt care se făptuiesc și se produc. Spuind fenomenele, nu se poate necontenit propăși dintr-o cauză la alta pînă ce vom ajunge la cea mai de pe urmă, ce ne videm nevoiți a sta la niște legi generale.

Cunoscînd mai cu de-amăruntul natura, vom puté mai cu lesnire să ne apropiem cu cunoștințele și de plăsmuitoriul ei.

Nici un fenomen natural nu e nemijlocit o făptuire a puterniciei dumnezeiești, ce fieșcarele se produce de puteri făptuitoare în obiecturi, dupre înorînduirea plăsmuitoriului.

7. Învățînd fizica, putem avé felurit folos, căci ea:

1. Ne luminează mintea, îndemnînd-o la reflexie și cunoscînd-o cu orînduiala și țesetura fenomenelor.

2. Ne dă o mai lămurită cunoștință despre cauzile unor fenomene și despre făptuirea obiecturilor; scoțîndu-se din *prejudețile* ce ne sînt atît de înrădăcinate din copilărie și care pricinuiră și pricinuiesc încă atîtea daune.

3. Ne înalță a cunoaște mărirea și preputernicia plăsmuitoriului, de unde urmează sîrguința de a împlini pururea de bună voie și cu dragoste datoriile noastre către dînsul.

4. Ne învață a întrebui spre folosul nostru o mulțime de lucruri și a ne feri de vătămătoarele înriuriri ale altora. Ei se cuvine mulțumirea pentru o mulțime de aflări folositoare.

5. Ne înlesnește o plăcută îndeletnicire.

— *Fizica elementară pentru clasele colegiale din Prințipatul Moldovei. Precuvîntare.*

Reproducem cu unele omisiuni *Precuvîntarea* și *Introducerea* din *Fizica elementară pentru clasele colegiale din Prințipatul Moldovei*, Iași, 1849, pp. V–VIII și 1–4. Autorul a fost socotit „primul fizician moldovean" (v. G. Atanasiu și T. Cîmpan, în *Revista fundațiilor*, nr. 7 (1940).

PAVEL VASICI-UNGUREANU
(1806–1881)

Născut la Timişoara, student în medicină la Pesta. Medic la Timişoara (1832–1836), director al lazaretului de lîngă Timiş (1836–1850), consilier la Sibiu (din 1850). Deputat în Dieta Ardealului (1863–1865), devine membru al diverselor societăţi ştiinţifice şi, în cele din urmă, al Academiei Române (1872). A colaborat cu articole de ştiinţă şi literatură la *Foaie pentru minte...*, a editat *Telegraful român* (1853–1856) şi *Higiena şi şcoala* (1876–1880).

IDEI RAPSODICE

I

NEMĂRGINIREA VIEŢII UNIVERSULUI!

Mare şi nemăsurată este mulţimea vieţii totului lumesc: mare este numărul genului omenesc, dar şi mai mare a făpturilor lui supuse. Cîtă e mulţimea vieţuitoarelor continentului (pămîntului) în păduri şi pe cîmpii; cît şi deosebit este numărul paserilor în aer zburătoare, a insectelor şi a viermilor, care, pe frunzele copacilor, pe firele ierburilor,

în crepăturile stîncilor și a pămîntului viețuiesc! și totuși, toată această mulțime se piarde, se face nimica de vom asemăna-o cu lăcuitorii mărilor. Ce sumă de viață cu simțire legată se află în împărăția animală!

Aceasta mare a vieții lume se lărgește fără hotar, deacă luăm spre ajutor microscopuri, căci atuncea din una se fac miriade (nenumărate). Unde ochiul nearmat nu vede nimica, acolo găsește cel armat nenumărată mulțime de viață! *O lume mică!* și poate fi că de am avea mai prefăcute microscopuri tot în același loc, unde omul nearmat, cum am zis, nimic nu veade, iară cel cu microscopuri pînă acuma cunoscute mii de viețuitoare află, de o mie de ori mai multe ar afla, decît ce au aflat pînă acuma. Relația lăcuitorilor acelora atîția într-un loc (spațiu) este minunată, iară a fieștecăruia de sine este necuprinsă. Ca să ne putem aceasta mai bine închipui, să gîndim un păhar plin de năsip (țărină) și pe fieștecare grăunță de năsip să punem o viețuitoare și, apoi, deacă cuprindem cu mintea noastră numărul grăunțelor de năsip în păhar și cu dînsul numărul viețuitoarelor, atuncea să ne închipuim numărul grăunțelor acelui năsip, din care este făcută țărmurea mării și, deși poate fi că zeace mii și mai multe animale pe una din acestea grăunțe se află, noi să punem numai cîte o viețuitoare pe tot grăunțul și vom dobîndi ideea despre viața acestor mici lăcuitori, — acuma să ne închipuim oceanul (toate mările) care lapădă acesta năsip și nemăsurata sa lățire, în îngrozitoarea sa adîncime! Cine poate număra picăturile lui și fieștecare cuprinde în sine nenumărate făpturi vii! Acestea făpturi strălucesc noaptea peste suprafața mării, ba și în adîncimea ei, încît poate ochiul numai vedea, se arată. Estimea acestora mititele și vii trupuri ne arată cum că toată picătura mării este vie și marea este o mare de viață! Însă marea cu tot cuprinsul său este numai o parte a totului lumesc. Vietoarele acelea trupuri sînt lăcuitorii numai unora ținuturi a unui loc mare!

Acum să adunăm totul acela, care îl numim pămîntul, sau lumea noastră, și toată viața, cari se află pe pămînt, să o punem laolaltă cu putearea noastre închipuitoare și vom încremeni de minune! Însă această încremenire se va muta în piarderea cugetului, de vom judeca cum că pămîntul nostru petrecut de al său satelit (darabanți) *luna*, pe lîngă alt trup ceresc de un milion de ori mai mare decît pămîntul

nostru — *soarele* — se întoarce: cum că pe lîngă dînsul se întorc și alte trupuri cerești (planete) care așijderea au sateliți sau lunele lor și unele în mai mare, iar altele în mai mică îndepărtare de la soare, sau de la ținta sa decît pămîntul nostru se învîrtesc; cum că și deasupra de trupurile acestea, și din jos de ele iarăși alte trupuri nenumărate — comete — așinderea se învîrtesc și cum că toate acestea cerești trupuri fiinţe vii, pecum pămîntul nostru poartă. În planeta noastră, pămîntul, vedem o îmbulzire de viață; această viață se rădică de la animalul de pe grăunța năsipului mării la viața țărmurei mării, de aci în mare, în tot pămîntul, în planete, comete, în soare și în toată sistema solară a noastră. Însă nici aicea nu se mărginește viața.

Să căutăm acuma la bolta cerească, carea peste noi o vedem în noaptea sărină și să privim la nenumăratele puncturi, care, în nemărginita depărtare ne lucesc. Să gîndim iarăși cum că acelea puncturi strălucitoare — stelele — tot sori sînt, soarelui nostru asemenea, și de asemenea sfere sau planete împregiurați — apoi să luăm acuma telescopuri spre ajutor și să privim la brîul cel lucitor al boltei cerești cu ochiul armat, precum privirăm mai nainte grăunțele năsipului cu microscopul, și vom vedea cete de sori (stele) care ochiul nearmat pentru nemărginita lor îndepărtare numai ca un fum lucitor le vede, fără a le putea deosebi! Acestea stele sau sori sînt sufletul unei sisteme solare, ca cum este soarele nostru a sistemei solare noastre. Apoi, afară de acestea, încă ne arată telescopii niște nori aburoși în toate ținuturile ceriului îndepărtate, care zic astronomii ar fi miriade de sori, și care atîta sînt de noi îndepărtate, cît de ne-am pune pe aripile luminii și am zbura înmiite veacuri, totuși nu le-am putea ajunge. Aicea să stăm puțintel și, deacă putem cuprinde cu mintea noastră mărimea universului sau a totului lumesc, să judecăm cum că fieștecare așa nor aboros o nenumărată mulțime de stele sau sori (în sine cuprinde și cum că iarăși fieștecare soare trebuie) să aibă a sale planete ș.a. apoi să dăm fieștecăruia planetă numai mărimea pămîntului nostru și mulțimea făpturilor lui și, pogorîndu-ne pe scara făpturilor iarăși la grăunța de năsip și la picătura mării, să vedem încă o dată în acestea o lume plină de viață. Acuma încurajiți, să ne suim iarăși pe acea scară la nenumă-

ratele trupuri a nemărginitului totului lumesc și să întrebăm carea este suma, carea este numărul vieții a totului lumesc? și pentru ce este această mulțime de viață? Și dacă vă răspunde că este mulțimea fericirii? Întreabă încă o dată: Cine au făcut viața ca să facă atîta fericire? Lapădă-te jos în pulbere și te închină lui.

2

LEGILE NATURII

Și în toate acestea a universului trupuri tot acelea legi, tot acea harmonie se află. Frumoasă natură, numai în tine este înnodată cauza și efectul! (făcătorul și făcutul). Numai a tale legi sînt nestrămutate! De am putea noi în univers cu iuțimea luminii călători și spre tot trupul ceresc, care ne va sta în drum privi, am afla în tot locul, pe cum în soare, așa și în planete, comete, și luni, deși de sine însuși modificate (schimbate), tot acelea legi a naturei. De ar pieri astăzi lumea și mîne, sau după un milion de ani, s-ar naște alta, tot acelea legi a naturei vor stăpîni atuncea în lumea noauă, care stăpînesc astăzi în lumea (universul) acesta. Numai așa sînt ele fără sfîrșit și vecinice, căci ele nu pier, de ar pieri natura parțial, sau total. Adevărat că natura organică are legi, care parte cu greu, poate nicidecît nu se pot desluși, însă totuși ele sînt în tot locul și totdeauna. După totala fără veste exacta revoluție a pămîntului și după deosebit mari schimbări sînt nenumărate trupuri născute, sute de speții, genuri întregi au pierit, care petrefactele fosilii a rămășițelor animale de la trilobitele formații a șistului pînă la mamut în ghețoasa a Siberiei formație destul ne adeverează. Însă în formația aceasta noauă de mai sus și mai sus puse plante și animale iarăși înviară cele vechi, organice legi, nici una dintr-însele nu s-au pierdut. În o lume cu totul noauă iarăși vechea fizică va stăpîni, vechea hemie și istorie a naturei negreșit că ne va arăta noauă forme, tipii cei vechi se vor arăta, căci legile naturei rămîn pururea consecvente, apoi cadă a lor

legiuite modificații cum vor vrea, totuși trupurile lumei se vor forma iarăși sferoidale (globoase), se vor învîrti în cercuri eliptice (țuguiate), cele mai aburoase și mai mari vor lumina, și cele mai mici se vor lumina. Legile lui Kepler și a lui Nevton vor avea iarăși temeiul său. Toate fenomenele (arătările) odihnesc pe legile naturei!

— *Idei rapsodice*

Apărut în *Foaie pentru minte...*, an. III (1840), n-rele 14 (31 martie), pp. 105—107 și 15 (7 aprilie), pp. 113—114. Ciclul continuă pe întreg parcursul anului 1840.

Reproducem cu unele omisiuni textul din *Foaie pentru minte...*, loc. cit.

IOAN ZALOMIT (1810–1885)

S-a născut la București; după studii colegiale, pleacă cu o bursă în Germania, apoi în Franța, pentru a studia filozofia. La întoarcere, este numit profesor de morală și filozofie la Colegiul Sfîntul Sava, apoi la Universitate. Între 1871 și 1885 a fost rectorul Universității din București.

PRINCIPIILE ȘI MERITUL FILOZOFIEI LUI KANT

(Dizertație inaugurală în filozofie, 25 martie, cu autorizația Facultății de filozofie din Berlin)

I

Se recunoaște de către toți că Germania este țara filozofiei. Din acest locaș al științei își răspîndește filozofia lumina asupra restului omenirii. Filozofia este baza tuturor științelor și dă măsura tuturor cunoștințelor umane. Chiar și Franța, această țară eminentă sub raportul civilizației, ține la onoarea de a studia filozofia germană.*

* Așa socotește, într-una din scrierile sale, un membru al Institutului: „Ne facem o glorie din a învăța la școala celor cărora îndrăznim, cu respect, să le arătăm dizidențe conștiincioase, dar ținem ca ei să figureze în primul rînd, printre maeștrii genului uman. Credem chiar că Franța nu poate decît să cîștige

În marele număr de genii pe care Germania i-a văzut născîndu-se, trebuie să așezăm, în primul rînd, geniul lui Kant. El este cel care a dat impulsul filozofiei moderne. Cugetările sale sînt întotdeauna profunde și concise. Viața lui amintește pe cea a fiului lui Sofronisc, fără sfîrșitul tragic al filozofului grec.

Examinînd scrierile filozofului din Könisberg, vom găsi anumite trăsături care impresionează spiritul cu deosebire și care par a fi făcute pentru a adăuga o nouă strălucire și un nou titlu gloriei sale. Ca să îl judecăm mai bine am crezut că trebuie să-l compar cu aceia dintre predecesorii săi în cariera filozofică de la care, după mine, Kant* pare a fi împrumutat mai multe din ideile sale. Filozofia nu-i asemenea Minervei, ieșind complet înarmată din capul lui Jupiter. Aservită vicisitudinilor vremii, ea se păstrează, se nutrește și se hrănește prin propagare și prin tradiție.

II

Anglia a făcut prima să lucească, după dispariția științelor în Italia, flacăra filozofiei pentru vremurile moderne. Bacon[1], omul de mare talent, visînd la restabilirea tuturor artelor și științelor, a început multe și a terminat puține. Doar într-o vacanță puțin onorabilă a început să urmeze inspirația geniului său. El readuse pe oameni la contemplarea naturii, așa cum este ea. El n-a vrut ca știința să fie numai un sistem steril de cuvinte și de formule, ci mai degrabă un cîmp roditor, capabil de a hrăni și de a alimenta viața socială. S-a ocupat, în special, de forma științei, înlocuind aproape pretutindeni (cu excepția, totuși, a geometriei), silogismul cu inducția. Consideră inducția drept acea formă demonstrativă care rămîne credincioasă

ascultînd lecțiile lor — și prin aceasta Academia a binemeritat de la filozofie, deschizînd un concurs al cărui rezultat sigur va fi acela de a împrăștia, în parte, norii care acoperă încă privirilor noastre Germania gînditoare. Dar noi continuăm să credem că, împărtășindu-se cu luminile, îmbogățindu-se cu ideile filozofiei germane..." (n.a.).

* Kant s-a născut la Könisberg, la 22 aprilie 1724 și a murit în același oraș la 12 februarie 1804 (n. a.).

naturii, care se leagă de fapte și se identifică cu ele. Pretindea că metoda de a proceda, în filozofie, este cunoașterea de sine. Prin operele sale, el a răspîndit cele mai bune observații asupra naturii intelectuale: face să derive din ea chiar împărțirea științelor. El spune că din cele trei izvoare — memoria, imaginația și rațiunea — izvorăsc istoria, poezia și filozofia și că nu ar putea fi altfel.

După o lungă pauză, în timpul căreia războiul civil a impus tăcere filozofilor, Locke[2] îi urmează. Despre acesta se spune că a studiat mult pe Descartes, dar e sigur că nu a profitat mai puțin de doctrina lui Bacon. El respinge metoda sintetică a lui Descartes, după cum și ideile lui „înnăscute". Voia să inventeze și să fundamenteze o nouă teorie a cunoștințelor cu scopul de a îndrepta și modifica noțiunile pe care le au oamenii despre lucruri înseși. De aceea, el nu demonstrează ca un filozof scolastic, ci observă ca un naturalist, silindu-se să reunească într-un sistem observațiile asupra naturii spiritului. Sînt cunoscute dogmele sale despre originea empirică a tuturor noțiunilor noastre — dogme după care înfățișează spiritul nostru drept o „tabula rasa", dogma despre forța spiritului nostru de a lega ideile, despre dublul mod de înțelegere, care se face mediat sau imediat. Credem că putem pretinde, pe drept cuvînt, că el este cel care a stabilit — primul — cel mai perfect sistem al psihologiei empirice. Astfel a combătut visurile deșarte ale dogmaticilor, a ridiculizat pe cei sceptici.

David Hume[3] a fost sceptic, dar nu un filozof bufon. Fie că privim curățenia vieții lui, finețea cunoștințelor sale, subtilitatea tăioasă a spiritului său sau eleganța stilului — omul acesta trebuie numărat printre cei mai mari muritori pe care timpurile i-au produs. Nu cred că mă înșel spunînd aici că tot ceea ce vedem frumos și fericit în filozofia englezilor de după Locke se găsește strîns în filozofia lui Hume. Este primul care a îndrăznit să proclame și să încerce a dovedi că nu există metafizică, adică metafizică ontologică — cea care din epoca lui Platon pînă în cea a lui Spinoza întunecase mințile tuturor filozofilor. Să-mi fie permis să urmăresc aici nobila dezvoltare a geniului său. Iată pentru judecata lui: tot ceea ce gîndim este o imperie a simțurilor noastre sau o idee abstractă

a acestei impresii — idee care este mai puțin vie, e drept, decît prima impresie, dar este mai generală. Astfel, toate obiectele care cad sub puterea rațiunii noastre sînt noțiuni relative sau lucruri pe care ni le învață experiența. Dar experiența este subiectivă, de unde rezultă că nu există cunoașterea obiectivă, ci numai idei subiective și relația dintre ele — nu mai puțin subiectivă. Căci relația ideilor se face prin cauză și efect, și această relație nu prea este necesară și obiectivă, deoarece deseori ea se dovedește a fi subiectivă și înșelătoare. Aceasta fiind stabilit, Hume atacă doctrina existenței lui Dumnezeu și nemuririi sufletului. El demonstrează că aceste idei, care fuseseră culmea și ultimul cuvînt al vechii metafizici, nu ar putea fi dovedite în mod obiectiv.

După Hume, n-a mai fost în Anglia nimeni capabil să-i respingă părerile, nici cineva care să vrea să-i ia apărarea. Dar în curînd regina științelor, puțin cam neglijată, va avea o nouă victorie, o nouă patrie și un nou erou.

III

Se spune că Schleiermacher[4] ar fi zis într-o zi că Leibniz ar fi putut deveni un mare filozof, dar că nu a devenit. Această părere a lui Schleiermacher este falsă — cel puțin dacă nu vrem să judecăm mărimea filozofilor după numărul scrierilor lor. Nu mă voi ocupa aici de monodalogia lui și îi las responsabilitatea în ce privește adevărul ei. Este evident că această metafizică care fu și ultima — este nu numai foarte ingenioasă în sine, dar a făcut încă multă lumină asupra multor lucruri din științele naturale. Nu menționez aici decît armonia prestabilită — care, în chip fericit, sesizează ideea *finalității divine și a planului*, care nu domnește în natură numai la suprafață, ci îi este înnăscută. Observ în general că Leibniz a fost primul care, după Aristotel, a restabilit noțiunea de finalitate, pe care filozofii o abandonaseră. El ne învață că o contemplare cau-

zală a lucrurilor nu împiedică cunoașterea în cele din urmă organică și interioară, ci că mai degrabă aceasta din urmă ar trebui să se lege întotdeauna de cealaltă. Dar există și un alt motiv ce mă face să-l plasez foarte sus pe Leibniz — anume acela de a fi sprijinit *Etica* sa pe baza adevărului creștin. Sfîntul Paul, în pofida divinului său maestru, a numit pe toți oamenii „dezrobiții lui Dumnezeu". Leibniz a amintit aceste cuvinte ale apostolului, deși era metafizician, și a anunțat expres oamenilor cea mai mare libertate, plasînd libertatea printre cele dintîi probleme. Cu cît acționează mai mult oamenii în conformitate cu rațiunea, spune el, cu atît vor fi mai liberi, cu cît ascultă mai mult de patimile lor, cu atît vor fi mai subjugați. În consecință, el nu admite acea libertate absolută a oamenilor; el numește libertatea mai degrabă scopul acțiunilor decît principiul lor. Doctrina lui ține calea de mijloc între fatalism și liberalism care, amîndouă, contrazic rațiunea și ordinea lucrurilor.

IV

Am semnalat, pînă la un anumit punct, ceea ce mi s-a părut a servi la înțelegerea filozofiei lui Kant. Îmi rămîne încă să adaug cîteva cuvinte asupra lui Descartes pe care Kant, e drept, nu l-a urmat în detalii, ci în orientarea generală a spiritului său. Comunicînd spiritului uman îndoiala salvatoare, Descartes sfătuia pe oameni să nu uite, cel puțin pentru un timp oarecare, tot ceea ce avem obișnuința să credem. Kant cere ceva asemănător, depărtînd pe oameni de la credințele obișnuite ale dogmaticilor, aducîndu-i la demnitatea și la înălțimea singurei pure rațiuni. Dar ceea ce nu poate Descartes, Kant întreprinde. El distruge această falsă metodă de a gîndi și de a filozofa. Prin Descartes, rațiunea umană nu-și făcuse auzită decît cu timiditate vocea: el nu făcuse decît să întrevadă adevărul ca printr-un văl. În Kant, rațiunea, puternică prin ea însăși, își reproșează vina care i s-a adus și ia în stăpînire imperiul ce i se cuvine. Descartes, dacă face din libertatea

omului o libertate absolută și dacă găsește în această libertate cea mai mare perfecțiune umană — se apropie iar de Kant. Totuși Descartes nu privește libertatea umană ca Leibniz, adică trebuind să servească drept bază eticii. El face să decurgă din ea numai originea greșelii, care nu este, la început, decît un element teoretic. Dar ideea lui Descartes despre libertatea absolută s-a consolidat în filozofie, cu toată opoziția lui Leibniz și a altora, și a trecut după cîteva lustre, din filozofia teoretică în filozofia morală. Descartes s-a străduit, de asemenea, să stabilească științelor naturale, științe care, în epoca sa, făcuseră progrese imense, o bază filozofică. Dar cum în această muncă spirituală erau multe lucruri pe care nu le știa sau care nu erau de loc cunoscute, nu i-a fost cu putință să facă din această parte a filozofiei un adevărat sistem și a trebuit să se mulțumească cu cîteva încercări. Această filozofie naturală (pe care Wolf n-a făcut-o să înainteze decît cu foarte puțin) a fost receptată cu mult zel și pătrundere de către Kant și, urmînd ingeniosul plan al lui Descartes, a fost tratată de el din punct de vedere matematic. Căci el declară că nu aparține filozofiei naturale decît ceea ce poate fi demonstrat pe cale matematică. Vedem deci că Kant a atins el însuși ceea ce Descartes nu a făcut decît să întrevadă. Deci Kant nu s-a legat de cîteva fraze din Descartes, ci s-a simțit împins către acesta din urmă prin afinitate de spirit cu marele bărbat. Unul a făcut legea criticii, celălalt a pus-o în practică. Descartes a presupus libertatea absolută a omului, filozoful din Könisberg a dovedit-o. Unul a inventat adevărata metodă a științelor pozitive, celălalt a practicat-o.

Voi trece acum la explicarea filozofiei lui Kant.

[..]

VIII

După cele ce am spus pînă acum, Kant a atins punctul cel mai înalt în filozofie, căci el a părăsit marile pretenții la care aspiraseră filozofii de pînă atunci, fără a coborî, to-

tuși, pînă într-acolo încît să pună la îndoială orice fermitate a rațiunii umane. De aceea, el presupune totdeauna că noi avem, a priori, un anumit fond de cunoștințe care constituie baza oricărei metafizici. Se întreabă care este natura acestor cunoștințe și găsește că ele nu se raportează la un obiect determinat, ci sînt formale. Pe urmă, admite că există în sufletul nostru idei generale — divine, ca să spunem așa — și care, după el, diferă fundamental de cele pe care ni le-a dat experiența. Acestea ne sînt date în ceea ce privește morala de către natură.

Kant nu a trecut, deci, cu vederea nimic din ceea ce trataseră ceilalți filozofi. El a sistematizat toată capacitatea de cercetare, în care secolul precedent fusese atît de bogat, cu ajutorul criticii. A atacat multe lucruri pe care obiceiul și părerea comună le considerau respectabile și sfinte, dar nu a atacat nimic cu adevărat sfînt. În plus, nimeni n-a exprimat, dovedit și sprijinit, înaintea lui, cu atîta căldură, precizie și profunzime, legea morală. Cu ajutorul unei înțelepciuni mai profunde, trebuie ca oamenii să nu fie împinși să facă binele de o autoritate oarbă, trebuie ca să fie respinse rațiunile sofistice ale pasiunilor murdare. Este ceea ce a făcut Kant. Căci tot ceea ce a făcut parte din vechea ontologie scolastică: ideea de existență a lui Dumnezeu, nemurirea, libertatea, ideea lumii ca o operă divină — totul a fost aplicat de el filozofiei morale, după ce a dovedit că aceste idei nu aparțin filozofiei teoretice. Pentru ca separarea, în conștiința noastră, a concepției naturii de cea a libertății să nu devină prea mare, Kant a plasat, la mijloc, rațiunea. Căci el nu trece dintr-o parte în alta prin salturi, ci mai degrabă prin argumentare, așa cum ar face un imitator al Providenței divine, care ar da mai multă atenție, cînd e vorba de părțile corpului animalelor, de locurile unde diversele organe se leagă între ele, de încheieturi, pentru a le face mai sigure și mai mobile. Astfel Kant a stabilit în filozofie un sistem bine închegat, puțin mai fragil acolo unde se leagă diferitele părți ale științei, despre care am vorbit mai sus. Era așa de convins, încît avea obiceiul să provoace în public sau personal — pe oricine se îndoia de adevărul cutărei sau cutărei dogme, invitîndu-l să-și arate

argumentele, pentru a le respinge, dacă lucrul era posibil. Iubea într-atît adevărul, încît ar fi numit [neadevărat] ceeea ce a spus, chiar atunci cînd ar fi fost sigur de dreptatea lui, știind că tot ceea ce nu este adevărat, chiar și spiritual, nu ar putea exista; că mai bine împingi pe oameni la căutarea adevărului, decît să-i faci să învețe pe dinafară cele mai bune cugetări.

Nu șovăi să adaug că filozoful Kant a găsit în filozofia sa multe lucruri pe care ar trebui să le considerăm nemuritoare; dar el și-a cîștigat un titlu cu mult mai sublim prin aceea că a stimulat în discipolii săi, prin scris și cuvînt, capacitatea veșnic vie și nouă de a filozofa. Nu trebuie să voim a măsura demnitatea și profunzimea filozofiei lui Kant prin ceea ce a spus expres și prin ceea ce a lăsat sub formă de dogmă, ci trebuie s-o măsurăm prin însăși tendința și scopul ei, care este critică și care trezește spiritul conform naturii lui. Mărturisesc că filozoful din Könisberg s-a înșelat, ca om, adesea, că trebuie deseori să înlocuim părerea lui printr-o alta, dar el este nemuritor fondînd *criticismul*, adică aspirația adîncă a filozofiei, după care rațiunea nu consideră adevărat decît ceea ce a recunoscut ea ca atare, după o matură cercetare.

Astfel însăși rațiunea devine centrul filozofiei. Nu prin aceea că s-ar întinde dincolo de domeniul care îi este rezervat, dar prin aceea că este mărginită de dreptele limite ale cunoașterii. Și sentința scrisă deasupra uneia din porțile templului din Delfi, γνωθι σεαυτον, pe care Socrate nu înceta s-o recomande, este transformată de Kant în scopul și simbolul filozofiei. Și aceea ce vechii greci n-au făcut decît să prevadă devine un adevăr. Nimic nu-i mai sigur decît natura imuabilă a rațiunii — acesta este spiritul filozofiei lui Kant; dar întotdeauna trebuie să revenim la cercetarea ei, înaintea tribunalului în fața căruia trebuie să apară orice vrea să treacă drept adevăr. Dacă o doctrină decurge din izvorul rațiunii, va fi recunoscută drept adevărată, dacă nu, va fi respinsă. Și de unde să decurgă învățătura unei vieți drepte și cinstite, dată fiind necesitatea inevitabilă și eternă? Critica nu distruge nimic mare și frumos, ci, ca un prinț drept, ea dispune de toate lucrurile cît mai bine cu putință, pentru a le menține la locul ce le este hărăzit.

IX

Mă întorc puțin și fac o foarte scurtă critică doctrinei fondate de Kant. Nu în genere, ci în cîteva puncte care ni se par mai importante. În primul rînd, el așază forța facultății senzitive în organul vederii. Dar și celelalte simțuri, mai ales auzul și pipăitul, nu contribuie mai puțin la cunoașterea lumii exterioare. În plus, noțiunea substanței pe care Kant o plasează printre categorii, pare atît de strîns legată de pipăit, încît nu ar putea fi niciodată despărțită. Apoi, pentru a nu mă opri la categoriile care, după Schelling, ar putea fi reduse la un număr mai mic, nu înțeleg de ce Kant nu a subordonat aceste trei idei ale rațiunii pure unei critici reale. El nu s-a ocupat decît de forma și utilizarea lor. De fiecare dată cînd consider aceste trei idei, ele mi se par a izvorî din aceeași sursă, adică din ideea de infinit sau de absolut. Această idee, legată de noțiunea lumii exterioare, creează viziunea cosmologică a lui Kant; legată de noțiunea unui subiect activ, creează viziunea Divinității, legată de noțiunea unei substanțe gînditoare, creează viziunea psihologică a nemuririi sufletului. Iată pentru ce aceste trei idei nu sînt simple idei de acțiune, ci formează idei compuse. Dar această comparare nu aparține numai rațiunii interioare, ea este, de asemenea, bazată pe cunoașterea exterioară. Mai departe — nu înțeleg de ce Kant pretinde că avem nevoie de toate aceste trei idei pentru a acționa bine, din moment ce tot el stabilește, bazîndu-se pe *libertate*, regula etică potrivit căreia se exclude orice frică de pedeapsă și orice speranță de răsplată. După el, pentru a acționa bine, nu este necesară existența lui Dumnezeu sau nemurirea sufletului, și în aceasta consistă marea forță și frumusețe a *Eticii* sale. Dar dacă așa este, nu mai înțeleg ce spune tot el despre natura, care ne-ar fi dat aceste idei.

Kant definește filozofia drept o cunoaștere rațională a lucrurilor prin concepții. El demonstrează că rațiunea pură nu se întinde asupra lucrurilor în sine; ea nu se raportează decît la reprezentarea lor, rațiunea în ea însăși nu

este decît *formală*. Dar cum cunoaștem obiectele prin simțuri? Știu că nu este dat spiritului nostru să le pătrundă. Cel ce vorbește de reprezentările lucrurilor presupune — natural — lucrurile în sine. Dar cu ce drept? Dacă o face, această operație nu mai este de domeniul filozofiei, este o simplă supoziție care poate avea loc în viața practică, dar nu și în doctrina teoretică. Deci, dacă filozoful din Könisberg vorbește foarte adesea despre *lucruri în sine*, atunci se pare că depășește limitele propriei sale filozofii.

În sfîrșit, cea mai mare greutate o prezintă distincția între noțiunea de natură și cea de libertate. Ea este așa de mare, încît a constituit o adevărată piatră de încercare pentru aproape toți succesorii lui Kant. Căci nici natura nu pare a fi lipsită cu totul de libertate, nici libertatea nu pare a se ridica deasupra naturii; Leibniz stabilise două lumi: cea a legăturii lucrurilor naturale și cea a liberului arbitru. Dar el consideră drept intermediar Providența divină, care, fiind cea mai mare înțelepciune, a făcut totul în așa fel, încît lucrurile naturale să urmeze liberul arbitru, ca și cum le-ar fi creat el însuși. Kant a respins această opinie aproape mistică despre armonia prestabilită. El a așezat în locul ei judecata. Dar eu pretind că rațiunea filozofică nu ar putea suporta această contemplare pur subiectivă a naturii, fiindcă libertatea este inerentă noțiunii de natură și libertatea este naturală. Căci doar atunci adevăratul organism al lumii și adevărata armonie a tuturor lucrurilor naturale va fi restituită; fără de care, însăși ideea de Dumnezeu nu ar putea rămînea pură și imaculată. Nu ne putem teme că legile morale ar fi lezate prin unirea naturii cu libertatea. În plus, dacă știm că ceea ce facem nu este doar un precept interior, ci, de asemenea, o datorie a naturii, încrederea în acțiunile noastre crește. Dar nu este aici locul să insistăm asupra posibilității acestei unități a naturii și a libertății. Voi adăuga doar că toată filozofia, de la Kant încoace, nu s-a ocupat decît de soluția acestei probleme. Adevărata dezlegare a acestui nod nu va putea fi așteptată de la disputele teoretice între oameni, ci mai degrabă de la restabilirea practică a virtuții și a omeniei.

— *Principiile și meritul filozofiei lui Kant*

Traducem pp. 5—14 și 38—46 din „disertația filozofică inaugurală susținută la 25 martie, cu aprobarea Facultății de filozofie din Berlin", Berlin, Tipografia lui Gustav Schade, 1848.

1. *Bacon* (1561—1626): mare filozof englez, creatorul metodei experimentale: prin *Novum organum* el desparte cercetarea științifică de filozofia scolastică.

2. *Locke, John* (1632—1704): filozof englez, autor al *Eseului despre cunoașterea umană.*

3. *Hume, David* (1711—1776): filozof și istoric englez, creatorul filozofiei fenomeniste.

4. *Schleiermacher, Ernest* (1768—1834): filozof și teolog german.

DESPRE AGRICULTURA, INDUSTRIA ȘI NEGOȚUL MOLDOVEI

Avuția națională a unei țări se alcătuiește din soma lucrărilor ce au o *valoră internă*; așa nu numai banii se socotesc de avuție națională, dar și toate lucrurile acele ce au orice *valoră*; precum este spre pildă, lucrul de mînă sau munca omului. Moldova, privită despre partea economiei, nu numai că nu se poate numi o țară săracă, ci, dimpotrivă, trebuie să cunoaștem că este una din țările cele mai bogate, fiindcă toate cele de trebuință spre traiul vieței de fire drituită să găsesc într-un grad așa de mare, încît cu prisosul lor putem întîmpina nu numai toate cheltuielile cari le cere casnica economie, dar și acele care le cere moda și *lucrul*. Stările asupra cărora să razimă *avuția națională* sînt trei: cea întîi este starea lucrătoriului de pămînt (plugarul, țăranul), care este cel întîi, cel mai însemnat și cel mai de căpetenie producător de materii crude, cea a doua este starea meseriilor, fie acea de fabricanți, mănăfaptori sau meșteri de deosebite meșteșuguri, cari lucrează materiile crude, dîndu-le o nouă valoră; și cea de a tria este starea negoțitorilor îndeobște, cari se deosăbesc în mare sau, precum să zice, cu dăridicata (negociants) și în negoțitori în mic, adecă negoțitori cu cotul (marchands), prin cari să trec producerile celorlalte industrii.

[...]

Lucrurile din care se alcătuiește esportația noastră sînt produsă crude, iar fabricăturile, mănăfăpturile și băcăliile de tot felul sînt ale importației și transitul se alcătuiește și din unele și din altele. După așezămîntul țărei marfa de tranzit fiind slobodă de toată vămuirea, nu ne aduce alt

folos decît cu aceea ce cîștigă cărăușul nostru care își află un mijloc de viață. Așadar vorbind de negoțul Moldovei, avem în privire numai (importanția) aducerea și (esportația) scoaterea de marfă din țară.

A da o tablă în totul îndestulătoare despre cursul sau starea comerțului nostru este lucru cam cu neputință, fiindcă vămile și *poșlinile* sînt vîndute la particulari, pe care interesul îi povățuiește de a nu arăta în public folosul sau paguba* ce aduce asemene întreprindere; și fiindcă însuși întreprinzătorii nu pot fi față la toate zastavele, apoi după sistema cu care își cîrmuiesc trebile, pri lesne se poate întîmpla ca chiar vameșia însuși să n-aibă lămurită știință de țifra esportației și a importației.

Îndeobștie nu putem alt zice despre cursul comerțului nostru decît că nu se găsește în potrivită mișcare cu puterea producătoare a țărei. Cheia (echelle) negoțului la noi sînt banii gata. Lipsa ce se vede în bani** ne poate aduce să credem că sau scoaterea noastră nu este însămnată, sau intrarea este peste măsură și nepotrivită cu scoaterea; căci, dacă ar fi dimpotrivă, lipsa de bani ar fi mai mică și capitalurile cu mult mai mari.

Fiecare poate simți cît este de săracă de note statistice espunerea aceasta a stărei de față a economiei noastre naționale. O țară însă tînără, ca să zic așa, în toate nu poate înfățoșa date așa sigure și indestulătoare***, de aceea și în ideile ce am așternut aici, cu cea mai mare recunoștință voi privi îndreptarea greșălilor ce ca unui străin îmi sînt de iertat.

Potrivit scopului ce mi-am propus vorbind întîi despre starea de față, vine rîndul să pășim cătră a dua parte a atriculului acestuia, adecă: despre descoperirea piedicilor dezvălirei agriculturei, industriei și a negoțului din Moldova.

În ceea ce se atinge de agricultura țărei, cea mai mare piedică este lipsa unui sistem științific. Pînă cînd strămoșii noștri n-au avut nevoie de a întîmpina așa grele cheltuieli ce astăzi la noi s-au făcut de o trebuință neapărată, pînă atunci

* Tot așa pagubă aș dori să am (n. red.).

** Și care din zi în zi tot crește (n. red.).

*** Și Beizade N. Șuțu (1) zice: „însămnările oficiale atît despre întrarea mărfurilor în țară (importation) cît și despre scoaterea lor din țară (exportation) lasă mult de dorit". Vezi *Notions statistiques sur la Moldavie*, par le Prince Nicolas Soutzo. Iassy, 1849 (n. red.).

măsuratul venit ce trăgea ei din sistema agriculturei de atuncea era îndestul nu numai spre întîmpinarea acestor cheltuiele, dar ei încă avea și prisosul din care își informa capitaluri, sau își cumpăra moșii. Astăzi însă, cînd noi am făcut așa de mari înaintări în modă, în lux și în împrăștiere, lucruri ce cer de la un popor mari cheltuiele, astăzi, zic. cînd pe de altă parte întinderea pămîntului Moldovei nu numai că nu s-au mărit, ci dimpotrivă s-au îngustat, astăzi, în sfîrșit, cînd producerea pămîntului nu numai că nicicum n-au sporit, ce dimpotrivă au stat pe loc, sau mai bine zis au dat înapoi, astăzi zic noi nu mai putem sta cu agricultura acolo unde se afla odinioară strămoșii noștri.

[...]

Înmulțindu-ne cheltuielile trebuie neapărat să înmulțim și izvoarele (ressources) ce ne înlesnesc întîmpinarea lor. Izvoarele aceste nouă le vom găsi numai prin îmbrățoșarea unei raționale sisteme în gospodăria cîmpului, sistemă care să ne învețe în ce chip putem trage cele mai mari folosuri din pămîntul nostru. Din lipsa unei asemene sisteme de învățătură, nu numai că am rămas în urmă, dar încă am și picat într-o greșită idee despre gospodăria noastră, idee care, departe de a ne duce la scopul priincios, ne aruncă din zi în zi mai departe de dînsul și numai la urmă (cînd va fi pre tîrziu) ne va deștepta din năuceala în care ne aflăm și aceasta numai ca să ne arate în ființă greșala în care am căzut. Dacă simțim că cheltuielele noastre se tot înmulțesc, trebuie neapărat totodată să căutăm a spori și veniturile noastre, de vroim ca bilanțul nostru să nu iasă cu totul negativ. Ca să putem cunoaște adevărul celor spuse, să cercetăm ce fel de mijloace am apucat spre a îmbunătăți sistemul gospodăriei moșiilor și să vedem la ce sfîrșit avem să ieșim.

Sistemul de astăzi este:

1. A da moșiile în arendă (posesie) cu preț mare.

2. De a sămăna îndoit sau întreit somă de fălci de cît să sămăna pînă acuma.

3. De a înmulți numărul vitelor.

4. De a tăia pădurile și de a deschide locuri noauă.

5. De a face velniți.

Să intrăm acum în dezbaterea sus înşiratelor îmbunătăţiri şi să ne lămurim despre firea acestor mijloace.

1. Darea moşiilor în arendă, deşi nu este îndeobşte o idee greşită, totuşi, precum ne se arată în faptă, este viderat vătămătoare, căci posesorul, ca să-şi scoată folosul său, nu cruţă nici pămîntul nici locuitorii, el este duşmanul amîndurora şi ce interes l-ar îndemna să fie de altfel? În posesierea cum este la noi, pe trei ani, sporeşte răul întreit. Anul întîi posesorul intră pe moşie, el nu cunoaşte nici pămîntul nici folosul ce ar puté trage din el; gospodăria lui este împărţită între moşia de pe care se mută şi între acea pe care se aşază, el este supus şicanurilor posesorului care vine în locul său şi a celui ce-i face loc; duşmănia aceasta nu poate să aducă altă decît pagubă la toţi.

Anul al doilé abia începe a-şi orîndui gospodăria şi în anul al treilea iarăşi îl videm gătindu-să să se cărăbănească aiurea, unde iarăşi cade în aceeaşi viaţă strămtorată, care nu puţină stinghereală aduce agriculturei, unde statornicia face mult. Ce îmbunătăţire poate dar să facă un asemene posesor pe moşie, dacă iese de pe dînsa şi o lasă fără acareturi, ba adeseori chiar fără o bucăţică de gard, şi în cele mai multe dăţi să vede şi legat prin contract că *„orice acaret va face de iznoavă, să rămâie a moşiei fără să aibe drit de a cere vre o despăgubire de la proprietari pentru el“*. Asemene condiţii pe de o parte, şi termenul imposesuirei pe de alta, nu pot să aibă decît cé mai păgubitoare înrîurire asupra gospodăriei pămîntului.

Un asemine posesor să poate asămăna cu un călătoriu ce trage la un han ca să petreacă o noapte; moşia pentru dînsul nu este alta decît un adăpost vremelnic, el este musafir pe divan caută deci să se folosească de ori ce va puté şi nu cruţă nici locuitorii, nici pămîntul, nici codrul, ştiind că viitorul nu este a lui.

— *Despre agricultura, industria şi negoţul Moldovei*

Articol anonim apărut în *Foaia Societăţii de medici şi naturalişti din Prinţipatul Moldovei*, an. I (1851), n-rele 1, pp. 7–8; 2, pp. 13–16; 3,

pp. 21–24; 4, pp. 29–32; 5, pp. 37–40; 6, pp. 45–48; 7, pp. 53–64. Reproducem fragmentar textul din *Foaia Societății de medici și naturaliști din Prințipatul Moldovei*, loc. cit., n-rele 1, 5 și 6.

1. *Șuțu, Nicolae* (1798–1871): mare logofăt în Moldova; înainte de revoluția de la 1848, autor al unor memorii în franceză și a unor opere de economie și statistică.

CUVÎNT AL UNUI ȚĂRAN CĂTRE BOIERI*

Întîi mă rog lui Dumnezeu ca mie săracului să-mi ție întru ajutor și d-voastră să vă înduplece inima ca să mă ascultați în tăcere; pentru ca din spusul nevoilor noastre, cunoscînd ticăloasa stare în care ne aflăm, să vă milostiviți și să ne sprijiniți, că pînă cînd noi vom fi în vîrtute şi vom putea ridica nevoile, d-voastră nu veți pătimi, ci veți petrece în desfătare, din care a cădea, după ce s-a deprins cineva, cu greu este și cu amar. Drept aceea cuvîntul meu este nu numai pentru ușurarea noastră, ci și pentru folosul d-voastră; că credeți, boieri, că dacă nevoia aceea, care după ce vine te silește ori să o suferi ori să găsești chipul a te mîntui de dînsa, de nu m-ar fi strîmtorit, niciodată eu din bordeiașul meu n-aș fi ieșit; că acolo am petrecut pînă la această vîrstă îngreuiat de ani, de multe ori nemîncat, nebăut, neavînd cu ce-mi învăli ticălosul meu trup, pre frigurile cele mari ale iernii. Dar acele toate le-am suferit, una că cu sărăcia am fost deprins, al doilea că nu socoteam mai mare fericire decît a petrece în depărtare și cu odihnă! Însă au venit acum altele asupra noastră, cari au făcut să uităm pe acele, și încă să le socotim ca pe niște mari fericiri, și să ne rugăm lui Dumnezeu ca să ni le lase pe acele cari le blestemăm. Atîta starea noastră aceasta este de chinuită și încă decît toate aceste nevoi una este mai mare, că nu avem cui spune ticăloșiile noastre, și să se milostivească să ne primească și să ne ajute! Și am rămas cu toții să ne prăpădim ori să venim la o deznădăjduire amară; că de

* Acest cuvînt s-a găsit în Moldova, de sînt vreo cîțiva ani. Se presupune că ar fi fost scris de răposatul Tăutul (n. red.).

cîte ori unii de ai noştri, împinşi de greutăţile ce i-au cuprins, au alergat către d-voastră, nimic n-au folosit, ci s-au întors cu lacrămile pe obraz şi cu jale neastîmpărată în inimă şi mulţi, cari au fost mai slabi, de ciudă au şi murit. Pentru că nu numai că nimenea nu s-a mîngîiat de către d-voastră, ci încă şi cu cuvinte de ocară au fost scoşi afară! Atîta obiceiurile pămîntului acestuia s-au schimbat şi s-au stricat! Pesemne că aceasta nu este altă, fără numai un blestem dumnezeiesc, care a tulburat sfaturile cele bune şi ne-a cuprins întunericul pămîntului, ca să se prăpădească ţara aceasta. Dar nu vă amăgiţi că veţi rămînea d-voastră, dacă ne vom prăpădi noi, că dacă se strică temelia, de grabă se risipeşte casa! Bătrînii noştri ne spun (şi pesemne acei au fost în vremile cele de aur), că de cîte ori le venea vreo nevoie asupra, greutatea lor era pînă veneau de arătau jalbele lor la boieri; şi îndată uşurare şi mîngăiere aflau, încît ţăranii nu poftea alta, fără numai în a boierilor putere să fie, şi boierii nu socoteau mai mare şi înţelepciune şi putere şi cinste decît a căuta folosul ţării. Mulţi pe atuncea din boieri, numai pentru starea ţării, singuri împrotiva celor ce vreau să o strice, şi-au vărsat sîngele, a cărora pomenire pînă astăzi la noi este cinstită şi sfîntă, şi a cărora moarte şi fapte încă vă ţin pe d-voastră, de sînteţi ceva. Ia, aduceţi-vă aminte de vremile acele, ce cinste aveau boierii şi ce străşnicie! Au numai pentru că se numeau cu acest nume? Nu, credeţi-mă, ci pentru că fieştecarele ştia cîtă îndrăzneală era într-înşii, cîtă semeţie povăţuită de bun cumpăt şi de mare înţelepciune; cari ca nişte buni păstori apărau turma şi de lupi şi mîncau şi laptele. Şi socotiţi ce a rămas la dumneavoastră fără numai un nume deşert, o umbră şi un fum? Şi pentru că d-voastră nu sînteţi după cum s-ar cădea, ne năcăjim noi! Aduceţi-vă aminte de moşii dumneavoastră şi vedeţi ferîciţii aceia bătrîni cum se purtau! Oare şedeau să petreacă viaţa într-o ocărîtă lene? Oare se zăbăveau după porturi muiereşti şi după întreceri de a-şi face case mari? Ba, una pregetau, una făceau, către aceea întorceau şi gîndurile şi sfaturile lor, către folosul, zic, al pămîntului şi al ţării. De multe ori pribegi, de multe ori închişi, dar totdeauna biruitori, cinstiţi şi lăudaţi, se întorceau voioşi în mijlocul norodului, care le da mii de blagoslovenii şi se

ruga lui Dumnezeu pentru dînșii, părinți și apărători pămîntului numindu-i. Aceia, zic, erau vrednici să se numească boieri; într-înșii noi, săracii, găseam apărarea și odihna noastră, șezînd nesfărîmați împrotiva tuturor nevoilor; că nici punga, nici cinstea, nici viața lor nu cruțau pentru folosul pămîntului. Destulă cinste și slavă socoteau că le rămînea, cînd puteau să-și apere țara lor. Dar nu știu cum s-au prefăcut lucrurile, nu știu obiceiurile cum s-au stricat, că nici unele, cari la bătrînii dumneavoastră erau, nu sînt. În locurile lor ședeți, dar acele cari făceau ei nu faceți; ale lor nume purtați, dar alte căi ați luat. Cînd îmi aduc aminte de acei boieri, cu ce prostie trăiau, cu ce cumpăt, cu cîtă luare aminte, fără mîndrie, fără multe slugi, pe uliță printre norod umblau, și erau arătați și cunoscuți nu din podoabele hainelor, ce din strălucirea faptelor lor celor vrednice, și cu ce unire ei între ei pentru folosul țării trăiau! Și vă văd pe dumneavoastră, mi se rănește inima și am o jale atîta de mare, cît nu-mi pot ținea lacrămile. O! vremi scumpe, o! obiceiuri neprețuite! unde sînteți? De ar veni acum unul din bătrînii aceia boieri, și să vază podoabele voastre, casele și mesele, crez că deodată ar socoti că sînteți cei mai fericiți; iar cînd ar căuta mai deaproape, și să vază aceea a voastră slăbiciune, și cum niște venetici vă supun, și cu cîtă ocară vă lingușiți și vă căciulați pe lîngă dînșii, ca să agonisiți un nume deșert, și cum vă stăpînesc, și noi săracii cum ne pedepsim, știu bine că suspinînd ar zice: Bine era, murind noi, și seminția noastră să nu fi rămas, decît într-atîta nevrednicie să petreacă! Ei să se veselească într-o ocărîtă robie, și săracii să se plîngă și să se năcăjească! Nimeni să nu-i apere, nimeni pentru dînșii să nu gîndească! Ca să zicem adevărul, dumneavoastră nu puteți a face lucrurile ce făceau bătrînii voștri, că ați zidit case mari, aveți număr mare de slugi noi, iară nu harnici; umblați îmbrăcați împodobiți ca niște muieri, sînteți fără de bune obiceiuri, în leftice plimbați, pînă încît și a merge călare nu știți. Voroava voastră nu este alta fără numai ce-ți mînca mai bun și ce-ți bea. A cinstei poftă nici se află în inimile voastre, nici o știți ce este. Poftiți să suferiți orice, numai din casele voastre să nu ieșiți. Ați pierdut și voroava! Unde sînt acele ale bătrînilor voștri cuvinte, de

cari veneticii aceştia se sfiau? Unde acea îndrăzneală, unde acele sfaturi chibzuite? La voi nu sînt, că nici a le avea aţi vrut sau v-aţi silit. Priviţi nevoile cum ne sfărîmă, cum ne înghit de vii, auziţi glasurile noastre, plînsurile văduvelor, ale nemernicilor suspinuri, nimic nu vă deşteaptă; dormiţi neîntorşi în sînul lenei şi al trîndăviei. Atîta numai sînteţi deşteptaţi ca să vă ascuţiţi dinţii, unii împrotiva altora. Pizma şi zavistia dintre voi nu lipseşte, şi pentru că voi vă sfădiţi, noi ne prăpădim; că ce nu pătimim noi, ticăloşii! Ce am avut, am dat tot. Acei zlotaşi cumpliţi vin de ne leagă muierile şi copiii şi pre noi; în tot chipul ne ocărăsc, ne suduie şi ne usturǎ cu bătăi, cît ne-am supărat şi cu viaţa. O, săracii de noi! Ce să facem? Pînă am avut am dat, acum am sfîrşit, dar nu ne cred, ne bat ca să dăm ce nu avem, şi de unde? La voi venim, nu ne ascultaţi; acasă de aceste cazne nu putem trăi, sîntem învăluiţi într-atîtea năcazuri, cît am pierdut toată nădejdea. Aceste sînt nevoile cari le suferim din pricina voastră; că de ar fi alţii mai vrednici, n-am suferi atîta, ar fi care ar căuta şi de rîndul nostru. Iară voi nu numai că nu ne căutaţi, ce încă în tot felul ne ocărîţi şi, socotindu-ne în rîndul dobitoacelor, ziceţi: Mojicii n-au minte, nu le trebuieşte nimic, ce au se cade să li se ia. Nu ştiţi că cu aceasta faceţi două greşeli; întîi că voi nu sînteţi dintr-alt lut zidiţi, al doilea că, fiind oameni, şi noi trebuie să avem cele trebuincioase. La voi toate prisosesc şi nu vă mulţumiţi, ci şi la lipsa noastră lăcomiţi. În loc ce boierii odată erau apărătorii noştri, acum sînt jefuitori. În toate dreptatea aţi pierdut-o, încă de este Dumnezeul dreptăţii sprijinitor, nu vă aduceţi aminte. Unde să se auză vreodată de măzdă (ruşfet) în pămîntul acesta? Ce era mai ocărîtă decît măzda? Că adevărat cine primeşte este lepădătura oamenilor. Iară pentru ca să-şi afle cineva dreptatea, trebuie să plătească. De ar străluci ca soarele adevărul, fără de dare se întunecă! O! săracii de noi! Şi judecata care este a lui Dumnezeu nu o vedeţi? Oare mai putem noi ceva nădăjdui de la voi, cînd pre înşişi şi pre rudeniile voastre lăcomia şi zavistia voastră nu le cruţă? Cum îţi putea nouă să ne faceţi vreun bine, cînd fraţilor voştri faceţi rău? Cum poate gîndul binelui să se lipească de voi, cînd sînteţi cuprinşi de minciună şi vă vedem cu atîta pizmă porniţi înşivă unul asupra altuia?

Despre această parte, cine v-ar căuta v-ar vedea cei mai harnici și neadormiți; dar despre cealaltă parte, cei mai trîndavi și fără vrednicie, gonind lucruri mici și muierești, și întinzîndu-vă să prindeți vîntul, care niciodată nu se prinde, nici stă în legături. Și preste toate păcatele noastre v-a îmbătat mîndria; nu vedeți pre nimeni, nici nu cunoașteți; vă asemănați și cu Dumnezeu; puțin a rămas să cereți să vă tămîiem. Și de ar fi vreo statornicie în starea voastră, nu ne-ar fi nici ciudă, dar sînteți și voi supuși unor întîmplări, cît pre mulți din neamul boieresc, astăzi țărani, ce trag cu mine în jugul dăjdiilor îi știu. Nu socotiți că poate și feciorii voștri vor da preste această întîmplare? De osîndă nu vă este frică, că pesemne nu credeți că este Dumnezeu răsplătitor faptelor tuturor, și mai cu dinadinsul împrotivitor mîndriei. Cîte eu singur de aceste prefaceri am văzut, cîte prin ochii mei s-au petrecut n-au număr! Acestea să nu fie nimic, boieri! Dumnezeu să nu răsplătească faptele? Mîndria să nu o urască? Dar oare cumpătul vostru cel rău nu vă este frică că vă va da la mal, că vă va prăpădi? Au nici aceasta nu credeți? Fie așa! Măcar că eu știu că e prea adevărat că totdeauna neunirea din casă aduce vrăjmașul de afară, care o potolește, cu adevărat, dar cu stricăciunea și prăpădenia amînduror părților. Că iată aproape sînt să se plinească ce zic eu! Țara s-a strica, după a căreia risipă, în grabă a voastră trebuie să urmeze! Vouă nu vă pasă; cheltuiți vremea în bancheturi, atunci cînd noi murim de foame, vă veseliți cu cîntări, și noi plîngem, suspinăm și nu ne ascultă nimeni! Obiceiurile toate s-au stricat; și nimeni nu ia aminte, pesemne aicea e unde trăiește fiecine cum poate; de este așa după cum prepunem, să știm și măcar că sîntem mojici, cum ziceți voi fără minte, noi singuri ne vom apăra; că totdeauna noi putem mai mult, dar n-am socotit că trebuie să facem ce putem, ci ce se cade; adică să vă ascultăm, să ne supunem vouă, care am făcut-o. Dar voi orînduielilor celor bune nu vă supuneți, pre noi nu ne apărați. De ce? Din spatele noastre să purtați? Și cu sudoarea noastră să vă hrănim? Să ne trudim ca să strîngeți voi, mișeii?

Destul pînă aici, răbdarea mai mult nu poate; ori ne faceți dreptate, ori noi ne vom face! Că bătrînii noștri

ne povesteau că nu știu, de mult oarecînd, asemenea s-au fost buiecit boierii, au fost pierdut orînduielele cele bune; toate mergeau după părerile lor în dreptate, și ne ziceau: *„Pînă n-am cruntat topoarele noastre în sîngele lor, nu ne-am pus la cale"*.

— *Cuvînt al unui țăran către boieri*
Articol anonim apărut în *Popolul suveran* an. I (1848), nr. 20 (20 august), pp. 77-79.
Mistificarea autorului era uzitată în epoca romantică.
Reproducem integral textul după *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, Buc., 1902, pp. 577–582.

BIBLIOGRAFIE

Din bogata literatură despre pașoptism, sporită prin contribuții esențiale mai ales în ultimii ani, menționăm în rîndurile ce urmează publicațiile care se referă în mod mai direct la materia antologiei noastre. Lăsăm de o parte, din motive de spațiu, și în afară de cîteva cazuri excepționale, articolele de revistă.

Izvoare: *Anul 1848 în Principatele Române*, I-VI, 1902-1910*; Ghenadie Petrescu, D.A. Sturdza și D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, I–X, 1889–1909; Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania*, I-V, Sibiu-Cluj, 1944–1946; *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1950; *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, 1960; *Documente privind Unirea Principatelor*, red. responsabil A. Oțetea, I–III, 1959–1963 (în special volumul al III-lea, *Corespondență politică, 1855–1859* publicat de Cornelia C. Bodea, 1963).

Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, 1957; Augustin Z.N. Pop, *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, 1959; D. Păcurariu, *Ion Ghica. Documente literare inedite*, 1959; Nicolae Liu, *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, 1962; Paul Cornea, Elena Piru, *Documente și manuscrise literare*, I, 1967.

N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiile periodice românești. Descriere bibliografică*, 1913; Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" Iași, *Indice pe materii și alfabetic al revistei „Dacia literară" (1840) și al revistei „Propășirea" (1844)*, Iași, 1964 (litogr.); Magdalena Maghiaru, *România literară, Iași, 1855; Indice bibliografic adnotat*, Cluj, 1965 (litogr. Biblioteca centrală universitară, Cluj); Ioan Lupu, Nestor Camariano, Ovidiu Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, I-III (1790-1850), 1967.

* În bibliografia de față nu indicăm locul apariției de ori cîte ori e vorba de orașul București.

T*xte.* Efortul editorial întreprins după Eliberare în direcția valorificării scriitorilor și gînditorilor pașoptiști a condus la rezultate remarcabile, deși există încă autori prezenți în circuitul public prin culegeri nereprezentative.

Au fost inițiate ediții critice ale operelor lui *Vasile Alecsandri* (G. C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, vol. I — *Doine, Lăcrimioare, Suvenire, Mărgăritărele*, 1965), *Gr. Alecsandrescu* (I. Fischer, *Poezii*, I, 1957), *N. Bălcescu* (Gh. Zane, continuînd ediția inițiată în 1940 cu *Scrieri istorice, politice și economice*, I—II, prin *Opere IV, Corespondența*, 1964), *I. Heliade-Rădulescu* (Vladimir Drimba, *Poezii*, I, 1967.

Ediții selective, în majoritatea lor răspunzînd exigențelor, acoperă cvasitotalitatea autorilor reprezentativi:

V. Alecsandri (Opere, I—II, de G.C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, 1966; *Chirița în Iași sau Două fete ș-o neneacă* de G. Pienescu, 1961; *Proză*, G. C. Nicolescu, 1966); *Gh. Asachi* (N.A. Ursu, I—II, 1957); *N. Bălcescu* (Andrei Rusu, I—II, 1960); *G. Barițiu* (V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. Em. Marica, 1962; Radu Pantazi, 1964); *Cezar Bolliac* (Andrei Rusu, 1956); *D. Bolintineanu* (Dan Costa, I—II, 1955; Rodica Ocheșanu și Gh. Poalelungi, I—II, 1961); *I. Codru-Drăgușanu* (Romul Munteanu, 1956); *Alecu Donici* (Emil Boldan, 1955); *I. Ghica* (I. Roman, I—II, 1956, același, I, 1967, ed. mai larg selectivă); *M. Kogălniceanu (Scrieri istorice*, de Andrei Oțetea, 1946; *Scrieri alese*, I—II, de Dan Simonescu, 1959; *Discursuri parlamentare din epoca Unirii* de V. Rață, 1959; *Scrisori. Note de călătorie* de Aug. Z.N. Pop și Dan Simonescu, 1967); *A. Mureșanu* (D. Păcurariu, 1963); *C. Negruzzi (Opere alese*,I—II, 1955); *C. Negri* (Emil Boldan, I—II, 1966); *Anton Pann* (I. Fischer și Radu Albala, I—III, 1963); *Alecu Russo* (Emil Boldan, 1956; Geo Șerban, 1961); *G. Sion (Proză* de Radu Albala 1956); *C. Stamati* (Ion și Rodica Rotaru, 1967).

Dintre edițiile mai vechi, rămîn încă de neînlocuit cîteva, dintre care notăm: *I. Heliade-Rădulescu* (ed. critică de D. Popovici, I—II, 1943); *Alecu Russo* (de Petre V. Haneș, 1908); *M. Kogălniceanu (Scrisori 1834—1849* de Petre V. Haneș, 1913); *C. Negruzzi (Păcatele tinereților* de V. Ghiacioiu, ed. II, 1942); *I. Codru-Drăgușanu* (Șerban Cioculescu, 1942). Publicarea corespondenței Lui V. Alecsandri, începută de Il. Chendi și E. Carcalechi (*Scrisori*, 1904) a fost continuată de Marta Anineanu *(Corespondență*, 1960 și *Scrisori, însemnări*, 1964).

Editări de texte economice: *Nicolae Șuțu* (I. Veverca, 1957); *Teodor Diamant* (Gr. Mladenatz, 1958); *Dionisie Pop Marțian* (N. Marcu și Z. Ornea, 1961).

Dintre pașoptiștii nereeditați cităm: *Goleștii* (corespondența publicată de G. Fotino, I—IV, 1939), I. C. Brătianu *(Acte și cuvîntări*, vol. I, partea I, 1848—1859 de G. Marinescu și C. Grecescu 1939); *D. Brătianu* (corespondență emisă și primită între 1840 și 1870, publicată de Al. Cretzeanu, I—II, 1933); *C.A. Rosetti* (volumul omagial dedicat de revista *Democrația, Lui C.A. Rosetti*, 1916).

Culegeri cu caracter antologic: *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în România*, I, 1954; Virgiliu Ene, *Mărturii despre Unire*, 1959; *Primii noștri dramaturgi* (ed. de Alex. Niculescu), 1960; Gh. Zane, *Texte din literatura economică în România. Secolul XIX*, I, 1960; *Pionierii romanului românesc* (ed. de Șt. Cazimir), 1962; *Începuturile teatrului românesc* (ed. de Tiberiu Avramescu), 1963; G. Ivașcu, *Reflector pette timp*, 1964; Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, 1966; *Gîndirea social-politică despre Unire*, 1966; G. Ivașcu, *Din istoria teoriei și a criticii literare românești*, 1967; *Gîndirea pedagogică a generației de la 1848*, 1968 (studiu și antologie de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Pîrnuță).

Monografii. Activitatea pe acest tărîm s-a dovedit a fi una din cele mai rodnice. Posedăm astăzi studii cu caracter monografic, îmbrățișînd global sau parțial viața și opera celor mai mulți dintre scriitorii și cărturarii pașoptiști:

G. Călinescu, *Gr. M. Alecsandrescu*, 1962; Silvian Iosifescu, *Grigore Alexandrescu*, 1965; G.C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, 1962 (ed. II, 1965); G. Călinescu *Vasile Alecsandri*, 1965; N.C. Enescu, *Gh. Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, 1962; Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, 1966; N. Popescu-Doreanu, *N. Bălcescu și revoluția de la 1848*, 1948; Gh. I. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, 1956; Tudor Șoimaru, *Cezar Bolliac*, 1962; Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac*, 1966; Ion Roman, *Bolintineanu*, 1962; D. Păcurariu, *D. Bolintineanu*, 1962; Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu, Opera și gîndirea*, 1967; Florin Tornea, *Un artist cetățean, Costache Caragiale*, 1954; G. Călinescu, *I. Eliade Rădulescu și școala sa* (Eufrosin Poteca, Gr. Pleșoianu, C. Aristia), 1966; D. Păcurariu, *Ion Ghica*, 1965; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, 1965; Horia Ursu, *Avram Iancu*, 1966; D. Hîncu, *Kogălniceanu*, 1960; Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și*

concepţiilor sale, 1963; G. Barbu, *Nicolae Kretzulescu*, 1964; Marin Stoica, *Ion Maiorescu*, 1967; Mihai Florea, *Matei Millo*, 1966; T. Topliceanu, *Eftimie Murgu*, Caransebeş-Timişoara, 1948; Al. Piru, *Costache Negruzzi*, 1967; Pericle Martinescu, *Costache Negri*, 1966; Ion Manole (Roman), *Anton Pann*, 1954; Ovidiu Papadima, *Anton Pann, „Cîntecele de lume" şi folclorul Bucureştilor*, 1963; Paul Cornea, *Anton Pann*, 1964; George Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învăţămîntului în ţara noastră*, 1963; Al. Dima, *Alecu Russo*, 1957; Teodor Vîrgolici, *Alecu Russo*, 1964.

Dintre monografiile mai vechi rămîn indispensabile cele scrise de G. Bogdan-Duică (*Vieaţa şi opera întîiului ţărănist Ion Ionescu de la Brad*, Craiova, 1922; *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, 1924; *Eftimie Murgu*, 1937); E. Lovinescu (*Gh. Asachi, viaţa şi opera*, ed. II, 1927; *Grigore Alexandrescu, Viaţa şi opera lui şi corespondenţa lui cu Ion Ghica*, ed. III, 1928; *Costache Negruzzi, Viaţa şi opera lui*, ed. III, 1940); P.P. Panaitescu (*Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, 1923) precum şi: N. Bănescu şi V. Mihăilescu (*Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul naşterii lui 1811—1911*, 1912); Victor Slăvescu (*Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian, 1829—1865*, I—II, 1943—1944).

Lucrări de sinteză asupra epocii. În afara capitolelor respective din *Istoria României*, vol. IV, 1964 şi *Din istoria Transilvaniei* de V. Cheresteşiu, C. Bodea, B. Surdu, C. Mureşan, C. Nuţu, A. Egyed, V. Curticăpeanu, vol. II, 1961, reţinem cîteva lucrări care înfăţişează cadrul general al evenimentelor epocii: I.C. Filitti, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840—1843*, 1912; acelaşi, *Domniile române sub Regulamentul organic 1834—1848*, 1915; P.P. Panaitescu, *Planurile lui I. Cîmpineanu pentru unitatea naţională a românilor*, Cluj, 1924; A. Oţetea, *Consideraţii asupra trecerii de la feudalism la capitalism*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV, 1960; G. Zane, *Mişcarea revluţionară de la 1840 din Ţara Românească*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, III, 1963, *Studii privind Unirea Principatelor*, 1960; Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, I—II, 1966; V. Cheresteşiu, *Adunarea naţională de la Blaj*, 1966; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, 1967.

Istoria gîndirii sociale şi filozofice în România (red. responsabil acad. C.I. Gulian), 1964; *Curente şi orientări în istoria filozofiei româneşti*, 1967 (volum coordonat de N. Gogoneaţă).

N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, I—III, 1907—1909; G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne*

— *Întîii poeți munteni*, Cluj, 1923; D. Popovici, *Literatura română modernă. Tendința de integrare în ritmul cultural occidental*, Cluj, 1939—1940 (litogr.); G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941; Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, I, 1944; *Istoria literaturii române, II. De la Școala ardeleană la Junimea* (red. responsabil Al. Dima), 1968.

V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864, cu o scurtă introducere cuprinzînd note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea*, I—IV, 1892—1909; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, 1928; *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, I—II, 1960.

N. Iorga, *Istoria presei românești*, 1928.

D.C. Ollănescu, *Teatrul la români*, partea II, 1899; T.T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I, 1915; St. Mărcuș, *Thalia română, Contribuții la istoricul teatrului românesc din Ardeal, Banat și Părțile ungurene*, I, Timișoara, 1945; I. Massoff, *Teatrul românesc, Privire istorică*, I—II, 1961—1966; *Istoria teatrului în România* (sub îngrijirea acad. G. Oprescu), I, 1965; Virgil Brădățeanu, *Istoria literaturii dramatice românești și a artei spectacolului, 1966*.

Lucrări speciale. Istoriografie: Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, 1944; Gh. I. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*, 1948; Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, nr. 1—2, 1954; Gh. Ungureanu, *Frămîntări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în *Studii*, nr.3, 1958; Dan Berindei, *Contradicții de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, în *Studii*, nr. 3, 1958; St. Pascu, *Contribuțiuni la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în *St. Univ. Babeș-Bolyai*, Cluj, t. III (1958), s. IV, f. II;*Dezbateri asupra problemelor revoluției din 1848*, în *Studii*, nr. 3, 1959; Cornelia Bodea, *Din activitatea revoluționară a „Junimii române" de la Paris între 1851—1853*, în *Studii*, nr. 5, 1961; G. Platon, *Contributions à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieurs à l'année révolutionnaire de 1848 en Moldavie*, în *Revue roumaine d'histoire*, nr. 5, 1965; V. Maciu, *Un centre révolutionnaire: la Société des étudiants roumains de Paris (1845—1848)*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965; Nichita Adăniloaie, *Unirea Principatelor Române*, 1966.

Științe sociale. Dintre lucrările mai vechi, care cristalizează puncte de vedere de importanță principială, deși depășite azi, nu se poate

trece peste: C. Dobrogeanu-Gherea, *Neiobăgia, Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, 1910; Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, I–III, 1924; St. Zeletin, *Burghezia română, Originea și rolul ei istoric*, 1925. Utile prin informația adusă rămîn încă G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, 1930; Eugen Demetrescu, *Influența școalei economice liberale în România*, 1935, Marcel Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres (1829–1864)*, Paris, 1937; G. Zane *Economia politică la Academia Mihăileană*, Iași, 1943.

C.I. Gulian, *Gîndirea social-politică a lui Nicolae Bălcescu*, 1954; Virgil Ionescu, *Contribuții la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu*, 1956; N.N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, 1957; Gr. Mladenatz, *Influența socialismului mic-burghez în publicistica Țărilor Române (primele șase decenii)* în *Probleme economice*, 8 august 1957; Erno Gall, *Sociologia burgheză din România*, 1958; G. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin*, în *Studii*, nr.1, 1959; același, *L'idéologie révolutionnaire dans les Principautés Roumaines et le socialisme premarxiste a l'époque de 1848*, în *Revue des sciences sociales*, nr. 2, 1962; I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăeni*, 1966; Sultana Sută-Selejan, *Gîndirea economică a lui Nicolae Bălcescu*, 1967.

Stanciu Stoian. *Ideile pedagogice și școlare ale generației de la 1848*, 1948; P. Constantinescu-Iași, *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, 1948; *Din istoria pedagogiei românești*, I–II, 1957–1966; *Clasicii pedagogiei universale și gîndirea pedagogică românească*, 1966 (red. responsabil Stanciu Stoian).

Istorie literară. O serie de lucrări mai vechi situate în perspectiva literaturii comparate: Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'ésprit public en Roumanie*, Paris, 1898; același, *Histoire de l'ésprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, I, 1905; N.I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1919; P. Grimm, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză*, în *Dacoromania*, III, 1924; Charles Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, 1924; I. Breazu, *Edgar Quinet et les Roumains*, Paris, 1928; Ramiro Ortiz, *Per la fortuna del Petrarca in Rumania* (1783–1928), 1930; I. Breazu, *Jules Michelet și românii*, Cluj, 1935; J. Gherghel, *Goethe în literatura română*, în *Revista germaniștilor români*, 1934, 1935, 1936; același, *Bibliografie critică despre Schiller în literatura română*, în *Revista germaniștilor români*, 1935; Alexandru Marcu, *Torquato Tasso în romantica românească*, în *Studii italiene*, III, 1936;

O. Boitoş, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin şi radicalii francezi*, 1940; Ion Horia Rădulescu, *Teatrul francez în Muntenia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Sibiu, 1943.

Dintre celelalte lucrări care abordează, în total sau în parte, epdca paşoptistă, o menţiune specială pentru: G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iaşi, 1909; D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu*, 1935; acelaşi, *Santa cetate. Între utopie şi poezie*, 1935; acelaşi, *La littérature roumaine de Transylvanie au dix-neuvième siècle, La Transylvanie*, 1938.

G.C. Nicolescu, *Curentul literar patruzecioptist*, în *Limbă şi literatură*, nr. 4, 1961; T. Vîrgolici, *Începuturile romanului românesc*, 1961; Al. Dima; *Studii de istorie a teoriei literare româneşti*, 1962; Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, 1962; G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor române-ruse*, 1962; Virgil Brădăţeanu, *Drama istorică naţională*, 1966; Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, 1966; E. Dvoicenco, *Russko-rumânskie sviazi v pervoi polovine XIX-ogo veka*, Moskva, 1966; Vladimir Streinu, *Versificaţia modernă*, 1966.

Materiale preţioase, dar disparate, despre scriitorii paşoptişti se găsesc şi în culegerile de studii şi articole: Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, 1965; Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1948—1956)*, 1957; acelaşi: *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1957—1960)*, 1961; acelaşi: *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, II *(1958—1962)*, 1964; Şerban Cioculescu, *Varietăţi critice*, 1966; George Munteanu, *Atitudini*, 1966 (I. Heliade-Rădulescu); I. Negoiţescu, *Scriitori moderni*, 1966 (Alexandrescu şi Bolintineanu); Mircea Zaciu, *Masca geniului*, 1967 (începuturile nuvelei şi romanului românesc).

Lingvistică: Iorgu Iordan, *Lingvistica românească*, *Discurs de recepţie*, 1946; D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, 1959; *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I—III, 1956—1962 (cu o preţioasă Bibliografie a limbii române literare dintre 1780—1848 în volumul al III-lea); *De la Varlaam la Sadoveanu*, 1956; Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, 1966.

Folcloristică: I.C. Chiţimia, *Folclorişti şi folcloristică românească*, 1968; Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română*, 1968.

INDICE CRONOLOGIC AL ARTICOLELOR DIN VOLUMELE I–II

1829 — *Înştiinţare* şi *Istoria pe scurt a gazetei*
— Simeon Marcovici, *Idee pe scurt asupra tutulor formelor de oblăduire*
1833 — Gh. Asachi, *Referat* asupra *Gramaticii româneşti* a lui G. Săulescu
1834 — Th. Diamant, *Articole* din *Curierul romînesc*
1835 — Barbu Catargiu, *Teatru Naţional*
— Florian Aaron, *Precuvîntare* la *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Rumâneşti*
1836 — Cezar Bolliac [*Scrisoare către C. Negruzzi*]
— Costache Negruzzi [*Scrisoare către I. Heliade-Rădulescu*]
— I. Heliade-Rădulescu [*Scrisoare către C. Negruzzi*]
— P. Poenaru [*Corespondenţă cu unchii săi George (Iordache) şi Grigore Otetelişanu (?)*]
1837 — Simeon Marcovici, *Civilizaţia*
— Ioan Maiorescu, *Cuvîntul ce s-a zis cu prilejul examenului din 4 iulie 1837*
— Iacob Cihac, *Istoria naturală. Introducere*
1838 — G. Bariţiu, *Cultură (Luminare)*
— Ioan Maiorescu [*Scrisoare către G. Bariţ*]
— *Discursul redacţiei cu un cunoscut*
— G. Bariţiu, *Ceva despre ortografia latino-românească*
— Ioan Maiorescu, *Asupra ortografiei româneşti*
1839 — Gh. Asachi, *Omul literat*
— I. Heliade-Rădulescu [*Scrisoare către P. Poenaru*]
1840 — *Introducţie* la *Dacia literară*
— Mihail Kogălniceanu, *Demidoff în Banat, Valahia şi Moldova. Introducere*
— I. Codru-Drăguşanu, *Peregrinul transilvan*

— Mihail Kogălniceanu, *Critica*
— Costache Negruzzi, *Cîntice populare a Moldaviei*
— Pavel Vasici-Ungureanu, *Idei rapsodice*
— I. Heliade-Rădulescu, *Paralelism între limba rumână și italiană. Introducere.*

1841 — Gh. Asachi, *Epoha de față*
— G. Barițiu, *Credința deșartă (Superstiția)*
— I. Heliade-Rădulescu, *Pentru opinie*
— D. Brătianu, *Disertație asupra dreptului de proprietate și asupra diferitelor feluri de a-l obține*

1842 — G. Barițiu, *Puține idei pentru publicitate și opinia publică*

1843 — I. Heliade-Rădulescu, *Răspuns la scrisoarea d-lui. N.M.*
— Gh. Asachi, *Dorința folosului obștesc*

1844 — [Articol-program al revistei *Propășirea*]
— P. Balș, *Despre ministeriul public*
— I. Ghica, *Însemnări asupra învățăturii publice*
— Cezar Bolliac, *Poezie populară*
— I. Ghica, *Despre importanța economiei politice*
— N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*
— Andrei Mureșanu, *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*
— I. Ghica, *Ochire asupra științelor*
— G. Barițiu, *Anonim și pseudonim (Nenumit și fals numit)*
— Cezar Bolliac, *Către scriitorii noștri*
— Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională*
— G. Barițiu, *Tipariul nostru român din punt politic*

1845 — G. Barițiu, *Stilul de jurnale-stil de saloane?*
— Cezar Bolliac, *Răspuns la articolul „Poezie"*
— N. Bălcescu, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor*
— C. A. Corradini, *Hai la vorbă*
— August Treboniu Laurian, *Cuvîntul ce s-a zis de A. Treb. Laurian profesor de filozofie*
— Mihail Kogălniceanu, *Despre civilizație*

1846 — Alecu Russo, *Critica criticii*
— N. Bălcescu, *Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*
— Cezar Bolliac, *Poezia*
— I. Ionescu de la Brad, *Industria ingleză*

— I. Ionescu de la Brad, *Starea de astăzi a himiei agricole*
— Mihail Kogălniceanu, *Note de călătorie*
— Costache Negruzzi, *Elemente de dreptul politic*
— Alecu Russo, *Poezia poporală*
1847 — Gh. Asachi, *Jurnalismul în România*
— Grigore Alexandrescu, *Cîteva cuvinte în loc de prefață*
— George Baronzi, *Cîteva cugetări asupra poeziei*
— N. Bălcescu, *Corespondență*
1848 — I. Codru-Drăgușanu, *Cuvînt scolastic pronunțat în 15 noiembrie 1847 cu ocaziunea deschiderii școlilor din Ploiești*
— G. Barițiu, *Unele idei practice despre libertatea tiparului*
— T. Cipariu, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*
— V. Alecsandri, *Protestație în numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*
— Simion Bărnuțiu, *Discurs în catedrala din Blaj*
— *Proclamația de la Islaz*
— *Proclamația partidului național din Moldova către români*
— Al. G. Golescu, *Scrisoare către Ștefan Golescu*
— Al. G. Golescu, *Scrisoare către Bălcescu*
— *Cuvînt al unui țăran către boieri*
— Ion Ionescu de la Brad. *Proprietatea muncii și pămîntului este sfîntă*
— *Dorințele partidei naționale în Moldova*
— Mihail Kogălniceanu, *Carte a fostului rege Ludwig-Filip către încă fiindul domn Mihail Sturdza*
— Ioan Zalomit, *Principii și meriul filozofiei lui Kant*
1849 — V. Alecsandri, *Românii și poezia lor*
— Teodor Stamati, *Fizica elementară pentru clasele colegiale din Prințipatul Moldovei*
1850 — *Manifest al Comitetului revoluționar român*
— N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*
— V. Mălinescu, *Flamura (steagul) românilor*
— C. A. Rosetti, *Apel la toate partidele*
— Teodor Codrescu, *Teatrul Național*
— N. Bălcescu, *Reforma socială la români*
— I. Heliade-Rădulescu, *Amintirile și impresiile unui proscris*
— Iuliu Barasch, *Minunile naturei*
1851 — Articol-program din *Republica română*
— *Scopul nostru*
— *Despre agricultura și comerțul Moldovei*
— Alecu Russo, *Studie moldovană*